

केळकरांचा
खासगी पत्रव्यवहार
खंड १ ला

संपादकः—य. न. केळकर
प्रस्तावना दे. भ. ल. व. भोपटकर

१९५०

किंमत सहा रुपये

प्रकाशक:—य. न. केळकर,
३३।२४ एरंडवणे,
पुष्करिणी', डे. जि.
पुणे ४.

सर्व हक्क प्रकाशकाचे स्वाधीन.

मुद्रक:—वि. ग. माटे,
"विश्वकर्मा" प्रेस,
१९६।६९, टिळक रोड, पुणे २.

SHRI. CHA. PRATAPSIH
MAHARAJ (THORALE)
NAGAR WACHNALAYA, SATARA

594

तीर्थरूपांच्या तिसऱ्या पुण्यतिथीस त्यांच्या खासगी पत्रव्यवहाराचा हा प्रथम खंड प्रसिद्ध करतां आल्यामुळे एक कर्तव्य बजावल्याचा आनंद व समाधान मनास होत आहे. असे आणखी एक किंवा दोन खंड यथावकाश प्रसिद्ध करून त्यांच्या चरित्राचीं सर्व अस्सल साधनें संपूर्ण उपलब्ध करून ठेवण्याची महत्त्वाकांक्षा मी धरिली आहे. ती. तात्यांनीं स्वतःचें आत्मचरित्र सविस्तर लिहून ठेवलेच आहे, व त्यांच्या आठवणींचा मोठा खंडहि प्रसिद्ध झाला आहे, हें खरें; तरी या साधनग्रंथाचें महत्त्व अनन्यसामान्यच होय, असें भावी इतिहासकार म्हणतील, अशी माझी मनोमन भावना आहे. आजहि त्याचें महत्त्व किती आहे, हें श्रीयुत अण्णासाहेब भोपटकर यांनीं आपल्या प्रस्तावनेंत मार्मिकपणें दर्शविलेंच आहे. पण लोक आज कांहींहि म्हणोत माझी दृष्टी भविष्यकाळावर आहे व मीं इतिहाससंशोधक असल्यामुळे भावी काळांतील जाणते लोक या ग्रंथाविषयीं व त्याच्या उपयुक्ततेविषयीं काय म्हणतील या जाणीवेनेंच मीं या उपक्रमास उद्युक्त झालों.

केळकर ही व्यक्ती नव्हेच. ती संस्था होय. व तिचें चरित्र म्हणजे गेल्या ३० वर्षांतील महाराष्ट्राचेच एक तऱ्हेनें चरित्र होय, ही गोष्ट बघूंशीं सत्य असल्यामुळे, या उपक्रमांत आनीचित्य असें नाहीच. तथापि पितापुत्र या वैयक्तिक दृष्टीनें विचार केला तरी सुद्धां त्यांत औचित्याचा किंवा सद्भिस्वीचा भंग होतो, असे मला वाटत नाही. या प्रकरणीं माझी भूमिका काय असावी हें स्वतः तीर्थरूप तात्यासाहेबांनींच १९१२ सालीं दाखवून दिलेले आहे! “मराठ्यांचे ऐतिहासिक पोवाडे” या त्यांच्या केसरींतील सुप्रसिद्ध लेखांत ते लिहितात “आपली आपण करी स्तुती, तो एक मूर्ख.” त्याच प्रमाणें स्वतःच्या स्तुतीबरोबर ‘वडिलांची कीर्ति’ सांगणें हीहि एक

निविद्ध गोष्ट म्हणून रामदासांनी सांगितली आहे खरी; पण तिचा अर्थ मात्र उघड दिसतो, तसा नव्हे. एक प्रकार म्हटला म्हणजे नादान वढाईखोरपणाचा की ज्यांत निव्वळ वडिलांच्या कीर्तीच्या भांडवलावरच सर्व व्यापार भागविण्याचा प्रसंग असतो! समर्थांच्या उक्तीचा कटाक्ष असल्या वढाईखोर स्तुतीपाठकांवरच आहे. पण मूर्खपणा पदरीं बांधून न घेतांही 'वडिलांची कीर्ति' गातां येणें शक्य असतें. या दुसऱ्या प्रकारच्या स्तुतिपाठकांना आपल्या पूर्वजांच्या लायकीचा अभिमान असतो; पण त्याच वरोवर त्यांना स्वतःच्या नालायकीची जाणीव असून 'तशी लायकी, परमेश्वरा! आपल्याहि अंगीं येईल काय', अशी आर्त व कळकळीची प्रार्थना त्यांच्या अंतःकरणांतून निघत असते.

या उताऱ्यांत दिग्दर्शित झालेल्या भूमिकेखेरीज माझी तरी दुसरी कोणची भूमिका असणार? किंबहुना, ही माझी भावना २५ वर्षांपूर्वीच १९२५ सालीं 'संतत जाणीव' या मथळ्याच्या माझ्या एका कवितेंत मी ग्रथित केली होती.

असो. आतां आणखी एका गोष्टीचा खुलासा करावयाचा. तात्यांसाहेबांनीं गतगोष्टींच्या पुरवणी ग्रंथांत पत्रव्यवहार छापला होता, त्यांतील पत्रें मुख्य विषयाला पूरक, पुराव्यासारखीं म्हणून, त्यांतील मुद्दा तेवढा घेऊन संक्षेप करून दिलीं होती. व तें त्यावेळीं योग्यच होतें. तथापि तीं पत्रें साग्र दिलीं असतीं तर बरें झालें असतें अशी चर्चा म. म. पोतदार यांनीं एका प्रसंगीं या विषयासंबंधीं बोलणें निघालें असतां, तीर्थरूपांजवळ केल्याचें स्मरतें. इतिहाससाधन म्हणून त्याचें महत्त्व असल्यामुळें तीं साधनें संक्षेप न करतां जशींच्या तशीं छापलीं जावीं, हा त्यांचा कटाक्ष होता. पोतदारांची ती इच्छा रास्त असली तरी खर्च, मर्यादा व औचित्य यांच्या बंधनांमुळें तीर्थरूपांना ती सफळ करतां आली नाहीं. पण या पत्रव्यवहार खंडांतील पत्रें मीं साधनें म्हणूनच छापित असल्यामुळें, तीं साग्र घेतलीं आहेत. अशीं साग्र पत्रें छापल्यामुळें पत्र-लेखकाच्या स्वभावावर, भावनेवर व लायकीवरहि

चांगला प्रकाश पडतो, व त्याचेंहि यथार्थ चित्र वाचकांच्या मनोभूमीवर उमटत असतें यांत शंका नाही.

आतां शेवटीं अभारप्रदर्शनाचा गोड घांस घ्यावयाचा.

दे भ. श्री. आप्पासाहेब भोपटकर यांच्या मनांत ती. तात्यासाहेबांविषयीं किती अलोट प्रेम वसत आहे हें माहीत असल्यामुळें या ग्रंथाचा पुरस्कार, प्रस्तावना लिहून त्यांनींच करावा, अशी इच्छा त्यांचेजवळ मीं प्रदर्शित करतांच त्यांनीं इतर कामें वाजूस ठेवून, ग्रंथ साग्र वाचून ती माझी इच्छा किती उत्तम रीतीनें पूर्ण केली तें प्रस्तावना पाहून कळेलच. त्यांचा मीं अत्यंत ऋणी आहे.

याखेरीज केसरीकार श्री. जयंतराव टिळक व श्री. सदाशिवराव वापट त्यांनीं हें काम स्वतःचेंच समजून मला जें ह्रतन्हांनीं सहाय्य केलें आहे, तें यांच्या कै. ती. तात्यासाहेबांवरील प्रेमाचेंच केवळ निदर्शक होय!

माझें मित्र श्री. सी. वि. केळकर व विश्वकर्मा प्रेसची चालक मंडळी यांनींहि केळकर प्रेमांमुळेच अवघ्या २ महिन्यांत पुस्तक छापूच देण्याची हमी घेतली व ती पुरी केली ! त्यांचाहि मी फार आभारी आहे.

पुणे,
१४-१०-५० }

य. न. केळकर

प्रस्तावना

दे. भ. साहित्यसम्राट क० तात्यासाहेव केळकर यांच्या खाजगी पत्रव्यवहाराच्या या खंडाला प्रस्तावना लिहून देण्याविषयी त्यांचे चिरंजीव व माझे मित्र श्री. यशवंतराव केळकर यांनी मला विमंति केली ती मी तत्काळ आनंदाने मान्य केली. कारण, त्या योगे आपल्या या थोर, दिवंगत पुढाऱ्याचे इतरांआधी पुनर्दर्शन होण्याचा लाभ मला मिळणार होता व तो दवडणे मी शक्य नव्हते.

तात्यासाहेव दिवंगत झाल्यास तीन वर्षे झालीं. परंतु महाराष्ट्राशी ते इतके एकजीव झालेले होते व त्याच्या राजकारणावर व समाजकारणावर त्यांची येवढी छाप पडलेली आहे की, लोक त्यांना विसरू न म्हटले तरी विसरूच शकत नाहीत. तात्यासाहेबांच्या निरहंकार व तत्वज्ञानी स्वभावानुरूप जगांतील लौकिक 'यश' किंवा 'लोकप्रियता' यांचे विश्लेषण त्यांनी आपल्या आत्मचरित्रांतील आत्मनिरीक्षणांत केलेच आहे! म्हणून जिवंतपणी त्या कीर्तीची किंवा यशाची हांव अशी त्यांनी केलीच नाहीं. व आतां या जगाचा त्याग केल्यानंतर तर तो प्रश्नच उरत नाहीं. तथापि, केळकर ही एक असामान्य व्यक्ति असल्यामुळे व तिने समाजावर अनंत उपकार करून ठेविलेले असल्यामुळे त्या समाजाने म्हणून करण्यासारखे कर्तव्य त्याला उरतेच ! आणि समाधानाची गोष्ट ही की, त्या समाजानेहि तें यावत् शक्य केले व पुढेहि करील. हें कर्तव्य दोन प्रकारचें. एक म्हणजे त्या व्यक्तीच्या जीवमानकाळांतच कृतज्ञताबुद्धीने तिचा सन्मान, सत्कार, गौरव करणे ! व दुसरें म्हणजे तिच्या निर्याणानंतर तिची स्मृति जागृत ठेवण्याची खटपट करणे हें होय ! केळकरांच्या जीवनकाळांत त्यांच्या षष्ठ्यदिपूर्तीचा समारंभ समाजाने किती उत्साहाने, केवढ्या मोठ्या प्रमाणा-

वर व किती विविध अंगांनी साजरा केला तें महशूरच आहे. केळकरांचे समग्र दर्शन घडविणारा असा अत्युत्कृष्ट 'केळकरग्रंथ' त्यावेळीं प्रसिद्ध करण्यांत आला. तो प्रकार तेव्हांपर्यंत तरी अपूर्वच होता. त्या ग्रंथाच्या लागोपाठ तीन आवृत्या काढाव्या लागल्या त्यावरून केळकर किती लोकप्रिय होते याच बरोबर तो अभिनंदन प्रकारहि किती लोकप्रिय झाला तें सिद्ध झालें ! तात्यासाहेब यांच्या मृत्यूनंतर त्यांच्या पहिल्या पुण्यतिथीस त्यांच्या आठवणींचा एक सुंदर मोठा ग्रंथ माझे मित्र रा. सदाशिवराव बापट यांनी प्रसिद्ध केला व आतां या तिसऱ्या पुण्यतिथीस त्यांच्या लेखसंग्रहांचा एक ग्रंथ केळकर स्मारक समितीतर्फे प्रसिद्ध होत असून शिवाय हा त्यांच्या खासगी पत्रव्यवहाराचा अपूर्व ग्रंथहि लोकांपुढें येत आहे.

कृतज्ञता व्यक्त करण्याचे विविध प्रकार समाज योजीत असतो. सभा करणें, पुण्यतिथी पाळणें, तैलचित्रें लावणें, पुतळे वसविणें, रस्त्यांना वा इमारतींना नांवें देणें, स्मारकमंदिरे बांधणें किंवा गौरवग्रंथ, चरित्रग्रंथ, आठवणींचे ग्रंथ प्रसिद्ध करणें हे त्यापैकीच होत. पण या सर्वांत अधिक शाश्वत, अधिक उपयुक्त व अधिक समर्पक प्रकार म्हणजे आठवणीसारख्या किंवा प्रस्तुतच्या या पत्रसंग्रहासारख्यांचाच होय ! खुद्द तात्यासाहेबानांही हाच गौरव प्रकार विशेष प्रिय होता हें मी स्वानुभवावरून निश्चितपणें सांगू शकतो. आणि म्हणूनच त्यांनीं क० लोकमान्यांच्या आठवणींचे मोठे तीन खंड व टिळक सूक्तिसंग्रह इ. ग्रंथ केसरीतर्फे प्रसिद्ध करविले.

पुतळे, सभागृहें, मंदिरे इ० स्मारक प्रकार आपापल्या परी उचितच असले, तरी कालांतरानें ते 'अमूर्त' होतात. म्हणजे त्यातला देव जाऊन नुसतीच

देवळें उरतात किंवा मशिदी बनतात ! उलटपक्षां, आठवणींसारख्या किंवा प्रस्तुत पत्रव्यवहारासारख्या ग्रंथाच्या योगानें ज्याचें पूजन करावयाचें ती व्यक्ती सदा सजीव राहते. कल्पना करा कीं, कॅ. लो. टिळकांच्या मृत्यूनंतर त्यांचे इतर कांहीं स्मारक न होतां फक्त एक टिळक मंदिर किंवा त्याहीपेक्षां टोलेजंग असें एकादें मंदिर तेवढें झालें असतें, तर कालांतरानें काय झालें असतें ! वेरुळच्या भव्य कॅलास लेण्यांत उभ्या राहणाऱ्या आजच्या माणसाच्या मनांत भूतकालीन पूर्वजांच्या कर्तबगारी विषयीं, आकाशांत मोठें आभाळ यावें त्याप्रमाणें कांहीं भव्य परंतु निराकारच भावना निर्माण होते ! तीच स्थिति येथें झाली असती. पण केळकरांनी टिळकांचे त्रिखंडात्मक चरित्र लिहिलें, त्यामुळेंच दिवंगत टिळक पुन्हां साकार झाले असें नव्हें काय ? गोखले हे महाराष्ट्रांतले एक महान पुढारी होऊन गेले खरे, परंतु वेळींच त्यांचे व्यवस्थित चरित्र न लिहिलें गेल्यामुळें आपणाला त्यांच्या विषयीं किती अंधुक अस्पष्ट माहिती राहिली आहे ! व हा केवढा तोटा झाला ? सारांश, टिळकचरित्र लिहून, कालसमुद्रावर तवंगाप्रमाणें पसरत जाऊन अखेर विस्मृतीच्या क्षितिजांत विलीन होत जाणाऱ्या त्या महान् व्यक्ति चरित्राला, पाण्यावर काढलेल्या गालीच्या प्रमाणें स्थिर करून ठेवले. ही मोठीच कामगिरी केळकरांनी केली ! तथापि त्या चरित्रग्रंथानेंहि टिळकांचे समग्र चित्र किंवा चरित्र अगदीं वारीक सारीक खात्राखोचांसह हस्तगत झालें असें म्हणतां आलें नसतें, व केळकरांसारख्या सर्व बाजू पाहणाऱ्या व निरभिमान आणि न्यायीवृत्तीच्या माणसानें तसा दावा करणें शक्यच नव्हते, व म्हणूनच त्यांनीं बापटांच्या आठवणींच्या ग्रंथाचाहि अत्यंत आपुलकीनें इतका पुरस्कार केला. आणि यांचे कारणहि उघड आहे.

एकाच व्यक्तीने लिहिलेले एकादे चरित्र आणि आठवणी ग्रंथासारखे अनेकांनी मिळून लिहिलेले चरित्र या प्रकारांतील फरक स्पष्ट आहे. एका व्यक्तीने लिहिलेले चरित्र हे ओट हाताच्या आटपाट रंगभूमीवर उभे राहून एकाद्या कीर्तनकाराने रंगविलेल्या आख्यानासारखे असते ! उलट, शेंकडो लोकांनी आठवणीच्या रूपाने एकाच व्यक्तीसंबंधी लिहिलेला ग्रंथ म्हणजे अनेक नटांनी मिळून त्या आख्यानाचा किंवा कथानकाचा प्रत्यक्ष रंगभूमीवर वठविलेला रंगित प्रयोगच असा वाटतो ! आख्यानास घेतलेल्या चरित्र-विषयांतील विविध भूमिका वठविण्याचा, कीर्तनकार हा, वेप न बदलता एकटाच प्रयत्न करीत असतो. म्हणून त्याचा परिणामहि साहजिकच मर्यादित राहतो. कारण, तेथे श्रोत्यांनीच रसिक बनावे व स्वतःची कल्पनाशक्ति चालवावी अशीच अपेक्षा असते. पण आठवणीच्या पुस्तकांतली एकेक आठवण म्हणजे समक्ष घडणारा, चालता बोलता, सजीव असा वाटकांतला एकेक प्रवेशच असतो ! आठवण सांगणाऱ्या व्यक्तीनेच साक्षात् त्या प्रवेशांत भूमिका केलेली असल्यामुळे आठवणींचा परिणामकारकपणा कितीतरी पटींनी वाढतो. देवळांत एकाद्या कीर्तनकाराने लावलेले चित्ररथवघाचे आख्यान आणि ह्याच आख्यानावर आधारलेल्या परंतु रंगभूमीवर होणाऱ्या 'कृष्णार्जुनयुद्ध' नाटकाचा प्रयोग, यांत सजीवत्व आकर्षकपणा व परिणामकारकता या दृष्टींनी केव्हाहि महदंतर पडणाऱच !

तथापि, अशा रीतीने आठवणीचे नाटकप्रयोगांशी साम्य दिसले तरी एक भेद मुळींच विसरता कामा नये. तो हा कीं एकाद वेळ नाटक हे सर्वस्वी काल्पनिक, कपोलकल्पित असू शकेल, परंतु आठवणी मात्र तशा बहुधा

नसतात. आठवणी म्हणजे केव्हांहि सत्य असाच इतिहास प्रकार होय ! पुराव्याच्या शास्त्राप्रमाणे स्वतःच्या सहीवर दिलेल्या आठवणीचा नंबर सत्येतिहास शोधनाचे वेळीं केव्हांहि वरच लावावा लागतो. चालू कोर्टांत, न्यायनिवाड्यांसाठीं पुराव्याचा म्हणून जो कायदा रूढ आहे तोच ऐतिहासिक सत्य शोधण्याच्या कामीहि लावला जातो. ती कसोटी लाऊनच आठवणींना अव्वल दर्जाच्या पुराव्यांत बसवावे लागते. एकादी स्वानुभवाची घटना किंवा हकीकत जेव्हां कोणी स्वतःच्या सहीवर लिहून देतो, तेव्हां ती खोटी काय म्हणून मानावयाची ? आतां कधी कधी निखालस खोट्या साक्षी देणारे उलट्या काळजाचे साक्षीदारहि आढळत नाहीत असे नाही. तथापि, तसे कोणी पुढे आलेच तर त्यांची हवेलंडी उडवून देऊन त्यांना खोटे पाडणारीं उलट तपासणी सारखीं प्रभावीं साधनें उपलब्ध असतातच व कुशल वकील तीं नेहमीं वापरतातच. सारांश, आठवणींचें महत्त्व केव्हांहि नाकारतां येणार नाहीं.

पण वर सांगितलेल्या पुराव्याच्या कसोटीनेच पाहिलें तर आठवणींकेव्हांहि व्यक्तीच्या खाजगी पत्रव्यवहारालाच अग्रमान ऐतिहासिक सत्य संशोधनांत देणें भाग आहे. वर्षे विषयाशीं समकालीनत्व व त्याच्याशीं त्याचा आलेला साक्षात् संबंध व तोही पक्का लेखरूपानें—या गुणांमुळें पत्रव्यवहाराचा पुरावा केव्हांही सर्वश्रेष्ठ. आठवणी या कितीही सत्य असल्या तरी त्या 'आठवणीच'; म्हणजे प्रसंग घडल्यानंतर स्मरणानें सांगितलेल्या. यामुळें त्यांत प्रमाद घडण्यास वाव राहतो. पत्रव्यवहाराची गोष्ट तशी नाहीं. पत्र लिहिणारी व पत्र स्वीकारणारी अशा दोन्ही व्यक्ती जणू समोरासमोर बसून आपले अंतरंग खोलीत असतात, किंवा शंका समाधान करून घेत असतात, किंवा

आपले विचार सांगत असतात ! या प्रकारांतच ऐतिहासिक सत्याच्या जास्तीत जास्त नजीक आपणांस जातां येऊं शकते. आणि म्हणूनच भाकड-कथा, दंतकथा, आख्यायिका, वखरी व अखेर समकालीन अस्सल पत्रव्यवहार अशी पुराव्याची चढती भांजणी सर्वमान्य झाली आहे ! आणि म्हणूनच यशवंतराव केळकरांनी प्रसिद्ध केलेल्या तात्यासाहेवांच्या खाजगी पत्रव्यवहार ग्रंथाचे कोणालाहि फार कौतुक व महत्त्व वाटेल. तात्यासाहेव स्वतः अशा पत्रव्यवहाराचें किती महत्त्व मानीत होते हें टिळकचरित्रांत त्यांनीं प्रत्येक प्रकरणाशेवटीं जो पत्रव्यवहार छापला त्यावरून दिसतेंच. त्यांनीं आपलें आत्मचरित्र लिहिलें त्याची पुरवणी म्हणून त्यांनीं १००० पत्रांचा एक ग्रंथ प्रसिद्ध केला तोही प्रसिद्ध आहे. त्या पत्रव्यवहाराच्या प्रस्तावनेत ते लिहितात, “ मी जो पत्रव्यवहार यापुढें दिला आहे त्यांतील विषय संकीर्ण आहेत. एकाच पत्रांत अनेक विषयांचा उल्लेख झालेलाहि आढळेल. आणि तसें होणारच. पण त्यावरून मी केव्हां केव्हां काय करीत होतो, माझ्याशी संबंध आलेले लोक काय करीत होते, माझा त्यांचा विचारविनिमय काय चाले, आणि समकालीन वृत्त काय घडत होतें इत्यादि गोष्टींवर आजूबाजूनें व तिरकस प्रकाश पडतो. एरवी या पत्रांतील प्रत्येक मुद्दा स्वतंत्र विषय रूपानें मांडण्याइतक्या महत्त्वाचा नसणार हें उघड आहे. कोणतेंहि चित्र रंगतें त्याचा रंग ठिपक्या ठिपक्यानीं च किंवा बिंदूबिंदूनींच बनलेला असतो. हें एकेक पत्र म्हणजे असा एकेक ठिपका किंवा बिंदूच होय. माझ्यासारख्या एका सामान्य मनुष्याच्या जीवनक्रमाला महाराष्ट्राच्या समकालीन इतिहासांत कितीसें स्थान मिळणार ? तथापि कोणत्याहि समाजाचा इतिहास म्हणून तयार होतो तो अशा अनेक बिंदुमात्र, कणमात्र, कागदपत्रांतूनच तयार होतो. मग ते कागदपत्र कोणत्याहि स्वरूपाचे असोत. मी स्वतः इतिहास संशोधक नसलों

तरी अशा संशोधनाचा भोक्ता आहे. अस्सल समकालीन कागदपत्रांना इतिहासाचें साधन या नात्यानें मी फार महत्व देतो”

वर उद्धृत केलेल्या तात्यासाहेबांच्या उताऱ्यांत त्यांनीं स्वतःस सामान्य यःकश्चित् व्यक्ति म्हणून संबोधिलें आहे परंतु तो त्यांचा शालीनपणा होय. ते खरोखर असामान्य कोटींतील पुरुष होऊन गेले ! आणि म्हणूनच त्यांच्या वारीकसारीक गोष्टींविषयीं आणि त्यांच्या खाजगी पत्रव्यवहाराविषयीं जनतेला इतकी जिज्ञासा वाटते. लोकांची ती जिज्ञासा या ग्रंथानें भरपूर पुरविली जाईल या विषयी मला विलकूल शंका नाही. सदर खंडांत १९४० ते १९४७ या सात वर्षांतला त्यांचा खासगी निवडक पत्रव्यवहार कालानुक्रमानें दिला आहे. तात्यासाहेबांनीं आपलें आत्मचरित्र १९३९ सालीं लिहून प्रसिद्ध केलें. त्यानंतर १९४२ सालीं त्यांनीं आपल्या ७० व्या वाढदिवशीं सह्याद्रीचा संबंध अंकच आत्मवृत्तवजा प्रसिद्ध केला होता. तथापि, त्यांत त्यांच्या वाङ्मयासंबंधींच सर्व प्रपंच होता. व त्याला त्यांनीं नांवही 'माझ्या जन्मभरचा एकच एक उद्योग' असेंच दिलें होतें. यामुळें त्यांच्या निवृत्तीच्या काळांतील उत्तर आयुष्याचें चरित्र कथव होण्याचें राहूनच गेलें. ती उणीव या पत्रव्यवहारानें बरीच दूर होऊं शकते. या निवृत्तीच्या म्हटल्या जाणाऱ्या काळांतहि तात्यासाहेब किती कार्यव्यापृत असत तें पाहिलें म्हणजे सादर कौतुक वाटतें. १९४२ सालीं आम्ही त्यांच्या चहात्यांनीं खासगी वर्गणी करून दहाहजार रुपये जमवून त्यांच्या नांवाचे सुवर्णपदक मुंबई युनिव्हर्सिटींत ठेवलें. तो समारंभ बॅ. जयकरांच्या हस्ते झाला. त्या वेळीं मी असें म्हटलें होतें कीं, "महाराष्ट्रांत महर्षि या पदवीला पोचलेल्या दोनच व्यक्ति मला दिसतात. एक अण्णासाहेब कर्वे व दुसरे आपले तात्यासाहेब!"

ती उपमा अगदीं यथार्थ होती. कारण, ऋषीमुनी जगाला विन्मुख होऊन वसले तरी ते एकांतांत त्या जगाचीच चिंता वाहत असतात ! त्यांचे तप लोकांचा ताप शमविण्याच्या उदार हेतूनेच चालू असते. अशा महर्षींनी लौकिक व्यवहाराची उपाधी टाळण्यासाठी निवृत्ति किंवा एकांतवास पत्करला तरी जग त्यांचा पिच्छा सोडीत नाही, ते त्यांना शोधीत कसे जाते हे पत्राव्यवहारातील पत्र पाहिलीं असतां उत्तम दिसून येईल. यांतील बहुतेक पत्रे तात्यासाहेबांना आलेली आहेत. तात्यासाहेबांनी लिहिलेल्या पत्रांचीं उत्तरे अशीं फार थोडीं आहेत. व हे पत्रलेखक हिंदुस्थानच्या लांबलांबच्या कोनाकोपऱ्यांतून तात्यासाहेबांकडे धांव घेत आहेत. त्या लेखकांची आणि त्यांच्या विषयांची विविधता पाहिली म्हणजे तात्यासाहेबांच्या असामान्य बुद्धिने, परिणत प्रज्ञेने आणि सहजोदार वृत्तीने मन थक्क होऊन जाते.

असो. असा हा केळकरांचे अंतरंग यथार्थपणे प्रकट करणारा खासगी पत्र-संग्रह प्रसिद्ध करून त्यांचे चिरंजीव यशवंतराव यांनी फार चांगली कामगिरी केली. आपल्या आत्मचरित्राच्या पत्राव्यवहाराचा पुरवणी ग्रंथ १९४१ सालीं तात्यासाहेबांनी प्रसिद्ध केला त्याच्या प्रस्तावनेत त्यांनी पुढीलप्रमाणे उद्गार काढले होते. " सावंजनिक कार्य व चळवळी ही महाराष्ट्रांत मुरू झाली तेव्हांपासूनच पत्राव्यवहाराची प्रथा थोडी वाढली पण त्यांतहि कांहीं विषयविवेचन, कांहीं वादविवाद, कांहीं व्यवहार या पलीकडे मजल गेलेली नाही. लो. टिळक, रानडे, गोखले हे महाराष्ट्रांतील अलीकडचे अत्यंत मोठे पुढारी. पैकीं कोणाचाहि पत्राव्यवहार फारसा उपलब्ध नाही. महादेव गोविंद रानडे यांचा पत्राव्यवहार उपलब्ध झाला असतां तर तो फार बोधप्रद ठरला असता, पण स्वतः त्यांनी तो नीट सांभाळून ठेवला नसावा किंवा ठेवला

असला तरी त्यांच्या पश्चात तो कोणो जतन करून ठेवला नसावा असे वाटते. सार्वजनिक व्यक्तींचा पत्रव्यवहार त्यांच्या बरोबर चितेवर जाळण्यात येत नाही इतकेच काय तें! पण त्यांच्या अस्थींच्या सावडासावडीनंतर घरांतील तत्संबंधी व्यवस्था मागे उरलेले लोक करतात त्यांत त्यांचे कागदपत्र ही अडगळ समजून रद्दी म्हणून प्रथमच निकालांत काढीत असतील ! ह्याचें कारण अशा व्यक्तींच्या मागे त्यांच्या कार्याला दस्तऐवजी महत्व देणारा असा गुणग्राहक त्यांच्या कुटुंबीयांत सहसा निघत नाही. मग एकादा आस्थेवाईक तिऱ्हाईत निघाला तरी त्याचीहि निराशा होते." पण हें लिहितांना स्वतःच्या खासगी पत्रव्यवहाराची अशीच दुर्दशा होईल अशी मात्र शंका तात्यासाहेबांच्या मनाला खासच शिवली नसेल. कारण आपले चिरंजीव श्री. यशवंतराव हे एक आस्थेवाईक इतिहास संशोधक आहेत ही लोकांना ठाऊक असलेली गोष्ट स्वतः तात्यासाहेबांना मात्र अज्ञात, हें शक्यच नाही! असो. शेवटी, तात्यासाहेबांचे चरित्र आणि चारित्र्य यांवर आंतून प्रकाशझोत पाडणारा हा खासगी पत्रव्यवहार प्रसिद्ध करून श्री. यशवंतरावांनी मोठीच कामगिरी केली याबद्दल अभिनंदन करतो, व ही प्रस्तावना पुरी करतो.

बलवंताश्रम, पुणे }
दिनांक २४।९।१९५०. }

ल. व. भोपकर.

मिर्लिदाचार्यः—काय ? दक्षिणापथांतील आजकालच्या मुख्य हिंदी साम्राज्याचा संस्थापक व आधारस्तंभ अमात्य माधवाचार्य आपला सगळा संसार याच टीचभर होम शाळेत करतो काय ? सरस्वतीचा कंठमणी, अखिल—विद्या—भूषणमंडित सर्वज्ञ असा माधव या लहानशा आसनावर बसून एवढे प्रचंड ग्रंथ निर्माण करतो काय ? (इकडे तिकडे हिंडून) शाबास, धन्य धन्य त्याच्या निरपृहतेची, धन्य त्याच्या स्वहितपराङ्गमुखतेची ! अहाहा ! या होमशाळेत पाहवें तिकडे नुसत्या वैराग्याचीच मूर्धाभिषिक्त चिन्हें दृष्टीस पडतात. हें भस्म, हे रुद्राक्ष, हीं वेत्रासनें, हे नारळाचे कमंडुल, हीं चंदनाचीं खोडें, ह्या फुलांच्या परड्या, यांहून दुसरी वस्तु दिसेल तर शपथ ! कोणी लोभी चोरानें या सर्व चोरून जर विकायला मांडल्या तर कोणीहि संसारी मनुष्य याला एक कपर्दिकहि देणार नाहीं. पण संसारविन्मुख योग्याच्या परमार्थसाधनाचें तें अक्षयसाहित्य ! विजय नगरीच्या संपत्तीची आणि वैभवाची ल्याति आज पर्यंत फक्त कानांनीं ऐकत होतो. पण या नगरांत प्रत्यक्ष प्रवेश केल्यापासून वस्तुस्थितीच्या मानानें ती ल्याति म्हणजे कांहींच नाहीं, अशी माझी खात्री झाली आहे.

पण या नगरच्या संपत्तीची माझी कल्पना एकपट चुकली तर तिच्या सामर्थ्याचा व ऐश्वर्याचा मध्यमेरु जो अमात्य माधवाचार्य त्याच्या विषयींची माझी कल्पना दसपट चुकला ! कारण या होम-शाळेत आल्यापासून मला असें वाटूं लागलें आहे कीं, या सर्व लोकांच्या संसारलोलुपतेचें पाप त्यांच्या सन्निध राहणारा व त्यांच्या-वर प्रेम करणारा हा आर्य माधवाचार्य आपल्या वैराग्यजलानें धुवून टाकण्याला एकटा समर्थ आहे.

(न. चि. केळकर कृत, 'अमात्य माधव नाटक', पृ. ३९५)

जन्म : २४/८/१८७२] श्री. न. चिं. केळकर [मृत्यु : १४/१०/१९४७

सा. न. वि. वि.

आपलें पत्र पावलें. शंका रास्त आहेत.

१. थोरल्या माधवरावानें तोतयास देहांत शिक्षा कां दिली नाही, त्याचें कारण:--थोरल्या माधवरावाचे वेळीं दोन चार तोतये सदाशिवरावभाऊचे निरनिराळ्या प्रदेशांत उद्भवले. पैकीं हा एक सांपडला. दुसरे सांपडले असतां त्यांच्याशीं तुलना करण्याकरितां हा ठेवावा लागला. बारभाईच्या वेळींही हीच गोष्ट लागू होती. तिचें पुढें निराकरण झाल्यावर व पार्वतीबाई वारल्यावर ह्याहि तोतयाला ठार केलें. पार्वतीबाईचें मन दुखवावयाचें नाही, एतदर्थ तोतया ठेवावा लागला. तो इंग्रजांच्या व दादासाहेबांच्या फुसलतीनें पुंडाई करूं लागला. तेन्हां त्याला धरला व पार्वतीबाई मेल्यानंतर मारला.

ह्या एकाच शंकेवर बाकीच्या शंका अवलंबून आहेत.

२. ताम्रपट आला म्हणजे मला कळवावें. लवकर आणवावा. केसरीकडे दिलेले लेख छापीत तोपर्यंत त्यांची वार्ताही बाहेर निकट स्नेह्यांपासींही फुटत नाही ना? नसेल अशी माझी खात्री आहे. परंतु उगाच सूचनार्थ लिहिलें आहे. कळावें. बहुत काय लिहावें? निरंतर लोभाची वृद्धि असावी हे विनंती.

आपला,

वि. का. राजवाडे

२

श्री

मिरज,

१८-३-१३

रा. रा. नरसोपंत तात्या केळकर स्वामींचे सेवेसी सा. न. वि. वि.
 मुंबईस आपले जामात शिकत हांते त्यांचें अकस्मात् विपरीत वर्तमान
 ऐकण्यांत आल्यामुळें मनास मोठा धक्का बसला व खेद झाला तो किती
 लिहावा ? आज चार दिवस आमच्या घरांत ही गोष्ट किती मागें टाकण्याचा
 यत्न केला तरी कोणत्या ना कोणत्या प्रकारें तरी तिचें स्मरण वारंवार
 होतच आहे. काय करावें ? आम्हां तिन्हाइताची जर ही दशा तर तुमची
 तें काय स्थिती असेल ? तुमच्या कन्येवर तर बाल्य दशेंतच हा वज्रपात
 झाला. मला तर कांहीं लिहावयास सुचत नाहीं. तुमचा तुम्हींच नातवाच्या
 रूपानें आशेचा अंकूर डोळ्यांचां पुढें आहे ह्या बळावर काय विवेक कराल तो
 कराल ! नातू झाल्याचें वर्तमान आठ दिवसांपूर्वी कळलें आणि लगेच मागून
 हें वर्तमान यावें काय ? तस्मात् संसार विषमय आहे हेंच खरें ! माझ्या
 डोळ्यांचां पुढें रात्रदिवस उदाहरण आहेच ! कृपा करावी हे विनंती.

वासुदेवशास्त्री खरे

३

खासगी व न्यासात्मक (Confidential)

ना. म. जोशी यांचे येथें,
 मुंबई, २४ ऑगष्ट १९२०

रा. रा. नरसिंह चिंतामण केळकर यांस सेवक वामन मल्हार जोशी यांचे
 साष्टांग नमस्कार वि. वि. मी वास्तविक हें पत्र हिंणयाहून लिहावयाचें, परंतु
 मॅरेरिआनें थोडासा आजारी पडून येथें आल्यामुळें येथून हें पत्र लिहीत आहे

“ उषःकाल ” मालेकरितां एक लहानसा लेख लिहीत असतांना शेवटीं टिळकांची माझ्याकडून झालेल्या अपराधांवद्दल माफी मागावी अशी इच्छा प्रवळ झाली व मी म्हटलें कीं “ माफी मागण्याचा इरादा असतांना तसा योगायोग आला नाही व आतां, हृतभाग्याप्रमाणें, मी माफी मागण्यास उद्युक्त होत आहे ! ” माझी प्रकृती आज थोडीशी क्षीण झाल्यामुळें आपलीहि माफी मागितल्याशिवाय मी इहलोक सोडतो कीं काय अशी कल्पना Idea - Fixe येऊ लागली व जातां जाईना. तेव्हां आपले मनोविकार किंचित् जागृत-नव्हे पीडित-केल्यावद्दल प्रथम क्षमा मागून पुढें लिहूं लागतो.

आपलें ऑफीस (मराठा) मला सोडावें लागण्याचें खरें कारण माझ्या लेखांतील तेजोहीनता, स्फूर्तिहीनता, उत्साहशून्यता, एकतानता, नीरसता इत्यादि दोष असून या दोषांना औद्धत्य व स्वैरता यांची जोड मिळाल्यामुळें माझें वर्तमानपत्रांतील ‘ मराठ्यां ’तलें मरण लवकर ओढवलें. मी आपणांस जें उद्धटपणाचें उत्तर दिलें तें माझ्या मनाला शल्याप्रमाणें बोंचत होतें, परंतु तात्कालिक किंवा तदनंतर माफी मागितली असतां मला पुनः यावयाचें आहे असा तिचा कदाचित् अर्थ होईल व माझी माफी अंतःकरणापासूनची नसून स्वार्थमूलक आहे असें (आपल्याला नाही तरी) इतरांना वाटेल या मिथ्याभिमानानें म्हणा पाहिजे तर, मीं तसें करण्याचें इतके दिवस टाळलें. गोष्ट चुकीची असेल, बरोबर असेल, आपण कांहींहि माना व ह्याणा, पण गोष्ट ही अशी आहे. टिळकांप्रमाणेंच आपलीहि माफी मागण्याचें मिथ्या-भिमानानें राहूं नये म्हणून हें लिहिलें आहे.

मी मरण्यास टिकलेला नाहीं, उद्यां पुण्यास जाणार आहे. व तेथें कदाचित् आपणांला मी सायकलवर जातांना दिसेन. पण मनाचे व्यापार कोणाच्या ताब्यांत आहेत ?

या पत्राचें उत्तर यावें अशी अपेक्षा नाही ही कदाचित् शहाण्यांची बालिशता असेल. आणि बालिशतेला कोण काय उत्तर देणार ? खरोखर मला तरी उत्तराची अपेक्षा नाही. व एवढें लिहिल्यानंतर आतां मी हा विषय कधी काढणार नाहीं. परलोक असला तर अनृणो गंतुमिच्छामि तद्विष्णोः परमं पदम् ।

वा. म. जोशी

चि. अण्णास आशिर्वाद.

तुमचें पत्र पावलें. गवळ्याचा व्यवहार पुरा झाला हें ठीक झालें. त्याचें घर जाणार हें मलाहि दिसतें आहे. पण तो वाईटपणा आपणांला नको. त्याला सूट देण्यासंबंधानें लिहिलें तरी माझी त्यास मुळींच हरकत नाही त्यास दीडशें रुपयांपर्यंत सूट द्यावी. परंतु सौभाग्यवतीस विचारावें कीं, हे रुपये दिल्यानंतर फिल्लन गवळी घेऊन पैसे मागणारच. तरी फिल्लन तो मागूं लागल्यास पैसे देत जावयाचें काय? मला वाटतें कीं, पुन्हां अडचणीचे वेळीं गवळी पैसे म्हणूनकरितां वगैरे मागेल, तेव्हां हेच त्यास एक दोन हप्त्यांनीं द्यावे आणि ते त्याला सोडले असें मनानें मानून राहावें, तथापि सौभाग्यवतीची इच्छा असेल तसेंच खुशाल करावें. तिचें मन मला दुखवावयाचें नाही. तिच्या उदार स्वभावाचें चीजच आपण केलें पाहिजे. आपणांस जी सुस्थिती आहे तें सर्व तिच्या भाग्याचें फळ आहे असें मी मानतों. तरी तिची इच्छा असेल तसें करावें. दोनशें रुपये द्यावे म्हटलें तरी द्यावे.

नव्या घराचे टाकीनळाविषयी मीं येईपर्यंत फक्त लेखी अंदाज, खर्चाचा घेऊन ठेवावा. मीं आल्यावर नक्की ठरवूं.

तत्या कळकर

५

Sri Venkateswara

Oriental Institute

Tiruppati, 29th January, 1940.

Dear Sir,

When I met Dr. S. K. Belvalkar at Poona on the 9th instant, I expressed our great desire that you should

be requested to accept the presidentship of Marathi Section in the ensuing session of Oriental Conference here. He has just communicated to me the glad news of your gracious acceptance of our invitation and I hasten to offer you my personal thanks and the thanks of the reception committee. We deemed ourselves lucky when Pandit Malaviyaji agreed to accept the presidentship of the conference inspite of his age and weakness. We must consider ourselves doubly fortunate now you have agreed to join us as the head of the Marathi section. I am personally very happy over it since I refused to drop the section as advised by friends on the executive committee. As an old Tanjore man my love of Marathi will not enable me to omit it in an Oriental Conference.

A dozen copies of the bulletins and applications for membership have already been posted to you through Dr. Belvalkar. May I beg you to give them to distinguished Marathi scholars and obtain from them papers for the Conference. The last date for receiving papers here has been extended to the 29th February but brief summeries of the papers should reach me earlier by a fortnight as the summaries are printed before the conference and the papers, after the conference. With repeated thanks,

I am respectfully yours,
K. V. RANGASWAMI AYANGAR

Sri N. C. Kelkar,
Poona.

६

Kolhapur,
2-2-40

My dear Tatyasaheb,

I have your circular letter without date. Thanks

very much. Let me hasten to congratulate you upon the honour done to you by the Reception Committee of the Oriental Conference in asking you to preside over the Marathi Section, an honour which you amply deserved.

I must thank you very much for the suggestion that I should write a paper to be read before the conference. Although my hands are at the moment too full I shall try my best to steal a couple of days and prepare a short paper in English. I believe "The Purist movement" is one that would be of interest to the students of all Indian languages and I feel inclined to express my own views about it in the proposed paper.

I hope to be able to send the paper to you before the end of this month.

With all best regards and wishes,

Yours sincerely,
N. S. PHADKE.

The University of Hawaii
Honolulu Hawaii
February, 10, 1940.

Oriental Institute
Gregg M. Sinclair, Director.

Dr. N. C. Kelkar
Tilak Road, Sadashiv Peth,
Poona city, INDIA.

Dear Dr. Kelkar,

Under separate cover I have sent you a copy of the last Oriental Institute Journal. This contains a brief report on the East West Philosopher's Conference which we held here last summer. As you will see by reading the report the great deficiency of the conference was the

fact that we had no Indian Authority on Indian Philosophy to represent that great school of thought. Dr. Conger was admirable as far as his information went, but we did need a person of standing and authority to tell us about the great Indian systems of thought. I should be happy to have your comments on this report when you are at leisure to write me. Certainly the next time we have such a conference we shall endeavour to have an Indian representative.

With all good wishes,

Sincerely yours,
GREGG. M. SINCLAIR
Director

८

प्रे. जा. नंबर

१३३३
१३३३

कृतानेक नमस्कार विनंती विशेष.

म्यु. ऑफीस, मिरज,

ता. २०-२-४०

मिरज शहरास पाणी पुरवठा करणेकरतां नवीन वॉटरवर्क्स करणेचे विचारानें त्या बाबतींतील तज्ञांचा सल्ला आपणांमार्फत मिळविणे करतां म्यु पालिटीतर्फे आम्ही आपणांकडे आलो त्यावेळीं आपला अमूल्य वेळ खर्चून वॉटरवर्क्स एक्सपर्ट रावसाहेब शेटे इंजीनियर यांची भेट करवून आम्हांस जरूर ती माहिती व सल्ला त्यांचेकडून मिळवून दिलांत याजबद्दल मिरज म्यु.तर्फे आपले आभारी आहोंत.

आपण आपलें सर्व आयुष्य लोकसेवेकरतां वाहिल्याचें महशूरच आहे. यापुढें वॉटरवर्क्सचे कामीं आम्हांस वेळेवेळीं जरूर ती मदत व सल्ला आपल्या कडून मिळेल अशी उमेद आहे.

कळावें, लोभ असावा ही विज्ञापना.

आपला,
डी. एन्. गॉर्डे
for प्रेसिडेंट म्यु. मिरज

(८)

९

G. PUNYAKOTI MUDALIAR,
Municipal Commissioner,
Tirupati,
Chittoor District.

Municipal Office,
Tirupati,
21st February, 40.

Dear Sir,

The Tirupati Municipal Council has resolved to present an address of welcome to you during your visit to this place for the All India Oriental Conference to be held in March next. I request you to kindly accept the invitation and intimate to me the date and the time that will suit your convenience.

With respects,

I am,
Yours sincerely,
G. PUNYAKOTI MUDALIYAR

१०

चिकित्सा मंडळ,

१७ डेक्कन जिमखाना कॉलनी, पुणे ४.

तारीख ५-३-४०.

श्रीयुत तात्यासाहेब केळकर यांस कृ. सा. न. वि. वि. 'कावळा व ढापी' ही आपली नवी कादंबरी आपण चिकित्सा मंडळास अर्पण करून आमच्या संस्थेचा बहुमान केला त्याबद्दल चिकित्सा मंडळास फार धन्यता वाटत आहे. आमच्या मंडळाने पुरस्कृत केलेल्या तत्त्वाविषयी आपणांसारख्या साहित्य-सम्राटांना आदर वाटतो हे पाहून आमच्या मंडळाविषयी जनतेचा विश्वास वाढेल, व त्यामुळे मंडळाचे कार्यास मोठे साहाय्य होईल; यास्तव आपले आभार मानावे तेवढे थोडेच आहेत.

आपणांस व्यवसाय अनेक ; त्यांत भर घालून आपला शीण वाढवूं नये म्हणून आमच्या मंडळाचे सभासद होण्याची आपणांस विनंती केली नव्हती. परंतु आपण आतां आपले व्याप कमी केले आहेत, यास्तव आपणांस मंडळाची विनंती आहे कीं, चिकित्सामंडळाच्या सभासदांमध्ये आपलें नांव समाविष्ट करण्यास आपण अनुज्ञा द्यावी. तथापि तसें करणें सोईचें वाटत नसल्यास पूर्वीप्रमाणें अलिप्त राहण्यास आमची हरकत नाही.

साहित्यसेवा व देशसेवा करण्यासाठीं आपणांस दीर्घायुष्य आरोग्य व सौख्य हीं लाभोत अशी ईश्वराजवळ आमची नित्य प्रार्थना आहे.

स्नेहांकितं,

रां. जं. गोखले,

चिटणीस चिकित्सामंडळ.

११

श्री

कोल्हापूर

१५-३-४०

सेवेसीं सा. न. वि. वि.

आपलें ता. १४-३-४० चें पत्र व त्यांवरीवर अंगाळ्ळांपणेसाठीं आपलां 'सुश्लोक कुमार' वरील अभिप्राय कृपेनें आपण पाठविला याबद्दल फार आनंद झाला. अतिशय आभारी आहे हे लिहावयास नकोच.

पुस्तक प्रसिद्ध होतांच आपणांकडे सादर भेट पाठवीनच. 'आपरितोषाद्विदुषां न साधु मन्ये प्रयोगविज्ञानम्' या न्यायानें आपण जें सहृदयतेनें धन्योद्गार लिहिले ते मला कृतार्थता वाटण्यासारखे आहेत, असो.

आपण घाईत असतांनाहि व कदाचित् परगांवीं जाण्याचा संभव असतांनाहि मला आपल्याकडून सत्वर अपेक्षित अभिप्राय येऊं शकला हे खरोखर 'योगायोगा'चेंच कार्य होय. 'अदूरवर्तिनीं सिद्धिं राजन्विगणयात्मनः।

के.प.-२

उपस्थितेयं कल्याणि नाम्नि कीर्ति तएव ते । 'या योगायोगाच्या कालिदासीय
श्लोकाचें मला यासंबंधीं साल्हाद स्मरण होत आहे.

अशीच कृपा असावी. श्रुत होय हे विज्ञापना.

आपला,

रा. चिं श्रीखंडे

१२

DEWAN
OF
MYSORE

Glenview,
Fernhill.

15th April, 1940

Dear Mr. Kelkar,

It is a very long time since you last visited us. I am writing to ask if you could possibly visit Mysore again during His Highness's Birthday festivities which come off in June' next. I need hardly tell you how delighted I would be if you come.

The Birth day falls on June 16.

I trust you are keeping very well.

With kind regards,

Yours sincerely,
MIRZA M. ISMAIL

१३

डॉ. मुळगांवकरांचें हॉस्पिटल
गवालिया टँक, मुंबई ६.,

२-६-१९४०

बडिलांचे सेवेसी विज्ञापना विशेष,

आपण पाठविलेली शंभर रुपयांची रक्कम सदुकाकांच्याकडून पोहोचली.
तशी त्याची जरूरी नव्हती. कारण ऑपरेशन्चा झालेला खर्च माझ्या

(११)

प्राप्तीच्या मानानें जड जाण्यासारखा असला तरी तो माझ्या अगदींच आवाक्याबाहेरचा नव्हता. तसा तो असता आणि मागावयाची वेळ आली असती तर आपणांकडेच मागणी केली असती. कारण, मागणी केली असतां मिळेल ही खात्री होती. पण तो 'रिशर्व फंड' आहे. ती गंगाजळी आहे. म्हणूनच विशेष कारणाशिवाय तिच्यावरील लाखलोटीचा पत्रा उघडून पहावयाचा नसतो. पण आतां हातावर गंगाजळ ओतलेंच आहे तेव्हां तें प्राशन करतो. असो. आज पंधरा दिवस झाले. काल सर्व टाके काढले. पण अजूनही दहा बारा दिवस हांथरुणांत निजूनच राहिलें पाहिजे असें डॉक्टरनीं बजाविलें आहे. तापही निःशेष झाला नाही. पण जखमेचें भय आतां कांहीं राहिलेलें नाही. तुम्ही सर्व मंडळी कोकणांत जाणार हें कळलें. कळावें.

काका

ति. सौ. ताई यांना,

मी तुम्हाला सोमवारीं पत्र घाडीन असें सांगितलें होतें. म्हणून तुम्ही काल वाट पाहिली असेल. पण सध्यां मी परस्वाधीन आहे. म्हणून काल लिहिण्याऐवजीं आज लिहीत आहे. तुमच्या आशिर्वादानें प्रकृती सुधारत आहे. बाकी मजकूर वर आलाच आहे. कळावें.

काका

१४

Collector's Office
Poona 21st June, 1940.

Dear Mr. Kelkar,

I would esteem it a very great favour if you could kindly come to see me in my office on Monday next the 24th instant between 3 & 4 P.M. as I wish to discuss some matters arising out of the present situation in Europe. I am asking Mr. L. B. Bhopatkar, if he would be so good as, to accompany you.

Yours sincerely,
E. W. TROTMAN

१५

The Kesari Office,
Poona 2.
22 June, 1940.

Dear Mr. Trotman,

I am very much thankful to you for your invitation to me to see you and to hear your views about the present situation in Europe. But I regret I shall not be able to come and see you as desired.

I am not for one thing sufficiently well for the purpose. Secondly, I am afraid, there is not much likelihood of any agreement of our views on the European situation or the Indian political position relevant thereto.

I have retired from public life. I have now neither the physical strength nor the personal influence that would enable me to actively co-operate with Government in any of their intended local war-measures.

Neither you nor I are in a position to deliver goods in any matters of high political policy. And anything short of that would be futile solemn trifling.

I would therefore like to be excused and let alone. I sincerely hope that you will not misunderstand me.

Yours sincerely,
N. C. KELKAR

To

E. W. TROTMAN, Esq., I. C. S.,
Collectors Office,
Poona.

१६

श्री

धुळें

१२-७-४०

श्री. तात्यासाहेब केळकर यांचे सेवेसीं

कृ. सा. नमस्कार वि. वि. आपलें ता. ८-७ चें पत्र पावलें. त्या विशेषांकांत एक दोन लेखांत मज विषयीच विशेष, अवास्तव, गौरवपर उल्लेख असल्यामुळें मीच तो अंक कोणाकडे पाठविणें मला योग्य वाटेना, म्हणून संकोच वाटतो. आपल्याला वाटलेलें कारण माझ्या मनांतहि नाही.

भाविकपणा आणि बुद्धिनिष्ठा यांच्या प्रमाणांत कमीजास्तीपणा होईल, पण मला वाटतें, प्रत्येक माणसांत या दोन्ही गोष्टी असतात. श्रीसमर्था-विषयीं आदर एवढें एक समान सूत्र असलें म्हणजे मला दुसऱ्या कशाची अपेक्षा नसते. चरित्रांतील वादग्रस्त प्रश्नांनीं माझें चित्त चलित होत नाहीं, अनादरानें होतें. आपणांतच केवळ नव्हे तर आपल्या वडील मातुःश्रीपासून आपल्या घराण्यांत श्रीसमर्थप्रेम नांदत आलें आहे, हे मला प्रत्यक्षच माहित आहे. कायें वाटलेलीं आहेत हें खरें. पण परस्परांच्या कार्याविषयीं सहानु-भूति असली म्हणजे पुरें होतें. तशी सहानुभूतिच नव्हे, पण तुमची मला प्रत्यक्ष मदतहि झालेली आहे. जांबेच्या मंदिरासाठीं उत्तरेकडे मी दौरा काढला असतां ओळखीसाठीं आपण एक सर्वसामान्य-सर्व ठिकाणीं उपयोगीं पडावें, असें टाईप केलेलें एक पत्रहि दिलें होतें.

तात्पर्य, विशेषांक पाठविण्यांत आपलेविषयीं परकेपणा मला शिवला नाहीं. माझ्याच गौरवाचें पुस्तक मीच पाठविणें, एवढेंच संकोचाचें कारण. सभेच्या कार्याविषयीं पहिली प्रस्तावना व सभेच्या स्वरूपाविषयींचा शेवटचा लेख, अशीं आपल्या नजरेखालून जावीं एवढीच माझी इच्छा होती. कळावें लोभ असावा, हे—

शंकर श्रीकृष्ण देव.

कृ. सा. न. वि. वि.

परवां मी आपली समक्ष गांठ घेतली त्यावेळीं माझ्या नव्या साप्ताहिकाच्या वावतीत जें साहाय्य आपण तत्परतेनें देऊं केले त्याबद्दल मनःपूर्वक आभार मानण्यासाठीं हें पत्र लिहीत आहे ज्या स्वरूपाचें साप्ताहिक काढण्याचा माझा सकल्प आहे त्यांत वऱ्याच अडचणी येतील हें मी जाणून आहे; परंतु आपल्यासारख्यांचें साहाय्य मिळेल तर त्या अडचणी दूर होतील, व तें साहाय्य मी मागितल्यावर खचित मिळेल याहि गोष्टी मला माहीत आहेत. प्रत्यक्ष भटीच्या वेळीं आपण जी पूर्ण सहानुभूति दाखविलीत तिच्या योगानें माझा हा आत्मविश्वास दुणावला. म्हणून आपले आभार मानल्यावांचून मला राहवत नाहीं.

आमच्या पहिल्या ता. ४ आगस्टच्या अंकांत लोकमान्य टिळकांच्याविषयी आपण जो लेख देणार आहांत तो उशिरांत उशिरां ता. २८ जुलैपर्यंत तयार झाला पाहिजे. श्रायुत भिडे आपल्याकडे येऊन तो घेऊन जातील. लेख आमच्या साप्ताहिकाचीं दीड किंवा दोन पानें होतील इतक्या मर्यादेचा असावा. एक पान म्हणजे १२०० शब्द होतात.

परांस व जर्मनी या दोन देशांच्या परस्पर संबंधाचा गेल्या कित्येक शतकांचा इतिहास स्पष्ट करणारी एक लेखमाला लिहिण्याची कल्पना आरण बोलून दाखविली तिचें आपणांस स्मरण देतों. अशी लेखमाला खरोखरच फार उद्बोधक व मनोरंजक होईल. मात्र ती ताबडतोब सुरू झाली पाहिजे. तेव्हां आमच्या ता. ११ ऑगस्टच्या दुसऱ्या अंकापासून ती सुरू करण्याचें आपण मनावर घ्याल काय ? या मालेंतील प्रत्येक लेखांक आमच्या साप्ताहिकाचीं दीड ते दोन पानें भरतील एवढाच असावा.

आपणांस बरीच तसदी देत आहे व देणार आहे. परंतु ज्या तत्वांचा अभिमान धरून मी साप्ताहिक काढीत आहे त्यांचा आपणांसहि कंवार

वाटत असला पाहिजे, अशी मनांत खात्री असल्यामुळे आपलें इतकें साहाय्य मी मागत आहे हें आपण ओळखालच.

पत्राचें उत्तर इकडे कोल्हापूरच्या पत्यावर धाडावें.

आपला,
ना. सी. फडके.

१८

श्री

पुणे वाडी, दादर.

७-८-४०

श्री. तात्यासो केळकर यांचे सेवेसीं,
कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना.

शनिवारीं नेहमींप्रमाणें किहिमास जाऊन आलों. ती. भाऊंची तव्येत साधारण वरी आहे.

शुक्रवारचा केसरी दोघांच्याहि मनांत ताजा असल्यामुळे पिता-पुत्रांच्या गोष्टींचा विषय प्रामुख्याने "तात्यासाहेब" हाच होता. आपलें तें कन्स्ट्रक्टिव भाषण, पुन्हां रूळावर येऊं पाहणारी राजकारणाची गाडी, आपलें अवाढव्य लेखन-व तें करूनहि आपण रिकामे "संन्यस्त" "हांकेची" वाट पहात बसलेले, आपलें यशोदा-चिंतामणि ट्रस्ट व केसरी-कडून ट्रस्ट करवून लोकमान्यांच्या ऋणाची फेड वगैरे अनेक गोष्टींच्या चर्चेत वराच काळ उभयतांचा आनंदांत गेला व आपल्या कर्तबगारीच्या वर्णनांत हृदय उचंबळून आलें "एत्रढ्याशा-आमच्या एवढ्याच लहानशा-डोक्यांत एवढा संग्रह सांठवतो कसा" ह्याचा गोल्डास्मिथच्या "That such a small head could carry all he knew" असे आश्चर्योद्गार निघाल्याशिवाय राहिले नाहीत. असो. 'श्री.काण्यांचा सत्कार पुणेकरांनी वेगळा केला नसता, तर पुण्यांत विद्वान् नाहीत असें झालें असतें.' असल्या गोष्टींत दिसून येणारी समयसूचकता आपल्या भाषणांत, लेखांत वारंवार दिसून येते. Quotation देण्यांत श्री. काण्यांपेक्षां कदाचित् जास्तच आपला

हातखंडा आहे. तेव्हां आपण वसतां त्याचेवर-वरचे मजल्यावर-काय गुप्त संचय खरोखर आहे, कां ह्या सर्व गोष्टी डोक्यांतच राहतात, त्यांचें स्थान बाहेर असू शकत नाही, हें मला पुन्हां पुण्यास येईन तेव्हां वरच्या मजल्यावर जाऊन पहावयाचे आहे

आपण आपल्या म्हणण्याप्रमाणें "रिकामेच" असतां तेव्हां आपणांस आपला वेळ मोडून त्रास दिला अशी औपचारिक भाषा वापरण्याचें कारणच रहात नाही.

सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

आपला,
नाना मिडे

V. J. Bhide,
Poona Wadi, Dadar.

१९

श्रीगजाननप्रसन्न

खतलवाडा

२७-९-४०

श्रीयुत तात्यासाहेब केळकर, मु॥ पुणें यांचे सेवेसीं-

नम्रसेवक, अं. दा. काळे याचा कृतज्ञतापूर्वक सा. न. वि. वि. आपणांस राग येण्यासारखें वर्तन माझ्या हातून झालें ही गोष्ट मीं खतलवाडा येथील जाहीर सर्भेत स्पष्टपणें सांगितली होती. त्यानंतर पुण्यास आपण माझ्या शब्दाला मान देऊन पुतण्याच्या लग्नाला आलां. त्यावेळीं सर्वांना आश्चर्य वाटलें. अशा मोठ्या दिलदार मनुष्यास मीं दुखविलें यानी मला लाज वाटली म्हणूनच पुनः मीं आपल्या भेटास आलों नाहीं. हें खरें कारण कळल्यावर गैरसमज दूर होईल अशी खात्री आहे.

पैसा फंडोत्तेजक मंडळीनें आपणांकडे सही मागितली, तेव्हां आरण सही दिली नाही व आकडाही दिला नाही. त्यामुळें ऋणविमोचन निधीला फार थोडी मदत मिळाली. आज ११२ वर्षे खटपट चालू आहे, पण ५१६ शे. रु.

जमावे याचें आश्चर्य वाटतें. केसरींत लेख येत नाही, त्यामुळें जिकडे तिकडे सामसूम आहे. पनवेलचे श्री. पुराणिक यांनी श्री. तात्यासाहेब केळकरांचा आंकडा कां नाही असें विचारलें म्हणतात. केसरी लिहित नाहीं यांवल शेकडों लोकांनीं आश्चर्य व्यक्त केलें. !! श्री. पुराणिक यांनीं २५ रु. घातले, पण केसरीचा लेख असता तर, १०० रु. घातले असते. घरजमीन सर्व विकून कफल्लक वनल्यावर मग आम्हीं मदत करूं असें सांगलीच्या श्री. वेलणकर प्रभृति मंडळीनें लेखी कळविलें आहे. १० हजार रु. रा. काळे यांस देऊन एक कुटुंब जग-विण्यापेक्षां या पैशांत एक कारखाना काढला तर २५ कुटुंबे अन्नास लागतील असें एकानें कळविलें आहे. हेच विचार समंजन माणसांना पटले तर माझे कर्ज फिटणें शक्य नाहीं. सुरत येथें पिंड देतांना मीं मोठ्यानें बोलून कै. ती. मातोश्रीला वचन दिलें कीं, तूं घरदार जाईल ही भीति बाळगूं नकोस. मीं देशसेवा मनापासून केली आहे ती लक्ष्यांत घेऊन समंजस मनुष्ये अल्प तरी मदत केल्याशिवाय राहणार नाहीं. हा शब्द पाळणें माझे कर्तव्य आहे. आपल्या कृपेमुळेंच केसरी ट्रस्टकडून १५ रु. पेन्शन सुद्धा झालें. प्रो. अण्णासाहेब कर्वे हे दरमहा ५ रु. मदत पाठवितात. केसरी ट्रस्टचो निंदा झाली असेल तर ती मला दाखवून द्या. पण स्तुति झालेली मी दाखवून देतो. श्री. बाबासाहेब बिबलकर यांचा आंकडा ५१ रु. समजा असें प्रो. जे. आर्. घारपुरे बोलले होते. पण केसरीकडून १५ रु. पेन्शन मिळतें हें कळल्यावर श्रीमंत बिबलकरांनीं १०० रु. चा चेक पाठविला. परवां झोन टिकीट घेऊन मी बडोदा व अहमदाबाद येथें गेलों होतो. श्री. पटवर्धन बुवांच्या प्रबचनाला अहमदाबाद शहरांतील बहुतेक महाराष्ट्रीय समाज हजर होता. तेथें मीं गेलों असतां श्री. विष्णुपंत गोळवलकर यांनीं मला हात धरून श्री. वणीकरांच्या शेजारी बसविलें. बडोद्यासहि पुष्कळ सहानुभूति दिसली. केसरीशिवाय महाराष्ट्रांत जागृति होत नाहीं हा पदोपदीं अनुभव येत आहे. आतां शेवटची विनंति हीच कीं, मामील सर्व विसरून केसरींत स्वदस्तूरचें पत्र लिहून एक कुटुंब वाचवा. क. लो. वि.

पुरवणी

श्री. गुर्जर, श्री. हर्डीकर, श्री. पटवर्धन, इतिहासाचार्य राजवाडे, व श्री. त्र्यंबक गुरुनाथ काळे यांच्या बाबतींत महाराष्ट्रास ठपका मिळाला ही गोष्ट के. प.-३

विसरून चालणार नाही. मी रागाच्या आधीन होऊन बेकामपणे वागलों. हा माझा मूर्खपणा मी कबूल केला व त्याबद्दल पश्चात्ताप दाखविला असतां हि आपण राग न सोडणें हें विचारी मनुष्याला अयोग्य वाटतें. आपण माझ्या संकटकाली उपयोगी पडलां हें सिद्ध झालें तर समाजांत आपणांस धन्यवाद मिळेल. आपण सूत्र आहां. म्हणून अधिक काय सांगावें ? क. लो. वि.

काळे

आपण राम व हनुमान समजणारा,

अं. दा. काळे

२०

R. D. KARMARKAR,
Principal and Professor of Sanskrit,
Sir Parashuram Bhau College,

Poona 2.

23-10-40.

Dear Tatyasaheb,

After I met you the other day at your place, I talked informally to some members of the standing committee regarding the honourarium to be paid to you for guiding the Ph. D. Students. As I expected all are agreeable to the proposal.

It has not been found possible to hold a formal meeting so far. But I do not think there will be any difficulty in the matter. So in anticipation of the committee's formal vote, I have decided that Rs. 100/- for every student registered for Ph. D. under you should be paid to you as honourarium.

Of course I realise that the small payment is hardly commensurate with the services you have been rendering to the College. (It is a proud privilege to have your name associated with any institution, the value of which

cannot be measured in money at all.) I hope however, that you would kindly accept this as just a token of our appreciation of your disinterested work.

With regards,

Yours sincerely,
R. D. KARMARKAR

२१

G. A. NATESAN,
Editor,
Indian Review

George Town,
Madras,
11th November, 1940.

My dear Kelkar,

I thought you are now resting on your oars without troubling yourself to write. But I was very agreeably surprised to read your pleasant recollections. As an old friend it pleases me much to see you still as active as ever with your pen. Do let me have something like that, for the Indian Review. To one like you, such writing must be pleasant.

I take it you are keeping fit, as also the members of your family.

With best regards,

Yours sincerely,
G. A. NATESAN

२२

श्री

ता. १५-११-४०
गुहागर.

कृतानेक नमस्कार वि. वि.

आपलें कृपापत्र पोचलें. वाचून समाधान झालें.

मी वयानें विशेष वृद्ध नाहीं. चालू वय ६३ आहे, म्हणजे कांहीं विशेष

आहे असें नाही. परंतु जास्त क्षीण झालों हें खरें. तथापि आमच्या सारख्यांचें क्षीणत्व काय किंवा वरेपणा काय दोहींची किंमत सारखीच. आपण मात्र सत्तरीच्या घरांत जाऊन रोज लोकोपयोगी काम नाहीं असा दिवस जात नाही याचें काय कौतुक करावें? जगाच्या दृष्टीनें आपलें अधिक जगणें हें फायदेशीर आहे. सबब आपणांस आयुरारोग्य उत्तरोत्तर लाभो अशी परमेश्वराजवळ मागणी करीत करीत येथें काळ कंठीत आहे.

कळावें, लोभ असावा.

रामचंद्र वामन आठवले

२३

श्री

Gunde Rao Harkare

Gadwal,
Via Raichur.

9-12-40.

श्रीमान् महाराष्ट्रसाहित्यसम्राट् श्री. नृसिंह चिंतामण केळकर यांच्य सेवेसीं-
साष्टांग नमस्कार.

आपल्या दर्शनाचा अलभ्य लाभ मला सहज रीतीनें वेळगांवीं घडून आला याबद्दल मीं आपला अत्यंत आभारी आहे. आपल्या निसर्गसुंदर प्रसादभूयिष्ठ आणि आपातमधुर संस्कृत भाषणानें माझ्या मनावर विलक्षण परिणाम झाला आणि आतां मला तर संस्कृत भाषेला पुन्हां व्यवहारांत आणणें शक्य आहे असें निश्चितपणें वाटूं लागलें आहे.

या भाषेबद्दल साधारण आवड असल्यामुळें फाबेल तेव्हां यथाशक्ति साहित्य आणि मीमांसा वर्गरे शास्त्रांतील ठळक सिद्धांतांचा अल्पप्रमाणांत अभ्यास करीत आहे. संस्कृत भाषेवर व्याकरणाचा अनावश्यक बोजा अतिशय असल्यामुळें संस्कृत भाषेचा साधारण व्यवहार बंद पडला आहे. या करितां शक्य तितक्या रीतीनें शब्दशास्त्राचा भार कमी करण्याची एक सूचना आहे. त्याची एक प्रत याबरोबर निवेदित केली आहे. प्राचीन संस्कृतीचें मालिन्य दूर करून तिला सोज्ज्वल स्थितींत ठेवण्याचीं साधनें आमचीं मीमांसा वर्गरे शास्त्रें आहेत, यांचें अध्ययन नवीन रीतीनें च होऊन त्यांना व्यवहारांत आणणें अवश्य आहे याबद्दल ही मी विनंति केली आहे.

विषयाच्या मांडणीमध्ये माझ्या अल्पवृद्धीने चुका घडल्या असतील, पण मुख्य उद्देश "सौलभ्योत्पादन" हाच आहे. करितां माझ्यावर कृपादृष्टि ठेऊन आपण या विषयीं आपला अमूल्य अभिप्राय द्यावा अशी माझी सविनय प्रार्थना आहे.

आपला नम्र सेवक,
गुंडेराव हरकारे

२४

अमळनेर,

१३ डिसेंबर, १९४०

श्री. रा. रा. नरसिंह चिंतामण ऊर्फ तात्यासाहेब केळकर, मु. डक्कन जिमखाना, पुणे यांसी-

सप्रेम जयगोपाळ वि. वि. आपलें ता. १२-१२-४० चें कृपापत्र पावलें. मजकूर ध्यानीं आला.

भोंसला मिलिटरी स्कूलबाबत आपण लिहिलें तें समजलें. पैशाची पुरी तरतूद असलेशिवाय संस्था सुरु करणें धोक्याचेंच असतें; शिवाय, सुरुच करणें असेल ती नदीच्या मुळासाखी अगदीं अल्पांगानें सुरु करावी व जसजशी पैशाची वगैरे सवड अधिकाधिक होत जाईल तसतसा व्याप वाढवीत जावा. आवांक्याबाहेर कोणतेंही काम करणें मलाही आवडत नाहीं. परंतु जी गोष्ट आतां होऊन चुकली त्याला इलाज नाहीं. डॉ. मुंजे यांनी ज्या उत्साहानें ही संस्था सुरु केली त्याच उत्साहानें ते तिचेसाठीं खटपट करून आर्थिकदृष्ट्या ते तिला स्थैर्य आणतील अशी मी उमेद वाळगतों.

अंमळनेरास उघडावयाचें हॉस्पिटलचे बाबतीत आपण जी सूचना केली ती सर्वस्वी योग्यच आहे. श्रीमंत लोकांनीं गरिबांचे दवाखान्यांत येऊन अयोग्य फायदा घेऊं नये अशी माझीहि इच्छा आहे. दवाखान्यासंबंधीं मी मार्गें आपले कानावर गोष्ट घालून ठेविली होतीच; व आपले व इतर

मोठमोठ्या लोकांची व डाक्टरांची नावे घालून दवाखान्यासाठी सोसायटी रजिस्टर करावयाची म्हणून मी योजिलेले होतेच. परंतु कांहीं कारणाने हे काम अगदीच घाईने मला उरकून घ्यावे लागल्याने येथल्याच कांहीं लोकांची नावे घालून सोसायटी रजिस्टर करून घ्यावी लागली. मी योजिल्याप्रमाणे लोकांचे नावाचा त्यांत समावेश करावयाचा आहे. आपले समक्ष भेटींत यासंबंधी विशेष बोलू. कळावे, लोभ असावा, हे विनंति.

आपला,

मोतीलाल माणिकचंद्र

२५

११, कान्ति व्हिला,

दिनशा मास्तर रोड, पार्शी कॉलनी,

दादर, मुंबई १४. ता. १८-१२-४०.

श्री. तात्यासाहेब केळकर यांस,

सादर नमस्कार वि. वि.

शिक्षण प्रसारक मंडळीचे मुंबईत जे कॉमर्स कॉलेज निघणार आहे त्यांत मराठी लेक्चररची एक जागा असल्याचे कळते. मी या जागेवर काम करू इच्छितों. सध्या वर्तमान पत्रांतील कामाची सर्व जबाबदारी मी सोडली आहे आणि पीएच्. डी. साठी प्रबंध लिहिण्याचा माझा विचार आहे. आपणांस त्या संबंधी मी बोललों आहेच ; तरी आपणांस योग्य वाटल्यास सदरहू मराठी लेक्चररच्या जागेसाठी माझी शिफारस करावी. फार उपकार होतील. पीएच्. डी. च्या प्रबंधासंबंधी आपणांशी बोलावयाचे आहे ते मी पुण्यास येऊन प्रत्यक्ष भेटींत बोलें. कळावे. लोभ असावा ही विनंती

आपला,

अनंत काणेकर

सुप्रसिद्ध राष्ट्रभक्त श्रीयुत नरसिंह चिंतामण ऊर्फ तात्यासाहेब केळकर, मुक्काम पुणे यांचे पूज्य सेवेशीं—

प्रेमादरपूर्वक कृतानेक साष्टांग नमस्कार वि. वि. मीं आपणांस सुमारे पंधरा दिवसापूर्वी एक पत्र “सह्याद्रो” ऑफीसचे पत्त्यावर पाठविले होते. परंतु त्याचें उत्तर अद्यापपर्यंत ज्या अर्थी मला मिळाले नाही त्या अर्थी तें पत्र आपणांस, आपण परगावीं गेलां असलेम, मिळालेंच नसावें असें वाटलेमुळे आज पुनः हें पत्र लिहित आहे. तरी कृपा करून पत्रोत्तर यावें.

कालचा केसरी वाचला त्यावरून आपण पुण्यांत आहांत असें कळले. परमपूज्य कं. विद्वांस यांचे अग्निसंस्काराचेवेळीं आपलें झालेलें भाषण वाचलें. खरोखर, इतक्या उतारवयांत आपण अनेक ठिकाणीं जाऊन व्याख्यानें देतां, प्रवास करतां, बहुतेक सार्वजनिक कार्यांमध्ये भाग घेतां, यावद्दल व आपल्या उत्साहशक्तीवद्दल फार कौतुक, अभिमान व आश्चर्य वाटतें.

आज पुनः पत्र लिहिण्याचें कारण—माझा मुलगा धिरंजीव निळकंठराव यांची पत्नी, चि. सौ. सुशीला, ही प्रसूत होऊन मुलगा झाला आहे. मुलाचें नांव जुन्या पद्धतीचें ‘नारायण’ असें ठेविलें असून, नव्या पद्धतीचें “अरविंद” असें ठेविलें आहे. मला नातू झाला त्यांत लिहिण्यासारखे महत्त्वाचें कांहीं नाही. तथापि लिहिण्याचें कारण असें कीं—माझे नातवांस आपले सारख्या थोर पुरुषांचा शुभ आशीर्वादयुक्त व कल्याणप्रद संदेश मिळावा म्हणजे पुढें त्याचें सदैव कल्याण होईल अशी माझी दृढ श्रद्धा आहे. मुलाचे जन्माचे वेळीं—त्यास चांगले ग्रह पडले म्हणजे त्याचें कल्याण होतें असें समजतात पण तें जरी खरें असतें तरी, त्या पेक्षां मुलास जन्मकाळीं, थोर पुरुषांनीं दिलेले शुभ आशीर्वादच त्याचें जास्त कल्याण करतात असा माझा विश्वास आहे व म्हणूनच माझा मुलगा चि. निळकंठ, त्याची पत्नी व त्यांचा मुलगा, यांना

आपला आशिर्वाद मीं मागत आहे. तरी आपण आनंदानें तो पाठवाल अशी खात्री आहे. मागील पत्राबरोबर साखर पाठविली होती व याबद्दलच पत्र पाठविलें होतें. त्या पत्राबद्दलहि आपण "सह्याद्री ऑफिसांत" चौकशी करावी.

दुसरी विनंती म्हणजे, आपण "आशिर्वादयुक्त संदेश" लिहून पाठवाल तो कागदावर अगर मोठ्या नोटपेपरवर एकाच बाजूस, श्रीकारापासून ते खाली आपली सही घालाल त्या मुद्रां सर्व मजकूर, लिहून पाठवावा. मागील बाजूवर मजकूर मुळीच लिहू नये. सर्व मजकूर, एकाच बाजूस दर्शनीं दिसेल असाच लिहून पाठवावा. कारण, आपला संदेश मीं परेम करून ठेवणार आहे या करितां कागदाचे मागील बाजूस मजकूर लिहिलेस तो दिसणार नाही म्हणून सर्व मजकूर कागदाचे एकाच बाजूस लिहून पाठविणें बद्दल विनंती केली आहे.

आपलेबद्दल मला सदैव वाटत असलेल्या आपलेपणाचे भावनेमुळेच मीं आपणांस ही तसदी देत आहे त्या बद्दल माफी असावी. मीं पुढें मार्चमध्ये तिकडे येईन त्यावेळीं आवश्यक आपलेकडे येईनच.

चिरंजीव गणपतराव महाजनी यू. टी. सी. क्यांपवर गेलेचें समजलें. त्यांचेकडील सर्व क्षेम आहे. त्यांनाही पत्र पाठविलें आहे.

बाकी विशेष नाही. सर्व ठीक आहे. आपलें कुशल कळवावें. लोभाची वृद्धी असावी ही विज्ञापना.

आपला,

दत्तात्रेय गोपाळ शिरगांवकर

माझा पत्ता:—C/o डी. एस्. फडणीस,

पोष्ट राधानगरी,

स्टेट कोल्हापूर.

सह्याद्री ऑफीसचे पत्त्यावर पाठविलेलीं पत्रें आपणांस पोंचत नाहीत असें वाटतें ! तरी आपला घरचा पत्ता कळवावा अशी विनंती आहे.

(२५)

मा. ६९

पुणे,

ता. १४ जानेवारी १९४१.

प्रिय दे. भ. श्री. तात्यासाहेब केळकर,

यांस प्रेमपूर्वक शिरसाष्टांग नमस्कार वि. वि.

मी आपणांस आज सकाळीच भेटलो होतो. गायन संपल्यानंतर मला एक विनंति करावयाची होती. परंतु दुसरे गृहस्थ जवळ होते म्हणून मला स्पष्ट बोलतां आले नाहीं.

मला आपली सेवा गायनरूपाने करावयाची आहे. आणि यापुढे मी केव्हाही खाजगी अगर सार्वजनिक कार्यक्रमांत आपली आज्ञा होतांच करीन. तसेंच एखाद्या महत्त्वाच्या सभेतही 'राष्ट्रगीत' गाऊन दाखवीन.

मला आपला आशिर्वाद मिळाल्यास मी अत्यंत आभारी होईन. लवकरच माझा " वन्देमातरम् व संगीत " या विषयावर एक लहानसें पुस्तक प्रसिद्ध करण्याचा विचार आहे. आपल्या सारख्या तज्ञ नि श्रेष्ठ देशभक्त विभूतींचा आशिर्वाद लाभण्याइतका मी जर भाग्यशाली ठरलों तर ती एक माझ्या आयुष्यातील चिरस्मरणीय गोष्ट घडून येईल. आपण आशिर्वाद दिल्यास त्यांत आपण ऐकलेल्या वन्देमातरम् चालीचा अवश्य उल्लेख करावा. मला दृढ आशा आहे की, आपण रजिष्टर पोष्टाने आपले चार अमूल्य नि पवित्र शब्द पाठवाल. त्याबद्दल मी अंतःकरणपूर्वक आभारी होईन. तसेंच आज सकाळीं आपला जो वेळ घेतला त्याबद्दल क्षमा करावी. पुढे आपणांस आपल्या सवडीनुसार सर्व साथीसह गायन अवश्य ऐकवीन.

कळावे, कृपालोभ वृद्धिगत व्हावा हे विनंती.

नगर वाचनालय सातारा

संगणकीय केंद्र

आपला,

विनायक दे. अंभईकर

२८

PRIVATE

Ashram,
Winter Road,
Malabar Hill,
Bombay, 6.
D/- 31-1-41.

My dear Tatyasaheb,

The accompanying letter of Sir Jagadish Prasad will speak for itself. I am arranging a vegetarian lunch at my house on Wednesday the 5th February at 12.30 to give us an opportunity of meeting and having a long talk. May I invite you to attend the luncheon? It will simply be you, Sir Jagadish and myself, present at the luncheon. I hope you will be able to come. A great deal will depend upon the results of the meeting.

Yours sincerely,
M. R. JAYAKAR

२९

PERSONAL

"Ashram"
Winter Road,
Malabar Hill,
Bombay, 6.
D/- 31-1-41.

My dear Mr. Kelkar,

I am very anxious to meet you to discuss the very unsatisfactory state of political affairs in the country. I hope you will find it possible to spare a few hours and come over to Bombay. I could have come to Poona but

I have to see a number of people here and I also want Mr. Justice Jayakar to be present. He is very kindly arranging the meeting at his own place. I hope Wednesday Feb. 5th will be convenient to you. I consider it very important that you and I should meet soon.

Yours sincerely,
JAGADISH PRASAD

३०

श्रीरामसमर्थ

तारीख २२-२-४१.

चरणांवर मस्तक ठेवून सदाशिव बापट याचे प्रेमादरपूर्वक शिरसाष्टांग नमस्कार विज्ञापना विशेष.

कालचा केसरी पाहून-वाचून परम संतोष झाला. आज किती तरी दिवसांनी 'पूर्वीमारखा' केसरी वाचावयास मिळाला. अग्रलेखाचे जागो आपले नांव घालून मजकूर घातला ही पद्धत या पूर्वीच अबलंबावयास खरोखर हवी होती. वाचकांचे भाग्य व केसरीची पुण्याई म्हणूनच संपादकांना आतां तरी तसे करण्याची बुद्धी झाली हेंच खरें !

येथे आल्यानंतर माझी प्रकृती बिघडली असतांही कालचा केसरी वाचून माझा सबंध दिवस फार आनंदांत गेला. फिरून फिरून तो अग्रलेख मी वाचला व मनास एखादें टॉनिक मिळानें तसें वाटलें ! पैठणी पितांबर हे जसे ठामून विणावे तसा हा लेख मुद्यांनीं ठासून भरला आहे. प्रत्येक पंरा नव्हे ओळ हा एक (एक) मुद्दा आहे असेही योडपा अतिशयोक्तीनें म्हणण्यास हरकत नाही. शिवाय बाळमयशीभेची तकाकी हें जें आपल्या लेखनाचें वैशिष्ट्य तें सर्व लेखभर पसरलें आहे तें वेगळेंच. केसरीचे नेहमीचे दोन अडीच कॉलमी लेख अलीकडे संपूर्णपणे सहासा वाचले जात नाहींत पण पांच साडेपांच कॉलमी हा लेख किती तरी वेळां वाचला जात आहे. केसरीच्या वाचकांचे कित्येक दिवसांचे हें उपोषण असा चमचमीत व मिष्ट

पन्वानानें सुटण्याचा प्रसंग अलीकडे विरळाच येतो. लोकमान्यांच्या हाता-बरोबर व नंतर आपल्या हातानें ' केसरी ' एकासारखा कुरवाळला जात असल्यामुळें तो जसा नयन मनोहर दिसे तसा अलीकडे तो दिसण्याचा योग हा असा क्वचितच येतो. यामुळें प्रस्तुतसारख्या लेखाची अपूर्वता आतां विशेषच वाटते. सोपे, सुगम, सुंदर, साधार व सकस हें आपल्या लेखन-कृतीचें वैशिष्ट्य मीं नेहमीच समजतां. वृद्धिमत्ता, व तपशूर्या यांचें हें फळ आहे. व त्याचाच परिपाक ही सिद्धि होय यांन शंका नाही. असो-

या महिना अखेर मी पुण्यास येत आहे. औषधपाणी चालू आहे पथ्य तर आतां जन्माचेंच मार्गें लागलें. आपला आशिर्वाद व कृपा हींच तारणारी आहेत. ति. सौ. ताईचे चरणांवर मस्तक ठेवून अनेक शिर सा. नमस्कार.

आपला नम्र भक्त

३१

Poona 23rd February, 1941.

To,

The Registrar,
Bombay University,
Bombay.

Sir,

I have received this day your letter No. 3555 dated 21st February, accompanying Prof. Chapekar's report on Mr. Gramopadhye's thesis for Ph. D. which is also dated the same day !

As you desire me to send my report so as to reach you before the 25th you will realise, I can do no better than send you a brief report.

In three other previous cases of such thesis, the external Referees were good enough to show or send me, as Internal Referee, their reports before they were submitted to the University. And I could submit my

report also along with them. In this case his report was not shown to me by Prof. Chapekar though he was good enough to discuss the subject matter with me on two occasions. I could not gather from this discussion, that he was definitely of the opinion that this thesis was not worthy of the degree of Ph. D.

The thesis was in Prof. Chapekar's hands since 12th December 1940. The discussions which he had with me took place nearly a month ago. There was thus ample time before the 21st of February in which he could have sent or shown me his report, so that my report of concurrence or dissent could be sent along with his report.

As it is, I have to make up my mind in the space of only a day or so hence the brevity of my report.

In one sentence I would first say that I differ from Prof. Chapekar's verdict on the thesis. That is to say that in my opinion the thesis is worthy of the degree of Ph. D.

Under the rules, the verdict on a thesis for Ph. D. is not susceptible of the expression of the approval or disapproval in terms of percentage of marks or the award of classes like Pass class, Second class or First class. If that were possible I would have given an appropriate verdict. But the answer to be given by a referee must be either a categorical affirmative or categorical negative Yes, or No. Prof. Chapekar has said NO. I am sorry, to differ from him and simply to say YES.

Passing on to details, I would like to point out that Prof. Chapekar has stated his objections to the thesis in general and vague terms. He has not stated specifically the wrong examples given by Mr. Gramopadhye nor the misquotations of authorities nor the wrong or misleading references nor the incorrect senses assigned to words.

In the absence of these specific objections I wonder what material would there be for a third referee to judge of Prof. Chapekar's disapproval as there was not for me. He will have to form his opinion, independently and on the whole thesis. But that process will now have to be gone through unavoidably.

Prof. Chapekar seems to think that there was no Marathi literature during the eighteenth century apart from the poetry written in that period. But I submit that the letters printed in the Peshwa Daftar can legitimately be regarded as a kind of literature, though the language of those papers approximates more to the spoken language of the period. In this large printed collection of letters and papers there are quite a number which betray the conscious but modest art that was bestowed on their composition though the writers were not so presumptuous, as the poets of the period to claim that they were writing as literary authors. It is a case as it were of talking prose all the while, without knowing it as one of the Molier's characters says it.

For this reason the grammar of these letters is in my opinion quite capable of being treated in a scientific way. Spoken language does not strictly obey the rules of grammar. But any comprehensive grammar, historical grammar, has to take cognisance of the forms occurring in a spoken language as much as the language of literature in any period. Foot-paths are as legitimate a means of traffic as pucca made roads. The latter are suitable for standard conveyances. But the foot-paths serve a good purpose for the nimble pedestrian and are not to be ignored.

In short, I disagree with Prof. Chapekar and am of opinion that the study of a grammar of such language as is found in the Peshwa Daftar, partaking of the

character of both the spoken languages and the language of subconscious literature peculiar to the period, is scientifically valid though it may be unusual. I had considered this point carefully when I allowed Mr. Gramopadhye to choose and study this subject for his thesis when he came as a Ph.D. student to ask my guidance.

It is possible to agree to some extent with Prof. Chapekar when he finds fault with Mr. Gramopadhye in respect of certain inaccuracies and even mistakes committed by this student in his thesis. But they may readily be condoned, in view of the fact that Prof. Chapekar himself acknowledges, Mr. Gramopadhye "has done some enormous preliminary work".

Mr. Gramopadhye has treated the subject in three parts viz. Varna Prakriya, Pratyaya Prakriya, and Wakya-wichar. Prof. Chapekar's objections may be valid to some extent with regard to the first part. For here the peculiarities of the Modi script have some effect. But the Modi script does not vitiate the the treatment of Pratyaya Prakriya and Wakyawichar.

I therefore hold that the defects and objections pointed out by Prof. Chapekar are not as material as entirely to rule out the subject or to refuse to Mr. Gramopadhye the degree of Ph. D.

The study of grammar appertaining to the 18th Century letters and papers serves, in my opinion a very useful purpose as a joining link between the study of grammar of the Marathi language of the period of Dnyaneshwar and Mahanubhav writers on the one hand and that of the modern Marathi of the 19th Century and after. It should therefore be encouraged, though it is possible to improve upon that study.

Yours truly,
N. C. KELKAR

३२

श्रीरामसमर्थ

पुणे, तारीख १६--३--४१.

चरणांवर मस्तक ठेऊन प्रेमादरपूर्वक सा. नमस्कार-

१. काल झालेल्या कारभारी मंडळाच्या सभेचे प्रोसीडिंगमध्ये आपण पाहण्यासारखे असे काहीं नाही. तथापि सहज त्यावरून दृष्टी जावी म्हणून प्रोसीडिंग बुक आपणांकडे पाठवीत आहे.

२. काल वाटवे वगैरे प्रोफेसर मंडळीशीं आपली चाललेली रसचर्चा ऐकून प्रत्यक्ष उसाचा रस पिण्यापेक्षाही फार आनंद झाला.

३. काल आपल्या टेबलापाशीं थोडा वेळ बसलों; तेव्हां तेथें विविध विषयांचें ग्रंथभांडार पाहून असे वाटलें कीं, जितके ग्रंथ आपण वाचले असतील तितक्यांचीं नांवें देखील, मला तर राहुंद्याच, पण चांगल्या विद्वानांस देखील माहित नसतील व जितकें लिखाण आपण करितां तितकें म्हणजे तें सर्व आमचेकडून साधें वाचूनही होत नाही ! परमेश्वरानें आपणांस शक्ती-विशेषतः बौद्धिक शक्ती- इतकी दिली हे त्याचे केवढे उपकार. या वयांत आपली असलेली शारिरिक शक्ती व प्रकृती पाहून आपल्यापुढें मीं मनांत नेहमींच लज्जेनें मान खाली घालीत असतो. असेंच आरोग्य, तडफ व बुद्धिशक्ती शेवटपर्यंत कायम राहो अशी श्रीरामचरणीं माझी नेहमीं प्रार्थना असते.

आपला नम्र,
सदाशिव वापट

३३

The Central Hindu Military Education Society
and The Bhosala Military School,
Ramabhoomi, Gangapur Road,
NASIK, 23rd March, 1941.

Dear Tatyasaheb Kelkar,

I trust that you have seen the new book of Dr. Ambedkar on Pakistan. Every body in Bombay was telling

me that whatever the motives the book has been written in a way that deserves the earliest consideration of all public men who have devoted time of their lives in the consideration of the problems affecting the country. Some of us who have been alarmed and rightly alarmed at the needless enterprise of Dr. Ambedkar, who still calls himself a hindoo and a leader of the Depressed Classes, have been telling that some one should write a similar book in reply to Dr. Ambedkar's with the object of proving an authoritative historical evidence that India had always been one country from Himalayas to Cape Camoreen, though at times in the history foreigners were ruling in India as they are at present. I have been also thinking over the matter myself and I had occasion to consult Mr. Anna saheb Bhopatkar when I had met him in Sardargriha last, when he was going to Baroda. I am of opinion that amongst us, no one else other than you can write such a book in English. I remember how you had once written a book at the suggestion of Lokamanya Tilak when he was living and how it was praised on all hands.

I have therefore to request you most earnestly to do us the favour of writing a book in reply to Dr. Ambedkar's. I hope you will not mind the trouble and not disappoint us. I trust the idea appeals to you and you will be doing a great service in your old age to the Hindus by this enterprise.

Trusting this finds you in excellent health,

Yours sincerely,
B. S. MOONJE

३४

श्री

जा. क्र. १२८९

ता. २५-३-४१

मि. फा. व. १३६२

सादर कृतानेक सा. नमस्कार.

आपल्या चिठ्या पोहोचल्या. पहिल्या चिठ्ठीने मी केवळ शरमून गेलों !
सर्व चूक माझीच आहे. तजविजीत आहे व लवकरच साधारण सभा
बोलावण्याचें करित आहे. समक्ष ही भेटतच आहे. कळावें हे वि.

दत्तो वामन पोतदार

श्री. तात्यासाहेव केळकर,

अध्यक्ष भा. इ. सं. मं.

३५

Divan Mysore

Bangalore,

25th March, 1941.

Dear Mr. Kelkar,

Many thanks for your kind letter of March 22.

It is very good of you to suggest that I should visit Poona and inaugurate the Spring lectures Series to be held in May this year. I wish I could accept an invitation coming from you and one couched in such cordial and persuasive terms. But I am very sorry indeed that I shall have to deny myself the pleasure and privilege of taking part in the function, as I am shortly leaving for Ootacamand for the summer and expect to be staying there till about the end of may. I do hope that you will forgive me in the circumstances. Let me send my cordial good wishes for the success of this year's Lecture Series.

I am feeling so tired out and worn out that some rest in a cool climate is an imperative necessity in my case !

When are we to have the pleasure of welcoming you to Mysore again. You must pay us another visit soon. The sooner the better. Can you not come in the second week of June when our Representative Assembly meets or for His Highness's birth day in July? I hope you will let me know as soon as you are free to come and spend a few days with us.

Hoping you are quite well and with kind regards

Yours Sincerely,
Mirza M. ISMAIL

३६

श्रीमध्व सिद्धान्त प्रचारिणी सभा, पुणे.

तारीख ६-४-४१.

टाराव नं. १

“ तारीख २१-२-१९४१ च्या केसरीचे अंकांत श्री. न. चि. केळकर यांनी लोकमत संघटणेची अपूर्व पर्वणी या शीर्षकाखाली अप्रलेख लिहिला आहे त्यामध्ये आपले परमपूज्य श्रीपाद वैष्णव जगद्गुरु यांचेबद्दल-व तप्त मुद्रा परंपरेबद्दल ‘सत्याग्रहाचे खरे स्वरूप’ या शीर्षकाखाली ‘समजा एकादा वैष्णव पंथो जगद्गुरु’ येथून ‘तप्त मुद्रा नुसती लावून काढली जाते’ येथपर्यंतची सर्व विडंबनात्मक व असत्य विधाने केली आहेत त्याबद्दल ही सभा तीव्र निषेध व्यक्त करित असून श्रीयुत तात्यासाहेब केळकर यांच्या सारख्या थोर, बहुश्रुत साहित्यिकांनी अशा तऱ्हेची आपल्या वैष्णव बंधूंचीं मनं दुखविणारी व श्रीपाद पीठाची बदनामी करणारी विधाने केलीं याबद्दल या सभेस अत्यंत खेद होत आहे. तसेंच या विधानांनीं श्रीयुत तात्यासाहेब यांचें तप्तमुद्राविधीबद्दलचें अज्ञानच व्यक्त होत आहे. या विधानामुळे समस्त वैष्णव बंधूंच्या धार्मिक भावना आत्यंतिक दुखविल्या गेल्या आहेत. सबब, श्रीयुत तात्यासाहेब केळकर यांनीं सर्व गोष्टींचा विचार करून विधाने

तावडतौब बिनशतं परत ध्यावीं आणि तीं परत घेतल्याबद्दल केसरीमध्ये प्रसिद्ध करावें अशी या सभेची त्यांना प्रेमळ सूचना आहे. विनाकारण कोणाचीं मनं दुखविलीं जाणें हें अत्यंत अनुचित आहे. आणि या सभेमध्ये व श्रीयुत तात्यासाहेब केळकर यांचे दरम्यान ही गोष्ट विकोपास न जातां सामोपचारानें व प्रेमानें मिटविली जाईल अशी या सभेस आशा वाटत आहे. तरी ही गोष्ट श्रीयुत तात्यासाहेब केळकर यांना त्वरित कळविण्यांत यावी. या उप्पर त्यांनीं या सभेची प्रेमळ सूचना अवेरिली आणि या ठरावांत नमूद केल्या-प्रमाणें जरूर तो खुलासा प्रसिद्ध केला नाही तर या बाबत जरूर ती उपाय-योजना करणें भाग पडेल. ”

मांडणार— भि. कृ. कुलकर्णी, वकील

अनुमोदन— पंडित नरसिंहाचार्य वरखेडकर,

प्रो. गव्हर्नमेन्ट संस्कृत कॉलेज, बनारस.

नारायणराव बुडिकोट,

रिटायर्ड मामलतदार.

ठराव नं. २

ठराव नंबर १ ची नक्कल श्रीयुत तात्यासाहेब केळकर यांचेकडे पाठविण्याचा अन्निकार या सभेचे अध्यक्ष यांस देण्यांत येत आहे.

मांडणार— बी. राघवेंद्रराव

अनुमोदन— बी. ए. देशपांडे

शं. वा. मायभटे

अध्यक्ष

३७

श्री

मिरज, दि. २१-४-४१.

श्रीयुत राजश्री तात्यासाहेब केळकर मु॥ पुणें यांचे सेवेसीं—

दामोदर मोरेश्वर भट, मिरज, याचे कृ. शिरसा॥ नमस्कार विज्ञापना वि॥ परवां अनायासें वाई येथें आपली भेट झाली असतां विस्मरणानें

सांगावयाचें राहिलें. आपलें पत्र घऊन आलेले रा. शंकर पुरुषोत्तम जोशी, एक विपद्ग्रस्त गृहस्थ, त्यांस हस्तें परहस्तें ओलें कोरडें अन्न, प्रवासास थोडें द्रव्य, पुस्तक पोथी जें शक्य तें सहाय्य दिलें व पुढें देण्याची जुळवाजुळव होत होती. त्यांस झोपडी बांधणेंस जागा जी हवी होती ती कशी मिळणार ही चिंता वाटे. ते जोशी चेंत्र शु॥ १० श्रीरामनवमीचें पारणें ते दिवशीं, येथून "सोलापुरास जातो" असें सांगून गेले. सोलापुरास त्यांची सोय लागली न लागली कळलें नाहीं. सोलापुरास सोय झाली नाहीं तर परत या असेंहि मीं त्यांस म्हटलें आहे. असो.

रा. जोशी येथून गेल्यावर माझे मिरजेचे एक स्नेही-यांस रा. जोश्यांची हकिगत कळल्यावर म्हणाले:-"मीं त्यांस माझें शेतजमिनींत झोपडीपुरेशी जागा दिली असती." सारांश; रा. जोशी यांची औषध पाण्याची इत्यादि व्यवस्था सोलापुर येथें झाली असल्यास उत्तमच आहे. तेथें श्री. रामभाऊ राजवाडे यांचें सहाय्य मिळेल असा भरंवसा रा. जोशी यांस वाटत असल्याचें ते सांगत होते व तें खरें आहे. आपणांस अत्यंत नम्रपणें असें कळवावयाचें आहे कीं रा. जोशी यांस कधीं पुढें मिरजेस येऊन राहावेसें वाटलें आणि झोपडीच्या जागेपुरतीच त्यांस गैरसोय वाटत असली तर वरील माझें स्नेही त्यांस तशी जागा आपले शेतांत देतील. त्यांचें शेत 'लेपर हाऊस' च्या जवळच्या टापूंत आहे. बाकी वि॥ लिहिण्याजोगें कांहीं नाहीं. कृपा लोभ असावा. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

महाजन वाडा - मिरज

आपला नम्र,
दामोदर मोरेश्वर भट

३८

श्री

Mr. B. K. Joshi,
B.A.L.L.B.

Miraj,
Date 26-4-1941.

कृतानेक शिरसा. नमस्कार वि. वि.

कळविणेंस आनंद वाटतो कीं, मिरज म्युनिसिपालिटीनें जी पाण्याची स्कीम दिवाण बहाद्दूर शेटचे यांकडून करवून आणली होती तिला श्रीमंत

राजेसाहेब यांनी आपली अनौपचारिकरीत्या संमती दिली असून म्युनिसी-पालिटीस आपला ठराव करून रीतसर म्हणणे मांडणेस सांगितले आहे. त्यांच्या मुख्य अटी अशा आहेत:—

१. पाण्याकरतां जो खर्च येईल त्याचा $\frac{2}{3}$ स्टेटने देणेचा. मग तो दोन लाख येवो अगर थोडा कमजास्त येवो.

२. काम स्टेट इंजीनिअरच्या हाताखाली होणेचें आहे.

३. कन्सल्टिंग इंजीनिअर म्हणून कोणीतरी एक चांगला इंजीनिअर म्युनिसीपालिटीने नेमावा व त्यांनी वेळोवेळीं काम पाहून आपला रिपोर्ट देत जावा. तो राजेसाहेब व म्युनिसीपालिटीस देत जावा. म्युनिसीपालिटीतील मुख्य लोकांना ही गोष्ट मान्य असून लवकरच हें म्हणणे म्युनिसीपालिटीपुढे मांडून त्या बाबतींत ठराव करून तो स्टेटकडे पाठविणार आहेत.

कॉन्स्ट्रक्शनल् रिफार्म बाबत आपले म्हणणे मीं मागे समक्ष समजाऊन घेतलें हीतें. त्या नंतर संस्थानांतील १५।२० लोकांना बोलावून घेऊन त्यांचेहि म्हणणे समजाऊन घेतलें आहे. त्यांच्या साक्षी लेखी घेतल्या असून त्याजवर त्यांच्या सहाय्य घेतल्या आहेत. तें सर्व म्हणणे आलेवर त्या बाबतींत श्रीमंत राजेसाहेब यांचेसीं वाटाघाट करून रिपोर्ट श्रीमंत राजेसाहेब यांचे सेवेसीं सादर केला होता. त्यास त्यांनीं आपली संमती दिली असून त्यांतील मुख्य गोष्टी खालील प्रमाणें आहेत:—

वट कौन्सिलरांची संख्या ३० असून पैकीं $\frac{2}{3}$ लोकनियुक्त व $\frac{1}{3}$ सरकार-नियुक्त. पैकीं $\frac{1}{3}$ सरकारी अंमलदार व $\frac{2}{3}$ विन् सरकारी लोक असावयाचे आहेत. अध्यक्ष या लोकांपैकीं अगर बाहेरील एखादा तज्ञ श्रीमंत राजेसाहेब नेमतील. २० लोकनियुक्त जागांपैकीं दोन मुसलमानांकरतां व दोन हरिजनांकरितां राखून ठेविलेल्या आहेत. त्यांचे मतदार संयुक्त आहेत. स्त्रियांचे करितां एक जागा राखून ठेविली आहे व ती तूर्त मिरज शहराकरितां ठेविली असून तिचा मतदारसंघ १०० स्त्रियांचा करणेंत आलेला आहे. दिवाणांकडे शिक्षण, P. W. D. वगैरे १३।१४ खातीं सोपविणेची असून त्या खात्यांचे बजेट गेल्या ५ वर्षांतील सरासरीवरून ठरविण्यांत येणार आहे. जास्त रक्कम पाहिजे जाहलेस ती कर वसवून निर्माण करणेची आहे. सादर खात्यांचे बाबतींत नोकरांबाबत संस्थानचे दिवाणाप्रमाणें या दिवाणांना

अधिकार राहणेचे आहेत. ते कौन्सिलला जबाबदार राहावयाचे असून राजे-साहेब यांनाहि जबाबदार राहणेचे आहेत. त्यांचा दर्जा एकत्रिक्यूटिव्ह कौन्सिलरप्रमाणे राहणेचा आहे. येणेप्रमाणे स्थूलमानानें योजिलेल्या सुधारणा आहेत. त्या मे. रेसीडेंट साहेब यांचेकडे मंजुरीकरितां पाठविल्या आहेत. त्या मंजूर होऊन येईपर्यंत बाकीची तजवीज करीत आहों.

श्रीमंत राजेसाहेब मध्यंतरी शिमोग्यास शिकारीस गेले होते. तिकडून नुकतेच परत आले आहेत. या खेपेस एक वाघ व एक आस्वल मिळाले. आपला मुक्काम हल्लीं कोठें आहे व आपण यंदा देवगडकडे कधीं जाणार आहांत याजबद्दल चौकशी करणेस श्रीमंत राजे साहेब यांनीं सांगितलेवरून चौकशी करीत आहे. सदरचें पत्र श्रीमंत राजेसाहेब यांचे अनुज्ञेनें आपले माहितीकरितां लिहिलें आहे. इकडे उन्हाळा यंदा फारच भासत आहे. श्रीमंत राजेसाहेब यांचा मुक्काम तूर्त येथेंच आहे. बाकी मजकूर विशेष नाही. कळावें लोभ असावा ही विनंती.

आपला,

B. K. Joshi

३९

॥ श्री ॥

श्रीमध्व सिद्धांत प्रचारिणी शाखा, पुणे,

पेठ बुधवार, घर नंबर १११.

श्री. रा. रा. नरसिंह चिंतामण केळकर, पुणे, यांसी:--

कृ. सा. वि. आपलें ता. २६-४-४१ चे पत्र पोहोचलें. त्यांत आपण ता. २१-२-४१ चे केसरींत वैष्णव पंथी जगद्गुरुच्या तप्त मुद्रा देण्या-संबंधानें केलेल्या विधानानें वैष्णव समाजाचीं मनें निष्कारण दुखविलीं गेली. अशीं ज्यांचीं मनें दुखविलीं गेलीं असतील त्यांची मी माफी मागतों म्हणून सौजन्य दाखविलें हें पाहून समाधान वाटलें. आपण लिहिलेल्या पत्रांत केलेल्या विधानांत खरें काय, खोटें काय, याचा खुलासा मागितला आहे, तो खालील प्रमाणें आहे:--

(१) “ वैष्णव पंथी जगद्गुरु कालांतरानें एखादा श्रीमान् गांव पाहून तिकडे दौरा फिरवितों,” हें विधान चुकीचें आहे. वैष्णव जगद्गुरु आपल्या स्थळसीमेंत वारंवार संचार करतात. श्रद्धा, विष्णुभक्ति असणारास तप्तमुद्रा इच्छा असल्यास देतात. त्यांत ‘दक्षिणेच्या तारतम्याप्रमाणें म्हणजे दक्षिणा न देणारा अगर अल्प देणारा अशा गरीब शिष्यास उघड्या कानशिलावर खूप तापवून फोड येण्याइतका चरकाच बसतो; मध्यम दक्षिणा देणाऱ्याला एक पदरी कोरड्या वस्त्रावर चरका मिळतो, आणि श्रीमंत शिष्य आला म्हणजे गुरुमहाराजांचा नेत्रसंकेत ओळखून ओल्या वस्त्राच्या घड्यांवर तप्तमुद्रा नुसती लावून काढली जाते;’ ह्या आपण केलेल्या विधानांत वैष्णव व धर्मासंबंधीं आपलें अज्ञानच प्रगट होत आहे. तप्तमुद्रा कानशिलावर देणेचा विधी श्रुति - स्मृती- शास्त्रांतील विधी वैष्णव जगद्गुरु उल्लंघन करणार नाहीत. तसे केल्यास गीतेंतील “ अशास्त्र विहितं घोरं.....तान्विद्वद्यासुर-निश्चयान् ” ह्या वचनाप्रमाणें होईल.

तप्तमुद्रा बाहुमूलावरच देणें संबधानें श्रुतिस्मृती-पुराणांतील कांहीं वचनें खाली दिलीं आहेत,—

(१) ब्रह्मपुराणे:— “ अग्नितप्तं पवित्रंच श्वत्वा वै बाहुमूलयोः । त्यक्त्वा यमपुरं घोरं याति विष्णोः परं पदम् ॥ ”

(२) वामनपुराणें:— “ लीलायापि लिखेद्यस्तु बाहुमूले सुदर्शनम् । कुल-कोटि समुधृत्य सगच्छेत्परमागतिम् ॥ ”

(३) मार्कंडे:— “ धारयेद्विष्णु भक्तस्तु चक्रं बाहो तु दक्षिणे । वामे तु शंखं राजानं वैष्णवं पदमाप्नुयात् ॥ ”

(४) बृहन्नारदीये:— “ वन्हितप्तेन चक्रेण बाहुमूले तु लाञ्छिताः । सर्वं पापानि नस्यंति.....॥ ”

(५) पाराशरस्मृती:— “ अग्नितप्तेन चक्रेण बाहुमूले तु लाञ्छिताः । ते यान्ति परमं स्थानं पुनरावृत्तिवर्जितम् ॥ ”

दक्षिणे तु भुजे विप्रो बिभृयाद्वै सुदर्शनम् । सव्येतु शंखं बिभृयादिति ब्रह्म-विदो विदुः ॥

(६) शिल शास्त्रे:— “ भुजे चक्रं तद्विजातीनाम् ॥ ”

(७.) पाद्यमेः—“ प्रतप्तं विभूयाचकतं शंखं च भुजमूलयोः ।
बाहुमूले लिखेत्चक्रं तत्पंच ब्राह्मणस्य वै ॥”

अङ्ग्येकतत्पचक्रधिरात्मनो बाहुमूलयोः ॥

होमाग्निसंतप्त पवित्रलाञ्छितो मूलेच बाहो परमात्मनो हरेः ॥

या स्मृति-श्रुति-पुराणवचनाविरुद्ध कोणास कोठेही कानशिलावर मुद्रा दिल्याचें लोकमुखानें अगर वर्तमानपत्रद्वारा प्रसिद्ध झालेलें ऐकिवांत अगर पाहण्यांत नाहीं. आपण प्रत्यक्ष पाहिलेल्या प्रसंगावरून लिहिलें म्हणून ता. ४-५-४१ चें आपलें पत्र ६-५-४१ चे केसरीचे अंकांत दिलें आहे. तें कोणत्या स्थळीं व कोणत्या वर्षीं श्री वैष्णव जगद्गुरूनीं कानशिलावर गरीव शिष्यास तारतम्य हेतु ठेवून मुद्रा दिल्या त्याचा उल्लेख केलेला नाहीं

१८७८ सालीं श्री वैष्णव जगद्गुरु पुणें शहरां आल्यावेळीं त्यांचा मुक्काम तुळशीवागेजवळ श्री. खासगीवाले यांच्या वाड्यांत चातुर्मास निमित्त होता. त्यावेळीं दुष्काळ असतांहीं वैष्णव शिष्य समुदाय तप्तमुद्रा घेण्यास व प्रसाद घेण्यास जमत होता. तसेंच प्रवचनास द्वैत, अद्वैत, सुधारकही येत होते. पुणें येथील श्री. आत्मारामपंत जोगळेकरांसारखे व धारवाड जिल्ह्यांतील रा. केळकर यांच्या सारख्यानीं देखील तप्तमुद्रा वैष्णव जगद्गुरुपासून घेतल्या. आपण लिहिलेली हृदयद्रावक कानशिलावर तप्तमुद्रा दिल्याची अगर मध्यम शिष्यास कोरड्या वस्त्रावर अगर श्रीमंत शिष्यास ओल्या वस्त्रावर तप्तमुद्रा ठेवून नुसता स्पर्श करून तप्तमुद्रा देणेंची नक्कल केल्याचें ऐकिवांत नाहीं.

ध्यानंतर १९१४ सालीं पुन्हां लोकमान्यानीं केलेल्या गीतारहस्यासंबंधी चर्चा करण्यासाठीं म्हणून वैष्णव जगद्गुरु पुण्यांत आले होतेच. त्यावेळीं तप्तमुद्रा वगैरे देणेंचा विधी झालाच, परंतु त्यावेळीं वरील नमुन्याचा प्रकार झाल्याचें ऐकिवांत नाहीं.

उलट, जगद्गुरूचें सौजन्य, दया, निस्पृहता, विद्वत्ता, अन्नसंतर्पणाचा लौकिक कीर्तीच प्रसिद्ध जाहलेली आहे. शिष्यांनीं मातृपितृ व गुरुशीं विनोद करणें अपराधसाह आहे. अर्जुनानें देखील गीतेतील अध्याय ११ श्लोक ४१-४२ यांत “ अवहासार्थमसत्कृतोऽसि तत्क्षामये ” विनोद केल्याबद्दल क्षमा मागितलेली आहे. विनोदांत वाणीची यथार्थता सुरक्षित राहणें कठीण असतें, म्हणून मोठ्यांचा विनोद करणेंहि अपराधांत येत आहे व असा हृदयभेदक विनोद करणें हेंहि आपले मोठे विभूतीस शोभत नाहीं.

याप्रमाणें आपण केलेल्या विधानांचा संपूर्ण खुलासा आपल्या पत्रांत मागितल्याप्रमाणें केला आहे. तरी आपण लिहिल्याप्रमाणें हा खुलासा केसरी पत्रांत आपलें सपशेल माफीसह प्रसिद्ध करण्याची तजवीज करावी. कळावें.

आपला,

अध्यक्ष, श्री. म. सि. प्र. स. पुणे.

४०

Raja of Miraj (Sr.)

मिरज,

ता. २ मे १९४१.

सा. नमस्कार वि. वि.

आपलें ता. २९ चें पत्र पोचलें. मजकूर समजला. पाण्याची व कान्स्टि-ट्यूशनची वातमी कळली हें वाचून समाधान वाटलें

कॉमनवेलथ कंपनीचे लेख वाचले व पुण्यास अवांतर मंडळीकडून वाकीची हकीकतही अगोदर कळली होती. आपणांस करमणुकीकरतां असें काहींतरी पाहिजे या करतां देव देत असतो. आतां व्यवस्था ठीक लागेल यांत शंका नाही.

यंदा कोकणातील वेत नक्की नाही असें दिसतें. पण वानिवड्याच्या घराची वास्तुशांत कोण करणार ? घर आपण बांधलें, अर्थात् सर्व घरची मंडळी घेऊन वास्तुशांत करणें व तीही आपण हेंच योग्य.

पुण्याच्या व मुंबईच्या परिषदेची हकीकत कळली व नंतर आपण मोकळे व्हाल. इच्छा असल्यास त्या वेळीं इकडे मिरजेसच कां येत नाही ? पुण्याचा उन्हाळा व मिरजेचा उन्हाळा यांत फारसें अंतर नाही. येत असाल तर कळवा. म्हणजे येथून तीन चार दिवस कोकणांत येऊं शकेन. शक्य तर मज-वरोबर पुढ्यास चला. तेथून देवगडास दोन तीन दिवस राहूं. नंतर परत येऊं. जुलमाबद्दल लिहितां त्याबद्दल इतकेंच कळवितों कीं, हल्लीं राजे लोकांवर जुलूम फार होतो त्यामुळें जुलमाची संवय ज्ञाली आहे. असो. येत असाल तर अगोदर कळवा.

माझा पुढील कार्यक्रम तूर्त कोठे जाणेचा नाही. गेल्यावर्षापेक्षा यंदा थोडी सवड अधिक आहे, तथापि, बंगला होईपर्यंत महावळेश्वरीं वगैरे दूर कोठे जाऊं शकत नाहीं. तेव्हां निमूटपणें येथें उन्हाळा सोसणें भाग आहे. वाघाच्या शिकारीस गेल्यावेळीं उन्हाळा मात्र भासत नाहीं हें खरें. यंदा एक वाघ व एक आस्वल मारलें. मग उन्हाळा कसा भासणार? असो.

सवडीनुसार पत्र यावें. आम्ही सर्व ठीक आहोंत. कळावें लोभ असावा ही विनंती.

तात्यासा.

४१

११, कान्ति व्हिळा,
दिनशा मास्तर रोड, पार्सी कॉलनी,
दादर, मुंबई, ता. २ मे १९४१.

श्री. तात्यासाहेब केळकर यांस,

कृ. सा. न. वि. वि.

शिक्षण प्रसारक मंडळीच्या मुंबईत सुरू होणाऱ्या कॉमर्स कॉलेजांतील मराठी लेक्चररच्या जागेसंबंधीं मागें मी आपणांस लिहिलें होते. ती जागा भरण्यासंबंधी आतां विचार चालूं असण्याचा संभव आहे. म्हणून हें स्मरण पत्र लिहीत आहे. रुइया कॉलेजमधील मराठीचे प्रोफेसरच नव्या कॉलेजांत पाठविले जाण्याचा संभव आहे, असें कळतें. तसें झाल्यास प्रश्नच नाही. पण नवीन नेमण्याचें ठरत असल्यास माझी आठवण असावी इतकेच.

कळावे लो. अ. ही विनंती.

आपला,

अनंत काणेकर

४२

एरंडवणें, पुणे ४,
४-५-४१.

कृ. सा. न. वि. वि.

आपलें पत्र, पुस्तक व हस्तलिखितें पावलीं. हस्तलिखितें व पुस्तक परत

पाठवीत आहे. हस्तलिखितांबद्दलचा आपला अभिप्राय मला मान्य आहे. तसेच ऋग्वेदाचे भाषांतर या पुस्तकास यंदाचे पारितोषिक देणे योग्य होईल असेही माझे मत आहे. दुसऱ्या पुस्तकास पारितोषिक देण्यासही माझी हरकत नाही. परंतु या बाबत एक मुद्दा आपल्या निदर्शनास आणावा असे मला वाटते. वार्षिक पारितोषिक देण्यांत आपल मूळ हेतू कोणत्या तरी महत्त्वाच्या ग्रंथास प्रकाशनाबाबत भरीव मदत करावी असा होता असे मी समजतो. तसे असल्यास रु. ३००-३५० ची रक्कम दोन ग्रंथकर्त्यांत विभागणे कितपत युक्त होईल याबद्दल मला शंका वाटते. मालेंत दोन ग्रंथांचा समावेश होऊं शकेल हें खरें. पण त्यामुळे मूळ उद्देशापासूनच आपण दूर जात नाही ना? कारण बक्षिस वाटण्याची प्रथा पडल्यास पुढील विश्वस्त त्याची आणखीही वाटणी करणार नाहीत कशावरून? असे करण्याचा मोह नेहमीं होतो. तेव्हां माझा असा सल्ला आहे कीं आपण दरवर्षीं फक्त एकच पुस्तक मालेंत समाविष्ट करण्याची नक्की प्रथा पाडावी. अशांनें आपला हेतू साध्य होऊन खरोखर भरीव मदत ग्रंथकर्त्यांस मिळेल. हा मुद्दा महत्त्वाचा-एकंदर घोरणाचे दृष्टीनें आहे म्हणून तो आपल्या विचाराकरितां मांडित आहे. आपण शेवटीं निकाल ठरवाळ तो मला मान्य आहे असें समजावें. मीं ता. १५ रोजीं पुण्यास परतणार आहे. कळावे लो. अ. हे वि.

आपला,

ध. रा. गाडगीळ

४३

Raja of Miraj (Sr.)

मिरज,

ता. २७ मे १९४१.

सा. नमस्कार वि. वि.

पत्र पोचलें व त्याच बरोबर पुस्तक पोचलें. वाचन सुरू आहे. संपूर्ण वाचल्यावर भेट होईल त्यावेळीं त्याबद्दल कळवीन. बाकी पुस्तक चांगलें असेलच. त्रयस्यांच्या लेखामुळे त्याला अधिक महत्त्व येतें व यांत आत्मस्तुति अनायासानें टळते. असो.

कुसंगतीमुळें दुर्गुण जडतात त्याचप्रमाणें सुसंगतीमुळ सद्गुणही जडतात असें वाटतें. लिहिण्याचा उद्देश इतकाच कीं, मीं एक ऐतिहासिक टिप्पण तयार केलें आहे व आपणांस मी स्वतः दाखविणार आहे. यांत मी आपली बरोबरी करूं शकणार नाहीं खास. तथापि, बरील गोष्टींत कांहीं तात्पर्य आहे अगर कसें तें आपण पहावें. लिखाण थोडें राहिलें आहे. ज्ञाल्यावर एक दिवस सवड काढून पुण्यास येत आहे. आगाऊ तारेनें आपण आहांत अगर कसें तें विचारून घेईन व येथून निघेन.

जरूरी ही नव्या शोधाची जननी आहे ही इंग्रजी म्हण आपणांस माहीत असेंलच. अर्थात् मिरजेचें महाबळेश्वर कां न होईल? मात्र ही चहाडी आपणाजवळ कांणी केली तें कळेल तर मी त्याच्यापासून थोडा सावध राहीन.

रा. रा. अण्णासाहेब यांची प्रकृती कशी आहे तें कळवावें. आम्ही सर्व ठीक आहोत. कळावें लोभ असावा ही विनंती.

तात्यासा.

४४

28-5-1941.

To—Shriyt N. C. alias Tatyasaheb Kelkar,
Poona.

Respected Sir,

I have duly received from the managing Trustees of the Yashoda Chintamani Trust, a letter dated 22nd May 1941 informing me of the decision of the Trustees that my work *Shruti Bodha Vol. II* which is a translation of the *Rigveda*, should be awarded the full prize.

In the course of their letter the Trustees have remarked that my work was the best among the works submitted to them, and this I consider as a special honour upon which I have set the highest value, because I have felt greatest satisfaction that my work possesses after all much worth in the eyes of the *literati* also.

When I saw you at your place about a month and a half ago, it was a very good omen that a Sahitya Samrat like yourself should have appreciated my labours and made every pertinent enquiry about my book, and now that the Trustees have set their seal of honour upon it I feel in duty bound to express my heartfelt gratitude for your words of encouragement

Believe me, Respected Sir,

Yours obediently,
R. V. PATWARDHAN.

715 Budhwar Peth,
Poona.
28th May, 1941.

४५

Raja of Miraj (Sr.)

मिरज,

तारीख २९-५-१९४१.

सा. नमस्कार वि. वि.

आपले सेक्रेटरी यांनी कोल्हापुराहून पाठविलेलं हापूस आंब्याचें पार्सल आज रोजी पोहोंचलें. आपण आंवे आठवणीनें पाठविलेत त्याबद्दल आपला अत्यंत आभारी आहे.

देवगडच्या प्रवासाशिवाय देवगडचे आंवे खाण्याचा योग आला हें ठीक जालें. पुढें सवड झाल्यास देवगडला जाऊं.

कळावें लोभ असावा ही विनंती.

आपला,

तात्यासा.

श्री.

B. H. Palshikar,
B.A. LL.B.
Pleader.

Navi Peth,
Jalgaon, E. Kh.
Date 2-6-41.

गुरुवर्य तात्यासाहेब केळकर यांसी-
कृतानेक सा. नमस्कार वि. वि.

आपण एरंडोलचे राजाभाऊ जोशी वकील (P. G. Joshi यांचे वंधु) यांजबरोबर आमच्या येथील शारदीय महोत्सवासाठी " टिपणाने " येण्याचा जो मनोदय कळविलांत तो वाचून आम्हांस फार आनंद झाला. आपण आमच्या या मालेंत दोन व्याख्यानें द्यावीं अशी गेल्या ३।४ वर्षांपासून आमची अत्यंत उत्कट इच्छा होती व आम्ही तशी वेळोवेळीं आपणांस समक्ष व पत्रद्वारे वित्तीहि केली होती. त्या प्रमाणें आपण येण्याचें अभिवचन दिलेंही होतें. प्रश्न फक्त टिपणानें येण्यासंबंधीचाच होता. परंतु तो योग येत आहे हें ऐकून आमच्या प्रमाणेंच इतर अनेकांना आनंद होईल यांत संशय नाही. यंदा शारदीय महोत्सव ता, २७-२८-२९ सप्टेंबर रोजी येत आहे. या तीन दिवसांपैकीं जे दोन दिवस सोयीचे वाटतील त्या दिवशीं आपण येण्याचें करावें. आपण आल्यानें आम्हांस आपल्या सुंदर व्याख्यानांचा लाभ तर होईलच; पण त्याशिवाय आपल्या अनीपचारिक व मनमोकळ्या सहवासाचा लाभ आम्हांस व्यक्तीशः मिळेल व आपल्यालाही २ दिवस थारे पालट केल्या सारखें होईल. तेव्हां आपल्या मनोदयाप्रमाणें आपण अवश्य येण्याचें करावें. आतांपर्यंत मालेंत श्री. लाड (I. C. S.), प्रो. माववराव आळतेकर, श्री. दाजीसाहेब आपटे, श्री. वापूसाहेब चाफेकर, डॉ. श्रीखंडे, कवि तिवारी इत्यादींचीं व्याख्यानें झालीं. आपल्या व्याख्यानांचे विषय ठरल्यावर कळवावें. दुसरें असें कीं, आपल्या सह्याद्रींतील गोष्टींची समस्या-पूर्ती करून जुळल्यास पाठविण्याचा विचार आहे. मात्र आपली ही कल्पना निःसंशय मौजेची पण विचारांस चालना देणारी आहे.

ता. १ आगष्टला कदाचित् आम्ही तेथें येऊंही. तेव्हां भेट होईलच.
कळावें, लोभ असावा ही विनंती.

आपले नम्र,
वामन रंगराव अत्रे
वळवंत हणमंत पळशीकर
वासुदेव नारायण फडणवीस

४७

Raja of Miraj (Sr.)

मिरज,

१

ता. ३-६-१९४१.

सा. नमस्कार वि. वि.

आपलें तारीख ३१-५-१९४१ चें पत्र पोहोचलें. मजकुर समजला.

बेळगांव येथील लॉ कॉलेजचे प्रिन्सिपॉल केळकर यांचे पत्र आलें आहे.
मी ज्यावेळीं पुण्यास येईन त्यावेळीं आपणाला तत्संबंधी सर्व हकीगत सांगीन.
इतिहास मंडळाचे अध्यक्ष होण्याविषयीं आपण लिहिलें आहे त्यासंबंधीहि
त्याचवेळीं सांगत आहे.

मी बहुतेक जूनच्या दुसऱ्या आठवड्याचे शेवटीं अथवा तिसऱ्या आठव-
ड्याचे सुरवातीस पुण्यास येऊं इच्छितों. त्यावेळीं मी लिहिलेलीं ऐतिहासिक
टिपणें आपणाला दाखवीत आहे.

कळावें, लोभ असावा ही विनंती.

आपला,
तात्यासा.

रा. रा. न. चिं. ऊर्फ तात्यासाहेब केळकर,
प्रभात रोड, पुण.

Hotel Majestic Calcutta,
4th June 1941.

साष्टांग नमस्कार वि. वि.

मार्गे १९३९ मध्ये लिहिल्याप्रमाणे मी माझ्या यूरोपच्या प्रवासवर्णनाचे पुस्तक ' यूरोपच्या अंतरंगांत ' हे छापण्यासाठी लोकसंग्रह छापखाना येथे दिले. त्यासाठी आगाऊ ५०० रुपये पण दिले आहेत.

मार्गे आपण मला प्रस्तावना लिहीन असे म्हटले होते. हल्ली आपण विश्रांति घेत आहांत. तरी पण तेवढी प्रस्तावना आपण लिहावी अशी माझी आपल्याला विनंति आहे. शास देत आहे, पण ती प्रस्तावना आपल्याकडूनच मिळावी अशी प्रबळ इच्छा आहे. माझ्या पुस्तकाचे उत्पन्न मी अनाथ विद्यार्थी गृहास देण्याचे ठरविले आहे.

लोकसंग्रह छापखाना-चालक आपल्याकडे प्रस्तावना मागण्यास येतील व सविस्तर हकीगत सांगतील. क. हे वि.

सौ. सरोजिनी देशपांडे

तारीख १२-६-४१.

सविनय सा. न. वि. वि.

प्रिय तात्यासाहेब यांसी:-

' चोखामेळा ' चित्राचे उद्घाटन आपल्या हस्ते पुण्यास झाल्याचे वर्तमान पत्रांतून वाचले. कथा मी लिहिली असून ती नंतरच्या अनेक संस्कारांतून कशा स्वरूपात निघाली आहे ते समजण्यास मार्ग नाही, कारण मी अजून चित्र पडद्यावर आलेले पाहिले नाही. तथापि एक गोष्ट मला मोठी कौतुकाची वाटली. ती ही की, माझ्या कार्यास आपला हातभार लागण्याचा योगायोग अनपेक्षितपणे येतो ! मनांत आपल्याविषयी जी भावना आहे, ती अव्यक्त ठेवण्यांत तत्पर राहण्याचा नेहमी प्रयत्न करणारा मी - पण असे प्रसंग उद्भवतात की भलतीकडूनही त्याला वाचा फुटते ! १९१५ सालच्या

वसंतव्याख्यानमालेंतील माझ्या व्याख्यानाचे अध्यक्ष झाल्यापासून तों गोमांतक साहित्य संमेलनाच्या भावी अधिवेशनाच्या अध्यक्षतेपर्यंत आपल्या आशिर्वादाचा निकट संबंध येत आहे, ही मोठी मौज वाटते. 'आजचा गोमांतक' म्हणून केसरीत मी लेख लिहिला होता. तो वाचल्यावर श्रीराम गोसावी यांनी श्री. ग. वि. केतकर यांकडे उद्गार काढले की, या लेखकाची स्टाइल केळकरी आहे. हें सांगून केतकर मला थट्टेनें म्हणाले की, स्वभावही केळकरीच आहे असे मी गोसावी यांना सांगितले. प्रतिपक्षाकडे न्यायबुद्धीनें पहाणें, कोणत्याही कार्यकर्त्याला हात घरून पुढें वागणें आणि 'उत्कृष्ट गृहस्थाश्रमी माणूस' या नात्यानें वागणें हेंच केळकरी वैशिष्ट्य नव्हे काय ? असो. विस्ताराबद्दल क्षमा असावी.

मी येथें एक नवा उपक्रम सुरू केला आहे. Provident Co. स्थापना केली असून तिचा Managing Director म्हणून काम करतां. स्वतंत्र कंपनी काढण्याचा विचार पुष्कळ दिवस होता. आपण मुंबईत केव्हां आल्यास मला कार्ड टाकावें, म्हणजे मी भेटून ऑफिसांत आणून. आपल्या येण्यानें समाधान वाटेल.

संमेलनाच्या तारखा आक्टोबरांत घरण्याचा विचार आहे. शनिवारी सभा भरून निश्चित झाल्यावर आपणास कळवीन.

कळावें हे विनंती.

आपला नम्र,

यशवंत सू. सरदेसाई

५०

श्री गजानन

रत्नागिरी,

१८-६-४१.

कृतानेक साष्टांगं नमस्कार वि. वि.

रत्नागिरी येथील महिला वर्गाने लोकमान्य टिळकांचें स्मारक स्वतंत्रपणें उभारलें आहे. त्या स्मारकाला त्यांना ३७०० रुपये खर्च आला आहे व त्यापैकी १९०० रुपये त्यांनी कॉन्ट्रॅक्टरकडे भरले आहेत. बाकी राहिलेली

(५१)

रक्कम पुरी करण्याकरितां त्यांना १५०० रुपयांची जरूरी आहे व ती रक्कम टिळक जन्मभूमी स्मारक संस्थेच्या फंडांतून कर्जाऊ मिळावी अशी त्यांच्या-
तर्फे श्री. गजानन ब्राह्मकृष्ण चितळे वकील यांनी स्मारक संस्थेच्या ट्रस्टींकडे
विनंती केली आहे. या बाबतीत श्री. चितळे यांनी आपणांपासी बोलणें केलें
असल्याचें त्यांनी मला सांगितले तेव्हां सर्व हकीगत आपणांस माहीत असे-
लच. तरी त्यांच्या विनंती प्रीं स्मारक संस्थेच्या फंडांतून १५०० रुपये त्यांस
कर्जाऊ द्यावेत किंवा कसे व देणें जाहल्यास कोणते शर्तीवर द्यावेत त्याज-
बद्दल आपला अभिप्राय उत्तरी कळविणेची कृपा करावी. स्मारक संस्थेच्या
फंडापोा कांहीं रक्कम यथील अर्बन बँकेत ठविलेली आहे आणि कांहीं
रक्कम संस्थेचे खजिनदार आणि ट्रस्टी श्री. गांधी यांजकडे आहे. स्मारक
संस्थेचें काम कसेही करून पुरें करावें अशी आमची फार इच्छा होती व
आहे. आणि त्यासाठीं येथील धजनदार पुढाऱ्यांची मदतीकरितां एक कमिटी
नेमून घेतली. परंतु आजपर्यंत कांहींही काम झालें नाही. श्री. गजानन विश्व-
नाथ पटवर्धन या कमिटीचे चिटणीस आहेत आणि यामुळे या स्मारकाचें
काम अद्यापिही पुरे होईल अशी आशा आहे. कळावे बहुत काय लिहिणें,
लोभ करावा हे विनंती.

वी. आर. नानल,

ट्रस्टी, लोकमान्य टिळक
जन्मभूमी स्मारक संस्था.

To,
N. C. Kelkar, Esqr.
B.A., LL.B.

५१

कृतानेक सा. तमस्कार वि. वि.

आपले व माझे समक्ष भेटींत मीं जून महिन्यांत आपणांस एक पत्र लिहावें

असा ध्वनी निघाला होता त्याप्रमाणे स्मरणार्थ म्हणूनच हे पत्र मी आपणांस लिहिले आहे.

कॉमनवेल्थ कंपनीच्या वावतींत आपले सौजन्याचा कांहीं लोकांनी चांगलाच फायदा घेऊन आपणांस जो शीण दिला त्याचा योग्य मोवदला त्यांस मिळेलच. खोडसाळवृत्तीचा बीमोड जगाच्या अंतापर्यंत व्हावयाचा नाही. अशा गोष्टी व्हावयाच्याच आणि त्यांतूनच मार्ग काढून आपले सारखे सूत्र लोक संस्था चालवीत असतात. असो. बाकी नवल विशेष नाही.

रामचंद्र वामन आठवले

५२

“ Daily Iqbal ”

Bombay, 20th June, 1941.

N. C. Kelkar, Esq.,
c/o “ The Kesari ”,
Poona City.

Sir,

As you will see from the enclosed resolutions, the meeting of Indian writers and Journalists held at Bombay on the 17th June, under the chairmanship of Prof. N. S. Phadke, desired that you should be pleased to personally approach His Excellency the Governor of Bombay and present him with the copy of the resolutions and also acquaint him with the full facts of the case.

I therefore take the liberty of sending copies to you herewith.

I am Sir,

Respectfully yours

RAISUDDIN FASADI,

Secretary, Urdu Journalist's Association
(Convener of the meeting).

श्रीरामसमर्थ

मिरज,

दि. २५-६-४१.

सन्मान्य श्री. तात्यासाहेब केळकर यांचे सेवेसीं—पोष्य दामोदर मोरेश्वर भट यांचे सादर कृ. शिरसा. नमस्कार विज्ञापना वा।

काल सकाळीं मी पुण्याहून येथें आलों. आज सायंकाळीं ५ वाजतां मिशन हॉस्पिटलमध्ये श्री. बाळूभाई देसाई यांची भेट घेण्यास गेलों. श्रमून व थोडे तापामुळेहि झोंपले असल्यामुळे रात्री ८ च्या सुमारास पुनः गेलों. भेट ४।५ मिनिटेंच घेतां आली. थोर गृहस्थांची प्रथम भेट म्हणून आर्य शिष्टाचारानुसार चार आंबे भेट म्हणून घेऊन गेलों होतो. अतिसंक्षेपानें कारण त्यांस श्रुत केलें. ते कदाचित् ४।२ दिवसांत वॉनलेसवाडी सॅनेटोरिअमवर राहण्यास जातील. भेटींत ते म्हणाले:—“ मला तात्यासाहेब यांच्या भेटीची उत्सुकता होती. त्यांना कळवा कीं, आस्थेवाईकपणें माझा समाचार आपण घेतला, विचारपूस केली, यासाठीं मी आपला आभारी आहे. मला थोडें वरें वाटत आहे. डॉक्टरच्या सल्ल्याप्रमाणें यापुढें कांहीं दिवस सॅनेटोरिअमवर काढण्याचा विचार आहे.” नंतर, मी आंबे पुढें करून स्वीकारार्थ वितंती केली असतां म्हणाले:—“ मला आंबा खाण्यास डॉक्टरांची हरकत नाही. मला ते खातां येतील.” भेटीस्तव त्यांनीं आभार व्यक्त केले. इंग्रजी र्वाजाप्रमाणें मी ‘नो मॅशन्.’ म्हटलें. कारण, वरील सर्व संभाषण प्रथमपासून त्यांच्याकडून इंग्रजींतच चालूं झालें होतें. “ आपणांस त्रास होणार नसेल तर मी मधून मधून भेटत जाईन,’ असें उठत असतां बोलून मीं नमस्कार करून निरोप विचारल्यावरच अर्थात् वरील आभाराचें प्रश्नोत्तर झालें. ठरलेल्या वेळांत मीं भेट संपविली. ह्यानंतर ४।५ दिवसांनीं जाऊन भेटेन. बाकी नवल वि। नाही. कृपा लोभ असावा. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

आ. नम्र,

दामोदर मोरेश्वर भट

दक्षिण-महाराष्ट्र साहित्य पुरस्कार समिति,
सांगली, ता. ५-७-४१.

सादर नमस्कार वि. वि.

“श्रीमंत मिरजकर” पारितोषिकाच्या निर्णयाचे कामीं आपला अमूल्य वेळ खर्चून आपण जें साहाय्य केलें त्याबद्दल समितीतर्फे मीं मनःपूर्वक आपले आभार मानतो. आपल्या समन्वय मंडळानें ज्या उपयुक्त सूचना केल्या आहेत त्यांची शक्य तेवढी अंमलबजावणी दक्षतापूर्वक करण्याचें आश्वासनही मीं देतो. समितीवर आपलें प्रेम कायम राहावें व वृद्धिगत व्हावें अशी विनंति आहे.

खेदाची गोष्ट अशी कीं, अद्यापि पुढील पारितोषिकाची तर्तूद झालेली नाही. श्रीमंत जमखिडीकर यांचेकडे गेल्या वर्षीच्या संमेलनापासून सारखा पत्रव्यवहार सुरू होता. त्यांची गांठ घेण्याचे प्रयत्न सर्व फसले व आतां हा नाद सोडून दुसरीकडे खटपट करणें बरें असा संदेश श्रीमंताच्या विश्वासांतील एका मित्राकडून आला आहे, व तोहि जून अखेरीस ! श्रीमंत फलटणकरांकडून पारितोषिक मिळविण्यासाठीं त्यांच्या दिवाणसाहेबांस लिहिलें आहे. अद्यापि उत्तर नाही. या कामीं आपणांस कांहीं साहाय्य करतां येणें शक्य आहे काय ?

तसदीची माफी असावी.

आपला नम्र,

गं. गो. कानेटकर,

कार्यवाह.

ता. ८ जुलै १९४१ इ.

सुगंधशाळा शाखा किन्हेई Via सातारा रोड.

श्री. तात्यासाहेब केळकर मु॥ पुणें स्वामींचे सेवेसी किन्हेईहून रा. द. पंत पराडकर कृतानेक सादर सप्रेम नमस्कार वि. वि.—सोबतचें पत्र आपणाकडे

मुद्दाम पाठवीत आहे. कारण, केसरी ऑफीसला मी आजकाल परकाझालों आहे. त्याची मजल सोबतच्या पत्रावरून कळुन येईल. आपण माझ्यासारखे परके नसून उलट घरचे आहा व मलाहि अजून केवळ परके वाटुं लागलां नाही म्हणून आपल्या हस्तेच केसरीम्यानेजरसाहेबांचे पत्र पांचवीत आहे

स्वभावाला औषध नाही म्हणून जरी माझे हें असें करणें आपणास रुचणार नाही हें मी जाणतां तरी आपणासच उपाधी देत आहे, याची क्षमा असावी.

तात्या! माझे गुणदोष जाणण्यास आपण जितके समर्थ आहां तितके दुसरे कोणी दिसत नाही, नव्हे नाहीच; म्हणून केसरी व्यवहारांत मी आपणासच पहिले ओळखणार. उद्या माझ्या गुरुवर्यांची पुण्यतिथी साजरी करून औंधच्या राजपुत्राच्या विवाहार्थं औंधास जाऊन शनिवारपर्यंत पुण्यास रोचेंन. सन १९२४ सालीं आयाकेकावली प्रसिद्ध झाल्यानंतर आणण असें बोललां होता कीं, केव्हां तरी तुम्ही आम्ही वसून स्वस्थपणें तें काव्य वाचूं. आता तर तें मला केवळ कंठगत झाले आहे म्हणून गणपतराव देवघर यांचे मुखें तो योग आणण्याचें स्मरण केलें असतां आतां माझ्याच्यानें तितकी बैठक होणार नाही असा निरोप त्यानीं कळविला, तो ऐकून बरें वाटलें नाही. आपली प्रतिभा आपल्या समकालिनांप्रों मंदावली असून उलट अधिकच चेतल्याचा सुखानुभव वाचक घेत असतां आपली सबब मला कशी पटावी? आपण माझ्याकडे कितीही पाठ करण्याचे मनांत आणलें तरी मी प्रदक्षिणा घालूनही आपलेपुढें मनांतून नेहमी उभा असणार.

से. श्रु. होय हे विज्ञापना

सोबतचें पत्र नक्कलकारा अभावी मागसलेले पुढे केले असे.

५६

URGENT

3, Satyapuri Street,
West Mambalam,
Tyagaraya Nagar Post,
Madras, 8th July 1941.

Respected Sir,

In reply to your kind letter of 22-6-41 I wrote to

you a card promising to write to you all the details. Accordingly I do so now.

The function will definitely take place on the 7th August 1941, at 5.30 p.m. in the Gokhale Hall Y. W. I. A. Buildings Madras. Kindly let me have your acceptance of the date by return of post as invitations etc. have to be printed and other details attended to.

The function will last for about two hours. Addresses will be presented to Sri Sastrulu. In presenting the commemoration volume you have to make a speech. There will be other speeches by about half a dozen gentlemen. The volume will be enclosed in a silver casket made in the form of a book and will be presented. Please let me have a copy of the speech which you may make on the occasion fairly in advance, so that I might get it printed for the occasion. The mike and the loud speakers would be installed so that it may not be a strain for you, in your present state of health. After the meeting there is a dinner. With that the function closes. I hope I have given you all the details. Should you require any more information I shall gladly furnish you with the same. Copies of the addresses to be presented to Sri Sastrulu and other details will be sent to you in due course.

We are grateful to you for having accepted our invitation and agreed to go over here for the function in spite of your present state of health. We shall most gladly make all possible arrangements for you for a very comfortable stay here without the least exertion for you.

I need not add that the sudden death of Sriman Shrinivas Iyengar was a great blow to us specially as he was a tower of strength for us in the present undertaking.

I shall feel highly thankful if you can let me have your kind reply by return post.

Please send me also a copy of your photograph for making the block.

With respectful regards,

Yours sincerely,
P. S. R. ANJANEYULU

५७

26 Ridge Road,
Bombay, 8th July 1941.

My dear Kelkar,

You must have read about my resignation. It arose from the strong feeling I had that a civil war is going on in the country and it was essential that all those who believe in the unity and internal security of the country must mobilise a strong volume of opinion against the loose talk of dividing India during a period when international danger may any moment come to the frontiers of India.

I know your strong views on the matter of Akhand Hindustan (Undivided India) and I would like you to let me know whether it is possible to have some kind of platform devoted to consolidating public opinion against the attempt to divide India. Several leaders both Hindus and Muslims in the country have expressed themselves strongly against the attempt and it will not be difficult to create an atmosphere in which a truce may be called to the bitterness which this is causing.

If the German danger comes to the Indian frontiers, the internal machinery of order is likely to be strained. If at the same time the internal trouble continues, the country would be in a very dangerous position. It looks as if the present series of riots are trial skirmishes and things are likely to get worse unless something effective is done.

के. प.-८

नगर वाचनालय सातारा
सांगणिकीकृता

(५८)

I should like to be guided as to whether it is possible to evolve an Akhand Hindustan Front.

If it is possible to create a front as I suggest, I would be glad to know whether you would join it.

Yours sincerely,
K. M. MUNSHI

५८

Bhandarkar Oriental Research Institute,
P. O. Deccan Gymkhana, Poona 4, (India)
10 th July 1941.

To

N. C. Kelkar, esq., B. A., LL. B.
Poona 4.

Dear Sir,

I have great pleasure to inform you that you have been elected Chairman of the Regulating Council of the Institute for 1941 to 1942.

Yours sincerely,
R. N. DANDEKAR
(Hon. Secretary)

५९

S. D. Pendse,
M.A., M.O.L., PH.D.

काँग्रेसनगर, बँक रोड,
नागपूर.

१४-७-४१.

सा. न. वि. वि.

आपलें ' गद्यगुच्छ ' हें पुस्तक इंटरच्या वर्गाला शिकविण्यास मी नुकताच प्रारंभ केला आहे. पुस्तकें वाजारांत मिळत नाहींत, छापणें चालू आहे असें पुस्तकविक्यांकडून कळतें असें विद्यार्थी म्हणतात. या बाबतींत खरा

प्रकार काय आहे याची प्रकाशकाकडे चौकशी करावी. २००-३०० प्रति शिल्लक असल्या तरी इंटरच्या मुलांना पुरे होतील.

माझ्याजवळ १९२६ ची प्रथमावृत्ति आहे. तींत पान १३ वर चौथ्या ओळींत रस व अलंकार यांच्या स्वरूपांत फरक दाखविताना “रसाचे स्थायीभाव” जीवसृष्टीच्या भावनांवर अधिष्ठित असतात व “अलंकाराचे विभाव” अचेतन सृष्टीवरहि अधिष्ठित होऊं शकतात असें लिहिले आहे. हें वाक्य बरोबर छापलें गेलें आहे काय ? भेद दाखवावयाचा असेल तर रस व अलंकारयांच्या स्थायीभावांतच दाखविला पाहिजे. एकाचे स्थायीभाव व दुसऱ्याचे विभाव घेऊन दाखविलेला भेद समानस्थलविषयक होत नाही. रसांना जसे स्थायीभाव आहेत तसे अलंकारांना नसल्यामुळें आपण कदाचित मुद्दामच “अलंकाराचे विभाव” असा प्रयोग केला असेल. पण रसांच्या विभावांचे जसे वर्णन आहेत तसे अलंकारांच्या विभावांचें कोठें आढळलें नाही. आणि दुसरी गोष्ट अशी कीं, अलंकारांचे विभाव जसे अचेतन सृष्टीवर अधिष्ठित होऊं शकतात, तसे रसांचे विभावहि— विशेषतः उद्दीपन विभाव— अचेतन सृष्टीवर अधिष्ठित होऊं शकतात. म्हणून भेद हा रसांचे स्थायीभाव किंवा विभाव आणि अलंकारांचे सादृश्यावरून कल्पिलेले स्थायीभाव किंवा विभाव यांत दाखविला पाहिजे. तरी १३ व्या पानावरील ३ तें ५ या तीन ओळींचे जरा अधिक स्पष्टीकरण आणणांकडून झालें तर आभारी होईन. कळावें हे विनंती.

आपला,
शं. दा. पेंडसे

६०

सातारा,
१८-७-४१

वडिलांचे सेवेसी वि. वि.

कार्ड पावलें. ज्ञानेश्वरीच्या सहा भागांचे पांच गट आपल्याकडे रेल्वे पार्सलनें रवाना करणेंबद्दल आतांच माझ्या चुलतबंधूना लिहिलें आहे.

आपल्या हातीं सोमवार मंगळवार पर्यंत पार्सल पडेल. खाजगी पत्रांचें पुस्तक घेऊन मी अघून मघून चाळलें. समग्र वाचून झालें नाहीं. पत्रांतील रहस्य समजण्यासाठीं लहान लहान टोपा दिल्या असल्या तर त्यांचा उपयोग पृढील पिढीला झाला असता असें वाटतें. 'भूतावरील भ्रमण'वर अभिप्राय 'एक्या'कडे दिल्याचें अण्णाला सांगावे. क. ही वि.

आपला,
मो. ना. आगाशे

६१

Raja of Miraj (Sr.)

मिरज,
ता. १९ जुलै १९४१.

सा. नमस्कार वि. वि.

पत्र पोंचलें. वाचून आनंद वाटला. तुमच्या सारख्यांच्या सदिच्छेनें मिरजेच्या राज्याची दिवसानुदिवस खचित् भरभराट होईल यांत शंका नाहीं. नवी राज्यघटनाही लौकरच अमलांत येऊन असेंच सदिच्छेचें पत्र आपणांकडून येईल अशी आशा आहे, प्रूफ तपासून लौकरच पोचेल. बाकी इकडील सर्व ठीक आहे. कळावें, लोभ असावा ही वि.

तात्यासा.

६२

श्री

S. D. Pendse
M.A., M.O.L., PH.D.,
Nagpur.

काँग्रेस नगर—नागपूर,
२०-७-४१.

सा न. वि. वि.

आपलें ता. १६-७ चें पत्र पोंचलें. आभारी आहे. रा. सरदेसाई यांचेही पत्र आलें. त्याप्रमाणें "गद्यगुच्छा"च्या प्रति कोठें मिळतात याची माहिती विद्यार्थ्यांना व कॉलेजच्या स्टोअरला सांगतो.

१९३८ साली प्रसिद्ध झालेल्या " समग्र कळकर " ग्रंथातील १० व्या खंडात रस व अलंकार या दोघांच्या स्थायीभावांत भेद दाखविला आहे. त्यामुळे माझी शंका निरस्त झाली. १९२६ च्या प्रतीत ' विभाव ' शब्द चुकीने छापला गेला असावा किवा भावना या सचेतन वस्तूतच असतात, अचेतन वस्तूंना नसतात म्हणून अचेतन सृष्टीच्या बाबतीत स्थायीभाव शब्द न योजतां विभाव योजिला असावा.

जुन्या मराठी काव्यांतील पाठभेदांची चर्चा अनेक वेळां करावी लागते. पण आमच्या सुदैवाने विद्यमान असलेल्या ग्रंथकारांच्या ग्रंथांतील पाठभेदाची चर्चा केव्हां केव्हां करावी लागते याची मौज वाटते. एकाच ग्रंथकाराने विचारा अंती पहिला पाठ बदलणे शक्य आहे व जुन्या काव्यांतील कांहीं पाठभेद अशा रीतीने निर्माण होणे अगदी संभवनीय आहे. पण त्यांतील पौर्वापर्य कळणे शक्य नसल्याने समाधानकारक निष्कर्ष निघत नाही. विद्यमान ग्रंथकार स्वतःच समाधान करू शकतो ही सुदैवाची गोष्ट होय. कळावे हे विनंती.

आपला,
शं. दा. पेंडसे

६३

Deccan Gymkhana
Poona 4. (India)
23. 7. 41

My dear Tatyasaheb,

I am deeply touched by your kind letter of 12 - 7 - 41 expressing your encouraging appreciation of my research work as recorded in the bibliography of my research papers just published. As a result of the stream of blessings which I am now receiving from veteran scholars like your goodself from all parts of India, I feel a little more confident in treading the " Unchartered wilderness of Sanskrit literature " so aptly described by you. My

work of 25 years has hardly touched the fringe of this wilderness. I have brought a little more certainty in this field of chronology which was described by a scholar as "based on doubts and thriving on perplexities". God willing, I intend to publish hundred papers more during the next decade of my life. How far my example would inspire budding scholars I cannot say. Barring individual research workers outside the University circle my professor friends hardly go beyond the study of a few texts. For the last twenty years my contemporary professors have done nothing worthy of their high title "Professor". I can say these things at least with reference to the Bombay Presidency as I come into frequent personal contact with them. Without unflinching faith in his studies the Professor cannot inspire his students. When I began to publish my papers continuously one of my friends remarked that I was a mere bookworm. I retorted that it was better to be a bookworm than a mere worm! Now-a-days my friends have ceased their criticism of my work and have come to respect it a little as they find my papers standing uncontradicted for the last two decades.

Your judgement of my method is quite correct. If we proceed in a strictly scientific way without any gossip in writing there is no fear of contradiction. On the contrary we get corroborative papers on the same problems by subsequent writers. I have myself exploded the theories of more than a dozen senior orientalist by writing papers against them. None of these scholars has dared to write against my papers with any evidence worth the name. On the contrary at least in four five cases other scholars have published papers on the same problems corroborating my date. If documents are studied and interpreted cautiously there is not much fear of a counter

attack. For instance in my paper on the date of Bhattoji Dixit I have exploded the views of Sir Rama Krishna Bhandarkar, Dr. Belvalkar and others on new evidence. To day I get a paper from a Madras scholar in support of my view but based on independent data unknown to me. But I had to wait for full seven years gathering data to say my last say on this problem and now a Calcutta scholar who is writing a history of Sanskrit grammar declares that my papers on Bhattoji Dixit and Varadraj are first rate papers !

I am now in touch with scholars in every branch of allied research—a factor which one must never ignore. These scholars give us the necessary stimulus from outside Bombay Presidency but in my studyroom on the Deccan Gymkhana I am surrounded by intellectual inertia. I am sorry to write these things but they are facts!

Your sincerely,
P. K. GODE

६४

श्री

“ विश्रामधाम ”,

९७७ सदाशिव,

पुणे, २९-७-४१.

श्री. रा. रा तात्यसो केळकर यांसी - कृ. सा. न. वि. वि. .

रावसो वावासो देशपांडे यांच्या तसवीरीचें अनावरण करण्याच्या समारंभाच्या दिवशी आपण अध्यक्षस्थान स्वीकारण्याचें कबूल केलें. त्यावेळीं श्री. विश्वासराव हावरे प्रभूती मंडळींना निमंत्रण करून, त्यांना बोलावयाचें असेल तें बोलण्याचीही संधी द्यावो असें आपल्या सांगण्याप्रमाणें मी कबूल करून, त्यांस पत्रें लिहिलीं. परंतु त्यानंतर कांहीं गृहस्थांच्या सांगण्यावरून

त्या प्रसंगीं अशीं भाषणें होणें उचित नाहीं, असें वाटल्यावरून त्यांनीं सभेस येऊं नये असें त्यांस मी कळविलें.

यांत आपली थोडी कुचंबणा झाली ही गोष्ट खरी आहे. परंतु आतां त्यास नाइलाज असल्यामुळे आपण ती गोष्ट मनांतून काढून टाकावी, अशी आपणांस माझी नम्र विनंती आहे.

आपला,
ग. चि. नेने

६५

श्रीरामसमर्थ

पुणे, तारीख ९-८-४१.

चरणांवर मस्तक ठेवून प्रेमादरपूर्वक सांगा नमस्कार विज्ञापना. कालच्या केसरीतील अग्रलेख पाहिला. त्याचा विषय व त्यास मिळालेलें स्थल पाहून चकीत झालों. लेख वाचल्याशिवाय कांहीं सुचेना म्हणून लगेच वाचून टाकिला.

सावरकरांच्या संबधानें माझी विशेष कांहीं भावना आहे. खासगीतऱ्हेनें वावा धारप वगैरे मित्रमंडळीजवळ मीं ती व्यक्तही करीत असतों. आपला लेख वाचून माझ्या सारख्यांच्या मनांत व हृदयांत शिरून आपण ती भावना किती उत्कृष्ट रीतीनें सुव्यक्त केली हें दिसून आलें व एकंदरीत आपल्या लेखावरून पूर्वीची एक गोष्ट आठवली

बरोबर प्रसंग आठवत नाहीं. पण चिंतामणराव वैद्य टिळकांच्याशीं बोलत असतां म्हणाले, "नरसोपंतांचे गोंखल्यां (नामदार) प्रमाणेच आहे." (काय तें आतां बरोबर आठवत नाहीं. पण टिळक जें बोलले तेवढें मात्र पक्कें आठवतें.) टिळक म्हणाले " तसेंच कांहीं केवळ नाहीं. आमच्या तात्यांचें घोरण निराळें आहे. शिवाय, तुमच्या लक्षांत येईल कीं, "He always rises to the occasion".

सावरकरांवरील लेख वाचून टिळकांचें हें वाक्य मला आठवलें व तें किती समर्पक आहे हें मनाशीं गुटपुटत राहिलों.

Propriety, Prudence and Proportion असें मीं नेहमीं मनांत आपलें वर्णन करीत असतो त्याचेंच हें एक उदाहरण. असो.
सेवेसीं श्रुत व्हावें ही विज्ञापना.

आपला नम्र,
स. वि. वापट

६६

अ. वि. कीर,
विठोवा निवास,
पारशी देवळासमोर, मुंबई नं. १६.
दिनांक १०-८-४१.

वाङ्मय सम्राट,
श्री. तात्याराव केळकर,
माननीय महाशय, .

दिनांक आठ ऑगस्टच्या केसरींतला अग्रलेख लिहून आपण बुद्धिवादी महाराष्ट्रास अमुप उपकृत केले आहांत. स्वातंत्र्यवीर सावरकर यांचें आपल्या मानस आरशांतील चित्र पाहून आपली गुणग्राहकता, मनाची शुद्धता व धोरपणाची उच्च कमान दिसून आली. झालेले वयास आणि पुढारीपणास कमीपणाची झांक येईल म्हणून सावरकरपक्षांत जायचें नाहीं, अप्रिय कठोर सत्य बोलून दाखविण्याची कुवत नाहीं, दिखाऊ लोकप्रियतेस ओहोटी लागेल म्हणून एखाद्या पक्षाच्या नेतृत्वाचा राजिनामा देऊन त्या पक्षास कमीपणा आणणें, व सभासदांच्या विश्वासावर डाग ठेवणें, कुठे तरी वाहत जाऊन उपजत मृत्यु पावणारा संघ काढणाऱ्यांपैकीं आपण नाहींत हें सत्य आहे. कीर्तिच्या खमंग आल्हाददायक वाऱ्याची पर्वा न करतां स्वजब व दुर्जन यांनीं अविचारी टीकेचें वादळ उठविलें असतां, आपण ध्येयनिष्ठेचा ध्वज आपल्या अचल छातीच्या किल्ल्यांत फडकत ठेवलांत यांतच आपलें वैभव आहे. नि आम्हां महाराष्ट्रीयान्तर अमुप उपकार आहेत. वीर सावरकर म्हणतात कीं जो टिळकांना आठवतो तो केळकरांना विसरणें शक्य नाहीं.

के. प.-९

मी तर आपणांस आधुनिक महाराष्ट्रांतील पंच रत्नांपैकी एक मानतां. (१) काँग्रेस स्थापणारे रानडे, (२) काँग्रेसला वाढविणारे गोखले, (३) काँग्रेसला क्रांतीचे वळण देणारे लोकमान्य, (४) काँग्रेसला कौन्सिलच्या मार्गावर आणणारे आपण केळकर व (५) हिंदुस्थानला खऱ्या राष्ट्रीयत्वाच्या मार्गावर खेचून नेणारे सावरकर हीं तीं पांच रत्नें होत

आज आपलें राष्ट्र स्वतंत्र असतें तर आपण महान मुत्सद्दी मंत्री म्हणून गाजल्याचें आम्हीं पाहिलें असतें. जरी आपल्या थोर आत्म-आरशांत समाधान दिसत आहे तरी आपल्या देशसेवेची, कार्याची नि कष्टाची शतांशानें सुद्धां परतफेड झालेली नाहीं हें पाहून मला अत्यंत वाईट वाटतें. वीर सावरकरांच्या प्रभावी, सर्व-शोषक व फोफावत जाणाऱ्या राजकारणाच्या सफलतेच्या मंदिरांत आपली श्रांत तपस्वी प्रतिमा दिव्य दिसेल यांत शंकाच नाहीं.

आपलें वाङ्मय जें माझ्या हातीं लागेल, विकृत घेण्यासारखें नसेल तें सर्व माझ्या 'फिरत्या प्रचारक वाचनालयांत' ठेवून तें तरुणांकडून वाचवून घेत आहे. जेव्हां एखाद्या तरुणास आपल्या अमोत्य राष्ट्रसेवेची जाणीव होते, तेव्हां मी तरी आपलें कर्तव्य केलें म्हणून मला आनंद होतो. असो. आपणांस बंदन करून पत्र पूर्ण करितों.

आपला नम्र,
अ. वि. कीर

६७

To:— L. M. CHITALE Esq.,
Architect, Madras.

From the Librarian
University Library,
Triplicane, Madras.
Date 13-8-1941.

My dear Chitale,

I refer to our telephonic conversation to-day. I shall deem it an honour if you can persuade Mr. N. C. Kelkar to pay a visit to my library. No doubt I am aware that this is not a very opportune time for me to invite a

distinguished guest as the Library is not functioning a present. However, as Mr. Kelkar does not visit Madras frequently I thought I could at least show him round the building and our special features.

As I told you, I shall be lecturing to my class between 12 noon and 2 P. M. You are welcome to bring the distinguished guest at any time between 10-30 A. M. and 11-30 A. M. or between 2 P. M. and 5 P. M. on any day which suits his convenience. It would be enough if you give me a ring just one hour in advance as you promised to do.

Yours sincerely,
S. R. RANGANATAHAN
Librarian.

६८
Lodd Govindass
Zamindar

Govind Palace,
Royapettah,
Madras, 15 th Augut 1941.

My dear Mr. Kelkar,

I thought of going to you. But in as much as my health does not permit, I shall be glad if you will kindly come over to my house for a few minutes. I have sent my car and my son also comes to request you to come to my house so as to revive our old friendship.

I herewith send a copy of the Hindu Dharma Maha Mandal pamphlet which was founded in Poona by me, our late Lokamanya Bal Gangadhar Tilak and a number of our well known friends.

Yours sincerely,
L. GOVINDASS

North Cote High School,
Sholapur, 16 - 8 - 41.

Dear Tatyasaheb,

I have not the honour of knowing you personally though I have been a reader of your numerous writings these 35 years. As a pupil of the Poona High School in the days of Rao Bahadur G. V. Joshi and his pet pupil I started reading The Kesari. I am disturbing you by this letter because I expected that you who are a critic in politics would pen the article in the last issue of the Kesari on Rabindranath Tagore. I still remeber your article on Gokhale in the Marathhta after his demise. Somehow or other I feel that you should have written on Tagore in the Kesari as in Kesari alone we expect such high critical and heart-touching obituary notes on the great patriots. However it is no use crying over spilt milk. But I do earnestly request you to write on Tagore in the next issue of Sahyadri. I know you are very busy but somehow or other I feel that instead of wasting time and ink on Kolhapur succession if you could only write on Tagore as a poet and mystic. Some how or other a few lines you wrote on him in your preface to N. V. Tilak's poems are still ringing in my ears and tell me that you alone in Maharashtra can do justice to the great soul that left us last week. Please excuse me for disturbing you.

With very best regards,

I remain,
Your sincerely,
K. A. KSHIRSAGAR

Asstt. Master, North Cote Highschool.

श्री

१८-८-१९४१

श्री. रा. रा. तात्यासाहेव केळकर यांसी सा. न. वि. वि.

आज मुद्दाम पत्र पाठविण्याचें कारण कीं, आपलें सर्वच लेखन उच्च दर्जाचे व श्रेष्ठ असते. पण त्यांतल्यात्यांत केसरी ता. ८-८-४१ च्या अंकात आपण "आतां परीक्षा अनुयायांची" हा जो लेख लिहिला आहे, तो फारच "और" आहे. भाषा सुंदर, तुलना मार्मिक, व कोटिक्रम प्रत्येकाच्या मनाला पटणारा असाच तो लेख आहे. जणू काय आपण त्या लेखानें समंजस व लोकमान्यांच्या महाराष्ट्राचे मनच बोलत आहांत असें वाचतां वाचतां वाटतें.

(२) मनाला जें वाटते तें श्री. रा. रा. तात्यासाहेबांस कळवावें कीं नाहीं याचा दृढविचार होण्यांतच दिवस गेले व म्हणूनच हें पत्र पाठविण्यास जरासा विलंब लागला. वाटतें तें कळविणें हें औचित्याला सोडून नाहीं अशी खात्री झाल्यावरच हें पत्र पाठवित आहे.

अशा प्रकारचे आपले लेख मधून मधून येत गेल्यास, गांधी वादाचें व गांधी महात्म्याचें खूळ नाहींसें होण्यास फार काळ लागणार नाहीं; व तो काळ आतां समीपच आला आहे.

(३) आपण गेलीं (२०) बीस वर्षे लोकमान्यांचें राजकारण प्रतिपक्षीयांसी दोन हात करून हाडसून खडसून जें जिवंत ठेविलें व आतां तर तेंच-एकच भारताचे राजकारण या दर्जाला नेऊन ठेविलेलें त्याबद्दल मी-एक आपल्याच परंपरेतला असा-आपणांस " धन्यवाद " देत आहे. त्याच्या खासगी व जाहीर स्वीकार करावा हीच अेक तळमळीची विनंति आहे. कळावे लो. अ. ही वि.

आ.

कै. बी. जोशी

७१

२७-८-४१.

परमपूज्य श्री. तात्यासाहेब केळकर यांचे सेवेसी. शि. सा. नमस्कार
वि. वि.

आपल्या सारख्या साहित्यसम्राटाला व सध्याच्या काळातील
महाराष्ट्राच्या थोर विभूतीला पत्र लिहिण्याचे धाडस करण्यांत माझे हातून
प्रमाद हांत असेल पण तो प्रमाद मी बुद्धिपुरस्सर व सद्भावनेनेच करीत
आहे असे जर मी आपणांस विदित केले तर आपण माझेवर रागावणार
नाहीं असे समजूनच आज पत्र लिहित आहे.

धैर्यमेरू कं. लोकमान्यांच्या पट्टशिष्यांनीं माझे घरीं येऊन माझे मुलांना
शुभाशिर्वाद द्यावा अशी माझी आपणास नम्र व कळकळीची विनंती आहे.

या गणपतीचे उत्सवांत आपण मुंबईला येणार असालच. त्याच योगाचा
फायदा घेऊन आपणास त्रास देण्याचा माझा विचार आहे. तरी आपण
इकडे येण्याचे ठरल्यास मला कळविण्याची कृपा करावी.

आपले चिरंजीव रा. काशिनाथपंत यांचे घरापासून माझे ठिकाण ३।४
मिनिटांचेच अंतरावर आहे. हें पत्र लिहिण्याचें धाडस करण्यांत दुसरी
गोष्टही पण लक्षांत घेतली, ती म्हणजे माझे आजोबा कं. गणपतराव
नारायण गोखले (श्री शिवाजी मंदिराला देणगी देणारे) यांचाही पण
आपणावर फार लोभ होता तोच लोभ व आशिर्वाद आपण आम्हांस द्यावा
इतकीच आपणाला विनंती आहे.

कळावे, लोभ प्रसादा हे विनंती.

आपला कृपाभिलाषी,
जगन्नाथ नारायण गोखले

२७-८-४१.

७२

Dr. S. B. Patwardhan,
M.B. B.S.
and

Kopergaon,

३० आगष्ट १९४१.

G. B. Patwardhan,
Pleader.

श्री. रा. रा. तात्यासाहेब केळकर यांस कृ. सा. न. वि. वि.

आम्ही आपणांस तारीख ५-८-४१ रोजी श्री. तात्यासाहेब आगाशे यांचे मार्फत आमचे मिरज (सीनोर) येथील साखरेच्या कारखान्याचे धोऱ्जेनेवाबत श्रीमंत राजेसाहेब यांस आमचे तर्फे दोन शब्द सांगावे अशी विनंती केली होती. त्या प्रमाणे आपण ती गोष्ट ध्यानांत ठेवून श्रीमंत राजेसाहेब यांचेजवळ आमचे करितां शब्द खर्ची घातलांत या बद्दल आम्ही आपले अत्यंत उपकृत आहोंत. आम्हीं राजेसाहेब यांस ता २५-८-४१ रोजीं समक्ष भेटून आमच्या मागण्या त्यांचेपुढे ठेविल्या व त्यांनीं फार सहानुभूती-पूर्वक आपले अधिकारी यांचे सल्ल्यानें सर्व सवलती देण्याची अनुकूलता दर्शविली. आतां लवकरच आम्हांस योग्य ती परवानगी मिळतांच आम्ही कामास सुरवात करूं व साखरेचा कारखाना व शहरांतील पाणीपुरवठा या दोन्ही योजना हातीं घेऊं अशो आम्हीं उमेद बाळगतां. आपणासारख्या थोरांमोठ्यांचा आशिर्वाद मिळाल्यावर आमची योजना यशस्वी होईल यांत आम्हांला विलकूल संदेह वाटत नाही. कळावें लोभ आहेच तो वृद्धिगत व्हावा ही नम्र विनंती.

आपले नम्र,

श्री. व. पटवर्धन,

भाणेश बळवंत पटवर्धन.

श्रीव्यंकटेश

५९६, बुधवार पेठ,
इचलकरंजी वाडा, पुणे.
२-९-४१.

राजमान्य राजेश्री नरसिंह चिंतामण केळकर मु. पुणे स्वामीचे सेवेसी-
पोष्य- नारायणराव बाबासाहेब घोरपडे सं ॥ इचलकरंजी मा. नमस्कार
विनंति उपरी येथील कुशल तागायत तःरोक्ष मजकूर पावेतो मुखरूप असो
विशेष-

गेले महिना पंधरा दिवस मी आपणांला पत्र लिहून तसदी देणार म्हणत
आहे पण आजवर राहून गेलें. पत्रावद्दल रोष नसावा व गैर समजही न
व्हावा तसेंच संग्रहीं न ठेवतां वाचून विमर्जन झाल्यास बरें होईल.

दत्तक घेण्याचे बाबतीत घेणाऱ्याचे मनोगताला महत्त्व देण्याबाबत आपल्या
पूर्वीचे मतांत फरक झाल्याचें पाहून मला मनापासून संतोष जहाला. दत्तक
घेणाऱ्याची मनोभूमिका, त्याच्या आवडी निवेडी, सोई गैरसोई यांकडे
सरकारनें लक्ष देणे जरूर आहे असें मी माझ्या दत्तकप्रकरणाबाबतीत
आपणांस एकवार बोलून केसरीची सहानुभूती मिळण्यावद्दल मागणी केली
होती. कोल्हापूरकर हे घोरपडे घराण्यापैकीं दत्तक माझेवर लादूं पहात
आहेत पण, माझ्या नात्यांतील मुलगा असणें मला इष्ट वाटतें. वारस
होणाऱ्या इसमासच दत्तक घ्या असें म्हणणें म्हणजे दत्तक घेण्याचे हक्काचा
फायदा काय उरला ? वारसाकडे संस्थान चालेलच वगैरे मजकूर मीं
आपणांस अगत्यानें कळविला होता. त्या वेळीं आपण नुसतें म्हणालां होतां
कीं, दुसरे वाजुलाही हक्क आहेत. दत्तकाचे परवानगीला कोठें बाध आहे ?
कोण निवडावयाचा एवढाच प्रश्न आहे. वगैरे. म्हणून एक दोन वाक्यांतच
आपण विषय संपविला होता. मला त्यावेळीं फार वाईट वाटलें व कं.
वळवंतराव टिळक असते तर अशी वासलात लागली नसती असें वाटलें.
तें कसेही असो. झालें तें झालें. पण इतके दिवसांनीं कोल्हापूर दत्तकप्रकरणीं

आपण उघडपणें मत प्रतिपादन केलें तेव्हां आतां जिवाला राहवेना म्हणून हें पत्र लिहिलें आहे. पत्राचे उत्तरानें किंवा चर्चा होण्यानें आतां कांहीं निष्पन्न होणार नाहीं. आपलें मागील मतही कोल्हापूर व घोरपडे यांचे हितसंबंधानें गैर नव्हतें. हिंदुधर्मशास्त्र (कायदा) व जनतेच्या दृष्टीनें योग्यायोग्य एवढेंच पहाणेंचें काम सार्वजनिक संस्था व मंडळी यांचें असतें. आपल्या मताचा पूर्ण हक्क प्रत्येकास असतोच.

सध्यां पेट्रोलची फार जिकीरी आहे. आम्हांला पेट्रोलची कुपन्स अद्यापि कोल्हापूरहून येणेची आहेत. म्हणून मला आपल्याकडे येण्याला किंवा आपलेस बोलावणेला सवड कशी काय होते पहावें. जरा अवघडच आहे. त्यांतून सर रॉबर्ट हॉलंड साहेब यथें वाड्यांतच आहेत, तसदीचें मनांत आणू नये. कळावें, लोभ असावा ही विनंती.

७४

श्री

The New Pratap Spg. Wvg. & Mfg, Co. Ltd.

Dhulia, 2-9-41.

अनेक आशिर्वाद वि.

आपले ता. २९ आगस्टचें पत्र पोचलें. मजकूर समजला. आपण तिघेजण रामेश्वराची यात्रा करून आले तें ठीक जाहलें. परंतु त्रिचनापल्ली व मदुरा ही ठिकाणें पहाणेंजोगीं असतां आपण तेथें गेला नाहीं असें दिसतें.

श्री. रा. प्रतापशेट यांनीं मला एक वर्षापुरतीच १०० रु. प्रमाणें पगार वाढ दिली ती कायमची नाहीं. रा. ओक यांस आमचे भांडणांत अखेर राजीनामा देऊन जावें लागलें यामुळें तूर्त तरी मला धुळें सोडावें लागेल असें दिसत नाहीं. पाहावें. भोसले मिलिटरी स्कूलची स्थिति समाधानकारक नाहीं हें खरें. परंतु हल्लींचे परिस्थितींत डॉ. मुंजे यांस जरूर तें फंड मिळविणें अवघड जाहलें आहे. मोठ्या रकमांच्या आशेनें किरकोळ देणग्या मिळविणेची खटपट होत नाहीं. त्यांस या कामाकरितां फारशी फुरसत मिळत नाहीं. मास्तर लोकांचे राहणेचे हाल फार होत आहेत. त्यांचेकरितां इमारती बांधणें जरूर आहे. दरसाल १०।१५ हजार रुपये वर्गणी आज-
के. प.-१०

पर्यंत डॉ. मुंजे आणीत आहेत तोंपर्यंत वजेटाची तोंडमिळवणी होत आहे. पुढे काय होईल तें सांगतां येत नाही. आतां कंट्रोल बोर्डाची सभा व वार्षिक जनरल सभा ता. १४ रोजीं बोलाविली आहे. नवीन मॅवर्स निवडणेंचे आहत तेथें ह्या सर्व परिस्थितीचा विचार होणें जरूर आहे. कंट्रोलबोर्डापैकी डॉ. मुंजे यांचेवर जरूर तें दडपण घालून बोलणारे मॅवर कोणी येत नाहीत. तुम्ही २ वर्षांपूर्वीं येऊन गेलां व जी तजवीज केली त्यामुळें कांहीं तरी खर्चास आळा बसला आहे. तरी तुम्ही ता. १४ रोजीं आल्यास वरें होईल. आपण आल्यानें श्री. रा. प्रतापशेट यांचेवरही वजन पडतें. तरी यावें असें मला वाटतें. आमचे खानदेश मिल्स व मजूर यांचे मधील पगार वाढ कमी करणें व महागाई भत्ता ठरविणें बद्दल काम इंडस्ट्रीयल कोर्टाचे ३ जज्जेस यांचेपुढें आरविट्रेशन करितां ता. ८ रोजीं मुंबईस सुरू होणार आहे. त्याकरितां आम्हीं सर्व गिरण्यांचे रिप्रेझेटेटिव्हज ता. ६ रोजी मुंबईस जात आहांत. जातांना मीं ता. ५ रोजीं नाशिक येथें भोसले स्कूलची ए. कमिटीची सभा करून जाईन.

आप्पा.

७५

वंदेमातरम्

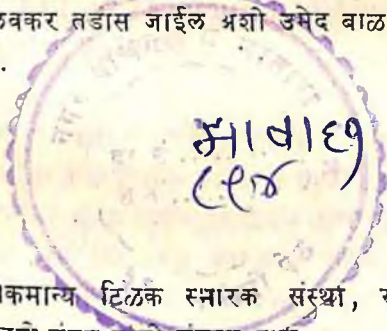
M. D. Joshi,
B.A.L.L.B.
Pleader.

रत्नागिरी,
ता. ५-९-४१.

सन्मान्य देशभक्त तात्यासाहेब केळकर यांसी सादर प्रणाम, वि. वि. लोकमान्य टिळक जन्मभूमि स्मारक संस्था, रत्नागिरी, या संस्थेनें स्त्रियांच्या लोकमान्य-टिळक-स्मारकाला कांहीं रक्कम द्यावी किंवा कसें या संबंधीं लोकमान्य टिळक जन्मभूमिस्मारक संस्थेचे अध्यक्ष श्री. वावासाहेब नानल यांनीं आपणांबरोबर पत्रव्यवहार केला होता. त्यानंतर ट्रस्टीज व ट्रस्टीजनीं नेमिलेली स्थानिक प्रमुख गृहस्थांची सहाय्यक समिति, यांच्या संमतीनें १४०० रुपये रक्कम स्त्रियांच्या टिळक स्मारक संस्थेला कर्जाऊ देण्यांत आली आहे.

सदर रक्कम बँकेच्या Fixed Deposit चे व्याजांनं म्हणजे शॅकडा २॥ टक्के दरानं देण्यांत आली आहे व त्या बद्दलचा योग्य तो करारनामा करून देण्याची हमी श्री. गजानन बाळकृष्ण चितळे वकील व श्री. गणेश हरी गोरे, यांनीं घेतली आहे.

त्यानंतर स्थानिक ट्रस्टीज व सहाय्यक समिति यांची संयुक्त सभा श्री. पुरोहित वकील यांचे घरीं ता. १५-८-४१ रोजीं झाली. त्या सभेंत जे ठराव पास झाले ते आपल्या माहितीकरितां श्री. बाबासाहेब नानल यांचे सांगण्याप्रमाणें सोबत पाठवीत आहे. या ठरावांवरून टिळक-जन्मभूमि-स्मारकाचें काम शय्य तितक्या लवकर तडीस नेण्याचा स्थानिक मंडळींनीं निश्चय केला आहे, असें दिसून येईल. आपल्या प्रोत्साहानें व साहाय्यानें हें कार्य लवकर तडास जाईल अशी उमेद बाळगतां. कळावें, लोभ असावा, हे विनंती.

आपला नम्र,
मोरेश्वर दिनकर जोशी

लोकमान्य टिळक स्मारक संस्था, रत्नागिरी. स्थानिक ट्रस्टीज व कार्यकारी मंडळ यांची संयुक्त सभा.

ठराव १.--

श्री. भिकूशेट गांधी यांजकडे असलेली स्मारक संस्थेची रक्कम दरसाल दर शॅकडा ४॥ टक्के व्याजांनं हिशेब करून घ्यावी व बँकेमध्ये ठेवण्यांत यावी. मात्र व्याजाच्या दराची ही सवलत श्री. गांधी यांनीं आजपासून सहा महिन्यांचे आंत पर्व रक्कम दिली तरच त्यांनां मिळावयाची आहे. या प्रमाणें सहा महिन्यांचे आंत त्यांचेकडून रक्कम आली नाही तर व्याजाचा दर दरसाल दर शॅकडा ६ टक्के प्रमाणें आकारण्यांत यावा.

ठराव २--

लोकमान्य टिळकांचें स्मारक त्यांच्या जन्मस्थानीं म्हणजे कै. बापूजी केशव

गोरे यांचे ठिकाणांत करण्यांत यावें. तीं जागा मिळणें शक्य नसेल तर शहरांत योग्य ठिकाणीं स्मारकासाठीं जागा घेण्यांत यावी. या संबंधाची प्राथमिक खटपट श्री. गणेश हरी गोरे, रावसाहेब सुर्वे, गजानन विश्वनाथ पटवर्धन व मोरेश्वर दिनकर जोशी या चौघांनीं करावी व त्यांनीं शक्य तितक्या लवकर हें काम करावें. स्मारकाचें सर्व काम एक वर्षांत पुरें करण्यांत यावें --

M. D. JOSHI,
5-9-41.

७६

The New Ideal Provident Insurance Co., Ltd.
Bombay 6-9-41.

सविनय सा. न. वि. वि.

आपलें भाषण सहाद्रींत वाचलें. गोमंतकाचा परिघ दृष्टीसमोर धरून तें लिहिलें आहे. पण यापेक्षां विशेष विस्तृत व विशेष अधिकाराचें असें आपलें भाषण झालें पाहिजे अशी येथील आमच्या मंडळीची अपेक्षा आहे. गोमंतकीयच नव्हे तर येथील इतर अनेक साहित्यिक संमेलनास हजर राहतील, वादविवादांत भाग घेतील आणि आपल्या मार्गदर्शनाखालीं नवीन कांहीतरी महाराष्ट्रास सांगूं शकतील अशी त्यांची इच्छा आहे. संमेलन आक्टोबरच्या सुटीनंतर नोव्हेंवरांत खात्रीनें भरविण्याची सर्व व्यवस्था झाली आहे. या वावर्तीत आपणांस समक्ष भेटून विशेष बोलणें करावें म्हणून मी व कार्याध्यक्ष एस्. एस्. देवळेकर, अॅडव्होकेट, यांनीं तिकडे येण्याचें ठरविलें आहे. आपण मुंबईस या दिवसांत येणार आहां तर तसें कळवावें, न पेक्षां कोणत्या दिवशीं आपण पुण्यास भेटू शकाल तें लिहावें; म्हणजे त्याप्रमाणें येतो. शनिवारी रात्री अगर रविवारी दिवसा ही भेट ठरवितां येईल. बाकी भेटोंत कळावें हे विनंती.

आपला नम्र,
यशवंतराव सरदेसाई.

३९५ सत्यभुवन,

१४ वा रस्ता,

खार (मु. नं. २१),

तारीख २०-९-१९४१.

७७

कृ. सा. न. वि. वि.

पत्र लिहिण्याचें कारण कीं, आपलें १४-९-४१ रोजीचें पत्र पांचलें. पत्र वाचून आनंद झाला. मी आपण लिहिलेल्या पुस्तकांतलें विचार, विविध अलंकार, वगैरे सुवाच्य अक्षरांत लिहून काढले आहेत. मी परीक्षेतून मोकळा होईपर्यंत संकल्पित पुस्तकाचा नाद सोडावा असें तुमच्या पत्रांत आहे. मी अजून विद्यार्थी असल्यानें मला पूर्णतया परीक्षेतून मोकळें होणे शक्य नाही.

तुम्ही मुंबईस जर आला तसतां तर स्मरणपूर्वक कळविणार होतां. आपल्या पत्रानंतर तुम्ही दोन वेळां मुंबईस येऊन गेला असें मला केसरीवरून समजलें. अर्थात् कार्यवाह्यामुळें व वयोवृद्धतेमुळें त्याचें आपल्याला स्मरण राहिलें नसेल.

तुम्ही पत्र लिहिण्यास कंटाळलेले असतां, परंतु माझ्या दोन्ही पत्रांची उत्तरें तुम्ही ताबडतोब पाठविलींत. तुम्हांला कंटाळा येण्याचें कारण असें असेल कीं, तुम्हाला माझ्या सारख्या कित्येक जणांना उत्तरें द्यावीं लागत असतील. हातीं घेतलेलें काम पत्रोपत्रीं होणार नाही हें खरें, परंतु तुमच्या माझ्या भेटीचा संभव लवकर असणें हेहि जरा दुर्घटच वाटतें.

त्या करितां मी आपले विचार व अलंकार जे लिहून काढले आहेत त्यांनीं ८० पानांच्या चार वह्यांचीं पानें व्यापलीं आहेत त्यांची एकंदर गोळा बेरोज ८५१ झाली आहे. ज्या पुस्तकांतून मी हें विचार गोळा केले आहेत त्यांची सविस्तर यादी शेवटीं मी दिलेलीच आहे. तर त्या चारी वह्या मी

तुमच्याकडे बुकपोस्टानें पाठवीन. तर केव्हां पाठवूं तें कळवावें वरील पुस्तकांत तुमच्या इंग्रजी पुस्तकांचा समावेश होत नाहीं.

तुम्ही तुमचेंच एखादें पुस्तक प्रसिद्ध करणार अहांत या दृष्टीनें माझ्या पुढें प्रसिद्ध हाणाऱ्या पुस्तकाचें प्रसिद्ध करण्याचें काम हातीं घ्यावें. तुमच्या पुस्तकाला बाजारांत मागणी, प्रसिद्ध झाल्याबरोबर येते असा माझा अनुभव आहे. मी केलेल्या कामाचा तुमच्याच वाङ्मयाशीं संबंध असल्याकारणानें त्याही पुस्तकास बाजारांत मागणी येईल अशी माझी खात्री आहे.

केसरीसारखे व इतर छापखाने व प्रकाशक आपलें काम करण्यास हाकेसरशीं धावंत येतील हें मीं सांगण्याची जरुरी नाहीं. मी एका पैचीसुद्धां आपेक्षा करीत नाहीं. आपला खर्च वजा जातां जें उत्पन्न होईल तें आपण खूशाल नवीन निघालेल्या राष्ट्रीय निधीस देऊन टाकावें. मला जरी एका पैचा आवश्यकता नसली तरी पुस्तक छापण्यास लागणार खर्च माझ्या आवाक्याबाहेरचा होईल असा माझ्या अंदाज आहे. म्हणूनच मी माझ्याजवळच्या चारां पांची वहा आपल्या स्वाधीन करीन. तें काम तुम्ही शेतटास नेऊन मागून येणाऱ्या उत्पन्नाचा विनियोग तुम्ही मनमानेल त्या प्रमाणें करावा. फक्त पुस्तकावर माझे नांव संग्राहक या नात्यानें छापवें. तुम्हांला कल्पना असेलच कीं मला हें काम करण्यास किती त्रास पडलां असेल. मी आपलें बहुतेक सर्व वाङ्मय वाचून त्याचें संक्षिप्तीकरण केलें आहे. शिवाय त्यांतील विचार, अलंकार, निरनिराळ्या वह्यांवर लिहून काढून फिरून त्यांची नक्कल मी दुसऱ्या वह्यांवर आपल्या सोयीसाठीं केली आहे. हें सर्व तुमच्या व तुमच्या वाङ्मयाच्या अभिमानाखातर निःस्पृहपणें केलें आहे. पुस्तक प्रसिद्ध झाल्यावर त्याला मागणी ही येणारच. मी विद्यार्थी असून अजून मिळविता झालों नाहीं. याउपपर आपलें काय म्हणणें आहे तें कळवावें. नवल विशेष काहीं नाहीं. कळावें, लोभवृद्धि व्हावी हे विज्ञापना. तसदी दिल्याबद्दल माफी आसावी.

आपला कृपाभिलाषी,
पुरुषोत्तम खरे.

ता. क.

लो. टिळकांच्या चरित्राचा दुसरा खंड मी वाचला आहे. त्यांतील आपले

विचार मी अजून गोळा केले नाहीत. ते मी लवकरच पाठवीन. आपली "कोंकणचा पोर" ही कादंबरी आपण प्रकरणशः "आशा" नांवाच्या वृत्त-पत्रांत प्रसिद्ध करित होता. त्याला कशामुळे खंड पडला तें वृत्तपत्राचे चालकच जाणोंत. आपली 'कावळा वढापी' ही गोष्ट ज्या सह्याद्री मासिकांत प्रसिद्ध झाली होती तें मासिक मला कांहीं मिळत नाही. अजून मी शोधांत आहे. त्या शिवाय सह्याद्रींतील मी आपले लेख वाचतो ते मी मागून लिहून पाठवीन क. लो. अ. हे वि.

आपला,
पु. भा. खरे.

पुस्तकाची यादी

१. आत्मवृत्त-माझी जीवन यात्रा.	१४. निबंध-संस्थांनी राजकारण.
२. चरित्र-लो. वा. गं. टिळक
(खंड १ ला).	१५. निबंध-तरुण हिंदु नागरिक.
३. चरित्र-लो. बा. गं. टिळक
(खंड ३ रा).	१६. निबंध-संस्कृत विद्येचें
पुनरुज्जीवन
४. चरित्र-गॅरिवाल्डी	१७. केसरींतील लेख-गेलीं पांच वर्षे
५. चरित्र-परान्सची ज्ञाशीची
राणी.	१८. लोकमान्य टिळकांचें
पुण्यस्मरण.
६. कादंबरी-नवलपूरचा
संस्थानिक.	१९. केसरींतील लेख (भाग १ला).
७. कादंबरी-बलिदान.	२०. केळकरांचे लेख (खंड १ ला).
८. नाटक-कृष्णार्जुन युद्ध.	२१. गद्य गुच्छ.
९. नाटक-चंद्रगुप्त.	२२. विलायतचीं बातमी-पत्रें.
१०. नाटक-वीर विडंबन.	२३. इतिहास-मराठे व इंग्रज.
११. नाटक-तोतयाचें बंड	२४. इतिहास-इतिहास विहार.
१२. नाटक-अमात्य माधव.	२५. इतिहास-आयलंडचा इतिहास.
१३. निबंध-राजशास्त्र.	२६. मौजेचे चार प्रहर.
	२७. हास्यविनोद मीमांसा.
	२८. काव्योपहार.

96

V. Venkteswara Sastrulu,
Editor, Federated India.

490 Trivattur High Road,
Tondiarpet
Madras, 22 September 1941.

Sriyut. N. C. Kelkar B. A. LL. B.,
Poona.

Dear sir,

I was hoping that you would visit Madras on your way back to Poona from Rameshwaram. One or two parties had been arranged in your honour in that expectation. We were all disappointed that you were unable to visit us.

Please do not think that I am being merely conventional in thanking you for your kind almost paternal affection in coming here all the way to bless me and encourage my work. The benediction of the elders like you has always been my inspiration and strength. I will endeavour to deserve the kind things you have said.

I believe full reports of the proceedings of your visit to the City and other proceedings including the silver jubilee are being sent now to the Maratha and Kesari Office. Copies of the commemoration volume will also I believe be sent to the papers. With renewed thanks and pranams.

I am,
Yours sincerely,
V. VENKATESWAR SASTRULU.

७९
 Chief Justice's Lodgings,
 New Delhi.

September 28, 1941.

My dear sir,

Many thanks for your letter of September 19 th. Of course I know you, and I have a very clear recollection of you at the round table Conference in 1932. I was indeed under the impression that we met in India since I have been out here. If not, I hope that we may do so.

It was very good of you to send me the copy of the Mahratta with your address to the students of the Poona Law College in it. I know and admire Principal Gharpure, and indeed met him only a week or two ago when I was at Poona. And stayed once at the College in the company of my friend and former colleague, M. R. Jayakar. I cannot flatter myself that the address which I delivered on that occasion was up to your standard ; but at any rate the students listened to me in a very decorous manner, which perhaps they would not do nowadays.

I have read the address with very great pleasure. It is not at all easy to say anything new to law students, but I think that you have succeeded admirably in putting old and fundamental principles to them in a new and attractive guise. I do not think that lawyers are any more popular to-day than they have been in the past and there is perhaps no profession which has suffered so much on account of misdeeds or sharp practices of so tiny a proportion of its membes. All the more reason therefore for insisting as you do, on the essential grandeur of the profession of law and on its vital importance in these democratic days, when every body wants to take short

cuts to perfection. I would never assert that the profession is in need of no improvement, and certainly in these difficult times when competition is so hard, there is a great temptation in the case of the weaker bretheren to let down professional standards. I rejoice therefore to see how strongly you insist upon the undoubted fact that it is the profession itself which must assume the responsibility for the maintenance of those standards; and this cannot be repeated too often to those about to enter professional life.

I am quite sure that there is a great body of public spirit in the profession which perhaps has not at the moment a sufficient outlet. I wish that there were more bodies in India like the Legal Aid Society in Bombay (I am not sure if that is its name, but you will know what I am referring to), who take up cases for poor people who are the victims of injustice but cannot afford to pay for professional advice. I am hoping to see something of the kind started in Delhi, and in my own country during the last few years the movement has been well organised and has been most successful. There is plenty of room here for legal knight errants of whom you speak in your address.

Do you know K. V. Krishnaswami Iyer's book on "Professional Conduct and Advocacy", which was published in Madras last year? It is a book which I should like to see in the hands of every advocate.

Again hoping that you will come and see me when you are next in Delhi,

Yours faithfully,
MAURICE GWYR

८०

113 Kukerganj,
Allahabad,
Oct. 11, 1941.

Dear and esteemed Sir,

Please allow me to thank you for your kind reply to my letter regarding the Sinha Commemoration Volume and kinder promise to write for it. If I may take you into my confidence, Dr. Sinha attaches great importance and value to your contribution ; so do we. We shall be ever thankful for your generous compliance and are eagerly awaiting the article.

Thanking you once again and, with kindest regards,

I am,
Your sincerely,
K. ISWARA DATTA

८१

Telegram from Bapuji Aney

Yeotmal 14 Oct. 1941 (Hour 9)
Tatyasaheb Kelkar, Kesari, Poona.

Assumed charge office yesterday evening. Wire blessings.

ANEY.

८२

श्री

R. B. Sapre.

40, Picket Road,
Kalbadevi,
Bombay, 16-10-1941.

श्री. तात्यासाहेब केळकर ह्यांसः---

कृ. सा. न. वि. वि. आपलें कृपापत्र पावलें. अत्यंत आभारी आहे. माझी

आवासची बाग आपणास स्मरते ही आनंदाची गोष्ट. परंतु वाईट इतकेंच वाटतें कीं, आपले जसें स्वागत करावयाचें मनांत होतें तसें, माझी तेशें कुटुंबीय मंडळी नसल्यानें, करतां आलें नाहीं. परंतु लवकरच तो खासा सुदिन उगवेल.

पुस्तक लिहिण्याचा मुख्य उद्देश विचारांना भरपूर नवीन चालना मिळावी हा असल्यानें व मी लेखक नसल्यानें खूपच श्रम पडले. पुस्तक बऱ्याच जणांना चांगलें पसंत पडत आहेसें दिसतें. योग्य परिश्रमपूर्वक कर्तव्य करणें मानवाच्या हातीं असतें. यशापयश हें केव्हाही परमेश्वरावरच अवलंबून ठेवणें इष्ट असतें.

आपण लिहिलेला एक कोट फंडाचा विनोदयुक्त तडाखा फार बहारीचा आहे ; “एक हाती खर्च” ही तर त्याच्यांतील ग्यानवाची मेख आहे. पांच दहा लाख लिहितांना मला ह्या तडाख्याची कल्पना होती आणि तो बहुत-करून आपणाकडूनच मिळेल असेंही वाटलें होतें. किती विचित्र योगायोग नाहीं ?

आपण लिहितां कीं, शरीरसंपदा, यांत्रिक उपासना व सहकार्य वगैरे सूचना जुन्याच आहेत. आपण आमचे साहित्यसम्राट आहात म्हणजे आमचे आधुनिक “व्यास”च आहांत. अर्थात् पुस्तकांतील सूचना आपल्या उष्ट्या असणारच. त्यांत मला अभिमान आहे. पण २६ वर आपलें महाराष्ट्रीय पुढारीपणाचें आसन हस्तगत होणें शक्य नाहीं असें लिहिलें आहे तें आपल्या पहाण्यांत आलें असेलच.

सरतेशेवटीं प्रार्थना इतकीच कीं हें पुस्तक आपल्या एका जुन्या, गरीब व असाहित्यकाच्या अंतःकरणाचे बोल आहेत ही जाणीव ठेवूनच खुली पण सहानुभूतीनें चर्चा होणें इष्ट आहे. कळावें. लोभ असावा हे वि.

आ.

R. B. SAPRE

८३

श्री

मिरज, ता. १७-१०-४१.

कृतानेक सिर सा. नमस्कार वि. वि.

आपलें तारीखचें पत्र व त्या सोबत पाठविलेलें रा. करमरकर यांचें पत्र पोंचलें. या बाबत माझे व श्रीमंत राजेसाहेब यांचेही बोलणें जाहालें होतें. व त्यानुसार मीं श्रीमंत राजेसाहेब यांचे हुजुरास मांग लोकांना जातिविषयक असलेली हजेरी रद्द करणें करतां रिपोर्ट केला आहे. त्या बाबत हुकूम होऊन काम माझे ऑफीसमध्ये घालें कीं लगेच तसेंच जाहीर करीत आहे. त्या गोष्टीस आतां विलंब लागण्याचें कांहीं कारण नाहीं अशी स्थिती आहे. ती कळविली आहे. श्रीमंत राजेसाहेब दिवाळीकरतां पुण्यास जात आहेत. मिरजेस थंदा पाऊस अगदीच कमी जाहला आहे. कळावें. लोभाची वृद्धी असावी हो विनंती.

आपला,
B. K. JOSHI

८४

5, Mansing Road,
New Delhi,
17-10-41

My dear Tatysaheb,

Let me thank you and the staff of the Kesari office for sending me message wishing success in my new career as a member of the Executive Council on the assumption of office. To-day is the first day for me to attend the office in this new capacity. With the best wishes of my well wishers I hope to be able to justify the step taken by me, at least partially.

With my best regards for you and Mrs. Tai Kelkar,

Yours sincerely,
M. S. ANEY

श्रीरामःशरणम्

मुकाम-१४७ नवी पेठ, साहित्य चौकाजवळ,
टिळक रोड, पुणे २.

तारीख १९-११-१९४१.

श्रोयुत न. चि उर्फ तात्यासाहेव केळकर. म्.

पुष्कणिणो , डक्कन जिमखाना, पुणे ४.

स्वामीचे सेवेसी:-कृतानेक सादर सप्रेम नमस्कार विनंती त्रिशष -

काल तारीख १८-११-४१ रोजी ४।५ चें दरम्यान भारत इतिहास संशोधक मंडळाचे कारकून रा. कुलकर्णी यांचे हस्ते मंडळाचे चिटणीस मित्र-वर्य दत्तो वामन पोतदार यांचे आपल्या हस्ते मंडळांत पोहोचलेल्या माझ्या संग्रहाच्या मयूर-लिखितांची कुलपबंद टूक पोचल्याचें पावती पत्र आलें. त्याचें हें पावती पत्र रा. कुलकर्णी यांचेच हस्ते आपले सेवेसी सादर करीत आहे.

बारामतीच्या मयूर-वास्तूंत ती वास्तू सार्वजनिक करून अखिल मयूर लिखितांचा स्वतंत्र संग्रह मयूर स्मारक रूपानें करण्याच्या माझ्याच नव्हे तर सर्वच मयूर वंशजांच्या स्वाभाविक इच्छेस मानून सकल मयूर-भक्तांनी तशा उद्योगांत मयूरवंशजांशी सहकार्य करावें अशी प्रकट हाक मी १९२४ सालीं मयूर पुण्यतिथीस प्रसिद्ध केलेःया आर्या केकावलींतील प्रस्तावनेंत गद्यरूपानें व " बारामतीकरांस उघडी अर्जी " म्हणून पद्यरूपानें मारलेली आहे, ती आपण लक्षांत घेतल्यास सर्व मयूरभक्तांचे लौकिक प्रतीक याच भावनेनें मी माझे जवळील मयूर-लिखितांचा संग्रह आपले स्वाधीन केला आहे हें कळून येईल. आपल्यावर व्यक्तिशः बारामती-मयूर-स्मारकाच्या मयूर वंशजांच्या इच्छेच्या पूर्तीची जोखीम नाही हें शिवाय उघडपणें नमूद करून ठेवतो. आपण तो संग्रह भारत इ. संशोधक मंदिरांत या ध्येयाच्या सिद्धीपर्यंत राखण्यासाठी मोहोरबंद ठेविला हेंहि योग्यच झालें.

कारण मंडळाचे चिटणीस व माझ्या मयूरकाव्य प्रकाशनोद्योगांतील मूळ धामूनचे सहृदय सहकारी मित्रवर्य पोतदार यांनीं पुष्कळ वर्षांपूर्वीपासून हा

संग्रह आम्हां मयूर वंशजांच्या ध्येयाप्रमाणें बारामतीस मयूर-स्मारक-मंदिर सिद्ध होईपर्यंत तरी भारत इतिहास संशोधक मंदिरासारख्या सार्वजनिक व सुरक्षित ठिकाणी ठेवावा असा लकडा माझेमागें लाविला होताच. त्याप्रमाणें घडण्याचा योग वकूठवासी मयूर-भक्त पांगारकराविषयीं म. सा. परिषदे-माफत ता. १५-११ ४१ रोजी साहित्य मंदिराच्या गच्चीवर आपल्या अध्यक्षतेखालीं भरलेल्या दुखवटा-सभेत मी त्यांच्या संग्रहाचे सार्वजनिक उपयोगाचे कागदपत्र मिळविण्याविषयी केलेल्या आक्रोशामुळें घडून आला !

पूज्य वा त्यासाहेब ! आपण ज्याप्रमाणें माझ्या मयूर-प्रकाशनोद्योगाच्या पूर्वं तयारीपासून माझ्या हातीं आपला सहाय्यहस्त देऊन मला चालविलें तोच आपुलकीची भावना आपल्या ठिकाणी अचल असताना बारामतीस मयूर-स्मारक-मंदिर सिद्ध होणें मला मुळींच अशक्य वाटत नाहीं. आज ती वास्तू ज्यांच्या कबजांत आहे ते मयूरवंशज नसून मयूरवंशजांनीं त्यांना ऐतिहासिक परिस्थितीमुळें बारामती सोडून पंढरपुरास जावें लागल्यामुळें वास्तुरक्षणासाठीं लेखोलेखो नियुक्त केलेले रत्नवालदार गोत्रबंधु आहेत. पण इंग्रजी राज्यांतोळ मुदतीच्या कायद्याच्या आश्रयभ्रमानें ते त्या वास्तूचा मयूरवंशजांना अमान्य अशा मालकीबुद्धीनें खासगी उभोग घेत आहेत. तसा त्यांनीं न घ्यावा व मयूरवंशाचो तां नैसर्गिक स्मारक-भूमि सार्वजनिकपणें मयूरभक्तांचे स्फूर्तिस्थान म्हणून जागृत रहावी, असें इच्छिण्यांत आम्ही मयूरवंशज कोणत्याही प्रकारचा व्यक्तिनिष्ठ स्वर्थ साधित नसून सर्व मयूर-भक्तांची शाश्वत सोयच इच्छित आहां !

असें इच्छिण्याशीं आपण सहमत व्हालच व आपण सहमत झाल्यावर आपल्या व्यक्तिमत्त्वाच्या प्रभावानें सर्व मयूरभक्तही सहमत होतील यांत शंका नाहीं. व मग--

बहुतांचे संकल्पित जें तें होतेचि निश्चयें कार्यं । असें मयूरवाणीच घोषित करीत आहे.

सेवेसी श्रुत होय ही विज्ञापना--

कृपाभिलाषि,

रा. द. पंतपराडकर

(८८.)

ताजाकलमः—इतिहासमंडळाच्या कारभारीमंडळाच्या बैठकीत हें पत्र व्यक्त व्हावे म्हणजे तें प्रकट झाल्यासारखें होईल.

रा. द. प.

८६

श्री

A. G. Barve,
B.A., B.T., S.T.C.

संगमनेर,
Date 1-12-1941.

साहित्यसम्राट तात्यासाहेब केळकर यांसी सादर साष्टांग नमस्कार विनंति विशेष...

बरेच दिवसांनीं आज पत्र प्रत्यक्ष लिहीत आहे.

मनोहर ग्रंथमालेतर्फे प्रसिद्ध झालेलें आपलें समग्र वाङ्मय येथें आश्या-पासून खंडशः वाचण्याचें ठरविलें आहे. त्यावरून ग्रंथांतर्गत विषयांची जशी सूची तयार करितात त्याचप्रमाणें ग्रंथांतर्गत सूक्तींची सूची केल्यास ग्रंथास परिपूर्णता येईल असें मला वाटतें. व त्या दृष्टीनें सूक्तींचीं निवडही मी माझे मनाशीं करून ठेवली आहे. तरी यास आपली परवानगी व आशिर्वाद मिळावा अशी नम्र विनंति आहे.

मी पुण्यास नाताळाचे सुटींत येणार आहे त्यावेळीं जर आपली परवानगी आली तर एका खंडाची सूची माझे कल्पनेप्रमाणें तयार केलेली आपणांस दाखवून त्यावर मला आपल्या सूचनाही घेतां येतील.

आपले उत्तराची वाट पाहत आहे. तसदीची माफी असावी.

आपला कृपामिलाषि,

अनंतराव भावे

८७

H. G. Phatak, c/o Pioneer Dyeing House Poona.

Datewadi, 3-12-41.

पूज्य तात्यासाहेब,

कारभारी मंडळाच्या ठरावावरचें आपलें मत मी लक्षपूर्वक वाचलें. त्या मतावरून आपल्या उदार दृष्टीची व राष्ट्रीय दृष्टीनें राजकीय प्रश्नाकडे

पाहण्याची कोणाही निःपक्षपाती माणसाला साक्ष पटेल. देशाच्या राजकारणाचा व्यापक दृष्टीने विचार करणाऱ्या पुढाऱ्यांची आज निकडीची जरूरी आहे. आपण जरी राजकीय सन्यास घेतला असला तरी अशा आणीबाणीच्या प्रसंगी राजकीय क्षेत्रांत पुनः पदार्पण करण्याची आपली तयारी पाहून मला अंतःकरणापासून आनंद होतो. राजकारणाचा डाव पुनः सुसंघटीत करण्यास आपण आपली इतक्या वर्षांची तपःश्चर्या घेऊन उतरत आहांत हे पाहून कोणाही महाराष्ट्रीयाला नष्टचर्याचे दिवस संपत आल्याचे सुख वाटून आशा व उमेद यांनी त्यांचे अंतःकरण भरून जाईल. प्रभुकृपेने आपण हिंदुस्तानास स्वराज्य प्राप्त झालेले पाहण्याम दीर्घायुषी व्हाल अशी प्रार्थना करून हे पत्र संपवितों.

आपला,
हरी गणेश फाटक

८८

मिरज,
ता. ५-१२-१९४१.

कृ. सा. नमस्कार वि. वि.

आपले पत्र पोहचले. मजकूर समजला. रावब. दिवाणसाहेब यांचेकडून आपलेकडे आलेल्या चेकवट्टल लिहलेला मजकूर समजला. आपण समग्र ग्रंथ एडिट केलेत. मला वाटले त्याप्रमाणे मी त्याला आर्थिक मदत केली. आतां विक्रीचे काम ज्याचे त्याने करावे ! आपण त्यावट्टल विषदि मानणेचे कारण नाही.

हेंडरसनचे पुस्तक मजकडे मुंबईहून आले आहे. तेव्हा आपण आपले पुस्तक पुण्याचे सेक्रेटरीकडून परत घ्यावे.

आपल्या पत्रातील शेवटच्या पॅ-यासंबंधाने एवढे लिहावेसे वाटते की, आपण मिरज संस्थानांत होणाऱ्या घडामोडींवट्टल इतके लक्ष देतां यावट्टल आनंद वाटतो. नव्या राज्यघटनेसंबंधी आपणास लवकर असेच वाचावयास मिळेल.

के. प.-१२

मी नाताळचे सुमारास पुण्यास येणार आहे. त्यावेळीं प्रत्यक्ष भेट होईल.
भेटीत बाकी सर्व गोष्टींचा खुलासा करीन.
कळावें लोभ असावा ही विनंती.

आपला,
तात्यासा

८९

836

Benaras Hindu University
January 16, 1942

My dear Mr. Kelkar,

As you are probably aware, the Hindu University is celebrating its silver jubilee on the 21 st instant. It will give us much pleasure if you will be able to come.

Trusting you are well,

Yours sincerely,
M. M. MALAVIYA

९०

सात्ररकर सदन, केळुसकर पथ,
दादर, मुंबई २८.
१९-१-४२.

गुरुवर्य श्री. तात्याराव केळकर यांसो-

महाशय,

आपलें विन-दिनांकाचें पत्र पावलें. भागलपूर निःशस्त्र प्रतिकार यश-
स्वीपणें पार पडला. आपल्या आशिर्वादाचा पाठिवा आणि आपण आजवर
केलेल्या देशकार्याची संचित पुण्याई यांचे वळावर ह्याहूनहि अधिक कठीण
कार्ये हिंदुमहासभा पार पाडील !

आपला शब्द मोडणें जिवावर येवें पण येथें चालू असलेल्या महत्वाच्या
भेटीगांठी, सांचलेला पत्रव्यवहार, अखिल भारतीय हिंदुमहासभा समितीची

(कमेटीची) बैठक इत्यादि काम उरकण्यासच वेळ कमी पडतो. प्रकृतिहि
ठीक नाही. यामुळे पुण्यास तांतडीनें सध्या मला यतां येत नाहीं याची क्षमा
असावी. तरी सभा उरकून घ्यावी. मार्चचे संधीस जुळल तसें एकदां आपल्या
भेटीस येईन. तेव्हां आपल्या विचार विनिमयाचा लाभ मिळेलच.

क. लो. अ. हे विनंती.

आ.

वि. दा. सावरकर

९१

डॉ. ना. दा. सावरकर

दादर, मुंबई १४.

दिनांक २०-१-४२.

श्री. पूज्य तात्याराव केळकर यांस सादर प्रणाम-

महाशय,

दादर हिंदुसभेच्या वतीनें येत्या रविवारीं (दिनांक २५ जानेवारी १९४२)
दुपारीं ४ वाजतां भागलपूरला मंबईच्या हिंदुसभांच्या वतीनें गेलेल्या
निःशस्त्रप्रतिकारक स्वयंसेवकांचा सत्कारसमारंभ करण्याचें ठरविलें आहे.
त्यावेळीं आपण अध्यक्षस्थान स्वीकारून प्रतिकारकांना आशिर्वाद द्यावे नि
दादर हिंदुसभेला कर्तव्य अधिक नेटानें करण्यास प्रोत्साहन द्यावें अशी नम्र
विनंति आहे. वेळ थोडा आहे, म्हणून प्रत्यक्ष मनुष्य पाठवीत आहोंत.
आपल्याला वयोमानांप्रमाणें येण्याजाण्याचा त्रास पडेल हें खरें, तरी या
प्रसंगाचें महत्त्व इतकें मोठें आहे असें वाटतें कीं, आपल्यास ही विनंति
करण्याचें धाडस करित आहोंत. आम्हांला सबळ आशा आहे कीं, आमच्या
ह्या विनंतीला मान देऊन उपकृत कराल. हें पत्र दादर हिंदुसभेचे प्रमुख
कार्यवाह श्री. लक्ष्मणराव पसळेकर घेऊन येत आहेत. बे स्वतः भागलपूरच्या
झगड्यांत गेलेले होते. नि तैथें प्रशंसनीय कार्य त्यांनीं केलें आहे.

आपल्या संमतीची साशतेने वाट पहात आहोंत. श्रमांची क्षमा असावी ही विज्ञप्ति.

आपले,
सी. के. बोले
ना. दा. सावरकर

९२

Raja of Miraj (Sr.)

मिरज,
ता. २२-१-१९४२.

सा. नमस्कार वि. वि.

आपलें तारीख २०-१-४२ चें पत्र आज रोजीं मिळालें. वाचून आनंद वाटला.

मीं २१ तारखेस नवीन वंगल्यांत राहणेस जाईन असें भाषणांस बोललों होतों. पण मीं आज रोजीं राहणेस आलों आहें व योगायोग असा कीं आपलें तारीख २० चें पत्रही मला आजच पोहचलें आहे.

तार काल रोजीं मिळाली त्यास उत्तर पाठविलेलें पोहचलें असेलच.

आपण तारीख ४ अगर ६ फेब्रुवारी रोजीं मिरजेस याल त्यावेळीं येथें राहणेस यावें. येणेची तारीख मला अगोदर कळवावी.

दि. व. शेटे हे तयार करीत असलेल्या नवीन अंदाजपत्रकासंबंधीं समक्ष खुलासा करीन.

आम्हा सर्वांच्या प्रकृती उत्तम आहेत. कळावें, लोभ असावा, ही विनंती.

आपला,
तात्यासा

९३

Prof. D. D. Vadekar, M.A.
Willington College,
Sangli (S. M. C.)

फेब्रुवारी १०, १९४२ इसवी.

श्री. तात्यासो केळकर यांचे सेवेसी-

सा. न. वि. वि.

(१) आपण परवां इकडोल भागांत आल्यावेळीं मुद्दाम आठवण ठेऊन मला भेट दिलीत यावद्दल मला फार धन्य वाटलें. थोडा कां होईना, तुमचा सहवास मिळाला. मला त्याची फार दिवस आठवण राहिल. महाराष्ट्रांत टिळकांच्या नंतर तेवढ्या तोलाचा पुरुष झाला नाहीं म्हणतात; परंतु महाराष्ट्राच्या सर्वांगीण जीवनाची आपल्या परीनें चिंता वाहणारा व होईल तेवढें काम करणारा तरी मनुष्य तुमच्याशिवाय आम्हांस कोण आहे? तेव्हां हा महाराष्ट्राचा आजचा पहिला नागरिक मजकडे माझी आठवण ठेऊन मुद्दाम येऊन माझा व माझ्या संस्थेचा समाचार घेऊन गेला यावद्दल मला धन्यता कां वाटूं नये?

(२) मीं तुम्हांस आमच्या Indian Philosophical Terminology Association (जी संस्था नुकतीच अलीगडास तत्त्वज्ञान परिषदेच्यावेळीं स्थापन झाली व जिचे अध्यक्ष होण्याचें डॉ. सर राधाकृष्णन् यांनीं मान्य केले आहे व जिच्या उपाध्यक्षांच्या संकल्पित यादींत डॉ. श्यामप्रसाद मुकर्जी व डॉ. सी. आर. रेड्डी इत्यादीसारख्या प्रांतीय पुढाऱ्यांचीं नांवें आहेत) वद्दल परवां सांगितलें. त्या संस्थेचे महाराष्ट्रातर्फेच उपाध्यक्ष होण्यास मीं तुम्हांस विनंती केली आहे. तीस आपण मान्यता पाठवाल तर मी तुमचा फार ऋणी होईन. संस्थेच्या प्रत्यक्ष कामाचा बोजा आम्ही तुमच्यावर पडूं देणार नाहीं. तुमचेवर फक्त दोन जबाबदाऱ्या टाकूं:- (१) संस्थेच्या सदस्यत्वाची कायमची वर्गणी रु. दहा देणें (Non-recurring); व (२) वर्षांतून फारतर दोन वेळां, -बहुशः एकच वेळ, सल्लामसलत विशिष्ट मुद्यांवर देणें.-संस्थेचें काम सुमारें पांच वर्षे चालेल असें वाटतें. पांच वर्षांत तत्त्वज्ञान व तदंतर्गत शास्त्रें याचा इंग्रजी-हिंदी परिभाषा कोश तयार

ोजन तो कोणत्यातरी विद्यापीठातर्फे प्रसिद्ध होईल. संघटनेचें काम पूर्ण झाल्यानंतर कांहीं छापील वाङ्मय पाठवीन. तूर्त आपली सामान्य मान्यता व ती असल्यास सवडीप्रमाणें, वर्गणी पाठविल्यास आभारी होईन.

(३) माझ्या युनिव्हर्सिटी सेनेटच्या निवडणुकीबाबत आपण शिफारस-वजा जीं पत्रें लिहिणार होतां त्याबाबत निवडक नांवांची यादी तयार करूनच तुम्हांस दाखवावी अशी आपली आज्ञा असल्याचें माझे मित्र प्रो. रा. श्री. जोग यांनीं मला कळविलें आहे. तेव्हां साधारणपणें ज्यांची आपली ओळख असेल असें मला वाटलें व ज्यांना आपल्या लिहिण्यानें माझा उपयोग होईल असें मला वाटले अशा माझ्या प्रोफेसर मतदारांपैकीं सुमारे २०।२२ नांवांची यादी करून मीं ती प्रो. जोगांकडे पाठविली आहे. ते किंवा प्रो. पारसनीस तुम्हांस भेटतील. त्यांतील इष्ट त्या नावांसाठीं आपण शिफारस-पत्राचा मसुदा तोंडानें सांगावा म्हणजे टाईप होऊन पत्रें सहीसाठीं येतील व टपालांत पडतील. तसदीबद्दल माफी असावी. लोभ असावा ही विनंती.

आपला नम्र,

दे. द. वाडेकर

९४

श्री

६८, ताडदेव रोड,
मुंबई.

ता. १०-२-४२.

श्री. रा. रा. तात्यासाहेब यांस-शि. सा. न. वि. वि.

आपलें ता. ७-२-४२ चें पत्र काल पोचलें. पत्राबद्दल फार आभारी आहे. श्रीमंत राजेसाहेब मिरज यांचेकरितां देवाच्या मूर्ति मीं मोठ्या आनंदानें करीन. परंतु नेहमींची एक अडचण असते ती ही कीं, अशा लहान मूर्तींसाठीं पुरेसे पैसे खर्च करण्याची लोकांचो तयारी नसते. ही गोष्ट खरी आहे कीं अशा मुद्दाम केलेल्या मूर्ति स्वस्त होऊं शकत नाहीत, त्याला माझा नाइलाज असतो.

पुरेसे पैसे खर्च करण्याची तयारी नसते हें मीं म्हटलें वाला अश्ववाद असतातच. त्यांपैकीं श्रीमंत आवासाहेब मुजुमदार (बडोदें) यांचा एक आहे. त्यांनीं व त्यांचे पत्नींनीं येथें येऊन एक मास्तोची धातूची मूर्ति करण्यास दिली आहे मूर्ति १४ इंचांची आहे व ५०० रु. देणार आहेत. मूर्ति तयार होत आली आहे, व त्यांना हाये फार पडले असें काम पाहून वाटणार नाहीं अशी आशा आहे.

तरी श्रीमंत मिरजेच्या राजेसाहेबांना मूर्ति पाहिजे असतील तर निदान दोन मूर्तींना १५०० रुपये पडतील. कारण दत्तात्रेय व देवी या मूर्ति मास्तो-सारख्या दोन हातांच्या नाहीत. त्यांच्यामध्ये अधिक काम आहे. जर ही किंमत त्यांच्या ठरलेल्या मर्यादित असेल तर काम होऊं शकेल. मूर्तीची उंची १ फूट ते १४ इंच राहिल. विशेष खुलासा किंमतीची मंजूरी मिळाल्यावर लिहीन. आपण तसदी घेऊन लिहिलें याबद्दल आभारी आहे.

यंदा आमच्या अलिबाबागेच्या बाजूला भयंकर दुष्काळ आहे. विहिरींना पाणी पुरेलसें वाटत नाहीं. अशा स्थितींत आपणाला त्या बाजूला या असें म्हणणें आनंदाचें वाटत नाहीं. दुष्काळाचें दृश्यच पहायचें असेल तर आपणाला आमंत्रण देतों. कळावें लो. अ. हे वि.

आपला,

वि. पां करमरकर

९५

Non Party Conference

Moradabad

Feb. 11, 1942.

My dear Kelkar,

I had already written to you about our conference in New Delhi on Feb. 21 and 22 under the chairmanship of Sir Tejbahadur Sapru. I have received no reply. I hope you will find it possible to attend. Mr. Jayakar has I think already spoken to you on the subject.

Yours sincerely,

JAGADISH PRASAD

९६

Raja of Miraj (Sr.)

मिरज,

तारीख १३-२-४२.

सा. नमस्कार वि. वि.

आपलें पत्र पोहचलें. मजकूर समजला. येथें आपण आले वेळीं आपला पाहूणचार उत्तम झाला. व त्याबद्दल आपण आभार मानलेत हें ठीकच झालें. पण आपला व माझा ऋणानुबंध लक्षांत घेतां मी विशेष कांहीं केले असें मला वाटत नाहीं.

आपले पत्रासोबत पाठविलेलें रा. रा. करमरकर यांचें आपणांस आलेलें पत्र पोहचलें. वाचून पाहिलें. त्यांनीं दोन मूर्तीकरतां कळविलेली किंमत मी देण्यास तयार आहे पण त्याबद्दल मला त्यांना समक्ष चार गोष्टी सांगावयाच्या आहेत. तेव्हां मी पुण्यास १८ ताखेस येणारच त्यावेळीं मला तेथें येऊन भेटणकरितां त्यांना आपण कळवावें. असल्या कामांत मला कांहीं कटु अनुभव आलेले आहेत. तेव्हां त्यांचेशीं समक्षच वाटाघाट करणें अधिक बरें असें मला वाटतें. त्यांचे भेटीचे वेळी आपणही हजर राहूं शकालच.

रा. रा. करमरकर यांचें पत्र सोबत परत पाठविलें आहे. अधिक खुलासा भेटीअंतीं होईल.

कळावें, लोभ असावा ही विनंती.

आपला,

तात्यासा

९७

Bombay Political Conference

7 Barakhamba Road,

New Delhi,

February 23, 1942.

Dear Mr. Kelkar,

Thank you very much for your two letters dated 15 th February in one of which you have made suggestions as

to what the conference should demand. Unfortunately your letter reached me after the deliberations of the conference were over. Your suggestions will be carefully considered when the next conference is held. I am very glad that you are in general agreement with the aims of the conference. I am sorry that owing to unavoidable circumstances you were unable to attend the Conference in Delhi. I hope to send you a copy of the Proceedings when printed.

Yours sincerely,
JAGADISH PRASAD

९८

श्री

Gunderao Harkare

Gadwal,
Via Raichur,
२४-२-४२.

परमपूज्य तात्यासाहेब यांचे चरणीं,
साष्टांग नमस्कार.—

आपण स्वतः मला माझी पत्रिका सं. सा. संमेलनांत पुढे आणण्याबद्दल आज्ञा केली यावरून आपली पूर्ण कृपा माझ्यावर आहे आणि संस्कृत भाषा प्रत्यहीं व्यवहारांत आणण्याविषयी मी ज्या सूचना केल्या आहेत त्यांबद्दल आपली संमति आहे असें मी ममजतीं. मी आपला अत्यंत ऋणी आहे. आभार कोणत्या शब्दानें व्यक्त करावे हें समजत नाही. "महान्तो हि निर्व्याज कृपाकटाक्षः" ही उक्ति अनुभवास येत आहे. मी आपल्या दर्शनार्थ बंगल्यावर हजर झालों होतो पण माझ्या दुर्दैवानें आपल्या दर्शनाचा लाभ झाला नाही.

पत्रिकेच्या दोन प्रती याबरोबर पाठविल्या आहेत.

पुनर्दर्शनाकांक्षी—

नम्रसेवक,
गुंडेराव

श्रीगजानन

K. B. Vaidya,
c/o Amritlal Ojha
& Sons.

Bombay, March 2, 1942.

कृ. सा. न. वि. वि.

ता. ८ फेब्रुवारीला सिंहगडावर जाण्यास पुण्यास आलों असतां आपली भेट घेण्यास फुरसद मिळाली नाही, कारण तावडतोव मुंबईस यावे लागले तरी पुनः एकवार भेटीचा योग लवकर येईल असे वाटते.

आज मुद्दाम पत्र लिहिण्याचे कारण की हिंदुस्थान व चीन हे परस्परांकडे वकील (Ministers) पाठविणार आहेत. यावद्दल लवकरच निकाल होईल. ही गोष्ट ऑ. लोकनायक अणे यांच्या हाती आहे. तरी या वावतीत आपण त्यांना माझे नांव "Indian Minister to China" म्हणून सुचविलेत तर चांगले होईल. तिकडे जाण्यांत मला फायदा नाही. उलट जास्तच त्रास होईल.

परंतु हिंदुस्थानचा चीनला पहिला Minister म्हणून महाराष्ट्राला मान मिळण्याचा संभव आहे. ता. ३ दिसेंबर १९३७ च्या "Maharatta" च्या अंकांत श्री. ग. वि. केतकरांनी माझ्याविषयी उल्लेख करतांना (अग्रलेखांत) खालीलप्रमाणे लिहिले होतेः--

"He (Mr. Vaidya) would have been Ambassador of a free India." ह्या त्यांच्या भविष्याप्रमाणे कदाचित् तसे घडून देण्याचा योग आहे.

मीं खात्रीने सांगतो की, चीन देशावद्दल कळकळ वाळगणारा व चीनवरील "Authority" या दृष्टीने माझ्याशिवाय हिंदुस्थानांत दुसरा कोणोहि नाही.

सोवत माझ्या Career वद्दल त्रोटक माहिती दिली आहे. ती आपण तशीच लो. अणे यांना पाठवून द्यावी. माझे कांहीं लेख व पुस्तकेसुद्धा (चीनवद्दलचे) मला त्यांना पाठवितां येतील.

तसदीवद्दल माफी असावी. कळावे लोभ असात्रा हे विनंती.

ता. क.—ही सूचना आपणच केलेली आहे, असें लो. अण यांना वाटलें पाहिजे.

ता. क.—जर नेमणूक होणार असेल, तर मि. ओझाशेट कडून परवानगी लळवितां येईल.

पत्राचें उत्तर खालील घरच्या पत्त्यावर पाठवावें:—

K. B. Vaidya,
Kolhatkar Building,
160, Sir Bhalchandra Rd.,
Hindu Colony,
Dadar, Bombay 14.

१००

मुरलीधर भीमराव चिपलकट्टी, बी. ए.

जमखंडी,

ता. ३-३-१९४२ इ.

श्रीयुत तात्यासाहेब केळकर यांचे नम्र सेवेशीं विज्ञापना,

पत्र लिहिण्यास विशेष कारण कीं, माझे धाकटे बंधु चि. वसंतराव यांचा विवाह पुणें मुक्कामीं होणार असल्याचें सोबतच्या निमंत्रण पत्रिकेवरून आपणांस विदित होईलच. आमचे वडील, भीमराव कृष्ण चिपलकट्टी, राहणार मुधोळ यांचा व आपला स्नेहसंबंध व विशेष ऋणानुबंध असल्याचें आमच्या ती. मातोश्रींचेकडून कळलें. आपली व आमची प्रत्यक्ष ओळख नाही. तथापि अनायासें आमच्या बंधूंचें लग्न पुण्यास करण्याचा योग जुळून आल्यानें व सहज बोलणें निघालें असतां आमच्या मातोश्रींनें आपलें नांव काढल्यानें आपणांस हें पत्र लिहिण्याचें धाडस केलें आहे. आम्ही तिघे भाऊ असून मी B.A. आहें. माझे धाकटे बंधु चि. पंडितराव हे B.A.L.L.B. आहेत. आम्ही दोघेही श्रीमंत राजेसासाहेब सरकार जमखंडी यांचे पदरीं नोकर असून त्यांच्याच सहाय्यानें आमचें शिक्षण पुरें झालें आहे. आमचे सर्वांत धाकटे बंधु चि. वसंतराव हे B.Sc. Tech. असून त्यांना दिल्ली येथील श्रीं. लाला श्रीराम यांचे “दिल्ली क्लॉथ मिल्स” मध्ये असिस्टंट डार्इंग मास्तरची नोकरी आहे. अशा रीतीनें आम्ही तिघेही मिळविते झालो

असून मार्गाला लागलों आहोंत. आमची मनापामूनची इच्छा अशी आहे की, आपण आमच्या वंधूंच्या विवाहाच्या मंगल प्रसंगी अगत्य येणेचें करून आपल्या जुन्या स्नेह्यांच्या मुलांना आशिर्वाद द्यावा. आपल्यासारख्या थोर माणसांचा कृपाशिर्वाद मिळणें हें आपणें भाग्यच आहे असें आम्ही समजतो. आपण आल्यानें आमच्या मातोश्रींनाही आनंद वाटेल हें सांगावयास नकोच. १९१८ सालचे सुमारास आपण मुधोळास आल्यावेळीं आमचे वडिलांचा आठवण काढून आपण त्यांना भेटण्यास आलां होतां असें समजतें. आपण प्रसिद्ध केलेल्या आठवणींतही आपण आमच्या वडिलांच्या नांवाचा उल्लेख केलेला आढळतो. अशी वस्तुस्थिती असल्यामुळें अशा या मंगल प्रसंगी आपल्या आगमनानें आपल्या स्नेह्यांच्या मुलांना धन्यता वाटणें स्वाभाविकच आहे आणि म्हणूनच हें पत्र आगाऊ लिहिले आहे. आम्ही तेथें आल्यावेळीं आपणांस समक्ष भेटून आमंत्रण देतच आहों. पुनः एकदां आपण लग्न-समारंभास अगत्य येणेचें करावें अशी नम्र विनंती करून हें पत्र पुरें करतो. लाभ पूर्ण असावा ही विनंती.

आपला,

मुरलीधर भीमराव चिपलकडी

१०१

Vaikunth B. Metha

Sir Vithaldas Memorial Build.

9 Bakehouse Lane, Fort.

Post Box No 472,

Bombay, 17 th March 1942.

My dear Mr. Kelkar,

I see in the *Marahta* of the 13 th March an article by you entitled " The Autocrat of the Armchair. " This contains a review of my brothers " Perversities ". G. L. M. is the youngest son of your old friend Sir Lalubhai Samaldas. He has published the book himself and Mr. Walchandbhai has sent a copy to you. He is immensely fond of my brother's writings. My brother you will be interested to know is this years President of the Federation

(१०१)

of Indian Chamber of Commerce. He had been in Calcutta for the last fourteen years and has made his name in public life in that part of India.

I trust you are well. I try to enjoy contact with you although very indirectly through two kind friends of mine; your brother, and Srijt Baburao Gokhale.

Yours sincerely,
VAIKUNTH LALUBHAI

१०२

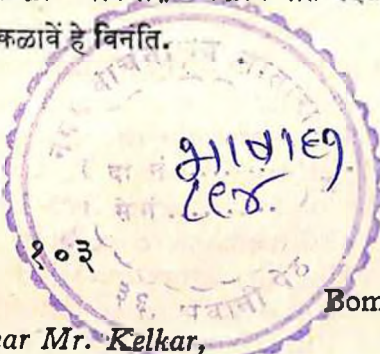
जा. क्र. १४

ता. १८-३-१९४२.

कृ. सा. न. वि. वि.

कळविण्यास आनंद वाटतो की, कारभारी मंडळानें मागच्या (ता. ११-३-४२) च्या सभेंत आपणांस एकमतानें नवीन घटनान्वयें मंडळाचे एक विश्वस्त निवडलें आहे. विश्वस्त मंडळांत आणखी सभासद निवडावयाचे आहेत व विश्वस्त पत्राचा खर्चा तयार व्हावयाचा आहे. तेव्हां या बाबतींत वेळोवेळीं आपणांस कळविण्यांत येईल.

कळावें हे विनंति.

आपला,

चि. ग. कर्वे

चिटणीस, भा. इ. सं. मंडळ, पुणे.

Bombay, 19 th March 1942.

Dear Mr. Kelkar,

I am grateful to you for your kind review of my book "Perversities". There is just one small correction I would like to make. The book has been published by me and a copy was only sent to you as a present by Mr.

Walchand. He forwarded fifteen or twenty copies of this book to some friends including yourself and that is how you got a copy. You will probably remember that he also sent you a copy of my previous book " From wrong Angles "

It is many years since I met you at Calcutta and at Simla when you were a member of the Central assembly. I doubt whether under the present circumstances you will have an opportunity of visiting Calcutta. But if you do so, kindly let me know.

With kind regards,

Yours sincerely,
GAGANVIHARI MEHTA

१०४

Winter Road,
Malabar Hill,
Bombay 6 .
April 20 , 1942 .

My dear Tatyasaheb,

When we last met at the headquarters of the Maharashtra Mandal, it was agreed that you, Mr. Bhopatkar and your other coworkers should consider carefully the question whether a Maharashtra Political conference at Poona if held at this stage, would be useful. Suggestions have been poured on me to convene such a conference in order to give expression to public feeling in connection with the failure of Cripps' mission and also to suggest that the pressure of the times demands this failure should not be regarded as the last word in the matter, but should be followed by another endeavour in the same direction. In a couple of days' time Sir Stafford Cripps will reach London and it is expected that he will immediately make a statement

before the House of Commons supplemented with a white Paper on the matter. It is believed in some quarters that if the proposed Poona Political Conference is held at or about the time when the entire question is being discussed in England with its reactions in America and China it may play a useful part in focussing Indian opinion on the matter. It seems desirable that the British Public should be told what caused the failure of Cripps mission according to Indian sentiment, in order that in any repetition of the attempt such mistakes may be avoided. That such mistakes were made leading to the disruption of the entire attempt there is no denying. Some of these I briefly referred in my last talk at the Maharashtra Mandal.

There has hitherto been no formulated statement of these mistakes proceeding from any Conference in India of responsible people. The All India Congress Committee is meeting on the 29 th at Allahabad and I have no doubt that it will issue its own view about the merits and the failure of Cripps proposal. I think that within the next few weeks public opinion in England and in India will be reverted on this question , with a view to the initiation of another effort and if Maharashtra can make its own contribution to public thought on this important issue it will be distinct gain for Maharashtra. Maharashtra had always its view slightly differert from the Congress even on points on which it agrees with the Congress on essentials. I have no doubt that Maharashtra's views if stated convincingly in the form of conference resolutions, are bound to be reported in England and may afford some help to the British people in understanding our point of view. Please therefore consider the whole question with your coworkers and let me know your view.

It was a great pleasure to meet you that night even

(१०४)

for a short time for the exchange of political thought the need for which seems to be growing.

With kind regards,

Yours sincerely,
M. R. JAYAKAR

१०५

श्रीगजाननप्रसन्न

खत्तलवाडा,

रविवार ता. २६-४-४२.

श्री. तात्यासाहेव केळकर,
मु. पुणे यांचे सेवेशीं

पश्चात्तापानें पोळलेला, दुर्दैवाच्या फेऱ्यांत अडकलेला, केसरीट्रस्ट व प्रो. आण्णासाहेव कर्वे यांच्या मदतीमुळेच भयंकर संकटाशीं टक्कर देण्यास समर्थ, आपल्या कृपाप्रसादाचीं चातकाप्रमाणें वाट पहात वसलेला हतभागी अं. दा. काळे याचा आदरपूर्वक सा. न. वि. वि. खत्तलवाडा येथें आपण आलां व विदुराच्या कण्या गोड करून घेतल्या, याचा माझ्या मनावर विलक्षण परिणाम झाला. पुणें, उंबरगांव व खत्तलवाडा या तीन ठिकाणीं मीं आपणांस साष्टांग नमस्कार घातला, यावरून मी पश्चात्तापानें पोळलों हें आपणांस कळून आलें असेल. आपण श्री सरस्वतीच्या कठांतील मुकुटमणी आहां. तिनें तुमच्यावर वरदहस्त ठेवला आहे असें दिसतें. समक्ष भेट घेऊन परिस्थितीची जाणीव करून दिली असती तर आपण आनंदानें चूक दुरुस्त केली असती. पण दुर्दैवानें हा खरा मार्ग सांडून सुरतेच्या दांडेकर बंधूंकडे तक्रार नेण्याची मला बुद्धि झाली हा रागाचा परिणाम होय. मागील सर्व विसरून रौप्य महोत्सवास या असें पत्रानें कळविलें, त्यावेळींही रागाने वाम मार्गाकडे वळलों. समारंभाची हकीगत केसरीनें अग्रलेखांतून दिली, त्यावेळीं संपादकांनी मनमोकळेपणानें प्रशंसोद्गार काढले. त्या-बद्दल कृतज्ञता व्यक्त करण्याचें सोडून ज्ञानप्रकाश मधून टीकास्त्र सोडलें हाही रागाचाच परिणाम होय. या चुकांकडे दुर्लक्ष करून आपण माझा शब्द खालीं पडूं दिला नाही त्यामुळे रात्रंदिवस मला पश्चात्ताप होत

आहे. वैद्यसंमेलनाला सरकार दरवारी कायदेशीर मुद्यांनीं अर्ज कराव-
याचा होता व आपण उत्तम कायदेपंडित असल्यामुळे आपणांस अध्यक्ष
नेमलें. असे असतां आपण अध्यक्ष झाल्यावद्दल पैसाफंड मासिकांत टीका
केली हाही अविचार होय. दूरवर विचार न करतां घाई घाईनें
मजरुडून पूर्वी पुष्कळ चुका झाल्या याची मला पूर्ण जाणीव झाली आहे.
पश्चात्तापामुळे मी आपणास एकहि पत्र पाठविलें नाहीं. कधीं कोणापाशीं
एका अक्षरानें निंदा केली नाहीं. केली असें सिद्ध झालें तर आपण
सांगाल ती शिक्षा आनंदाने कबूल करीन. माझ्या वर्तनांत फरक झाला
हें पटावें म्हणूनच खालील चार ओळी लिहित आहे. गेल्या रविवारीं
मुंबईस वैद्यतीर्थ अप्पाशास्त्री साठे यांच्या घरीं लग्न होते, म्हणून मी
गेलों होतो. लग्नाची मला खबर लागली होती, पण हातीं पैसा
नव्हता म्हणून मी उदासीन होऊन बसलों होतो. प्रो. कर्वे
यांकडून पूर्वी कधींहीं उशीर झालेला स्मरत नाहीं. ता. १५।४।४२ रोजीं
एप्रिल व मे वद्दल १० रु आले, त्यामुळे शेतावर जाऊन सर्व व्यवस्था
केली व शुक्रवारीं घरीं आलों. रविवारचे लग्न म्हणून मी शनिवारीं
सकाळी १० चे गाडीनें प्रथम डहाणूस गेलो. कॅ. अप्पासाहेब करंदीकर
वकील वारले, त्यामुळे मारवाडी शेटजीच्या दाव्याचा निकाल कळला
नव्हता. तो कळावा हा हेतू होता. श्री वासुदेवराव करंदीकर यांनीं
५५० रु. हप्ता झाला व ३४४३ रुपये मुद्दल कर्ज धरलें अशी हकी-
गत सांगितली. ती ऐकून कमरच मोडली ! पुढें संध्याकाळीं ५ च्या
फास्ट गाडीनें मुंबईस गेलों. लग्नांतहि मला उदासीनता नडली.
नुसत्या दुधावरच मी राहिलों हा पुरावा मान्य होईल. रात्रीं
मंडळी जमविली व दाव्याची हकीगत सांगितली. तेव्हां श्री. जोगळेकर
वकिलांनीं डे. अॅग्रि. रिलीफ आक्टाप्रमाणें प्रॉमिसरी नोट हिशेबांत जमा
धरली असेल तर ती मुद्दलांतून कमी करावी असा स्पष्ट हुकूम आहे,
म्हणून अपील केलें तर ७।८ शें रुपये कमी होतील असें सांगितलें. पण
निकाल झालेल्या तारखेपासून एक महिन्यांत अपील केलें पाहिजें. ती
मुदत टळली तर पुढें इलाज नाहीं. यावेळीं एक गृहस्थ म्हणाले कीं,
केसरी ट्रस्टनें यांस येवढी रक्कम बिनव्याजी दिली तर काय बिघडेल?

यावर दुसरें एक गृहस्थ म्हणाले कीं, श्री. केळकर मनांत आणतील तरच हें शक्य आहे. पण केळकर हे पहिले केळकर नव्हत. कामनवेत्थ संबंधानें केसरींतून लेख लिहिले त्याचा परीणाम होऊन लोकांनीं त्यांजवर विश्वास टाकला. १०० जणांनीं आपला अधिकार त्यांस प्राकृतीनें दिला! पुढें काय झालें कोणास ठाऊक. पण ते त्या सभेला हजर राहिले नाहीत त्यामुळें पुष्कळांचा विश्वासघात झाला! ही टीका मला सहन झालीच नाही. खरा प्रकार मला माहित नव्हता, म्हणून जोरानें बोलतां येईना. आतापर्यंत मीं एक ओळीचें पत्र लिहिलें नव्हते व आज ४ पानाचें पत्र पाठवीत आहे. आतां शेवटची विनंती ही कीं, आपण मनावर घ्याल-तर श्री. अच्युत नारायण खरे, श्री. नानासाहेब देवघेकर, श्री. केशवराव कारळकर प्रभृति मंडळी तडजोड करावयास तयार होतील. रोख रक्कम असेल तर २५०० ते ३००० पर्यंत निकाल होईल. आपल्या एका पत्रानें इतकी रक्कम जमेल ५५० रु. हप्ता भरणें शक्य नाही. म्हणून व्यक्त करण्याची परवानगी मागतो दोन महिन्यांची रक्कम आता मिळाली तर मोठें संकट टळेल.

क. लो. वि.

सेवक—काळे.

ता. क. -- आमचें दुकान बाहेरची खरेदी नसल्यामुळें साफ बसले. गांवांतून मोठ्या दुकानांतून रोज रोखीनें माल विकृत आणून किरकोळीचे दरानें विकण्याचा क्रम आज ३ वर्षे चालू आहे. अली हाजी मेमान हा लक्षाधीश व्यापारी व्यागन भहन माल आणतो. साखर, ग्यासलेट तेल, गहू, हरबरे, गूळ, तेल इत्यादि जिनसा घाऊक खरेदी करण्यासाठीं हजारो रुपये जवळ पाहिजेत. किरकोळ दुकानदार याजपासून नेतात व थोडा नफा मिळवतात. हा नफाहि आपणच मिळवावा अशी इच्छा झाल्यामुळें त्यानें हि मणाच्या भावांनं २॥ शेर साखर देण्याची सुहवात केली. त्याचें अनुकरण दुसऱ्या दुकानदारांनी केल्यामुळें आतां आमची प्राप्ति कमी झाली. अशा स्थितींत आमच्या शेजारीं गोकूल पटेल तंबाखूवाला यानें ५००० रु. भांडवल घालून मोठें दुकान सुरू केलें. त्यामुळें आमचें फारच नुकसान झालें. त्याला दरमहा १० रु. भाड आहे. पूर्वीं तें आम्हांस रोख

मिळत असे. पण पैशांच्या भिडेस्तव मुलांनं संबंद वपांचें भाड व्याज कापून देऊन एकदम घेतले त्यामुळें, आतां भाडें न मिळतां रोजच्या खरेदीच्या नफा त्याला मिळतो! दुर्दैवाची कमाल नव्हे का? बाटल्यावर दुकानची मदत होती, पण एसेन्स फार महाग व सिलेंडर बाटल्या यांच्या किमती वाढल्या. त्यामुळें यांतहि पूर्वीप्रमाणें नफा होत नाही. निर्वाह होण्याचीच मारामार, तेव्हां वार्षिक हप्त्या भरावा कसा? एक हप्त्या भरला तरी राहिलेल्या रकमेवर ८ आणे व्याज चालू. दोन हप्ते थकले तर सर्व रक्कम वसूल केली जाईल. अर्थात् घरदार जाणार खास. जमीन पतपेढीच्या कर्जांत गहाण पडली आहे. ३।४ वर्षांत १ पै भरली नाही. आतां गावांत ५ रुपये उसनवार सुद्धा मिळत नाहीत. आता महागाई कमालीनें वाढली आहे. केसरीकडून मिळणारी मदत शेतावरील गडी पोसण्यास उपयोगी पडते. आंबे पाहून जीव खुपी होतो. हल्ली ४ गडी रात्री १२ वाजेपर्यंत जागतात, नंतर मो' जागतो. बाहेर गेलों तर मागे जीव लटकतो. एक महिना धास्ती आहे पुढें उत्पन्न येईल. पण भाव मिळाला तर!

थोर मन करून मागील अपराध पोटांत घालाल तर सर्व महाराष्ट्र थकक होईलच होईल. श्री समर्थाप्रमाणें आपण धन्य व्हाल.

क. लो. वि.

आपला नम्र,

अं. दा. काळे

१०६

Member of Council
For Indians overseas
India

New Delhi,
28 th April 1942

My dear Tatyasaheb,

I was very much delighted to get your letter of 24 th April. When many people not excluding myself, were feeling that there would be very little justification for the maintenance and upkeep of a separate portfolio for Indians

overseas, as the war problems will practically overshadow all questions relating to Indians overseas, I find myself engaged day and night in dealing with the questions relating to them. In fact the problem has become of such vital importance to the people of India that most of them regard that as of a greater importance than the war itself and they pay more attention to the work of the evacuation than that of war preparation. This tour of mine has enabled me to have a good deal of insight into the working of the arrangements made for the relief of the evacuees. It is a colossal task, but I hope we shall be able to minimise the hardships and miseries of our unfortunate brethren to a great extent hereafter.

It is true that Sir Stafford Cripps was engaged mostly in his discussions with Congress party which was represented by Jawaharlal and Maulana Abul Kalam Azad. He however took an opportunity of discussing his proposals with members of the Executive Council individually. The Councillors have had the opportunity of frankly expressing themselves and placing their views before him. In addition to the oral discussions which I had with him on two days for half an hour each time I submitted a memorandum to him for his consideration. However the negotiations having broken down now there is little hope of their revival in the near future. Mr. Rajagopalachari has no doubt worked hard in the negotiations for persuading Congress party to come to some understanding and start a National Government. But his voice evidently proved a cry in the wilderness. Possibly the reactionary forces both here and at home have stepped in at the eleventh hour to prevent the negotiations from materialising into a workable understanding or compromise. What exactly happened is difficult to say. But I have no doubt its failure means a

tragedy. I am sure Rajagopalachari's latest performance is somewhat beyond my comprehension. He has plunged in a plumb line headlong into an unknown bottomless abyss. I do not think the working committee and the A. I. C. C. at Allahabad will entertain any of his proposals but it has now strengthened the position of Jinnah, his Pakistan scheme and definitely assured the Muslim Leaguers of getting friends and supporters from certain sections in the Congress camp. My experiences are both interesting and instructive and I may tell you I am still optimistic in spite of all that is going on all round to depress one's own feelings. I have no doubt that if we know how to make use of the present opportunity, our future as a free nation is assured. I have full faith in this position and I am only anxious that most of the public men who fortunately happened to have great influence over the masses shall share that faith and act resolutely in fulfilment of it.

With my best regards,

Yours sincerely,
M. S. ANEY

१०७

O. T. S.
Mhow
4-5-42.

My dear Tatyasaheb,

My wife writes to me that you met her once and asked whether she was going out canvassing for my election and actually she was !

I am really thankful that you remember about the matter. I have no doubt that the good will of you elders will see me through.

We are some thirty from various Universities in India. 16 have U. T. C. experience ; 14 none. Hence two groups

are formed and separate programmes are drawn up. We get up between 5 and 5-15 a.m. and work from 6-30 to 1 P.M. with a break from 8-10 to 9-15 a.m. for breakfast. Occasionally there is a lecture or two in the afternoon, but generally we are left to ourselves, after lunch. We are expected to be in uniform all the time.

Except that the place is hot (even at night) we like our work on life here.

With kind regards,

Yours sincerely,
G. S. MAHAJANI

१०८

National War Front
Bombay Fort

Telephone No 32425

Cambata Building,
42, Queens Road,
5 th May 1942

My dear Mr. Kelkar,

You have no doubt seen the message of His Excellency the Governor to the people for setting up the National War Front for the Province of Bombay. I send herewith a copy of my speech at the Press Conference held this morning in Bombay showing what the Front would stand for and the lines on which we propose to work.

After some preliminary Conferences for enlisting the support of various groups of representative-citizens, it is proposed to call a public meeting in Bombay on Saturday 16th May to formally inaugurate the movement under the presidentship of His Excellency the Governor of Bombay. We should be much obliged if you could speak at the meeting supporting the movement. I am

(१११)

sure your presence would be greatly appreciated by the audience.

Kindly drop me a line in reply at your earliest convenience.

Yours sincerely,
R. M. MASANI

१०९

श्री

१७ मॅथ्यू रोड,
गिरगांव, मुंबई ४.
ता. ७-५-४२.

श्री. तात्यासाहेब केळकर यांस कृतानेक साष्टांग नमस्कार वि. वि.

या पत्रासोबत आपणांला आमचे वडील कै. रा. भि. गुंजीकर यांच्या "संकलित लेखां"ची एक प्रत पाठविली आहे. यांतील बहुतेक लेख भाषाविषयक असून सांप्रत चालू असलेल्या कांहीं वादांचा प्रस्ताव त्यांत सापडतो. यामुळे आपणांसारख्या विद्वानांना या पुस्तकाची एक प्रत संग्रहीं ठेवण्यास आवडेल या अपेक्षेनें पुस्तक पाठविलें आहे. तरी त्याचा स्वीकार करावा.

पुढेंमागें आपल्या फुरसतीप्रमाणें या पुस्तकांतील लेखांचें परीक्षण किंवा त्रिवेचन आपण प्रसिद्ध केलें तर कृपा करून मला कळविलें तर आनंद होईल. हे विनंति.

आपला,

काशिनाथ रामचंद्र गुंजीकर

११०

श्री

राजवाडे संशोधन मंडळ,
धुळे, तारीख ११-५-४२.
जा. नंबर १९०

सा. न. वि. वि.

गतगोष्टींतील पत्रें राजवाडेचरित्रांत छापण्याची परवानगी आपण दिली

यावद्दल आभारी आहे. कांहीं गोष्टींचा खुलासा आपल्याकडून व्हावा अशी विनंति आहे. राजवाड्यांची व आपली ओळख कोणत्या साली झाली, त्याचप्रमाणे राजवाडे डेक्कन कॉलेजमध्ये असतांना आपण त्या कॉलेजांत होतां कीं काय या विषयी माहिती आम्हांस देतां आल्यास चावी. त्रैजनाथपंत राजवाड्यांनीं मला दिलेल्या माहितींत असें कळविलें आहे कीं, राजवाडे न्यू इ. स्कूलमध्ये शिक्षक असतांना आपला एक घाकटा भाऊ त्यांचे वर्गांत शिकत होता. ही माहिती बरोबर असल्यास आपले भावाचें नांव व प्रस्तुत तो काय करितो हें कळवावें. डिसेंबर १९४२ मध्ये राजवाड्यांची पुण्यतिथी येते. तत्पूर्वी राजवाड्यांचें चरित्र पूर्णपणे लिहून त्या सुमारास छपावयास द्यावें असा संकल्प केला आहे अलीकडे कांहीं दिवस माझी प्रकृति बरी नसतें. तथापि चरित्रलेखनाचें काम चालू ठेविलें आहे. प्रकृतीस चांगला आराम वाटू लागला तर चरित्रलेखनाचें काम त्वरित पुरें होईल. मराठी भाषा लिहिणारे जे नामांकित विद्यमान लेखक आहेत त्यांत माझी गणना होऊं शकत नाही. तथापि राजवाड्यांविषयीं मला स्वतःला जी कांहीं माहिती आहे व इतरांकडून जी माहिती गोळा केली आहे ती सर्व सुव्यवस्थितपणे माझ्या ग्रंथांत मी देणार आहे. पुढेंमाणें उदयास येणारा एखादा प्रतिभावान लेखक माझ्या माहितीचे आधारें राजवाड्यांचा नामांकित चरित्रग्रंथ लिहील. कळावें लो. अ.

भास्कर वामन भट,

ऑनररी सेक्रेटरी, राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे.

१११

डॉ. माधव गोपाळ देशमुख,

मु. पो. विड्डळ,

उमरखेडे, वऱ्हाड.

१७-५-४२.

साहित्याचार्य तात्यासाहेब केळकर यांचे सेवेसीं, कृ. सा. वि. वि.

आपलें ता. ११ चें कृपापत्र (पोस्टकार्ड) काल पोचलें. आपण यापूर्वी

(११३)

‘चित्रमयजगत्’ मधील माझा लेख वाचल्यानंतर मला एक चार पानी पत्र पाठविलें हें वाचून वाईट वाटलें. कारण तें पत्र मला मिळालेंच नाही. वास्तविक माझ्या नागपूरच्या पत्त्यावर पाठविलें असलें तरी मिळावयास पाहिजे होतें पण आपण केवळ ‘नागपूर’ एवढाच पत्ता लिहिला असल्यास त्यामुळें गहाळ झालेलें दिसतें. तथापि मी नागपूरच्या पोस्टमास्तरकडे आजच चौकशीसाठीं लिहीत आहे. अद्याप पत्र मिळालें नाही यावरून तें आतां मिळण्याची शक्यता फारच कमी.

आपण अगत्यानें पत्र पाठवून तें मला मिळूं नये हें माझे दुर्दैव होय. तथापि आपण एवढी तसदी घेतली याबद्दल मी आपला फार आभारी आहे. ‘साहित्य’ संज्ञेविषयीं आपलें माझ्या मुद्यास उत्तर आपण ‘सह्याद्री’त छापणारच आहांत, म्हणून आपलें म्हणणें पुनः लिहून कळवा म्हणण्याचें धैर्य होत नाही. कारण आपणांस श्रम किती म्हणून द्यायचे ?

गेल्या ता. ८ च्या ‘केसरी’त माझ्या ‘मराठीचें साहित्यशास्त्र’ या पुस्तकावर ‘के. ना. वा.’ यांनीं लिहिलेला अभिप्राय आपण पाहिलाच असेल. मी एक स्वतंत्र प्रत आपणांकडेहि पाठविली होती. प्रो. वाटवे यांनीं उपस्थित केलेल्या मुद्यासंबंधीं आपला अभिप्राय मला कळविण्याची मी नम्रतापूर्वक विनंति करितों. माझ्या पुस्तकावर पुढेंमागें परीक्षण लिहीन असें आपण कबूलहि केलें हातेंच. कृपालोभ असावा.

आपला,

मा. गो. देशमुख.

(माझा कायमचा पत्ता वर दिलेला.)

११२

The Palace Bhor,
26th May 1942.

My Friend Tatysaheb Kelkar,

I feel great pleasure to present to you a copy of my recent publication—“Royal Coronation and My second Trip to Europe” which I trust you will kindly accept.

के. प.-१५

I hope you will go through it at your leisure and let me know your opinion about it, if it be convenient to you. Your frank opinion about it will be very much appreciated.

Yours sincerely,
R. S. PANTSACHIV

११३

श्री

Dated
Morsi,
3rd July 1942.
No. 159

S. Y. Gund,
Superintendent,
Shri Shivaji Maratha
Boarding House,
Post-Morsi (Berar.)

मे. तात्यासाहेब केळकर, पुणे, यांस सप्रेम प्रणाम वि. वि.

आपल्या सह्याद्रीच्या आगस्ट १९४१ च्या अंकातील टिळक व बडे देशी लोक हा आपला लेख आज पुन्हा वाचण्यांत आला. त्यांत माझ्या मते एक प्रश्न संदिग्धच राहिला; त्यावरून आपणास तसदी देत आहे. आपण या लेखांत लोकमान्यांचा स्नेहसंबंध मोठमोठ्या संस्थानिकांशी होता, हें प्रत्यक्ष उदाहरणांनीं सध्याच्या वाचकांना चांगलें पटविलें आहे; आणि हा विषय त्यांशीं असलेल्या आपल्या निःकट सहवासानें आपणांस अधिक चांगला माहित आहे. तरी त्यांचा स्नेहसंबंध जगांतील बड्याबड्या लोकांशींही होताच. तशांत मी पुण्यास सन १९०० सालीं विद्यार्थी असतां सदाशिव पेंढेंत टिळकांच्या वाड्याची ओळखण म्हणजे, त्यांच्या भेटोस आलेल्या बड्या लोकांच्या नव्या शिप्रामी त्यांच्या दारासमोर नेहमीं उभ्या असावयाच्या हीच होती. आणि तशांत, माझ्या आठवणींप्रमाणें, कै. शाहू महाराजांची वगैरे मी स्वतः पाहिली आहे. याशिवाय त्यांचे काका, टिळक-मास्तर यांच्या तोंडून अशाच कांहीं विशेष गोष्टी टिळकांविषयीं त्याकाळीं स्वतःच्या कानीं वारंवार येत असत. अशा प्रकारें लोकमान्यांविषयीं माझ्या विद्यार्थीदशेंत उत्तम ज्ञालेंलें कुतूहल आज आपल्या लेखानें जागृत झालें आहे! म्हणून आपणांस हें पत्र मुदाम लिहित आहे. असो. आपल्या लेखांत पृष्ठ ५८७ वर पुढील

वाक्य आहे:- 'मुंबईस अस्पृश्यतानिवारक-परिषद भरली त्यावेळीं सयाजी-
राव महाराज अध्यक्ष होते, व टिळक येऊन भाषण करणार ही गोष्ट त्यांना
माहित होती.....' यासंबंधीं पृच्छा अशी कीं, त्या परिषदेत टिळकांचें
भाषण झालें असेलच. आणि तें केसरीच्या कोणत्या अंकांत किंवा इतरत्र
कोठें प्रसिद्ध झालें? तेवढें कृपा करून कळविणें. म्हणजे तेंहि आज वाचावेसं
वाटत आहे तें वाचतां येईल. (ही परिषद श्री. वि. रा. शिंदे यांनींच
भरविलेली असावी काय?) कृपा करून यथावकाश उत्तर मिळेल या
उमेदीनें लिहिलें आहे.

२ घुळ्याच्या सत्कार्योत्तेजक सभेनें प्रसिद्ध केलेला पहिला सुमनहार
मधील आपला लेख पूर्वीच वाचला. त्या विषयींचा माझा आनंद व्यक्त
करण्याची सहज आलेली संधी घेतों. " श्रीसमर्थ रामदास व श्रीशिवछत्रपति "
या लेखांतील आपलें समतोल पण स्पष्ट मत वाचून फारच संतोष वाटला.
त्याबद्दल आपलें अभिनंदन करावें तेवढें थोडेंच होईल. परमेश्वर, आपणांस
असें लिखाण करण्यास उदंड आयुरारोग्य देवो ! कारण प्रतिवर्षी शिवजयंती
किंवा दासनवमी-प्रसंगी × × × यांचे लेख वस्तुस्थिती विरुद्ध भ्रमोत्पादक
असेच असतात ! आणि तसाच प्रयत्न इतरहि विद्वानांचा चालूच असतो ; व
अशानेंच समाजांतील ऐतिहासिक मतभेद वर्षभर जिवंत राहून ते या उत्सव
(?) प्रसंगानें नवोदित-प्रज्वलित केले जातात, हें समाजाचें दुर्भाग्य होय ! !
याला उपाय म्हणजे आपण खाजगी प्रयत्न करावेत व आपला सडेतोड लेख
त्यांच्या समाचारासाठीं निदान वर्षातून एकदां तरी यावा. म्हणजे हा एक
तरी ऐतिहासिक वितंडवाद कायमचा मिटेल व त्याचें श्रेय आपणांस मिळेल.
लांबलेल्या पत्राबद्दल क्षमा करून उत्तर द्यावें. क. हें. विनंति.

आपला नम्र,

मु. पो. मोशी (वऱ्हाड).

श्यामराव यादवराव गुंडे,

११४

श्रीव्यंकटेश.

इचलकरंजी,

३-७-४२.

राजमान्य राजेश्री नरसिंह चिंतामण केळकर मु ॥ पुणे, स्वामीचे सेवेशीं-

पोष्य नारायणराव बाबासाहेब घोरपडे संस्थान इचलकरंजी सा. नमस्कार विनंती उपरी येथील कुशल तागायत तारीख मजकूर पावेतो सुखरूप असों विशेष-

सह्याद्रीच्या चालू महिन्याच्या अंकांत 'विश्व गुणादर्श चंपु' या संग्राह्य लेखांत कर्णाटदेश वर्णनाखाली कृशानुचें वर्णन दिलें आहे. त्यांत लिगायतां-संबंधानें लिहितांना हे शूद्र लोक आपल्या पायाचे उदकानें शिवाला स्नान घालतात असा जो मजकूर आहे त्याचे पुढें (याचा अर्थ नीट कळत नाही) असें आपण लिहिलें आहे. लिगायतांमध्ये अय्यांचे चरणोदकानें शिर्शलिंगास स्नान (अभिषेक) घालतात हें मी लहानपणापासून ऐकलें आहे. हल्लीं ही चाल आहे किंवा नाही या संबंधी आपला लेख वाचल्यानंतर पुन्हा काल चौकशी केली व असें करण्यास त्यांच्यांत कांहीं आधार आहे किंवा कसें याचीहि चौकशी केली. सध्या हा प्रकार कमी होऊं लागला आहे. पण त्यास त्यांचे घर्मग्रंथांत आधार आहे असें समजून आलें. तो आधार सोबत लिहून पाठविला आहे. त्यावरून मजकूर आपले ध्यानीं येईलच. वारंवार कुशल घेत असावें. इकडील सर्व कुशल आहे. कळावें लोभ असावा हे विनंती.

ता. क. आपणांला वाटल्यास वरील मजकुरांचा खुलासा सह्याद्री-मध्ये माझे नांवानें करावा. आपले इच्छेप्रमाणें सवडीनुसार करावा. सोबतचे कागदासह पत्र पोचल्याचें उत्तर यात्रें. कळावें. लोभ आहे असाच असावा हे विनंति.

११५

श्री

NarayanSharma Gaddemane,
Owner, "Lokmanya Tilak Vachan
Mandir".

P. O. Ankola, Dist. N. Kanara,
5th July 1942.

श्री. साहित्यसम्राट्, देशभक्त, नरसिंह चितामणि ऊर्फ तात्यासाहेब
केळकर यांच्या सेवेचीः--

कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति विशेष--आपलें ता. २७-६-४२ चें

(११७)

“ मराठ लेख संग्रहा ” वरील अभिप्राय पत्र पोंचून, तें श्रीगुरुवर्यांनां हि सादर केलें आहे. त्यांनां हि फार फार संतोष झाला. मी तर आपला अत्यंत आभारी—नव्हे—अत्यंत ऋणी आहे. अशोच मज गरीबावर आपली कृपा असावी म्हणून प्रार्थना आहे. कळावें. कृपा ममता परिपूर्ण असावी हे नमस्कार.

आपला नम्र,
नारायणशर्मा गद्देमने

११६

श्री

मालवण,
तारीख ६ जुलै १९४२.

श्री. न. चि. केळकर यांस सप्रेम नमस्कार वि. वि.॥

आपला व माझा परिचय नाही तो या पत्रानें मी करून देत आहे. मालवण येथे माझें वास्तव्य गेलीं ६ वर्षे असून तेथें महाराष्ट्रांतील प्रमुख दैनिकांचा बातमीदार आणि वृत्तविक्रेता हा व्यवसाय मी करित असतां. फावल्या वेळेचा एक आवडीचा व्यवसाय म्हणून वचवित् संकलन-संशोधन करण्याचेंही माझें काम चालू असतें. गेलीं ५ वर्षे परिश्रम करून मी मराठी व इतर भाषांतील समानार्थ म्हणींचा एक संग्रह तयार केला आणि तो माझा संग्रह ‘ज्ञानकोश’कार श्री. यशवंतराव दाते यांनीं, आपल्या प्रसिद्ध होऊं घातलेल्या चाकृप्रचार व म्हणींच्या मोठ्या संग्रहांत वापरण्यासाठीं घेऊन माझ्या अल्प कार्याचें चीज केलें. या उत्तेजनानें प्रोत्साहित होऊन मी आणखी एका दुसऱ्या कार्याला हात घातला आहे आणि तें कार्य म्हणजे सुप्रसिद्ध ग्रंथकारांच्या ग्रंथांतील निवडक सुभाषितांचा विषयवारीनें संग्रह करणें हें होय.

आपल्या वाङ्मयाचा मी एक चाहता व व्यासंगी आहे. माझ्या या नव्या संग्रहांत आपल्या साहित्यांतील सुभाषितांचा समावेश करण्याची माझी इच्छा आहे. माझ्या कार्यांत आपलें सहकार्य मला लाभलें नाही तर तें अपुरें राहिल असें मला प्रामाणिकपणें वाटतें. म्हणून आपल्या साहित्यांतील

सुभापितें, म्हणी व वाक्प्रचार यांचा समावेश या संग्रहांत करण्याची मला परवानगी देऊन उपकृत करावें अशी माझी आपणांस नम्र विनंती आहे. हें कार्य माझें आवडीचें असल्यामुळें आर्थिक फायद्याकडे दृष्टि ठेवून मी तें करीत नाहीं आणि अशा उपक्रमापासून अर्थलाभाचीहि शक्यता निर्माण होण्याचा आजचा काल नाहीं हें आपणांस ठाऊक असेलच. कदाचित् माझा हा संग्रह प्रकाशांत येईल तसा पडूनही राहील; पण संग्रह प्रकाशित होण्याचा समय कधी काळीं पुढें आला तर ग्रंथकर्त्याच्या परवानगीची अडचण येऊं नये व माझ्या कार्याला प्रारंभ करण्यासही अडचण राहूं नये हाच हेतु आपली आगाऊ परवानगी मागण्याच्या मुळाशीं आहे.

आपल्याकडून होकारार्थी उत्तर येईल अशी अपेक्षा करतो व तसें उत्तर आपण पाठवावें अशी पुन्हां एकदा आग्रहाची विनंतीहि करतो. सोबत उत्तरासाठीं तिकीट पाठविलें आहे. क. लो. अ.

आपला नम्र,

दा. रा. मुणगेकर.

११७

श्रीव्यंकटेश

इचलकरंजी,

खासगी

७-८-४२.

राजमान्य राजेश्री नरसिंह चिंतामण केळकर मुा पुणें स्वामीचे सेवेशीं-
पोष्य नारायणराव बाबासाहेब घोरपडे संस्थान इचलकरंजी सा. नमस्कार
विनंती उपरी येथील कुशल तागायत तारीख मजकूर पावेतो सुखरूप असो
विशेष.

आपलें ता. ५-७-४२ चें पत्र पोचलें मजकूर समजला. लिंगायतांचे
धर्माचाराविषयीं इकडून लिहून पाठविलेले मजकुराबद्दल आपण संतोष
व्यक्त केला याबद्दल आभारी आहे. तो मजकूर पुढील सह्याद्रीचे अंकांत
इकडील नांवांनं येण्याला हस्कत नाहीं.

इकडील सुवर्ण जुविली समारंभाचे वेळीं समारंभ कमेटीकडे आपला
संदेश आला होता व तो त्यांनीं समारंभाचे वेळीं वाचला. त्याबद्दल संतोष

झाला. माझा पुण्याला येण्याचा योग केव्हा येतो पहावे. त्यावेळीं आपली भेट झाल्यानें आनंदच होईल.

कळावे लोभ असावा हे विनंती.

११८

५७, यादो गोपाळ पेठ,

सातारा शहर,

७ जुलै १९४२.

कृ. सा. न. वि. वि.

आपला मजवर सकारण राग आहे. त्यामुळे हे पत्र मी फार संकोचाने लिहीत आहे.

श्री. नाथ घाणेकर यांनीं आपली समग्र कविता प्रसिद्ध करण्याचे ठरविले असून त्यापैकीं सुमारे ३२५ पानांचा पहिला खंड छापण्यासहि सुध्वात झाला आहे. कालपर्यंत छापून झालेले सहा फार्म आज वृकपोस्टाने आपलेकडे पाहण्यासाठीं पाठविले आहेत.

खंडांत जसा कोणी तरी एक भोग्या हवा असतो तशाच अर्थाने या कामीं संपादक व प्रकाशक म्हणून श्री. नाथांनीं माझी योजना केली आहे.

पहिला खंड तांतडीनें छापून येत्या १ आगस्ट या पुण्यदिनीं प्रसिद्ध करावयाचे निश्चित केले आहे.

श्री. नाथ यांच्या कवितेला पुरस्कारपूर्वक प्रसिद्धि आपणच 'अभिनव काव्य मालेत' दिली. त्यानंतर त्यांनीं कितो तरी काव्य लिहिलें. पुष्कळसें फाडणीत गेलें असून सुद्धा तीनतीनशे पानांचे २।३ खंड होतील इतकी कविता आज शिल्लक आहे. तेव्हां त्यांच्या पंगु शरीरावस्थेत व एक प्रकारच्या पुढच्या आयुष्याविषयींच्या शंकाकुल मनस्थितीत आपले हें काव्यधन ते समाजाला अर्पण करीत असतां आपणच त्यांचा यावेळींहि पुरस्कार केला तर सर्वच दृष्टींनीं शोभून दिसेल. म्हणून मला आपणांस विनंती करावयाची आहे कीं, असे पुरस्काराचे चार शब्द आपण या पहिल्या खंडांत घालण्यासाठीं म्हणून लिहिण्याची कृपा करावी.

ही विनंती मी श्री. नाथ यांना न विचारतां व न सांगतां केली आहे.

(१२०)

कारण कीं, आपण कदाचित् नाहीं म्हटल्यास त्यांच्या हळुवार मनाला दुःख न व्हावें.

आपण विनंती मान्य केल्याचें कळविलें म्हणजे पुढचे फार्म छापून होतील तसतसे मी आपणाकडे पाठवून देईन. पुरस्काराचा मजकूर येथें ता. २५ जुलैपर्यंत मिळाला तरी चालेल. तोंपर्यंत पुस्तकाच्या २० फार्मपैकीं १७।१८ फार्म तरी आपणांस पाहण्यास मिळालेले असतील.

तरी पत्रोत्तराची कृपा व्हावी. कळावें ही विनंति.

आपला नम्र,
शिवराम गोविंद भावे

११९

Karwar (N. Kanara).
Date 8-7-1942.

श्री. दे. भ. तात्यासाहेब केळकर यांसी-

सा. न. वि. वि. आमचे मित्र वे. शा. सं. नारायणशर्मा गद्देमने, अंकोला यांच्याकडे आमच्या "मराठी लेख संग्रहा"वर आपण लिहून पाठविलेला आपला अभिप्राय त्यांनीं कालच्या दिवशीं जातीनें आपणून दाखविला. आपल्या सारख्या थोर विद्वानांनीं म. ले. संग्रहासारख्या ग्रंथाचें अवलोकन करून त्यावर स्वतःचे विचार प्रकट करणें हें लेखकाचें भाग्यच समजलें पाहिजे. असो. आपल्या या उदार अभिप्रायाबद्दल मीं आपला फार आभारी आहे. क. हे नमस्कार.

आपला,
आ. शा. ओड्डमने.

१२०

५७, यादो गोपाळ पेठ,
सातारा शहर,
ता. ११ जुलै १९४२.

कृ. सा. न. वि. वि.

आपलें ता. ९ चें पत्र मिळालें. श्री. नाथ घाणेकर यांच्या समग्र कवितेच्या

प्रथम खंडाला प्रस्तावना लिहिण्यावद्दलची विनंति आपण मान्य केली यामुळे मला अत्यानंद झाला. नाथांसही पत्र दाखविलें. त्यांना फारच धन्य वाटलें.

पुस्तकाच्या प्रस्तावनेचा फार्म उशीरांत उशीरा म्हणजे २८ जुलैला छापून होणे आवश्यक आहे. म्हणजे वाढून ता. १ आगष्टला काहीं प्रती तरी वांधून हातीं येतील. यासाठीं प्रस्तावनेचा मजकूर २७ जुलैला यथे हातांत यावयास हवा. त्यापूर्वी ४।६ दिवस सर्वच पुस्तक छापून होणे सातान्याच्या छोट्या छापखान्यांत शक्य नाही. म्हणून ता. २० पर्यंत जेवढे आणखी फार्म छापून होतील ते व बाकीच्या फार्मांत छापण्यासाठीं तयार केलेल्या मजकुराची एक सुवाच्य हस्तलिखित प्रत, ता. २० च्या टपालांत मी टाकीन. हें साहित्य आपलें हातीं ता. २१ ला पडल्यानंतर आपण प्रस्तावना उशीरांत उशीरा म्हणजे ता. २६ जुलैला पोष्टांत जर टाकली तर ती यथे ता. २७ ला मिळेल व पुढचे सर्व काम नीट पुरें होईल. ही व्यवस्था आपणांस मान्य होईल असे धरून चालतो.

नाथांच्या पुस्तकाला 'समग्र कविता-खंड पहिला' असे नांव द्यावयाचें आहे. "पुण्यस्मरण" हा त्यांतला पहिला भाग. दुसरा भाग "खंड काव्यें." हीं तेरा असून त्यांत स्मृतिगीतें हें पहिलें व श्रीधर गोपाळ देशपांडे हें अखेरचें आहे. हा एक मोठा सुखदुःखमिश्रित असा विलक्षण योगायोग आहे. तिसरा भाग "स्फुट कविता" हा असून त्याचे आणखी १ चतुर संवाद; २ रशिया व लोकक्रांति; ३ समाज दृश्यें; ४ ग्रामीण जीवन; ५ निसर्गदृश्यें; ६ देवधर्म, वर्णजाति, नीति संस्कृति; आणि ७ जीवित तत्त्वे व व्यवहार, असे सात पोट विभाग आहेत. स्फुट कविता या भागांत सुमारे ५५० श्लोकांचा मजकूर येणार आहे.

या प्रमाणें रूपरेषा आहे. ता. २० रोजीं सर्व साहित्य आपणांकडे पाठवीन, त्यावरून सर्व यथार्थ कल्पना होईलच. कळावें लो. अ. ही. वि.

आपला मन्त्र,
शिवराम गोविंद भावे

सावरकर सदन,
दादर,
मुंबई २८.

गुरुवर्य श्री. तात्याराव केळकर यांसां:--

महाशय, आपलें ता. २१-७-४२ चें पत्र पावलें. श्री. मामाराव दाते ह्यांचीहि भेट झाली. त्यांना सविस्तर सूचना दिल्या आहेत.

माझे अंग सारखें ठणकतें आहे. ताप नाही. पण थकवा फार. त्यांतच तुंबलेला पत्रव्यवहाराचा ढीग उकरीत आहे. त्यामुळें सध्यां ता. ३० पर्यंत येणें अशक्य. याची क्षमा असावी.

पुन्हां आपणासारखे निष्णात, अनुभवी, आज ४० वर्षांच्या इंग्लंड हिंदु-स्थानांतील विधिमंडळादिक सर्व राजकारणांत प्रमुखता गाजविलेले अनुभवी पुरुष आणि श्री. भोपटकर, श्री. मेथा प्रभृति मंडळी विचारपूर्वक जें योग्य तेंच ठरवाल अशी निश्चिति आहे. कांहीं अधिक उणें व्यक्तिपरत्वे, मला सुचवावेसं वाटलें तरी तिथें आल्यावर सांगेन. बहुतेक मुख्य विधेयें मामाराव दाते कळवितीलच. हिंदुमहासभेची कार्यकारी समिति अजून व्हावयाची आहे तिच्या ठरावावांचून हिंदुमहासभेचें म्हणून मत मी मांडूं शकणार नाहीं हें उघडच आहे. पण तिचा "अधिकार राखून वैयक्तिक मत म्हणून माझे मी निराळें सांगेन म्हणजे झालें. त्या योगें "नॅशनल लीग" लाही आपला ठराव स्वतंत्रपणें करतां येईल. मलाहि सामान्य अंशापर्यंत अंशभागी होतां येईल. माझी भूमिका दृष्ट्यम राहिल. जशी Non Party Conference मध्ये मी ठेविली तशी. इतकेंच विशेष. कळावें लो. अ. हे वि.

आपला,
वि. दा. सावरकर

१२२

The University Lucknow,
Fyzabad Road,
6-8-12.

Dear Mr. Kelkar,

The Hon. Mr. Aney has signed the scheme and written to me a very flattering letter supporting it. If you feel like it may the scheme get through you some financial support in that locality. A Bombay friend spontaneously paid down Rupees 1000 for it. But any contribution through you from your rich friends will be welcome.

Ever grateful for your kind interest in me,

Yours sincerely,
R. K. MUKERJI

One signatory in Calcutta as I showed you his letter has paid Rs. 5000.

१२३

श्रीव्यंकटेश

इचलकरंजी,

६-८-४२.

राजमान्य राजेश्री नरसिंह चिंतामण केळकर मु. पुणे स्वामीचे सेवेशीं—
पोष्य नारायणराव बाबासाहेब घोरपडे संस्थान इचलकरंजी सा. नमस्कार
विनंती उपरी येथील कुशल तागायत तारीख मजकूर पावेतो सुखरूप असों
विशेष—

चालू महिन्याचे सह्याद्रीचे अंकांत लिंगायत लोकंमध्ये आम्हाचे पादो-
दकानें शंकराला अभिषेक करण्याचे चालीवट्टले लेखांत आपण माझे विषयीं
गौरवानें उल्लेख केला आहे त्याजवट्टल मीं आपला फार आभारी आहे.

याज्ञे वाचन उडाणटप्पुपणाचें आहे. आपण लिहिल्याप्रमाणें योग्य अभ्यासू वृत्तीचें असत नाहीं. तथापि, आपलें कोणी कौतुक केलें म्हणजे साहजिक-पणेंच वरें वाटतें. कळावें. लोभ असावा ही विनंती.

१२४

The All India Nationalist League.

Rai Bahadur,
Kunwar Guru Narain B.A.
General Secretary.

Shankar Niwas,
19 Abbott Road, Lucknow.
Dated August 8, 1942.

Revered Kelkarji,

It was indeed a pleasure and an honour to have met you and have your Darshana at Poona. During my stay there I was most comfortable and I thank you for all this kind hospitality extended to me. The All India Nationalist League Session was a grand success and your association to the League added to its greatness and we feel greatly honoured by that. The third session will now be held in the next year in Madras and I am not only anxious but determined to see that The All India Nationalist League whose foundation in fact was laid in Poona unfurls the flag of Tilak School of thought in every province of the country. The Poona Session of the Nationalist League has been very well advertised all over the country and has got its recognition and firm footing. We hope that the Nationalist League will soon be an organisation to be reckoned with by the Government and the Public with your distinguished patronage and valuable advice from time to time.

With best regards,

Yours sincerely,
GURU NARAIN

१२५

श्रीशंकर

The Nawakal Office Bombay 4.

पत्ता:—कांदेवाडी, कल्याण

मोतीची चाळ नं. ७, मुंबई ४.

ता. २८-८-१९४२

श्रीमंत रा. रा. तात्यासाहेब केळकर, मु. ॥ पुणे यांसी प्रेमपूर्वक गोपाळ वासुदेव मोघे याचे सप्रेम सा. नमस्कार वि. वि. आनंदाची गोष्ट की आपल्यास लवकरच ७१ वें वर्ष बसत आहे व तें पाहण्याचें भाग्य या डोळ्यांना लाभत आहे. खरोखर ईश्वराचे आपल्यावर महत् उपकार आहेत. आपल्यासारखीं अशीं भाग्यवान् कुटुंबे क्वचितच पहावयास मिळतात आपली केसरींतील सूचना वाचून थोडा विस्मयच वाटला पण जी गोष्ट करण्यानें आपल्यास आनंद नाही ती करण्यांत तरी काय हांशील आहे? ज्यांत आपल्यास संतोष तोच इतरांनीं समजला पाहिजे. थोडी प्रेमाची सूचना करावी अशी स्फूर्ति जाहल्यामुळे मुद्दाम ती आपल्यास कळवीत आहे त्याचा अवलंब आपण करालच. त्या मंगल दिवशीं आपण घरामध्ये उदकशांत करविणें व श्रीशंकरावर एक लघुरुद्र करविणें. या गोष्टी आपल्यास सहज करवितां येतील, नंतर महानैवेद्य व मिष्टान्न भोजन करणें. ही जुनी परंपरा कै. डॉ. नानासो देशमुखांची आहे त्यांचें स्मरण जाहलें. अस्तु. आपलें अभिष्ट चित्तन करून श्रीचरणीं आपल्यास आयुरारोग्य प्राप्त होवो ही सदिच्छा. सवडी प्रमाणें क्षेम कळवाल. कृपा लोभाची वृद्धि व्हावी हीच विनंती.

आपल्या सहवासाचा सदैव प्रेमी,

गोपाळ वासुदेव मोघे

ता. क. आपल्यास थोडी तसदी द्यावी असें एका सद्गृहस्थांनीं सुचविल्यामुळे तें कार्य आपण करूं शकाल सबब लिहितों कीं, ९। १० तारखेचे मुंबईतील गोळीबारांत माझा पुतण्या कै. सदाशिव दत्तात्रय मोघे मोठे बंधूंचा दुसरा मुलगा, यास मुग्भाटमध्ये गोळी सोमवारी १० तारखेस दुपारीं लागून जी. टी. हॉस्पिटलमध्ये तो मरण पावला. या बाबतींत आपल्यास हिंदुमहासभा किंवा इतर एखादे संस्थेमार्फत जर कांहीं मदत होईल तर व

(१२६)

आपण आपुलकीच्या भावनेनें करण्याचें मनांत आणल्यास सहजीं होणारें आहे. सूत्राप्रत जास्त लिहिणें नलगे. कळावे.

आपला फार वर्षांचा परिचित,
गो. वा. मोघे

१२६

वंदेमातरम्

हरि विष्णु कोल्हटकर,
बी.ए.एल.बी.
वकील

विष्णु भुवन,
जळगांव (पूर्वखानदेश)
ता. २२-८-४२.

श्रीयुत तात्यासाहेव यांस सप्रेम नमस्कार वि. वि।।

ता. २४ रोजीं आपला ७१ वा वाढ दिवस आहे. त्या आनंदाचे प्रसंगी आपलें अभिनंदन करण्याकरितां व आपल्यास परमेश्वरानें दीर्घायुष्य व उत्तम आरोग्य द्यावें अशी इच्छा प्रदर्शित करण्याकरतां हें पत्र लिहांत आहे. आपण या वाढदिवसासंबंधीं "केसरींत" जें लिहीलें तें वाचून आनंद झाला. परमेश्वर आपली इच्छा सफल करो !

आपला,
स्नेहांकित,
हरि विष्णु कोल्हटकर

१२७

The Hindu Women's Rescue Home Society.

श्रद्धानंद अनाथ महिलाश्रम

किंग्ज सर्कल, श्रद्धानंद रोड,
माटुंगा, बम्बई.
Bombay 19.
२२-८-४२.

सप्रेम नमस्कार वि. वि.

आपल्या वयाला ७० वर्षे पूर्ण झालीं हें पाहून आनंद होतो. या संस्थेचा

आणि आपला अगदी प्रथमपासून ऋणानुबंध असून संस्थेचा उत्कर्ष हे आपल्या आशीर्वादांचे फल आहे. शेकडों संस्थांशी आपला संबंध असतां या संस्थेवर आपले विशेष प्रेम आहे हे आम्ही आपले भाग्य समजतो. आपल्या या प्रेमार्थे आमच्यासारख्या तरुणांना कार्य करण्यास स्फुरण चढते.

परमेश्वराने आपणांस उर्दड आयुष्य नि भरपूर आरोग्य द्यावे अशी प्रार्थना आहे.

(डॉ.) मा. भै. उदगांवकर

श्री. शं. नवरे

लक्ष्मीबाई कोल्हटकर

१२८

Nagpur City,

Dated 22-8-42.

शांतानिवास, मॉडेल मिल्स रोड,

नागपूर शहर

श्री. तात्यासाहेब केळकर यांचे सेवेशीं—

कृ. सा. न. वि. वि. आपल्याला ता. २४ रोजी ७१ वें वर्ष लागते, त्याबद्दल आनंद व्यक्त करण्यासाठी या चार ओळी लिहीत आहे.

आपली उद्योगशीलता, महाराष्ट्र आणि मराठी भाषा यांच्याविषयीचा आपला जाज्वल्य अभिमान व आपली अद्विगत वाङ्मयसेवा या तीनही गोष्टी महाराष्ट्राला अत्यंत अभिमानास्पद आणि आम्हांला अनुकरणीय आहेत. विशेषतः इतक्या उतार वयांतहि आपल्या वाङ्मयसेवेत आणि इतरहि उद्योगांत खंड पडू न देतां आपण ज्या निष्ठेनें आणि तळमळीनें महाराष्ट्राच्या उन्नतिसाठीं झटत आहात, तिचा गौरव कोणत्या शब्दानें करावा हे समजत नाही. गेल्या मंगळवारच्या 'केसरींत' आपण हिंदुस्थानला स्वातंत्र्य प्राप्त झालेले पहावयाला मिळावे, अशी इच्छा व्यक्त केली आहे. ती योग्यच आहे; पण त्याबरोबरच मी असेंहि इच्छितो कीं, महाराष्ट्र

(१२८)

विद्यापीठ आणि संयुक्त महाराष्ट्र हीं आपल्याला प्रिय असलेली दोन्ही व्येयें फलद्रुप झालेलीं आपल्या दृष्टीस पडावीं.

परमेश्वर आपल्याला पूर्ण आयुरारोग्य देवो, असें मी या मंगल प्रसंगी मनःपूर्वक चिंतितो.

आपला,

ग. त्र्यं. माडखोलकर

१२९

मुंबई,

ता. २३-८-४२

वडिलांचे सेवेसी विज्ञापना विशेष

उद्यांच्या आपल्या वाढदिवसासंबंधीं केसरींतील आपला खुलासा वाचला. मी, वापू येथून येऊं नये अशाविषयीं अण्णाचें पत्र आलें आहे.

अशा प्रसंगी लहानांनीं वडिलांना वंदन करून आशीर्वाद मागावयाचा असतो. तेंच या पत्रद्वारें करीत आहे.

ती. सी. ताईना नमस्कार व मुलांना आशिर्वाद. कळावें.

काका

१३०

डॉ. ना. दा. सावरकर

जमखिडी

दिनांक २३-८-४२.

मान्यवर पूज्य तात्याराव केळकर यांस नम्रप्रणाम.

आपणांला उद्यां ७१ वें शुभवर्ष लागणार, या आनंदाचे समयीं, मी माझा हादिक आनंद या पत्रद्वारें दिग्दर्शित करण्याची अनुज्ञा घेतों. आपण आधुनिक महाराष्ट्राच्या हिंदुत्वनिष्ठ राष्ट्रीयवृत्तीचे संगोपक आहांत. आपला प्रचंड उद्योग, आपली गाढ विद्वत्ता, आपली सर्वकष नि सर्वगामी बुद्धिमत्ता, या संबंधीं नित्य साश्चर्य आदर वाटतो. आणि हें सर्व अनूल्य धन, आपण

(१२९)

राष्ट्रोद्धारणाच्या कार्याच कर्णाच्या औदार्यानें अखंड व्यतीत केलेंत यामुळें तर, आपल्यासंबंधीची कृतज्ञता हृदय भरून टाकते! ' केसरी ' सारखें देशसेवेचें मार्गदर्शन करणारें अमोघ अस्त्र पेलण्यास लोकमान्यांचे मार्गें, आपल्यासारखे समर्थ हातच हवे होते—नाहीतर तें अस्त्र दुरुपयोगी नि अनेक वेळां उपद्रवीहि झालें असतें. परंतु, आपण तें वर्षानुवर्षें, संकटांचीं नि परकीय सरकारी कोपांचीं वादळें उठत असतां, अविचलित मनानें, राष्ट्रोद्धारणाच्या अनुसंधानानेंच अप्रतिहततेनें चालविलें, हा एक आश्चर्यकारक विक्रम आपण केलात, त्यामुळें आपल्यापुढें मस्तक नम्र होतें !

त्या नत मस्तकानेंच मी परमेश्वराची या शुभ वेळीं प्रार्थना करतो कीं त्यानें आपणांस ' अदीन, अविकल ' असें शतायुष्य द्यावें नि या हिंदुस्थान-देशाला स्वराज्य नि स्वातंत्र्य मिळालेलें अचिरात् आपल्याला दिसावें !

कळावें—लोभ असूं द्यावा ही नम्र विज्ञप्ति—

आपला,

ना. दा. सावरकर

राष्ट्रभक्त श्रीमान् तात्याराव केळकर यांस स. न. वि. वि.

आपले ७१ वे वर्षगाठी निमित्त आपणाला मी एक अभिनंदनात्मक नि धन्यवादपर पत्र लिहिणार होतो तोंच आज चि ॥ डॉ. सावरकरांनीं वरील पत्र लिहून मजकडे आणले. अर्थात् त्याहून मी तरी अधिक काय लिहिणार ? तें पाहून त्याच पत्रीं माझेहि हृदयोद्गार तत्समच आहेत एवढेंच करावयाचें ठरवून त्याचपत्रीं या दोन ओळी तसेच माझेहि उद्गार आपणांकडे पाठवीत आहे. बलारोग्ययुक्त शतायुष्य आपणाला लाभून हिंदुराष्ट्राच्या स्वराज्याकांक्षा वर्धनास आपल्या प्रयत्नांचा ज्यांत मोठा भाग आहे, त्या प्रयत्नांचें साफल्य झालेलें आपणाला अचिरात् याच देहीं याच डोळां पहाण्याचें भाग्य लाभो हीच परमेश्वरापाशीं प्रार्थना आहे. ती मनीषा तो इच्छादानी पूर्ण करो. अधिक काय लिहावे. लोभ वृद्धि राहिलच ही वि.

आपला,

ग. दा. सावरकर

१३१

श्री

घाळीसगांव,

२३-८-१९४२.

दे. भ. श्री. तात्याराव केळकर यांस--

कु. शि. सा. न. वि. वि. आपणांस सत्सराबें वर्ष संपून उद्यां एकाहत्तरावें वर्ष लाभत असल्यामुळें उद्यांचे वाढदिवसाचे शुभ प्रसंगीं मीं आपलें मनः-पूर्वक अभिनंदन करितों.

'भयसूचक घंटा' वाजली असतांनाहि १० वर्षांशवर आपणांस परमेश्वरी कृपेनें आयुरारोग्य लाभलें यामुळें आपण भाग्यवान् तर आहांतच परंतु तें टिकविण्याचा व सत्कार्यां व देशकार्यां घालविण्याचा जो आपण अहर्निश प्रयत्न केला त्याबद्दल आपणांस घन्यवाद द्यावेसे वाटतात. परमेश्वरानें आपणांस उदंड आयुरारोग्य द्यावें अशी मीं परमेश्वराजवळ प्रार्थना करितों.

हल्लींचा काळ सत्तासक्रमणाचा असल्यामुळे तर आपल्यासारख्या धोर विभूतीस व पुढाऱ्यास दोघांयुष्याचो फारच अवश्यकता आहे. लोकमान्य टिळकांच्या स्वराज्यस्थापनेच्या काळांत आपण राष्ट्रसेवा तर केलीतच; परंतु त्यानंतरही, लो. टिळकांचें प्रतियोगी सहकारितेचें तत्त्व सतत डोळ्यांपुढें ठेवून गांधीबादांनें उडविलेली घूळ आपण महाराष्ट्रांत पसरून देतां महाराष्ट्राचे नेत्र व बुद्धि शुद्ध ठेवण्याचें महत्कार्य, अनेकांचे शिष्याशाप सौमन, कलून स्वरी राष्ट्रसेवा केलीत याबद्दल हिंदमाता व हिंदुराष्ट्र आपणांस घन्यवाद देत आहेत व पुढेंहि देत राहतील. मत्सरानें व अजाणतेमुळें कुणी कशीहि टीका केली तरी आपण आपली तीव्र बुद्धिमत्ता, अचुक मुत्सद्देगिरी व आपलें ज्ञानबल व राष्ट्रसेवेत, लोकेषणेची पर्वा न करितां, घातलेलें आहे व त्यामुळें हिंदुराष्ट्र आपलें ऋणां आहे. यापुढें हिंदुराष्ट्रावर अतिप्रसंग यावयाचे आहेत, त्याकरितां आपल्यासारख्या धोर विभूतीचे भागदर्शनाची राष्ट्रास फार जरूरी आहे. म्हणूनच आपणांस शंभर वर्षे उदंड आयुष्य असावें

(१३१) नगर वाचनालय सातारा

असें मी इच्छितो. परमेश्वराचें हातीं आयुष्य देणे वा न देणे आहे किंवा नाही हा वादग्रस्त प्रश्न असला तरी परमेश्वर भक्ताची इच्छा पूर्ण करितो असे आश्वासन भगवद्गोतेत भगवंतांनी दिलेले असल्यामुळे पुनः एकवार परमेश्वराजवळ आपणांस उदंड आयुष्य देण्याबद्दल याचना करतो.

या मंगल प्रसंगी मी आपणांस नुकतेंच लिहिलेले व प्रसिद्ध केलेले 'भाग-लपूरचा लढा' हें पुस्तक सप्रेम व सादर भेट म्हणून पाठवीत आहे. त्याचा स्वीकार करावा. कळावें, लोभ असावा.

आपला,
धों. के. जोगळेकर

१३२

Rao Sahib D. V. Shidore
M.A., LL.B., Advocate.

Amroti,
23-8-42.

म. कृ. सा. न. वि. वि.

ओचित्य, मनाचा समतोलपणा व उत्कृष्ट प्रतीचे राजकीय शाील, या प्रबल गुणांची साकार सजीव मूर्ति या दृष्टीने मी आपणांकडे पहिल्या मानून पहात आलों आहे. आगल्या ७० व्या वाढदिवसानिमित्त माझ्या जन्मदिवसातील पूज्यभाव व्यक्त केल्याविना राहवत नाही म्हणून आपणांस लिहिले आहे. काळ कठीण आला आहे व या वेळीं आपले छत्र महाराष्ट्रावर असणे अत्यंत आवश्यक झाले आहे. ईश्वराने आपणांस पूर्ण १०० वर्षांचे आयुष्य द्यावे अशी मी परमेश्वराजवळ मनोभावे प्रार्थना करीत आहे.

आफला विनीत,
द. वा. शिंदारे

१३३

(Telegram)

Bombay, Date 24th Aug. 1942.

Tatyrao Kelkar,

Post Deccan Gymkhana.

Congratulations on your seventy-first birth-day.
Long may you be spared to guide and bless us all.

SAVARKAR.

१३४

Raja of Miraj (Sr.)

मिरज,

तारीख २७-८-४२.

सा. नमस्कार वि. वि.

पत्र पोचलें. वाचून फार आनंद वाटला. मिरज संस्थानावद्दलचा व त्याच-बरोबर मजबद्दलचा तुमचा आपलेपणा पाहून वाटणारा आनंद पत्रां लिहितां येत नाहीं. मिरज संस्थानचें अन्न खाऊन त्या संस्थानची व त्याचबरोबर त्याच्या अधिपतींची निंदा करणारे लोक मला माहीत आहेत. त्यांचा नाम-निर्देश करण्याची ही जागा नव्हे. पण तुलनेकरितां दोन्ही उदाहणांची आठ-वण या तुमच्या पत्रांनं होते व तुमच्यावद्दल मला काय वाटत असेल याची कल्पना तुम्हींच करा.

आतां आपणांस सत्तर वर्षे पुरीं होतात. तेव्हां यापुढें आणखी असेंच दीर्घा-युष्य व त्याचबरोबर आरोग्य आपणांस मिळो व त्याचा फायदा देशाला व माझ्यासारखे तुमचे ऋणानुबंधी जे असतील त्यांना मिळो अशी परमेश्वरा-जवळ माझी प्रार्थना आहे.

सह्याद्रीतील लेख जरूर वाचतां. हल्लीं कांहीं कार्यक्रम नसेल तर इकडे बोलावणार आहें. तेव्हां येऊं शकाल काय तें कळवावें. लॉ ऑफ कॉपेन्सेशन-वद्दल लिहितां, त्यावद्दल इतकेंच लिहितों कीं, योग्य कॉपेन्सेशन कोणीहि घेईल. परंतु हल्लींच्या कालमानामुळें संस्थानिकांना योग्य कॉपेन्सेशन मिळत नाहीं. उलट तोटाच सोंसावा लागतो. परंतु तक्रार कोठें करावी तें कळत नाहीं. फक्त एक परमेश्वरापाशीं, पण त्याची ह्या लोकीं गांठ कशी पडणार ?

आम्ही सर्व ठीक आहोंत. पत्राचें उत्तर सवडीनुसार पाठवावें. कळावें लोभ असावा ही विनंती.

आपला,

तात्यासा

रा. रा. नरसिंह चिंतामण ऊर्फ तात्यासाहेब केळकर,

पुष्करणी, प्रभात रोड, पुणे ४.

((१३३३))

१३५

P. V. Gothoskar,
B.A. (Hons.), LL.B.
Advocate.

Ganesh Niwas,
34, Shivaji Park,
Mahim,
Bombay 28.

मुंबई, दिनांक २७-८-४२.

गुरुवर्य तात्यासाहेब केळकर यांचे सेवेसो,

कृ. सा. न. वि. वि.- सुमारे १ वर्षांपासून आम्ही येथे नवीन उपक्रम सुरू केला असून त्याप्रमाणे आम्ही या भागांत राहणारी हिंदुत्वनिष्ठ मंडळी आठवड्यांतून एक दिवस एके ठिकाणी जमून वर्तमान परिस्थितीवर विचारविनिमय करीत असतो. त्याप्रमाणे या आठवड्यांत जमलो असतां, आम्हां सर्वास सोमवार दिनांक २४ रोजी आपल्या वयास सत्तर वर्षे पुरीं होऊन एकाहत्तरावे वर्ष लागल्याबद्दल कृतज्ञतपूर्वक स्मरण झाल्याशिवाय राहिले नाही. आतांपर्यंत आपल्या हातून झालेली देशसेवा, निरनिराळ्या प्रसंगी आपण केलेले मार्गदर्शन व दिलेला सल्ला यांचा जर आम्हांस विसर पडला तर आमच्यासारखे कृतघ्न आम्हीच ! आपल्या विविध व सर्वांगीण कार्यांमळे आपण केवळ महाराष्ट्रासच नव्हे तर अखिल हिंदुस्थानास भूषणभूत आहांत. परमेश्वराने आपणांस चिरायुरारोग्य देऊन सध्यांच्या आणीवाणीच्या प्रसंगी आपल्या नेतृत्वाखाली हिंदुस्थानास स्वतंत्र करावे हीच आमची सर्वांची परमेश्वराज्वळ प्रार्थना आहे. क.

आपला,

पांडुरंग विनायक गाठोस्कर.

१३६

No. M. U. C. 2(1) 1.
Elphinston College,
Bombay, 27 th August, 1942.

Dear Mr. Kelkar,

I am sorry that your letter dated the 6 th August 1942, should have remained unanswered for such a long time.

The apparant quiescence of the Maharashtra University Committee is primarily due to the fact to start with, that the replies to the Questionnaire took a long time to come in, and until they had come in, there was not much for the Committee to do. After the replies had come in sufficient quantity, they had to be analysed and predigested and members are now in possession of a good deal of material prepared for them in this way by the Secretary. They will take some time to assimilate it, after which the work of taking oral evidence will begin. As I visualise the matter, this cannot well be before the second week of September. By then, I am hoping that the Chairman who has had to go to Indore in connection with the Rewa case will reappear on the scene which may be set in Poona or in Bombay.

The chairman himself is very keen firstly, on bringing the labours of the Committee to a conclusion as swiftly as possible and secondly, on giving effect to your idea which also happens to be his, that The Committee should wind up its report by an actual Draft Bill.

Many thanks for your suggestion about the Press Communique. However, since we have waited so long, we might as well wait a few days longer, so that if and when the Communique is issued it will give something definite to the public about the programme of the Committee.

I am hoping to come down to Poona for the weekend on Friday the 4th September 1942 when I shall look forward to meeting you.

In spite of your desire to be let alone, I feel I must take this opportunity of congratulating you most heartily on your reaching the Biblical limit of three score and ten in your eventful and distinguished journey through life,

(१३५)

and hoping that you will be spared for many more years to come. Please do not bother to write thanking me for the Congratulations.

Yours sincerely,
G. B. JATHAR

१३७

Deccan College Post Graduate and Research Institute,
Poona 6,
27 th August 1942.

Dear Tatysaheb,

Many thanks for your kind letter no Go/42 dated the 19th inst. and the April issue of Sahyadri, containing Mr. Achwal's article under reference.

I quite agree with you in your remarks about Mr. Achwal's method of philology which, to judge by his present article is unscientific and misleading as you have already observed. Such enthusiastic efforts are indicative of the popular urge to unravel the hoary antiquity of words and their migration, survival or extinction through different vicissitudes of political and cultural history of different races and nations or linguistic entities. The best way to combat these efforts lies in the spread of the knowledge of scientific linguistics and its principles through high class vernacular journals like Sahyadri.

Popular etimologies of words have an entertainment value: compare for instance, Swift's parody of his contemporary philologists, giving the etimology of the words 'Alexander the Great' as derived from the popular cry 'All eggs under the grate': but they bring the philologists into disrepute and ridicule. I therefore propose to write an article about the modern science of linguistics as evolved by Philologists trained in scientific

(१३६)

methods and send it to you. My articles will be written in English as I am not accustomed to write in Marathi. It may easily be rendered into Marathi and then published in the Sahyadri. Some article of this type may serve as a corrective to philological efforts like those of Mr. Achwal which presume everything but prove nothing in spite of the labour spent in collecting varied and unconnected data from different languages and cultures. In fact the task proposed by you amounts to writing several text books of linguistics in Marathi.

Efforts like those of Mr. Achwal once more emphasize the need of scientific study of Indian languages, which is now attracting the attention of scholars in India and outside, and I feel confident that the Deccan College Research Institute will be able to train before long a band of linguists who by their linguistic contributions will counteract effectively the present day chaotic efforts of untrained writers in this field.

With kindest regards,

Yours sincerely,
S. M. KATRE

१३८

श्री

विश्वासराव डावरे,
भवानी पेठ, पुणे २.

९ भवानी पेठ, पुणे शहर,
श्रावण वा। ५।६४.

क्र. ७८१

३०-८-४२.

सा. न. वि. वि. तारखेप्रमाणे पहाता गेल्या २४ तारखेस आपल्या वयास ७० वर्षे पूर्ण झाली आणि मितिप्रमाणे पहाता उद्यां म्हणजे श्रा. व। ६ या दिवशी ७० वर्षे पूर्ण होऊन आपणांस ७१ वे वर्षे सुरु होत आहे याबद्दल आपले अभिनंदन अंतःकरणपूर्वक करित आहे. धार्मिक व सामाजिक बाब

सोडून केवळ राजकारणाच्या दृष्टीने, आजच्या अत्यंत आणोवाणीच्या प्रसंगी अखिल भारत, महाराष्ट्राकडे म्हणजेच आपलेकडे पहात आहे.

लोकमान्यांच्या मृत्यूनंतर त्यांचे म्हणजे लोकमान्यांचे महाराष्ट्र-राजकारण, भगवान श्रीकृष्णाचे राजकारण, ठार मारण्याचा चंग कित्येकांनी बांधला त्यांतच आमच्यांतोळ सूर्याजी पिसाळहि मिसळले. अशा वेळीं आपण योग्य तो प्रयत्न करून बाजू सावरली त्याचे पांग फिटण्याचे. सुदीन जवळ दिसत आहेत. अशा वेळीं आपणांस दीर्घ आयुष्य व आरोग्य परमेश्वरानें द्यावें अशी सदिच्छा प्रदर्शित करणें, केवळ टिळकशिष्यांचेंच नव्हे सर्व भारत-वासीयांचें कर्तव्य आहे. मी कानाच्या दुखण्यानें विव्दह अल्पानें समक्ष भेटतां येत नाहीं म्हणून पत्रद्वारें पुन्हां एकवार अभिन्दन करून पत्र पुरें करीत आहे.

आपला,

विश्वासराव डावरे

१३९

× × × × पुन्हां वाटतें कीं, मीं पडलो एक खेडवळ, अज्ञानी, सरकारी नोकरींत खितपत पडलेला अवघ्या २० रुपयांचा पामर. अशानें अशी इच्छा काय म्हणून करावी ?

म्हणतात कीं होणार तें घडतच असतें. त्याप्रमाणें कोणत्याही गोष्टीची आम्हीं नुसती काळजी करणें जरूरच नाहीं अगर निराश होणेंही नको. आपले योग्य तें कर्म बजावीत—एकसारखें—राहणें हेंच आपलें सर्वस्व ! इतकेंच.

लिहिण्याचा मतलब इतकाच कीं, आपल्यासारख्या विद्वानास विनाकारण हा जो त्रास होतो तो कशामुळें, याचा मला अद्याप उलगडा होईना. बाकी व्यवहारांतहि आपण नेहमीं पाहतों कीं, अगदीं सरळ, स्पष्ट अशा भोंवतीं नसतीं लचाडें फार. त्यांतून जो पुरून शांतपणें न चिडतां असतो, त्याची गणना श्रेष्ठांत होईल यांत काय नवल ?

लिहिण्यास कमीपणा, दुःख वाटतें कीं, आम्हा दुर्दैव्यास लोकमान्यांचें दर्शन घडलें नाहीं. ही गोष्ट एकसारखी मनास लागून राहिली आहे. हरघडी

त्यांच्या वारीक सारीक लहानसहान गोष्टी ऐकाव्याशा वाटतातच. वापटांचा व आपला चरित्रग्रंथ किती वेळां वाचला, तरी पुरेसा वाटत नाहीं. पण उणेंच कीं तें पवित्र दर्शन आम्हांस अंतरलें.

राजकारणासंबंधीचे विचार व हिंदुमुसलमान हे संबंध डोळ्यापुढें आले म्हणजे - आज नव्हे - फारा दिवसांपासून लोकमान्यांच्यानंतर डोळ्यापुढें आपलीच मूर्ति त्यांच्याच पावलांवर पावलें टाकून उभी असलेली दिसून आपल्याविषयीं पूज्यबुद्धि निर्माण व्हावी यांत नवल काय ?

समतोल विचार करण्याच्या आपल्या पद्धतीस भुलूनच कीं आपलें दर्शन व्हावें म्हणून मुद्दाम १९२०-२१ च्या दरम्यान बेळगांवीं दग्यांत एक दिवस आपलें जाहीर भाषण होतें त्या दिवशीं हजर होतो. दुसरेच दिवशीं बेळगांव स्टेशनवर सारखा आपणांकडे पहात मी बराच वेळ उभा होतो. आपणांशीं कांहीं तरी बोलवें असें पुन्हां पुन्हां वाटलें, पण माझ्या लहान वयांत मला त्यावेळीं तें धैर्य वाटलें नाहीं. पण त्या दिवसाची आठवण मात्र नजरेआड होत नाहीं.

जातीनिर्णयातील भानगड, काँग्रेसचीं वेळोवेळचीं मते, खुद्द गांधींची लहर, म्हणजेच राजकारणाचें सार सर्वस्व, त्यांतल्यात्यांत वेळोवेळचे हिंदुमुसलमानां-संबंधीचे त्यांचे, स्पष्ट शब्दांत लिहावयाचें तर चोरटे विचार-पंडित-जवाहरजींचे एका टोंकास पोहोचून अंध झालेले असे वाटणारे विचार, वगैरे-कडे पाहतां आमच्यासारख्या गैरअधिकारी मनुष्याच्या डोक्यांत या साऱ्यांना 'स्वराज्य अगर तुमचें तें दिव्य स्वातंत्र्य म्हणजे कसलें ? निदान त्याची आम्हांस कल्पना येईलशी त्याची व्याख्या तरी सांगा' असें विचारावेंसें वाटतें. कारण त्यांचें स्वराज्य अगर स्वातंत्र्य कांहीं निराळ्याच स्वरूपाचें असेल तर दुरूनच त्यास रामराम तरी ठोकून निदान असलेली माणुसकी तरी घालवूया नकोसें वाटतें.

'शहीदगंजकडे पाहूं नका-स्वराज्याचा प्रश्न त्यांहून बडा आहे.'

'म. श्रद्धानंदासारखा मेला तरी एखाद्या डोकेफिरू व्यक्तीचा प्रश्न. तिकडे लक्ष देऊं नका, स्वराज्याचा प्रश्न त्यांहून बडा आहे.'

'कराचीच्या भर कोटांत खून झाला तोहि व्यक्तीसमत. शांत असा. स्वराज्याचा प्रश्न बडा आहे''

‘कांहीं ठिकाणीं वायका पळविल्या गेल्या तरी शांत असा. स्वराज्याचा प्रश्न बडा आहे.’

‘ठिकठिकाणीं अतिक्रमण रीतीनें वाद्यवंदी झाली. आमच्यावर अतिक्रमण झालें तरी बेकी होईल. स्वराज्य दूर पळून जाईल. शांत असा. स्वराज्याचा प्रश्न बडा आहे.’ वगैरे चीड उत्पन्न करणारीं विधानें प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष नजरे समोर आलीं म्हणजे हे, तें मिळवून देणारे आहेत तें स्वराज्य कसलें असें विचारावेसें वाटतें. कारण, मनुष्याच्या मूलभूत मानवी हक्कानांच जेथें हरताळ फासला जाणार आहे असें स्वराज्य आम्हांस मिळणार आणि त्यांत कसें रहावें याची शिकवण—वातांबुपर्णाशिनाची—आतांपासून राष्ट्रास जर कोणी देऊं म्हणेल तर त्यांच्या त्या निभेळ आणि स्वैर स्वातंत्र्यापासून चार पावलें आपण दूरच असणें वरें असें कोणास कां वाटूं नये ?

समोर टांगलेला लोकमान्यांचा फोटो पाहून विचार कुंठित झाले. पत्र खासगी आहे. मी मनुष्य पण वद्ध आहे. आपला कृपाप्रसाद म्हणून आपल्या खुद्द लेखणींतून लोकमान्य स्वरूपी आशिर्वादपूर्वक कांहीं लिहाल अशी आशा वाळणून पत्र संपवितों. मुद्दाम एकदां येऊन सर्व कांहीं नजरेनें पाहून येईन म्हणतो. जो दिवस येईल तो धन्य होय.

कृपा लोभ पूर्ण असावा.

लोकमान्यानुयायी व आपल्या विचारांत तल्लीन होणारा—

नरहर हणमंत देशपांडे

१४०

ना. गं. चाफेकर, ले. कनेल,

8 cc. 8 I.M.S.

मित कॅट,

१-९-४२.

(Meerut Cant)

श्री. तात्यासाहेब केळकर यांसी--सा. न. वि. वि.

आपल्या ७१ व्या वाढदिवसावद्दल मीं आपलें मनःपूर्वक अभिनंदन करतो. ब्रह्मदेश-आसाम मधून मी नुकताच येथें परत आलों त्यामुळें हें पत्र जरा उशीरां येत आहे. आजच्या वावटळीच्या राजकारणांत आपल्या समतोल

मतांची उपेक्षा होत असली तरी कायम स्वरूपाच्या राजकारणांत आपल्या सारख्या समतोल व तडजोड वृत्तीच्या मुत्सद्यांचीच जरूर लागणार आहे. त्याकरितां आपल्यासारखा अष्टपैलू पुरुष महाराष्ट्रास दीर्घकाल लाभो अशी परमेश्वराजवळ प्रार्थना आहे.

आपला एक चहाता,

ना. गं. चाफेकर

१४१

श्री

मणीनगर, अमदावाद,

दि. १७-९-१९४२.

श्रीयुत सन्मान्य तात्यासाहेब केळकर, पुणे, यांचे सेवेसीं--

दामोदर मोरेश्वर भट यांचे सादर कृ. शिरसाष्टांग नमस्कार विज्ञापना विज्ञाप. आपल्या ७१ व्या वाढदिवशीं इतर महाराष्ट्रीय मंडळीप्रमाणे मलाहि फार आनंद होत आहे आणि आपलें राजनीय साध्य अंशतः तरी प्राप्त झाल्याचें पहाण्यास परमेश्वरानें आपणांस दीर्घायु करावें असें मनापासून मला वाटतें. ईश्वराची तशी मी अंतःकरणपूर्वक प्रार्थना करतो. आपलें नांव इतकें मोठें आहे की, मी निधीच्या कामीं वडोदा येथें काम करीत असतां, श्रीमंत राजश्री दादासा घोरपडे वेडगकर सरदार यांनीं आपलें पत्र पाहून स्वतः निधीस रु. १५० चे सहाय्य केलें आणि इतर पांच व्यक्तींना फोन करून निधीसाठीं मला सहाय्य करण्यास सुचविलें.

आपण, (आजच वाचलें कीं,) अनाथ विद्यार्थी गृह, पुणे या संस्थेस रुपये एक हजार देणगी दिली. स्वतःच्या वाढदिवसाचे समारंभ आपल्या पद्धतीनें साजरे करणारे सद्गृहस्थ महाराष्ट्रास आदर्शवत् वाटले पाहिजेत. आपलें या प्रसंगीं जें अनेकप्रकारें अनेकांकडून अभिनंदन होत आहे त्यापेक्षां किती तरी अधिक अभिनंदनीय आणि संस्मरणीय अशी आपली कामगिरी व चारित्र्य आहे असें मला वाटतें. लोकमान्य टिळक यांच्या मागून राजकारणांत आम्हाला यथार्थ दिग्दर्शन आपण करीत आहांत असें मला खरो-

खर वाटें. त्या करितां आम्ही आपले ऋणी आहोंत. पुनश्च आपणांस दीर्घ आयुरारोग्य चित्तून पत्र पूर्ण करतो. कृपा लोभ असावा. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

मिरज,
आज मु ॥ अहमदाबाद.

आपला नम्र,
दामोदर मोरेश्वर भट

१४२

K. N. Dharap,
B.A. LL.B., Advocate.

Waknis Bldg. Mugbhat-
Naka, Girgaon, Bombay 4.

दि. ६-९-४२.

गुरुवर्य तात्यासाहेब यांस कृतानेक सादर शिरसाष्टांग प्रणिपात विनंती विज्ञापना. वास्तविक हें पत्र मी यापूर्वीच पुष्कळ दिवस लिहिणार होतो. आतां त्याचें स्वारस्य नष्ट झालें व औचित्यहि उरलें नाहीं. ज्या वेळीं हें पत्र लिहावयास पाहिजे होतें त्या वेळीं मीं दुखण्यांतून पूर्ण बरा झालों नव्हतो, साधारण उठून बसण्याची ताकद अंगांत आली त्याच वेळीं स्वातंत्र्य-वीर तात्याराव यांनीं आपलें अभिनंदन केलें व जें मला म्हणावयाचें होतें तेंच नेमकें त्यांनीं जाहीरपणें लिहीलें. तेव्हां वाटलें कीं यांत सर्व कांहीं आलें.

हि. म. सभेचे अध्यक्ष, महाराष्ट्रीय देशभक्ताग्रणी स्वातंत्र्यवीर यांनींच राष्ट्रीय चळवळीचें मार्गदर्शन होण्यासाठीं आपणाला गुरुवर्य म्हणून, आपणांस परमेश्वरानें दीर्घायुष्य द्यावें अशी प्रार्थना केल्यानंतर खरोखर आपल्यावद्दल जास्त चांगलें काय म्हणावयाचें राहिलें ? लो. टिळकानंतर राष्ट्राचें पुढारीपण घेण्यास जो एक वीर व मुत्सद्दी आपणांस पात्र वाटला त्यानेंच स्वतःचें गुरुत्व आपल्याकडे दिलें. तात्यासाहेब, त्यापेक्षां आपल्या वृद्धिस्वातंत्र्याचा विजय व्हावयाचा तो काय राहिला ? निदान माझी तरी आपणांवद्दलची अपेक्षा पूर्ण झाली. तेव्हां वाटलें कीं, आतां माझ्यासारख्या सामान्य माणसानें काय लिहावें व लिहिणारहि नव्हतो. परंतु मनाला वाटणारा आनंद (तात्याराव सावरकर यांचे अभिनंदनामुळे शतगुणित झालेला) व्यक्त केल्यावांचून राहवेना. शिवाय दुसरीहि एक गोष्ट मला

लिहिण्यासारखी आहे व याबद्दलही आपले स्वत्र अभिनंदन करावयास पाहिजे. ती गोष्ट मी आपले चिरंजीवापाशी बोललों होतो. कदाचित ते आपणांजवळ बोलूनही गेले असतील. ती गोष्ट ही की अगदी प्रगटपणे या ७१ व्या वाढदिवसानिमित्त आपण कोणताहि जाहीर सत्कार घेण्याचें नाकारलें. तात्यासाहेब ! आपण ही गोष्ट किती चांगली केली ! ! अशी गोष्ट केव्हां तरी व्हावयास पाहिजे होती; व ती आपणांकडून होण्यांत एक विशिष्ट औचित्य आहे. शष्ठ्यद्विपूर्तिच्या समारंभाची एक सांथच अलिकडे महाराष्ट्रांत पसरली आहे. तिला प्रारंभहि आपल्याकडूनच झाला. आपणच लो. टिळकांच्या शष्ठ्यद्विपूर्तिच्या समारंभाची कल्पना काढली व तीं समारंभ फारच चांगल्या रीतीने आपण घडवून आणला. लो. टिळकांबद्दल तो समारंभ व्हावयास पाहिजेच होता. परंतु जगांत अशी कोणती चांगली गोष्ट आहे की जिच्यामुळे काहीं वाईट घडलें नाही ? मनुष्याच्या जीवनाला, मानवी संस्कृतीला अत्यंत आवश्यक असे भौतिक शास्त्रांतील शोधच घ्याना ! त्यांच्यामुळे जितका मनुष्यसंहार व संस्कृतिविध्वंसन झालें तितकें दुसऱ्या कशानेही झालें नसेल. तसेच या शष्ठ्यद्विपूर्तिच्या समारंभाचें अलिकडे अगदी विडंबन होत आहे. वाटेल त्या लुंग्यासुंग्या माणसानें उठावें व चार लोक हाताशी धरून आपल्या एकसष्टाव्या वाढदिवसाचा समारंभ प्रगटपणे साजरा करावा असें होत आहे. कोशत्याही प्रकारे जाहीर सत्कार व अभिनंदन स्वीकारण्याचें नाकारून आपण या प्रकाराला आळा घातलात हें अत्यंत उचित झालें व त्याबद्दल मला आपले अभिनंदन केल्यावांचून राहवत नाही. मंवाईत दोघांनीं तसा थोडासा प्रयत्न केला पण अखेर ते मोहाला बळी पडलेच ! ! खरोखरीच कोणाला तारतम्य राहत नाही. लोकांनीं आपला समारंभ केला नाही म्हणून एरव्हीं सुसंस्कृत मनाचे वाटणारे थोर लोक सुद्धां रसतात, रागावतात ! कोणी कल्पना काढली तर नाहीं म्हणण्याची मोठीच पंचाईत. परंतु त्यामुळे होतें काय की ज्यांचेबद्दल खरोखरीच असले समारंभ अगत्यपूर्वक व्हावयास पाहिजेत त्यांच्या समारंभांतील स्वारस्य पुष्कळ कमी होतें. तेव्हां आपण या वेळीं जो निस्पृहपणा दाखविलांत, स्नेही, चाहते, भक्त, अनुयायी वगैरे कोणाचीहि भीड ठेवली नाहीत त्याची किंमत फार आहे. त्याचा उपयोगही होईल असा

भरंवसा वाटतों.

पण जसें मीं या एका गोष्टीबद्दल आपलें मनःपूर्वक अभिनंदन करीत आहे तसेंच या आपल्या ७१ व्या वाढदिवसानिमित्त दुसऱ्या आपण केलेल्या गोष्टीबद्दल तक्रार करावयाची आहे. ती म्हणजे आपला सह्याद्रि मासिकां-तील लेख. त्यांत माझ्या नांवाचा उल्लेख कशाला केलांत ? व तो मी आपला स्नेही म्हणून ! तात्यासाहेब, यांत आपल्या मनाचा स्वाभाविक थोरपणा दिसून येत आहे. पण मी आपला स्नेही म्हणवून घेण्यास कसा पात्र आहे ? कहां राजा भोज व कहां गंगा तेली अशी आपली व माझी अवस्था आहे. आपल्याबद्दल मी खरोखरी अंतःकरणपूर्वक प्रेमादर बाळगणारा चाहता आहे. शिष्यही नव्हे. मला आपल्या अंगचा कोणताच गुण उचलतां आला नाही. माझ्या निकटच्या मित्रांना यामुळें काय वाटेले ? मला ते लब्ध-प्रतिष्ठित म्हणतीलना ? तसेंच माझे पत्रही आपण छापलेंत ! आपणांला Sense of proportion & propriety नाहीं असें मीं कसें म्हणूं ? थोर थोर साहित्यिकांचे आपल्याबद्दलचे अभिप्राय आपण सांगत आहांत त्यांचे पंक्तींत मी कसा बसतो. ? केतकर, माटे व मी यांचा उल्लेख आपण एका सुरांत करतां. अगदीं "श्वानं युवानं मघवानमाहू " अशापैकीं झालें नाही कां ? आपण लाविलेल्या क्रमांत मी तिसरा असलों. तरी कव्युक्तींतील पहिलें स्थान मात्र केतकर, माटे यांस खास मिळणार नाहीं. आपल्या मनाचें औदार्य फार मोठें. त्यालां महापूर येतो पण त्यांत माझ्यासारखे वाहावत गटंगळत जातातना ? प्रसादसुद्धां कित्येक वेळां भयंकर असतो तो बसा. तरी आपण अव्यवस्थित नाहीं म्हणून ठीक ! मीं अद्याप लई कॉलेजांत प्रोफेसर आहे अशी आपली समजूत दिसते. प्रोफेसर झालों तें आपल्या कृपेचेंच फळ. पण माझी ती पुण्याई संपल्याला चार वर्षे झालीं. आपल्या कृपेनें त्याहीपेक्षां उच्च प्रतीचे प्रसाद मला मिळावे अशी माझी स्वार्थबुद्धी असणारच; व म्हणून निरंतर अशीच कृपा व लोभ ठेवा अशी विनंती करून हें बरेच लांबलेलें पत्र पुरें करतो.

आ.

का. ना. धारप

१४३

जनरल नानासाहेब शिंदे

सल्या-वाग,

यशवंत-निवास,

बडोदे, ८-९-४२.

कृतानेक राम राम वि. वि.

गेल्या महिन्यांत आपल्या वयाला एकाहत्तरावें वर्ष लागलें, या वद्दल मी हार्दिक अभिनंदन करतो व आपल्यास ईश्वरानें आणखी तीस वर्षांचें आयुष्य द्यावें अशी त्याची प्रार्थना करतो.

सह्याद्रीच्या सप्टेंबरच्या अंकांत, “ माझा जन्मभरचा एक उद्योग ” हा आपला लेख वाचून मला फार आनंद झाला. या लेखांत अगदीं प्रांजळपणें व निर्भांडपणें आपण आपले विचार प्रदर्शित केले आहेत, त्यावद्दल मी आपलें अभिनंदन करतो.

हिंदु राष्ट्रीय निधीला, माझी एक लहानशी मदत म्हणून मो रूपये पन्नासची मनीआर्डर आज रोजीं आपल्या नावानें केली आहे, तिचा स्वीकार व्हावा.

मा निधीसंबंधीं मला तुम्हांला एक लहानशी गोष्ट सांगाविशी वाटते, ती ही कीं, या निधि मंडळाच्या विश्वस्तांमध्ये व कार्यकारी मंडळामध्ये, एका हि मराठा गृहस्थ तुम्हांस पुण्यामध्ये मिळाला नसता का? आमची मराठे मंडळी उगीच गैरसमज पसरवितात. आपण फारच चांगलें काम करीत आहांत व हें सर्व हिंदूंचें कार्य असल्यानें या कामीं सर्व हिंदूंनीं हातभार लावणें हें त्यांचें कर्तव्य आहे. परंतु आमच्या आडमुठे मराठे मंडळीस व शिकलेल्यांनासुद्धां ही गोष्ट समजत नाहीं, ही मोठी शोचनीय गोष्ट आहे. ते तुमच्याजवळ येत नसतील तर तुम्हीं वडोलभाऊ या नात्यानें, मानपान गुंडाळून ठेवून, त्यांच्याकडे गेलें पाहिजे, त्यांची समजूत घातली पाहिजे व त्यांना आपल्यांत मिळवून घेतलें पाहिजे. आमच्या मराठे मंडळीस ब्राह्मण मंडळीकडून अद्याप पुष्कळ गोष्टी शिकावयाच्या आहेत, परंतु हें त्यांना समजत नाहीं.

आपण प्रयत्न केल्यास, पुण्यांतील एक तरी मराठा गृहस्थ, या निधीच्या कार्यकारी मंडळांत अगर विश्वस्तांत मिळण्यास आपणास अडचण पडणार

नाहीं, अशी माझी खात्री आहे. असें झाल्यास, एक विनाकारण पसरलेला गैरसमज नाहीसा होईल. बडोद्यामध्ये सहविचारिणी सभा व महाराष्ट्रीय संघ, या दोन्ही संस्थेमध्ये ब्राह्मणमंडळी जास्त आहेत, परंतु या दोन्ही संस्थांचा आज कित्येक वर्षे माझ्यासारखा मराठा गडी अध्यक्ष आहे, यांतोळ इंगित काय तें तुम्हांस माहीतच असेल. दर वर्षी निवडणुकीच्या वेळीं अध्यक्षीची निवडणूक करीतच नाहीत. आम्हांस जनरल शिंदेच अध्यक्ष पाहिजेत अशीच सर्वांची मागणी असते. मी सर्वांना घेऊन काम करतो. आपण हा प्रयत्न जरूर करा. आपणांस यश येईल. माझ्या स्पष्ट लिहिण्या-बद्दल राग मानूं नये. कळावें ही विनंति.

आपला,
नानासाहेब शिंदे

१४४

श्रीकोटीश्वर प्र.

सितावडी,
गणेश चतुर्थी,
१४-९-४२.

सा. न. वि. वि.

सह्याद्रीचा ताजा अंक वाचला ! त्यांत 'बोध सुधाकराचे' संपादक कै. वामनराव दिक्षित यांचें नांव आपण छापलें या बद्दल मला फार आनंद झाला. कारण त्यांनीच मला व कै. अच्युतराव कोल्हटकर यांना सातान्याच्या 'श्रीशाह' त लिहिण्यास प्रोत्साहन दिलें. आम्ही दोघांनीं पुढें, नागपूरचें 'देशसेवक' हातीं घेतलें तें यामुळेंच. 'देशसेवक' इंग्रजी, मराठी, हिंदी अशा तीन भाषेमध्ये काढण्याचा आमचा विचार होता, पण सरकारी अवकृपेमुळें तें साधलें नाहीं. माझ्या लेखणीत विष आहे असें मला वाटल्यामुळें मी लिहिण्याचा नाद सोडला.

परमेश्वरानें आपणांस 'शक्ती' व 'युक्ती' देऊन दीर्घायुष्य दिलें व केसरी'स वर्तमानपत्रांत अग्रस्थान आपल्याकरवीं देविलें याबद्दल मीं
के. प.-१९

नेहमीं आनंद मानतो. श्रीससर्थ, 'शक्तीनें मिळतीं राज्ये । युक्तीनें टिकतीं स्वये । शक्ती युक्ती आम्हां देणे । श्रीरामवरदायिनी ।' अशी प्रार्थना करतात. आपणांस 'शक्ती' व 'युक्ती' तपश्चर्येमुळे प्राप्त झाली, याबद्दल फार समाधान वाटलें. 'श्रीरामवरदायिनी' अशी व कृपा आपल्यावर पुढें ठेवो अशी प्रार्थना करून, कै. वामनराव दिक्षित यांचें पुनः स्मरण करून दिल्या. वद्दल आपले आभार मानतो. क. हे वि.

आपला,

शं. ग. गाडगीळ,

ॲडव्होकेट, नागपूर.

१४५

२० सप्टेंबर १९४२.

श्रीमंत राजमान्य राजश्री, त्रावासाहेब घोरपडे, यांचे सेवेसीं,
सा. नमस्कार वि. वि.

आपलें पूर्वींचें पत्र व लेख दोन्ही पोंचलीं. त्यानंतर आज आपणांकडून आलेले आणखी दोन लेख पोचले. प्रथम आलेल्या लेखांत माझ्या स्वतः-संबंधीं उल्लेख आहे त्यावद्दल मी आपले आभार मानतो. आपण माझ्यापेक्षां वयानें वडिल असतां, उद्योगशीलता, बहुश्रुतता व व्यासंग या कोणत्याहि गोष्टींत कमी नाहीं. शिवाय, राज्यकारभार हा किती कटकटीचा असतो हें विदितच आहे. असें असून तोहि आपण संभाळतां. दुर्दैवानें किंवा सुदैवानें मला राज्यकारभाराची जबाबदारी नव्हती. कांहीं कारभाराची होती. पण ती आपल्या जबाबदारीच्या मानानें कमीच.

असा. आपण आज पाठविलेल्या लेखांपैकी, दोन्ही लेख मार्मिक आहेत. परंतु कोल्हापूरचे दत्तक प्रकर्ण संपल्यामुळे आतां तो न घातला तरी चालेल. निदान तो घातला असतां तरी सयाजीरावांच्या पुत्रपौत्रासंबंधीं केलेलीं कांहीं विधानें त्यांत ठेवू देणें शक्य नव्हतें.

दुसरी एक गोष्ट आपल्या लक्षांत घालण्याची अशी की, कोल्हापुरास वडोद्याचा मुलगा दत्तक व्हावा अशी चळवळ महाराष्ट्रांतील सर्व वर्तमान-

पत्रांनी केली होती हें मात्र आपलें विधान कांहीं अशीं खरें नाही. कारण केसरीनें अनेक पक्षांतील मुलांच्या हक्कासंबंधींचा पत्रव्यवहार आला तसा बहुतेक छापला होता. बडोद्याचाच मुलगा घ्यावा असें संपादकीय विधान कोठेहि केलें नसेल असें वाटतें. वर्तमानपत्रकारांसंबंधीं लिहितांना आपण कोणताहि अपवाद न दर्शवितां लांचलुचपतीचा उल्लेख केला आहे. तथापि याविषयीं सर्वच वर्तमानपत्रकर्ते एकाच माळेचे मणी म्हणतां येणार नाहीं. केसरीची निर्लोभी वृत्ती आपण जाणतां कीं नाहीं माहीत नाहीं. टिळकांच्या वेळचें धोरण प्रसिद्धच हातें. पण अशा मोहाना वळी न पडण्याचें माझे धोरणासंबंधीं गतगोष्टीरूप माझ्या आत्मचरित्रांत पृ. ९३५ वर सविस्तर उल्लेख आहे तो आपण पहावा. आपला लेख घातला असता तर याविषयींची टोप मला जोडावी लागली असती, पण तो घालावयाचा नाहीं असें ठरल्यावर हा प्रश्नच मिटला. लांचलुचपत हा दोष असा आहे कीं, तो घेणारा इतका देणाराहि दोषी असतो. पण कित्येक संस्थानिक स्वतः लांच घेत नसले तरी आपल्या कारस्थानाच्या सिद्धीकरितां दुसऱ्याला लांच देत असतील कीं नाहीं याचें ज्ञान सर्वसाधारण संस्थानिक चरित्रांवरून आपणांस असेलच!

कोल्हापूर दत्तक प्रकर्णीं जें एक जाहीर पत्रक त्रयस्य गृहस्थाचें निघालें होतें त्यावर मी व रँ. परांजपे इत्यादिकांच्या सह्या होत्या. त्यांना तर वरील आक्षेप लागू होतच नाहींत, परंतु आणखीहि असें सांगत्रों कीं, त्याहि पत्रकांत बडोद्याचा मुलगा घ्यावा असें विधान केलेलें नाहीं. कारण त्या पत्रकाचा मसुदा मी स्वतः लिहिलेला आहे. तारावाई राणीसाहेब यांच्या इच्छेस येईल तो दत्तक घेण्याची परवानगी द्यावी असें त्यांत लिहिलें होतें. आणि याचें कारण असें की, देवासच्या सारख्या मुलांना दत्तक घेण्याचा जुलूम राणीसाहेबांवर होण्याची दाट वदंता हांतो. शिवाय आणखी हेंही मनांत जाणून होतों कीं, बडोदें व कोल्हापूर अशा दोन मोठ्या संस्थानांचा संबंध जोडण्याचो गोष्ट ब्रिटिश सरकारला रचलो नसतो. कांहीं झालें तरी, अखेर दत्तक ठरविणें तो जितका वाईच्या विचारें तितकाच इंग्रज सरकारच्या विचारेंही ठरेल. म्हणजे तात्पर्य, जोड संमतोच्या जरूरीमुळें भलतेंच एकपक्षीय असें कांहीं न होतां मधला मार्ग निघेल अशी अपेक्षा होती व तसेंच झालें. साताराचा मुलगा शक्य तर दत्तक व्हावा असें ठीक म्हणतां आलें

असतें, पण त्यांत उभयपक्षां दुसऱ्या अडचणी होत्या. एरवीं भोसले कुलां-
तीलच मुलगा दत्तक व्हावा ही गोष्ट कोणासही मान्य होण्यासारखीच होय.
वाईच्या इच्छेप्रमाणें व्हावें असें मोघम म्हणण्यांत इच्छास्वातंत्र्याच्या तत्वाला
मान तर होताच परंतु वडोद्याचा मुलगा घेण्यापेक्षांही इतर कोणी अप्रिय व
अनिष्ट मुलगा घेण्याचा परिहारच अधिक होईल अशी आमची अपेक्षा
होती.

असो. आज हातीं आलेल्या लेखांपैकी, पहिल्यासंबंधीं वर लिहिलें. दुसरा
लेख मात्र फारच बोधप्रद आहे. तो आक्टोबरच्या अंकांत घालतां येत नाही,
कारण या अंकाचीं पानें बहुतेक छापून झालीं. तथापि नोव्हेंबरच्या अंकांत
मी अवश्य घालणार आहे. आपल्या इच्छेप्रमाणें तो निनावीच छापूं.

या आपल्या लेखांत दासीला दिवाणपद दिल्याचा उल्लेख आहे त्या
विषयीं योगायोग असा कीं, येत्या जानेवारीपासून अगदीं याच विषयावर
“ दिवाण झिप्री ” या नांवाची कादंबरी मी सह्याद्रींत हप्त्या हप्त्यानें देणार
आहें, ती आपल्या वाचण्यांत येईलच. बाकी नवल विशेष नाहीं. कळावें.

न. चिं. केळकर

१४६

The Hindustan Review
Sinha Library Road,
Patna, E. I. R.,
The 22nd Sept. 1942.

My dear Kelkar,

I shall be grateful to you if you will kindly do me
the favour to send me, as early as it may be convenient
to you, an article on any subject of your choice, for
publication in the Hindustan Review which (as you know
perhaps) I have been editing single-handed, for forty
two long years. You have not been able to comply with
my previous requests, due evidently to pressure of work
on your valuable time. But I earnestly hope you may
kindly see your way to do so now in appreciation of my

labour of love for over four decades. I may add that there are not existing in the country at present even half a dozen periodicals which existed before the Hindustan Review was brought out by me in July 1900. Advancing age, (I am now 71) makes it difficult for me to maintain the admittedly high standard of the Hindustan Review, unless I continue to receive the fullest cooperation and support of my esteemed friends like you. I shall therefore be grateful to you by your kindly taking the trouble to send me from time to time contributions for it on any subject of your choice preferably one in which the public is likely to be intersted at present. Hoping to be excused for the trouble I am putting you to,

I remain,
With my kind regards and good wishes,
Yours very sincerely,
SACHCHIDANAND SINHA

P. S. Heartiest congrats on your sixtieth year. I am eleven years ahead of you.

१४७

The KESARI AND THE MAHRATTA OFFICE
568 Narayan Peth, Poona 2.

Dated 1st October 1942.

My dear Sinha,

Many thanks for your letter of 22nd September. I shall try to write an article for your Review, though I can not promise definite subject or month.

I gratefully accept your generous "congrats" on my attaining "sixtieth year". But will it be ungracious to remind you that I have attained on the 24th August, my 71st year and not 60th year, as you seem to suppose! Even the foreign wicked British Government has extended my

life by its gratuitous gift of one hour in ordering the new official time ! And you, my life long friend, want to cut down ten years of my life? But now that I have actually lived till my 71st year (I was born on 24th August 1872), you owe it to me to guarantee me ten years more, to come upto 70 years according to your calculation. This means that both the debtor and the creditor must live ten years (like my barber shearing me of my gray hair) out of jealousy, you being the grand old man of 71.

You write to me " I am eleven years ahead of you ". So Sir, allow me humbly to tell you, you are not; You may be ahead of me by not more than one year. Come and confess what is your birth-date.

Yours sincerely,
N. C. KELKAR.

१४८

Patna University,
8th October 1942.

My dear Kelkar,

Your kind letter of the first which I have just received is, indeed, very welcome, both for its promise of an article for the Hindustan Review in the near future, and also for your kindly reminding me that you were seventy, and not sixty. Let me assure you that when I wrote sixty it was a mere slip, as I was fully aware that you had completed seventieth year. I also knew the date and the month and the year of your birth which I carefully noted from time back following the example, I should say the good example, of my late lamented friend Chintamani. You were born on 24th August 1872 while I was born sometime earlier on the 10th November 1871. Not many of our old comrades and friends are now alive. It is something that

you and I are still in fairly good health and able to turn out some not quite unuseful work. With my renewed thanks for your kindness and trusting all well

I remain,
With all my good wishes and kind regards,
very sincerely yours,
SACHCHIDANAND SINHA

१४९

मु. पो. विडूळ (उमरखेड)

वऱ्हाड, १५-१०-४२.

साहित्यसम्राट, श्री. तात्यासाहेव केळकर यांचे सेवेसीं, कृ. सा. न. वि. वि. या महिन्याच्या 'सह्याद्रींत' आपण आयुर्वेदाचार्य देशपांडे यांच्या लेखास लिहिलेला प्रास्ताविक मजकूर वाचला. आपणांशीं चाललेल्या चर्चेस माझ्याकडून बरीचशी दिरंगाई होत आहे याची खंत वाटते. पण तिचे कारण आळस नसून वाङ्मयविषयक संज्ञांची व्यवस्था आपणांकडून निश्चित होण्याच्या दृष्टीनें आपणांस कांहींतरी विधायक योजना सुचवावयाची; तिचा निश्चय करण्यासच विलंब लागत आहे. कुग्रामीं वसति असल्यामुळे अवश्य ते संदर्भ पाहण्यास मिळाले नाहीत, त्यामुळेच आपल्या प्रश्नांचीं उत्तरें मनासारखीं लिहून पाठविण्यास आणखीहि थोडासा वेळ लागेल, तरी त्याबद्दल क्षमा करावी.

संगीताचा अंतर्भाव 'साहित्या'तच करावा किंवा नाही, हा विवाद्य प्रश्न सोडल्यावर, आपण व त्यानंतर आयुर्वेदाचार्य यांनीं केलेले विवेचन पटण्यासारखेच आहे. 'पुरुषार्था'तील प्रो. मुळे यांचा लेख पाहावयास मिळाला नाही. तथापि ते 'गीत' व 'संगीत' यांतील भेद ओळखत नाहीत असें दिसते. वस्तुतः संगीत (music) हें केवळ स्वरयुक्त म्हणजे निर्वर्णच असून त्यामुळे गीताची शोभा वाढते. तरी पण संगीतात गीतनिरपेक्ष स्थान मानलेच पाहिजे.

याबद्दलहि कांहींसें विवेचन मी आपणांस पाठविणार असलेल्या उत्तरांत करीनच; म्हणून तूर्त इतकेच पुरे. उत्तरास विलंब झाल्याच्या जाणिवेनें च

(१५२)

आपल्या गेल्या सत्तराव्या वाढदिवशीं आपलें अभिनंदन मीं व्यक्त केलें नाहीं. तथापि, आपल्या सहस्रावधि चाहत्यांप्रमाणें माझीहि उत्कट शुभेच्छा व ईश्वरास प्रार्थना हीच आहे कीं, आपणांस दीर्घ आयुरारोग्य व मनस्वास्थ्य मिळून आपल्या अधिकारवाणीचा लाभ आम्हांस आणखीहि पुष्कळ वर्षे मिळत राहावा.

विडूळ (वऱ्हाड),

१५-१०-४२.

आपला कृपांकित,

माधव गोपाळ देशमुख.

१५०

Indian History Congress

Dr. Bisheswar Prasad

D. Litt.
Joint Secretary

History Department,
University of Allahabad,
November 28, 1942.

Dear sir,

The Indian History Congress, as you are aware, after mature deliberations decided at its Lahore Session to undertake the preparation and publication of a comprehensive history of India primarily written by Indian Scholars. This History will comprise twelve volumes of about 800 pages each. The Congress further appointed three editorial Committees to lay down the syllabus of chapters and select scholars to deal with those aspects or periods of history in which they have specialised. The Modern History Editorial Committee has been able to draw up a provisional list of scholars who may be requested to write certain chapters of the volumes dealing with the period 1712 to 1919.

I shall be grateful if you could kindly agree to write the chapter on chapters mentioned below for the compre-

hensive history of India. Each chapter will comprise about 40 pages. I shall be obliged if you could indicate the time you will take over it and also if any help in the matter of collecting material etc. will be needed.

I have every faith that scholars of your eminence will cooperate to make this project successful, and present to the world a scientific history of our nation. The only viewpoint which the Congress has adopted is that of truth. It is believed the work will have the support of scholars who will give the benefit of their specialised knowledge and research to their countrymen and the world.

I shall be happy to furnish any further information, you may wish to have. An early reply is solicited.

Yours sincerely,
BISHESHWAR PRASAD

Vol. 10th The foundation of the British Empire
1772-1818

Chapt. 4. Marathas. Domestic affairs and relations
with the states in the Deccan and Southern
India 1772-99

To

Mr. N. C. Kelkar,
Kesari Office,
Poona.

१५१

Indian History Congress

History Department,
University of Allahabad,
Dated December 13, 1942.

Dear sir,

I am extremely grateful to you for your kind letter conveying your consent to contribute a chapter on the

के. प.-२०

(१५४)

Domestic Affairs of the Marathas. Your cooperation will greatly add to the value of the History and I hope and pray that you may be spared long to help the cause of Indian scholarship.

We shall be prepared to pay for the charges of a shorthand typist whom you may engage to help you in preparing the manuscript. You may kindly employ one and let me have an estimate of the cost which I shall remit to you every month. I thank you again for your kind response to our appeal.

— Yours sincerely,
BISHESHWAR PRASAD

१५२

THE KESARI AND THE MARATHA OFFICE
568 Narayan Peth, Poona 2.

26th December 1942.

Dear Dr. Bisheshwar Prasad,

I have received your letter informing me that you would pay the charges for a typist for three months as may be necessary. I have already begun to make notes of the material for the chapter assigned to me. I would like however to know, what is intended exactly by Domestic Affairs of the Marathas. Please therefore send me a copy of the printed scheme of the whole scheme of history which I think you have issued. Also if you have before your eyes any definite idea of the content of the word Domestic Affairs, please enlighten me at some length on the 'point or send me some book which may contain according to your committee's view a model treatment of this aspect of Mahratha History. Further I think even for domestic affair the period 1772 to 1799 is

rather too short and abrupt, for even the family quarrels of the Peshwas had commenced long before the Panipat Battle. Further by "Marathas" do you mean only the ruling Peshwas or other Maratha chieftains in Maharashtra.

Yours sincerely,
N. C. KELKAR.

१५३

Studio,
68, Tardeo Road,
Bombay, 3rd July, 1943.

श्री. तात्यासाहेब यांस शि. सा. न. वि. वि.

गेल्या वर्षी फेब्रुवारी महिन्यांत आपलें घरीं श्रीमंत राजे तात्यासाहेब (मिरज) यांनीं श्रीदत्तात्रेय व लक्ष्मी अशा २ घातूच्या मूर्ति करण्याचें काम दिलें होतें हें आपल्या स्मरणांत असेलच.

लिहिण्यास आनंद वाटतो कीं, मूर्ति पुऱ्या होऊन राजे साहेबांना मनपसंत वाटल्या व मिरजेला परवां घेऊनहि गेले. राजे साहेबांनीं ठरलेल्या किंमतीपेक्षा अधिक १०० रु. वक्षीस म्हणून धाडले. यावरून त्यांना काम आवडलें यांत शंका नाही. काम वेळेवर पुरें होऊन मनपसंत झालें, सर्व पैसे वेळेवर मिळाले, वक्षीसहि मिळालें, तेव्हां आपणामार्फतीनें हें काम आलें आणि यशस्वी झालें हें आपणांस कळविण्यास समाधान वाटतें. त्याच बरोबर आपले आभार मानतीं. राजेसाहेबांचा व माझा परिचय नव्हता, आपणच करून दिला त्यामुळें मला ही संधी मिळाली, हें मीं विसरूं शकत नाहीं.

आपण बरेंच वर्षांत भासवण्याला आलां नाहीं. येत्या रविवारीं म्हणजे ता. १० जानेवारी रोजीं आमचे गांवांत एक समारंभ ठरविला आहे. त्या समारंभाचें कारण-गेल्या वर्षी भाताचा दाणाहि पिकला नाही, भयंकर दुष्काळ आमचे गांवार ओढवला होता. अशावेळीं माझे एक मुंबईचे मित्र शंठ माधवजी हरीराम यांनीं झीज सोसून माझ्या गांवाला धान्य पुरविण्याचें आश्वासन दिलें. परंतु धान्य देण्याची योजना चालू होऊन २ महिने होतांच ते निवर्तले. पण त्यांच्या पत्नी श्रीमान् प्रेमाबाई माधवजी या पुढें आल्या व

सतत एक वर्ष पर्यंत त्यांनी आमच्या संबंध गांवाला स्वस्त धान्य दिले. यामध्ये स्वतः त्यांनी १००० रु. झीज सोसली व १०,००० रुपयांचे धान्य खरेदी केले होते. तेव्हां त्यांचा सत्कार करून त्यांना एक ग्रामसभेतर्फे मानपत्र देण्याचे ठरविले आहे.

आपण या समारंभाला येणे शक्य होईल काय ? या अशा निमित्तानेच येणे होते. सवड असेल तर मला कळविण्याची मेहरवानी करावी. सवड झाली तर मात्र यावेळी आपण सहकुटुंब आले पाहिजे. पत्राचे उत्तर लवकर दाडाल तर वरें होईल. क. लो. अ. हे वि.

आ.

वि. पां. करमरकर

१५४

S. K. Kshirsagar,
Tilak Wadi, Poona.

पुणे २, ता. १३-१-१९४३.

श्री. तात्यासाहेब केळकर, कृ. सा. न. वि. वि.-

आपले ता. ८-१-४३ चे कृपापत्र पावले. आपले पुस्तक-इंग्रज आणि मराठे-मी स्वतः येऊन अगर कोणामार्फत एक दोन दिवसांत परत करीत आहे. परत करण्यास बराच उशीर लागला याबद्दल वाईट वाटते.

सदर पुस्तकांत परकीयांचे असोत की स्वकीयांचे असोत, गुण आणि दोष दोन्हीही स्वच्छपणे दाखविले आहेत. स्वकीयांचे दोष दाखविण्याच्या व परकीयांचे गुण दाखविण्याच्या जागा भरपूर आहेत. ज्या अर्थाने चिपळूणकरांच्या निबंधमालेत (स्वकीयांना गुदगुल्या होतील अशा तऱ्हेच्या) इंग्रजांना कोपरखळ्या आहेत, तशा तऱ्हेच्या कोपरखळ्या आपल्या ग्रंथांत नाहीत. अर्थात्, आपल्या पुस्तकाविषयी तसे विधान केल्यास अन्यायाचे होईल.

तथापि अद्या पूर्वग्रहविरहित आणि निःपक्षपाती लिखाणांतीलही स्वाभिमानपर भागावर भर देण्याची, त्यावरच रेंगाळण्याची, त्याखातरच, ते

(१५७)

पुस्तक वाचण्याची जी गेल्या पिढींतील प्रवृत्ति तिचा उल्लेख माझ्या लेखांत अभिप्रेत आहे. राष्ट्रीय आणि स्वजनविषयक खुधामतीला लालचावलेला वाचक कशाकशांतून आःमस्तुति शोषून घेईल याचा अंदाज सांगतां येणार नाही. आपल्या पुस्तकासंबंधीं कित्येकांनीं व्यक्त केलेली अशा प्रकारची वृत्ति अर्थात् वऱ्याच वर्षापूर्वीं तें पुस्तक ताजें असतां हीच माझ्या विधानाच्या मुळाशीं होती.

माझे विधान पुस्तकाच्या स्वरूपासंबंधी नसून लोकांच्या वृत्तीसंबंधी आहे असा खुलासा मीं आपणांस भेटलों तेव्हां प्रथमारंभींच केला होता.

त्यांतूनहि माझ्या विधानांतून पुस्तकासंबंधींचें मत कोणी काढल्यास पुस्तकाइतकाच मजसंबंधीहि अन्याय होईल. लेखांतील प्रतिपाद्य विषय याहून विस्तारानें सांगण्याची शक्यता असती तर इतपतहि गैरसमजास जागा राहिली नसतीसें वाटतें.

आपण चर्चेस व खुलाश्यास संधि दिली, त्याबद्दल आपला आभारी आहे. कळावें, असाच लोभ असावा हे वि.

आ.

श्रीकृष्ण केशव क्षीरसागर

१५५

Feb. 15, 1943.

Dear Mr. *****

Many thanks for your invitation to attend the All Parties Leaders' meeting at Delhi on 18th instant. I regret I shall be unable to attend it.

The fast to capacity undertaken by M. Gandhi, is a master stroke in tactical politics and in international self advertisement of which he alone is capable. I do not accept the ethics or even the politics of the fast. I do not believe that M. Gandhi had not heard for six months what was being done in the country by the Congress agents. I can only say that reversal of the Congress

movement machine is admirably suited in point of time to M. Gandhi's intellectual conviction that Japan's invasion of India is now an impossibility.

But whatever my view of Gandhian politics, I wish that (1) M. Gandhi should stop the fast outright. (2) Or if he proceeds with it he should be able to survive it. In any case Govt. would be wise to release him unconditionally, for thereby may be obtained a sure guarantee that the movement should stop. It would be a misfortune however if he uses his release to go plump into Mr. Jinh's arms in the ephemeral interest of the formation of a national government as visualised by Mr. Rajagopalacharier.

Yours sincerely,
N. C. KELKAR.

Sub.

- 1 C. Rajagopalacharier, Esq.
 - 2 K. M. Munshi, Esq.
 - 3 G. I. Mehta Esq.
- Birla House, New Delhi.

१५९

PATNA UNIVERSITY
Patna, The 3rd April 1943.

My dear Kelkar,

Many thanks for your kind letter of the 29th, acknowledging the receipt of a copy of my "Writings and Speeches". I am sorry to learn of your indisposition. But I am glad that you are now better. I pray that you may be soon restored to your normal health. I shall look forward with great interest to read your kindly promised review of my book in the Mahratta.

(१५९)

I have just received the reprint of your articles from the Mahratta. I shall read the articles you have mentioned in your letter, with great care and interest. In fact, I shall read the whole pamphlet with the attention that anything written by you deserves.

Trusting all well,

I remain
With my kind regards and good wishes,
Yours sincerely,
S. SINHA

१५७

६८, ताडदेव रोड,
मुंबई,
ता. २८-४-४३.

श्री. तात्यासाहेब यांस-
सा. न. वि. वि.

आपल्या प्रोत्साहनाने घरत-पर्स-निधी स्थापला, त्याला या जूनमध्ये ७ वर्षे पुरी झाली. या निधीचा श्री. घरतांना त्यांच्या अडचणीच्या प्रसंगी. अत्यंत उपयोग झाला. अजून १ वर्षाला पुरेल इतका निधी आहे. तो पुढल्या वर्षी संपला म्हणजे घरत-पर्स-निधी-मंडळ नोकळें झालें. यापुढें श्री घरतांची काळजी करण्याचें कोणाला कारण नाही. कारण त्यांच्यापाशीं त्यांना पुढें पुरेल इतकी शिल्लक त्यांच्या खाजगींतून जमली आहे. आपण हा उपक्रम सुरू केला होता व तो व्यवस्थित पार पडला हें आपल्या कानीं जावें म्हणून मुद्दाम लिहीलें आहे.

सोबत जमाखर्च घाडला आहे तो केसरोमध्ये प्रसिद्ध होण्याची व्यवस्था करावी. दर वर्षी प्रसिद्ध होत असतोच. क. लो. भ. हे वि.

आ.

वि. पां. करमकर.

(१६०)

१५८

P. S. Joshi,
40 Bree Steet, Johannesburg,
South Africa.

Dear Mr. Kelkar,

I owe you an apology for not replying to your letter dated 14th January earlier. I received your letter from India only by last mail.

I do think that South Africa will not remove the present Indian restrictions after the war when India is expected to achieve freedom. The only difference will be that the status quo will be maintained and no further restriction will be enacted legislatively. There might be sympathetic administration of the existing laws but to think of the elimination of the colour prejudice against the Indians in South Africa is to think of the impossible event. The Afrikan speaking population is prepared to see a free India but is unwilling to accept Indians as political or social equals. The colour consciousness is so deeprooted in the Boer and Briton of South Africa that whiteism in the land will be prepared to breakup with the British commonwealth than to remove the colour bar.

The Indian Government however could have showed a more honourable and dignified stand by recalling the High Commissioner on the enactment of the latest Asiatic occupation of land and Trading Restriction Bill. This legislation is still another proof of the tyranny of colour.

Yours sincerely,
P. S. JOSHI.

१५९

दि बृहन्महाराष्ट्र शुगर सिंडिकेट, लिमिटेड, पुणे.

श्री

Outward No. 5403

२३-६-१९४३.

श्रीयुत न. चिं केळकर,

पुष्करिणी, प्रभात रोड, पुणे ४, यांस,

कृ. सा. न. वि. वि.

आपलें ता. २२-६-४३ चें पत्र पावलें. सदरहू ठराव सर्वात्मते पास झालेला आहे. विरुद्ध किंवा तटस्थ कोणोहि नव्हतें. तरी कृपा करून आपण बोर्डातर्फे लवादाचें काम करावें.

कळावें, लोभ असावा ही विनंति.

आपला,

वि. दा. फाटक,

अध्यक्ष.

१६०

सु. पो कामशेत, जि. पुणे.

ता. २-७-१९४३.

सा. न. वि

कालच्या सह्याद्रीत इतिहास व ललित वाङ्मय हा आपला उत्कृष्ट विवेचक लेख वाचून अप्रतिम संतोष वाटला, तो आपणांस कळविणें अवश्य वाटतें. ता. १ जूनच्या सभेंत अतृप्त राहिलेली तृषा या लेखानें पुरे. पुर भागली. मीं आजपावेतों इतिहासांत सत्य शोधित बसण्याचा खटाटोप घ्यर्थ आहे असें अनेकवार सांगत आलों, त्यांचा पाठपुरावा मला आपल्या या लेखांत मिळाल्यानें द्विगुणित समाधान वाटलें. या लेखानें इतिहासकार व

क. प.-२१

ललित लेखक या उभयतांसहि आपण ज्या मर्यादा व सावधगिरीच्या सूचना घालून दिल्या आहेत त्या कायमच्या मार्गदर्शी होत यांत संशय नाही.

आपलें कुशल चिंतितों. लौभ असों द्यावा ही विनंती.

गो. स. सरदेसाई.

१६१

सावरकर सदन, मुंबई २८,

दिनांक १५-७-४३.

गुरुवयं श्री. तात्याराव केळकर यांसी:-

हिंदुमहासमैनें विक्रमादित्याचा, २००० वर्षे संवताची पुरीं झालीं म्हणून, एक अखिल (Pan Hindu.) राष्ट्रोत्सव करण्याचा ठराव कानपूरला केला. त्यानंतर असे अनेक ठराव आर्यसमाज-सनातनी प्रभृति संस्थांनीं उत्तर हिंदुस्थानांत ठायीं ठायीं केले. अनेक हिंदु राजामहाराजांचाहि हाच मानस. ह्या प्रकरणीं एक शिष्टमंडळ बॅ. जमनास मेहता यांचे प्रमुखत्वाखालीं दिल्लीस शिंदे सरकारांना भेटलें. महाराजांनीं अत्यंत आनंदांनें नि अभिमानानें सर्वतोपरी सहाय्य देण्याचें आणि उज्ज्वलच हा समारंभ करण्याचें मान्य केलें. त्यांनीं बॅ. जमनादासांना २० दिनांकीं (जुलै) पुढां भेटीस बोलाविलें. त्यांचा मानस कीं, मेहताजींनीं त्यांना भेटावयास येण्याचे आधीं या प्रकरणीं आपल्याकडील-आरंभ म्हणून-एक दहा पांच, प्रमुख माणसांचीं मते, स्वाक्षरीसह या योजनेवर घेऊन यावीं आणि लोकसंग्रहकार, समर्थ अशा प्रबळ संस्थेची-हिंदुमहासभेचीच विशेषतः-सहानुभूति नि सहकार्य निश्चित करून यावें. त्या प्रमाणें मेथाजींनीं काल मला भेट दिली, नि त्या सभापणाची सविस्तर माहिती सांगितली. मी त्याचा नुसता सारांश सांगत अ.हे. सोबत योजनेची त्यांना नि आपल्या सर्वांनाहि जुळेल अशी कांहीं मुख्य विषये जोडली आहेत. त्यांना एकंदरींत अनुकूल अशा अर्थानें या कच्च्या पत्रकावर इकडच्या पहिल्या प्रमुख सद्या पांच सहा घेऊन मेहताजी स्वतः ग्वाल्हेरला दिनांक २० च्या आधीं जाणार. मेहताजी पुण्यास वेळ झाला तर स्वतः आपणांस भेटणारच आहेत. पण तें निश्चित नाहीं.

येवढ्यासाठी आपणांपैकी, चार पांच जणांना हें पत्र टाकीत आहे. आपणावर कोणताहि आर्थिक बोजा नाही. एक अखिल भारतीय (हिंदु) मंडळ स्थापन होऊन मग कार्य त्यांचें तें करतील. आमच्या स्वाक्षऱ्या ह्या केवळ मेहताजींना जाताना पाठिवा म्हणून महाराजांपुढें ठेवतां याब्या या पुरत्याच सध्यां देणें आहे. तरी आपण, त्यांतील किरकोळ वा प्रत्येक विधानावर भर न देतां, एकंदरीत सहानुभूती म्हणून, पाठिवा म्हणून, सही करावी. म्हणजे काम चालू होईल. अशी साग्रह विनंति आहे.

या कार्यात अनेक संधानें साधतां येतील. तें मी प्रत्यक्ष भेटींत साग्र सांगेन. सूज्ञांना सूचनाहि पुरेशी आहे सध्यापुरती. कळावें, लो. अ. हे वि.

आपला,

वि. दा. सावरकर

१६२

श्री

३९५, सत्यभुवन,

१४ वा रस्ता,

खार (मुंबई नं. २१),

ता. २३-७-१९४३.

सप्रेम नमस्कार वि. वि.

पत्र लिहिण्यास करण कीं, आपण मी तयार केलेल्या सूक्तींबद्दल कांहींच लिहिलें नाही. आपलें समग्र वाङ्मय पुनः वाचून राहिलेली नून्यता भरून काढणार आहे. त्या दृष्टीनें मी आगाऊच सुरुवात केली आहे.

हें पत्र लिहिण्याचा माझा दुसरा एक हेतु आहे. आपल्याला माहितीच आहे कीं, मी यंदा इतरच्या वर्गात गेलों असून माझा आणि प्रा. न. र. फाटक यांचा विशेष संबंध येतो. तुमचे व प्राध्यापक महाशयांचे संबंध कसे असावे याचें अनुमान त्यांच्या लेखणींतून उतरलेल्या कै. न्यायमूर्ति रानडे यांच्या

चरित्रग्रंथावरून कधीच काढले होते, आणि माझे अनुमान एका गेल्या मंगळ-वारच्या प्रसंगावरून खरें ठरलें. हा प्रसंग ता. २०-७-४३ चा होय.

ते गडकऱ्यांच्या भावबंधनावर चर्चा करीत असतांना, आपल्यावर कसे घसरले हें मी आपणांस कळवीत आहे. ते म्हणाले कीं, १९२६ सालीं एक साहित्य संमेलन माधवराव किवे यांच्या अध्यक्षतेखालीं भरलें असतांना, त्यावेळीं आपण स्वतः व कै श्री. कृ. कोल्हटकर असे दोघेहि उपस्थित होतां. त्यावेळीं आपण भाषण करतांना, 'गणपति,' 'सायुध' वगैरे शब्दांवर विनोद केला, आणि श्रीपादरावांनीं 'काकणभर' या शब्दावर कोटी केली. ती कोटी आपण आपलीच आहे असें 'गतगोष्टी' या पुस्तकांत म्हटलें आहे. यावर आपण सह्याद्री मासिकांत माझ्या नांवाचा उल्लेख न करितां किंवा मला पत्रद्वारें कळवून वरील विधानाची फोड करावी. आपणांवद्दल व्यक्तिशः नितान्त आदर असल्यानें मीं आपणांस मुद्दाम कळवित आहे.

श्री.नरहरपंतांचा स्वभाव 'मी म्हणें ती पूर्व' अशा प्रकारचा असल्यानें त्यांना मीं कधीहि प्रश्नोत्तरें देण्याचा माझ्याकडून प्रयत्न करीत नाहीं.

गेल्यावर्षीं त्यांनीं असें एक विधान केलें कीं, श्री. दत्तोपंत केळकरांचें पारितोषिक मिळालेलें "संस्कृतिसंगम" पुस्तक अर्घवट आहे. असें असून तशा धर्तीचें एखादें पुस्तक लिहिण्याचा प्रयत्न त्यांचेकडून झालेला दिसत नाहीं.

इंग्रजी वाङ्मयांत सूक्तीचा प्रकार बराच दिसतो आणि मराठी वाङ्मयांत मात्र त्याची पूर्णतः उणीव आहे. मी सूक्ती व इतर उपयुक्त असें लिहून ठेवीत असल्यानें माझ्याजवळ असंख्य सूक्तींचा संग्रह आहे. कं. ह. ना. आपट्यांचा सूक्तीसंग्रह मी तयार केला असून तो आर्यभूषण छापखान्याचे व्यवस्थापक श्री. पटवर्धन यांना पसंत पडला आहे. पुढच्या दोन महिन्यांत छापून पुरा करण्याचें आश्वासन त्यांनीं मला दिलें आहे.

कॉलेज अभ्यास करीत असतांना कोणत्याहि वाङ्मयाचा सखोल अभ्यास होत नाही; परंतु वेळ मिळाला कीं, कादंबरीसारख्या वाङ्मयप्रकारांत पाऊल टाकून बघणार आहे. नवल विशेष काहीं नाहीं. पत्रोत्तर पाठवावें लोभवृद्धि व्हावी हे विज्ञापना.

आपला कृपाभिलाषी,

पु. भा. खरे.

१६३

श्री

भडगांव, ३१-८-१९४३.

पूज्यवर तात्यासाहेब केळकर, पुणे-

अत्यादरपूर्वक सप्रेम सा. न. वि. वि.

आपणां सर्वांचें कुशल इच्छितों. आज कित्येक दिवस आपलें दर्शन घ्यावें असें सारखें मनांत येत आहे. पण कोणत्या ना कोणत्या अडचणीमुळे तें जुळूनच येत नाहीं. म्हणून आज पत्ररूपानें तरी तें घ्यावें असें वाटून प्रस्तुत पत्र लिहीत आहे. उत्तरार्थ आपलें लहानसेंच आलें किंवा नुसती आपली सही पाहावयास मिळाली तरी तें सार्थकें लागलें असें मानीन.

पर्मिट नसल्यामुळे 'केसरी' वाचावयास मिळनासा झाल्यास तीनक वर्षे झालीं. या युद्धामुळे पोटाप्रमाणेंच आमच्या बुद्धीचीहि असह्य उपासमार होत आहे.

येत्या आक्टोबरच्या सुट्टींत, किंवा नोव्हेंबरांत सांगलीसंमेलनास जाईन तेव्हां, आपलें समक्ष दर्शन घ्यावें असें ठरविलें आहे. पण तें साधेलच असें सांगवत नसल्यानें प्रस्तुत पत्राच्या उत्तराची अपेक्षा करीत आहे व दुधावरची तहान ताकानें भागवून घेईन असें म्हणत आहे.

कृपा लोभ असावा ही विनंती.

आपला कृपाभिलाषी,

दत्तात्रय व्यंकटेश पै

१६४

No'11, Stanmore Crescent,

Havelock Town,

Colombo,

3rd, September 1943.

My dear Tatyasaheb,

Many thanks for your letter of the 25th August. I

requested you and Pandit Malaviyaji only on my arrival here to send me blessings on my assumption of office on that day. Panditji also had been kind to send me a reply immediately on receiving the telegram wishing success in my new mission.

I entirely agree with you that my task to bring about a reconciliation between the conflicting interest of Ceylonese and Indians settled in Ceylon is really a difficult and delicate one. That was the very reason why I stood in need of some encouragement from those whom I revere not merely as my elders but as statesmen with larger experience and friends who genuinely feel for me. You seem to be under the impression that the indentured system is still in force, in the immigration of Indian labourers to Ceylon. But under the act of 1923 it had altogether been abolished, and all emigration is now purely on a voluntary basis. The Govt. of India of course has taken the opportunity to see that the planters who are the mainly employers of Indian labour on tea and rubber estates in Ceylon, guarantee them certain advantages which in their opinion are essential for the comfort and convenience of the poor men who have to cross the seas for their livelihood. The problem has two aspects. One is national and the other humanitarian. No man should be torn of the rights of citizenship simply because, he happens to be poor. Advanced political science as well as economics have recognised that labour manual or intellectual is as good and valuable an asset as capital, and therefore in the eyes of the law and in treatment meted out by the state no distinction should be drawn between man and man on the ground of being indigent or affluent. The Indian Government has to see that the State of Ceylon ought not to be allowed to deny these Indian labourers who go there at the instance of the Ceylon Govt. and whose labours are fully

utilised and exploited by them in the development of their own state, elementary rights of citizenship. In this political aspect is also involved the question of India's prestige. We would't allow our men to be exported to any country merely to be condemned there to a state of helotage to the end of their lives and sometimes of a number of generations coming after them. If there is a clear intention established on the part of the labourer to make that country his permant home then he must be considered eligible for all the rights which under the laws of the state their own citizens enjoy. India should not be treated by other nations particularly those which are comprised in the British Common Wealth of Nations merely as a Depot of coolies. The second point which is obviously humanitarian does not call for any explanation at all. It is upto the master to see that his servant gets the minimum comforts which every human being is entitled to possess ; and the relation between the master and servant must be of a votary nature so as to prevent the servants from degrading or deteriorating into a state of slavery. The Govt. of India has done a good deal during the last 20 years in this direction. Credit is also due to the Hon. Members of the Executive Council who happened to deal with the question of Indians overseas as one of the subjects included in their portfolios. Credit is also due to the vigilance with which public opinion is attentive and voice on the conditions of the Indians overseas inviting the attention of the Govt. of India to anything that requires to be looked into by them in the interest of the people of India and of the immigrants abroad. This in my opinon is work which requirs not merely close study of the conditions prevailing in any particular country but broad sympathy on the parts of the Governments concerened. My duty mainly concerns

नगर वाचनालय सातारा

संगणकीकृत

in appealing to the generous and noble impulse of the two Governments and calling upon them to do their duty to these poor men who are drawn away from their motherland to satisfy the pangs of their hunger. Poverty is not a crime and therefore the poor man's lot deserved better treatment than the lot of the criminal. If you feel with the need for the reform of jails particularly in the matter of treating delinquents in a spirit of greater kindness and fellowship by authorities in charge of prison, then you can have no difficulty in grasping the ethics or the moral principle that underlies or should underlie the policy of Govt. of a country whose children have to go out to distant countries simply for the sake of earning their livelihood. The fact that conditions in their motherland do not give them suitable opportunities for feeding themselves and making an honourable living is no fault of theirs. It is a penalty they pay for conditions which have been brought about by the actions of others and therefore it is the duty of the state to do something to secure bare justice to them in lands where it is their lot to pass their days. I believe I need not dilate further on this point but I am sure you don't stand in need of any explanation like that from me. You may read the above as not any thing written by me to satisfy you but to vindicate to some extent the position which I have agreed to hold for the present.

With my regards for you, Dear Tai, Yeshwantrao, Kamalatai and Kashinathrao, and Vithalrao with their children and also your three daughters in law.

Yours sincerely,
M. S. ANEY

१६५

Dewas State

Palace,

Dewas State, जे. वी.

ता. ६-९-४३.

रा. रा. नरसिंह चितामण केळकर साहेब मु. पुणे, वि. वि.

पुण्यश्लोक श्री. कं. संभाजी महाराज हे कितो वीर विभूति होते हें आपल्यासारख्या विद्वानास लिहून कळविण्यास नको. त्यांची समाधी योग्य रीतीने वांधली गेलेली नाही व ती वांधली जावी हा मी संकल्प केला आहे. राजेश्री आठवले हे इकडेस आले होते, तेव्हां मी त्यांना हें काम स्वतः अंगिकारल्यास सोईचें पडेल म्हणून सांगितलें. त्यांनीं मोठ्या स्वखुशीनें हें काम करण्याचें कबूल केले. तेव्हां आपल्यासारख्यांनींही त्यांत मन घातल्यास हें काम थोड्या वेळांत पुरें होण्यास अडचण पडणार नाही; तरी आपण कृपा करून ह्या कार्यास मदत करावी. क. लो. अ.

स. पवार

१६६

Raja of Miraj (Sr.)

मिज, १८-९-१९४३.

स. नमस्कार वि. वि.

पत्र पोहचलें. आपणांस मी व श्रीमंत बाबासाहेब मळेकर असे मिळून भेटणार आहोंत. सबब त्यांच्या व माझ्या उभयतांच्या सबडीप्रमाणें आगाऊ आपणांस कळवितों. नंतर आपण यावें. त्यापूर्वीं येथें थोडें प्रारंभीचें काम झालें पाहिजे. प्रिन्सेसचेंबरच्या मीटिंगला मी यंदा दिल्लीला जात आहे. पुढच्या महिन्याच्या नऊ तारखेस मीं येथून निघेन. त्याचेपूर्वीं चार पांच दिवसांचें आंत बोलाविलें तर बोलावू शकेन, नाहीतर आल्यावर चार दिवसांनंतर बोलावीन. आरंभीचें काम होण्यावर आपलें येंणें अवलंबून आहे आम्ही सर्व ठीक आहोंत. कळावें, लोभ असावा ही विनंती.

आपला,

तात्यासा

के. प.-२२

१६७

श्री

रोशन गिहला,
सिमला (ईस्ट),
२५ सप्टेंबर ४३.

ति. रा. रा. तात्यासाहेब यांस प्रेमपूर्वक साष्टांग नमस्कार वि. वि

मला ३१ ऑगस्ट रोजीं प्रि. डॉ. महाजनी यांनीं कळविलें होतें कीं, मी सादर केलेला अहवाल आपण त्या सुमारास वाचीत होतां. माझ्या अहवालांत शुद्धलेखनाच्या अनेक चुका व भाषापद्धतीहि ग्राम्य होती. पण कामाच्या गडबडीमुळें सुधारणा करावयास अवकाश सांपडला नाही त्याबद्दल आपण क्षमा करालच. ति. रा. रा. ज. सं. करंदीकर ह्यांनीं अजून अहवाल वाचला कां नाही ?

मला काल सांगण्यांत आलें आहे कीं, दसरा जवळ आहे. सीमोल्लंघनाचा मुहूर्त अजून कळला नाही. पण कूच करण्याच्या अगोदर मी पाठीमागचा सर्व व्यवस्था करून निघालेला वरें. तेव्हां माझी अशी विनंती आहे कीं, शिक्षणनिधि सदस्यांची सभा लवकर आटोपून जर मला मुक्त केलें व दोन्ही करारनामे व विमाकंपनीच्या मूळ दस्तऐवजाचे कागद मला परत केले गेले म्हणजे मी त्याच्यापुढील व्यवस्था करून प्रयाण करीन व पाठीमागची काळजी इतकी राहणार नाहीं.

तरी कृपाकरून लवकर सभा भरवून निकाल केला गेला तर मी आपला फार आभारी होईन. केव्हां पटकन जाईन ह्याचा नेम नाहीं. तयार राहण्यास सांगितलें आहे. तेव्हां कृपा करून त्वरित निकाल करावा. कळावें.

आपलाच,
दामोदर नरहर ठकार

(१७१)

१६८

दि बृहन्महाराष्ट्र शुगर सिंडिकेट, लिमिटेड, पुणे २.

श्री

तारीख २९ सप्टेंबर, १९४३.

सेवेसीं —

कृतानेक सा. नमस्कार विज्ञापना वि. तारीख १३ सप्टेंबरच्या आंत तीन हजार रुपये दिल्यास व्याजाची सूट मिळून पुणे मराठी ग्रंथालय ऋणमुक्त होईल असें चिटणिसांनीं कळविले. सदर रक्कम माझे बंधु नारायण गोविंद आगाशे यांची आहे. आपलें पहिलें पत्र त्यांना दाखवून तीन हजार रुपये ग्रंथालयास देण्यास त्यांची संमती घेतली आहे. व्याजाची सूट मिळून ग्रंथालय ऋणमुक्त झाल्यास उत्तमच. परंतु सूट मिळाली नाही व विजया-दशमीच्या आंत ग्रंथालय ऋणमुक्त होत नाही असें दिसून आल्यास आणखी लागणारी रक्कम देण्यास बंधूंनीं संमती दिली आहे. आपली इच्छा ग्रंथालय ऋणमुक्त व्हावें अशी आहे व ती पूर्ण करणें आमचें कर्तव्य समजून सदर रक्कम दिली आहे. यापेक्षां विशेष कांहीं केलेलें नाही. कर्तव्य केल्याबद्दल आभार मानावयाचे नसतात, त्याप्रमाणें आमचे आभार मानण्याचा ठराव ग्रंथालयातें करू नये अशी आमची इच्छा आहे. फॅक्टरीवरून पुण्यास आल्यावर आपली समक्ष भेट घेईन. कळावें. सेवेसीं श्रुत होय ही विज्ञापना.

आपला,

चंद्रशेखर गोविंद आगाशे

१६९

श्री

सांगली (एस्. एम्. सी.),

ता. ३-१०-४३.

श्री. माननीय तात्यासाहब केळकर यांस—

कृ. सा. नमस्कार वि. वि.

आपणांस कळविण्यास आनंद वाटतो कीं, काल रोजीं श्रीमंत राजे-साहेबांनीं विष्णुदास भावे-नाट्यविद्यामंदिरासाठीं देऊं केलेल्या जागेसंबंधी

शेवटचा जागा ताब्यांत देण्यासंबंधीचा हुकूम दिला व त्याप्रमाणे दोन तीन दिवसांत जागा ताब्यांत मिळेल. या नाट्यविद्यामंदिर समितीचे अध्यक्ष या नात्याने ती ताब्यांत घेण्याचे वेळीं आपल्या उपस्थितीची आवश्यकता असेलच असे नाही. तथापि आपण जर त्या निमित्ताने येथवर आलां तर दोन तीन गोष्टी साधतील. एक तर रीतसर ताबा घेण्याचा शिष्टाचार आपल्या हातून होणे शोभून दिसेल. दुसरें उत्सवसमारंभाचा वराच तपशील अद्यापि ठरावयाचा आहे. आपल्या सल्लामसलतीचा या कामीं फार उपयोग होईल, व तिसरें, श्रीमंत राजेसाहेब, राणीसाहेब यांस रीतसर निमंत्रण देणाऱ्या मंडळींत आपण प्रमुख असल्यास विशेष शोभून दिसेल. म्हणून आपण यावे अशी आम्हां सर्वांची आग्रहाची सूचना आहे. ता. ८ रोजी राजेसाहेब दिल्लीकडे जाणार आहेत. तत्पूर्वी निमंत्रणास जाणे आवश्यक आहे. म्हणून आपण ५ किंवा निदान ६ तारखेस येथे येणे आवश्यक आहे.

तथापि आपले येणे अशक्य असल्यास एक गोष्टीची सूचना आपणांस देऊन ठेवतो. श्रीमंतांनी पायाचा दगड वसविण्याची सूचना करण्याचे भाषण आपण करावयाचे असे आम्हां सर्वांचे मत आहे. म्हणून हें लक्षांत ठेवावे ही विनंति.

स्वागताध्यक्षांपैकी, नाट्यसंमेलनाचे वावतीत थोडा मतभेद व अनिष्ट वर्तमानपत्री चर्चा झाल्याचे आपल्या नजरेस आलेच असेल. आनंदाची गोष्ट ही की, शेवट गोड होईल अशी उमेद-नव्हे खात्री-वाटत आहे. तसदीची माफी असावी, ही विनंति.

आपला,
गं. गो. कानेटकर

१७०

दि वृहन्महाराष्ट्र शुगर सिंडिकेट, लिमिटेड, पुणे २.

श्री

४ ऑक्टोबर, १९४३.

सेवेसी कृतानेक सा. नमस्कार विज्ञापना विशेष.

आपणांस समक्ष कळविल्याप्रमाणे रा. लेले यांचेवरोबर पुणे मराठी

(१७३)

ग्रंथालयाकरितां रुपये ८०० पाठविले आहेत. आपल्या इच्छेप्रमाणें येत्या विजयादशमीच्या आंत सदर संस्था ऋणमुक्त होईल अशी तजवीज करण्या-बद्दल विनंती आहे. मी उदईक सकाळीं मुंबईस जात आहे. कळावें, सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

आपला,

चंद्रशेखर गोविंद आगाशे

श्री

४, ऑक्टोबर १९४३.

“ व्याजासकट सावकाराची रक्कम देऊन संस्था ऋणमुक्त केलेली आहे ”
आभार मानूं नये.

चंद्रशेखर गोविंद आगाशे

१७१

श्री

रोशण व्हिला,

सिमला (ईस्ट),

५ ऑक्टोबर १९४३.

ती. रा. रा. तात्यासाहेब यांस प्रेमाचा शिर सा. न, वि. वि.

आपलें ता. २ चें कृपापत्र पावलें. दक्षिणी ब्राह्मण युद्धशिक्षण निधीच्या निक्षेपघान्यांची सभा होऊन माझ्या विनंतीप्रमाणेंच करण्याचें ठरवलें गेलें हें ऐकून कितीतरी समाधान वाटलें. आपल्या सर्वांचा मी कृतज्ञ आहे. ती. रा. रा. नानासाहेब धारपुरे यांच्याकडून निकाल कळण्याची मी सारखी वाट पहात आहे. मला आपणा सर्वास निरनिराळें व लांबलचक खुलासेवार पत्र लिहिण्यास अवसर सांपडत नाही ह्याबद्दल आपण क्षमा कराव. मी ज्या ज्या वेळीं लिहित असतो त्या त्या वेळेस तें आपल्या सर्वांकरतां असतें. तेव्हां आपण कोणीही मज गरीबावर राग न धरावा. मी श्रीरामचंद्रजींना फूल वाहिलें तें श्रीकृष्णाकरतांही एवढेंच नाही तर ज्या भारतमातेच्या पोटीं

श्रीरामचंद्रजी व श्रीकृष्ण वगैरे झाले त्या आयदेवतेलाच ते पोहचावे या उद्देशाने ते वाहिले जाते. आपण पांचहि थोर गृहस्थ मला पूज्य आहांत. आपल्या पांच जगांत जरी थोडोवहूत इतर गोष्टींत आयुष्यामध्ये मतभ्रंशता बसली तरी एका अंतिम गोष्टीत आपण सर्व एकमताचेच आहांत. तेव्हां माझे पत्रे आपण खुल्या मनाने एकमेकांना दाखविलीं तर मला फार आनंद होईल. लढाई नसती तर मला वेळहि जास्त सांपडता.

माझ्या अहवालांतोल अक्षर नि अक्षर सत्य आहे. पुढे मागे योग्य संधि सांपडल्यावर आणखी सप्रमाण सिद्ध करतां येईल. माझे एक फारा दिवसांचे स्नेही रा. नारायण बाळकृष्ण गद्र आहेत. गृहस्थ फार विद्वान व कौशल्यपूर्ण आहे. मुंबई इलाख्यांत एक्झिक्यूटिव्ह एंजिनिअरच्या उच्च दर्जावरचे व आज ८ ऑक्टोबर १९२३ पासून वावीस तेवीस वर्ष उच्च नौकरी करीत आहेत. ह्या लढाईमध्ये मध्य आशियांत आलेल्या स्वानुभवांचे त्यांनीं एक चौपडें तयार केले आहे. फार उद्योधिक आहे. आपण जरूर जरूर वाचावे. आपला माणूस पाठवून माझे नांव (मी त्यांचा मित्र आहे असे त्यांच्या घरच्या माणसांस) सांगून त्या १९२८ ते १९४२ पंधरा वर्षांच्या उपकथेची एक प्रत मागवून घ्यावी. पुण्यांतील त्यांच्या घराचा पत्ता-घ. नं. ८४२ सदाशिव पेठ.

आपण मला लढाईवर जाण्यापूर्वी शुभाशिवांदा दिला की- "तुम्ही खुशाल काळजी न करतां कामगिरीवर जा व यशस्वी होऊन या." हा पवित्र आशिवांदा वाचून माझ्या मनाला किती उत्साह वाटला असेल ह्याची कल्पनाच केलेली वरी-पण लढाईत जीव देतांना तो अमोल जीव नुसत्या जपानीशत्रूला दूर ठेवण्याकड खर्च होत आहे त्यापेक्षां स्वदेशाला स्वतंत्र करण्याकरितां फेरला जात आहे अशी कल्पना घोळत असती तर तो उत्साह किती तरी दुणावला असता ! असो.

मी येथे जानेवारी (१९४३) अखेर आलों. त्यावेळेस सांगण्यांत आले की मी फक्त दीड दोन महिनेच राहोन, पण पुढे मी दिल्लीला काहीं फार महत्त्वाच्या सूचना केल्या त्या एकदोघांना कडू लागल्या पण इतर पुष्कळ मोठ्या अधिकाऱ्यांना पसत पडल्या व मला १ एप्रिलला सांगितले की सप्टेंबर अखेर मला सिमल्यास ठेवून घेतले आहे. आतां २४ सप्टेंबरला

(१७५)

सांगण्यांत आले कीं, तयार असावे. लवकरच कूच करणार. मी शूद्र व कवडीमोलाच्या प्राणाचा असे होऊं नय तर नवीन होणाऱ्या मॉट बॅंटेनच्या विल्लारांत (कळपांत) ठेवण्यास योग्य आहे, मला युद्धपद्धतीचें सिंहावलोकनही करावयास शिकावयास मिळेल व लढाईंत मी कामीं आलों तरी मग हरकत नाही, असें माझें म्हणणें आहे म्हणून मला एका मोठ्या अधिकाऱ्यानें दिल्लीस भेटण्यास यावें असें काल पत्र पाठविलें आहे. मो येथून गुह्वारीं निघून दसऱ्याच्या सुमूहतीनें त्याला भेटेन. हा अधिकारी १९३२ मध्ये सावा कॅप्टन व माझा कंपनीकमांडर होता. त्याचे वडील रशियामध्ये झारच्या दरबारीं ब्रिटिशांचे वकील होते. पुढें वडिलांप्रमाणें हाहि १९३५ मध्ये तिकडेच निघून गेला व सध्या तो येथें हिंदुस्थानचा नौकर नसून अंयती ईंडनच्या तर्फे गाठविला गला आहे. त्याला मी इतका आवडत असें कीं, अत्यानंदाच्या भरांत तो मुद्दाम येथें (रोगण व्हिल्यांत) माझ्या घरीं भेटण्यास येऊन गेला. असो. पाहूं काय होतें तें.

ती. रा. रा. नानासाहेब धारपुरे यांस माझा निरोप कळवावा कीं, मला मुक्त केलें गेल्याचें अधिकारपत्रक व विमाकंपनीचे गहाणवजा दस्तऐवज लवकर पाठविले तर मी जाण्यापूर्वीं दुसऱ्यांच्या नांवें करणें व इतरहि विल्हेवाट मला लावणें भाग आहे, तसें करूं शकेन. तरी कृपा करून व्यवस्था करावी. कळावें, घाईत लिहिणें झालें म्हणून क्षमा असावी.

आपलाच,

दामोदर नरहर ठकार

१७२

GOVERNMENT HOUSE
GANESHKHIND
8th October 1943.

My dear Mr. Kelkar,

As I am going back to the U. K. next week after completion of my tour of India I should be very pleased if you could spare a few minutes to have a talk about the constitutional future of India with me next Sunday

morning at, I suggest, 10. 00 A. M. I have a room at the Council Hall put at my disposal or if you prefer it I will come and see you at your residence at the same time. Would you kindly reply to me at Government House, Ganeshkhind ?

Yours sincerely,
B. GRAM FERRIS

१७३

श्री

गांधीचौक, नांदुरा (वऱ्हाड),

८-१०-४३.

श्रीयुत न. चि. केळकर यांशी,
सविनय सप्रेम नमस्कार वि. वि.

आपला माझा कसल्याच प्रकारचा परिचय नसतांना, मी पत्र पाठवीत असलेला पाहून आपणांस फार आश्चर्य वाटेल. पण माझ्या सारखीच अशी किती तरी प्रकारचीं पत्रे आपणांस आलेलीं असतील आणि येत राहातील. तेव्हां माझ्याच पत्रांचे आश्चर्य वाटण्याचे आपणांस काय कारण ? असो.

आपला 'हास्यविनोद मीमांसा' हा ग्रंथ मी सध्या वाचून राहिलों आहे. दीडशें पानें मी त्याची एका बैठकीत वाचलीं आहेत. पुस्तकाची सुरवाती-पासूनच फार गोडी लागलेली आहे. आणि आतांहि तें केव्हां वाचीन असें मला झालें आहे. तुमचीं पांचसहा पुस्तके आणि 'सह्याद्री' मधून येत असलेली 'दिवाण झिप्री' ही कादंबरीहि माझ्या वाचण्यांत आली आहे व पुढें येणार आहे. आपण साहित्यसम्राट आहांत, तेव्हां जास्त गौरविण्याचे काय कारण ? पुन्हा तें आपणांस आवडणारहि नाहीं असें आपलें मला वाटतें.

'हास्यविनोद मीमांसे' तील अध्याय २ रा यांतील दुसरा भाग जो 'हास्यविनोदाचे शरीरावरील सुपरिणाम' हा आहे ना - तो भाग माझ्या मते उत्कृष्ट आहे. आणि आमच्या वऱ्हाडांतील लोकांच्या तो भाग वाचनांत आल्यास फार उत्तम होईल. कारण आधीच आमच्या वऱ्हाडांतील लोकांत

(१७) नगर वाचनालय सातारा

वाचनाभिरुचो फार कमी. आणि मजलागिलोच तर वृत्तपत्रांतिल वातमी
अगर भविष्य ! तेव्हां सध्यां अमरावती येथें श्री. शं. शौ. चुके एम्. ए.
यांच्या संपादकत्वाखालीं निघत असलेल्या 'ज्योतिप्रकाश' मासिकांत तेवडा
तो भाग लेखरूपानें उतारा म्हणून प्रसिद्ध करावा असा माझा विचार आहे.

लेख प्रसिद्ध करण्याची परवानगी आपण झाल याच हेतूनें हें पत्र
लिहिण्याचें करीत आहे.

आपला,

कृष्णकुमार कोल्ते

१७४

CAMP, Madhavnagar,
Budhgaon. S. M. C.
15th October 1943.

My dear Tatyasaheb,

You will remember that I have been looking forward for an opportunity and the pleasure of having you with us in some quiet place. Some time back I remember to have suggested this to you and had hoped to have you at Alibag which is both our dear Konkan and quiet too.

For change of climate I have moved down to this place and I expect to be here for some time more. It would be such a pleasure to have you here. This place has indeed, a very nice and bracing climate and you will find that the change does you also some good as it is afterall near your birthplace, if I am not wrong. Poona has plague just now and I would therefore suggest your coming here for say a week or so. Can I look forward to your acceding to my request ?

There are a hundred and one things that we may be

(१७८)

able to discuss and pass at least some days in a happy atmosphere in a good climate and at a quiet place.

A line with your programme will oblige.

Yours sincerely,
C. S. ANGRIA

१७५

सांगली,

१३-१२-४३.

सादर नमस्कार वि. वि.

गेल्या नाट्यमहोत्सव संमेलन प्रसंगी ज्या प्रथित-यश साहित्यिक व समाजसेवकांचा सन्मान करावयाचें योजिलें होतें त्यांत आपण आहांत हें आपणांस माहीतच आहे. संमेलनाला आपण उपस्थित होऊं शकला नाहीं. ह्यामुळें सांगलीकरांची फार निराशा झाली. त्या प्रसंगी श्री. सौ. राणोसाहेब यांचे हस्तें आमच्या आदराचें एक अल्पसें प्रतीक व स्मारक म्हणून नटेश्वराची एक छोटी प्रतिमा आपणांस नजर करण्यांत आली होती. ती सोबतचचा पोस्टल् पार्सलानें आज रोजी आपणांकडे पाठविण्यांत येत आहे. कृपापूर्वक तिचा स्वीकार व्हावा व सांगलीकरांवरील लोभ कायम असावा ही नम्र विनंति.

आपला नम्रसेवक,

गं. गो. कानेट्कर,

कार्याध्यक्ष, संमेलनोत्सव मंडळ.

१७६

Sir Gokul Chand Narang

5 Montgomery Road,
Lahore,
4th January, 1944.

Dear Sir,

You are fully aware that in the North Western Frontier Province the Hindoos are in a miserable condition. Repeated raids are made by trans frontier raiders

and Hindoos are often murdered and their men, women and children are frequently abducted, their houses and shops are generally set on fire and all sorts of other excesses are committed on them. It is seldom that anything is done by the government of the North Western Frontier Province (Now a Muslim League Government) to get hold of raiders and punish them. No effective steps have so far been taken to put a stop to these raids. Otherwise also the Hindoos of North Western Frontier Province are harassed and oppressed and their life is made miserable in various ways.

The Hindoos of the rest of India have been expressing sympathy with the oppressed Hindoos of the Frontier Province but adequate steps have not so far been taken to put sufficient pressure on the Government to prevent the raids and to provide proper protection to the Hindoos of that Province. The question has been discussed here and we have come to the conclusion that it is necessary to have a committee of leading men of all India to keep a watch over the affairs in the Frontier Province and to devise plans for the protection of their Hindoo brethren of the Frontier and for the redress of their grievances. As you are a leading Hindoo of your Province and have a feeling heart, I would request you to give your consent to your name being included as a member of the proposed committee.

I shall feel much obliged if you kindly let me have your consent at your earliest convenience.

I may add that this committee may also keep an eye on the affairs of Sindh, Punjab and Bengal, i. e. Hindoo minority Provinces as well as Indian States under Muslim Rulers.

Yours truly,
G. C. NARANG

१७७

श्री

करवीर हिंदू महिलाश्रमासमोर,

मंगळवार पेठ, कोल्हापूर,

१-८-१९४४.

श्री. न. चि ऊर्फ तात्यासाहेब केळकर यांना, नमस्ते.

आज एका विशिष्ट कारणासाठी आपणांस तपदी द्यावी लागत आहे याबद्दल क्षमा असावी. आज ह्या पत्रासोबत कॅ. डॉ. बाळकृष्णांच्या 'शिवाजी धी ग्रेट' या ग्रंथाच्या दुसऱ्या खंडाचे दोन भाग आपणांकडे समोक्षणाथर पाठवीत आहे. पहिल्या खंडाचे दोन भाग त्यांनी आपल्या ह्यातीत आपणांकडे पाठविले होतेच. त्यांवरील आपला अत्यंत मार्मिक व सहृदय अभिप्राय १७ जुलै १९३२ व ३ सप्टेंबर १९३३ च्या 'मराठा' पत्रांतून आलेला आहेच. तसेच, केसरीच्या ६ सप्टेंबर १९३२ च्या अंकांतून आपण मराठी भाषेतून महाराष्ट्र वाचकांसाठी घेतलेला परामर्श तितकाच हृद्य आहे. कॅ. डॉ. बाळकृष्णांच्या वावतीत त्यांच्या ह्यातीत आपण आपली आपुलकी तर दाखविलीच व त्यांच्या मृत्यूनंतर श्री. मो. रा. बाळवे यांनी लिहिलेल्या 'डॉ. बाळकृष्ण-चरित्र, कार्य व आठवणी' या ग्रंथाच्या वावतीत प्रस्तावना लिहून अत्यंत आत्मीयतेने मदत केलेली आहे. त्यांच्या शिवाजीविषयक व कोल्हापूरांतील विक्षणविषयक कामगिरीबद्दल मी आपणांस नव्याने ते काय सांगणार आहे ? आपला त्यांचा घनिष्ठ संबंध आलेला आहे. तसेच, आपणांमार्फत महाराष्ट्राने त्यांच्या कार्याची केलेली वृज त्या पुस्तकाच्या प्रस्तावनेत व आपण 'हृदगत'नंतर प्रसिद्ध केलेल्या पत्रव्यवहारांत आपण नमूद केलेली आहेच. आज त्यांच्या 'शिवाजी धी ग्रेट' या पुस्तकाच्या वावतीत पुनश्च आपल्या सहकार्यांच्या अपेक्षेने आपणांकडे घांव घेत आहे. आज आपणांकडे पाठविलेल्या दोन भागांपैकी, पहिला त्यांच्या ह्यातीत पुस्तकरूपाने बाहेर पडलेला होता, मात्र दुसऱ्या भागावरीलवरच त्यांचे प्रकाशन व्हावयाचे असल्यामुळे तो जनतेसमोर यावयाचाच होता. दुसऱ्या भागाचे हस्तलिखित त्यांच्या ह्यातीत-मृत्युपूर्वी एक आठवडाच-तयार झाले होते. पहिले प्रूफ

(१८१)

नयामून छापण्यासाठी शेवटची आज्ञाही केली होती; फॉर्म मशीनवर चढला, मात्र तो पुरा झालेला पाहाण्याचें भाग्य त्यांना देवानें लाभूं दिलें नाहीं. ज्या ग्रंथाच्या वावणींत त्यांनीं शिवकार्यासाठीं उच रेकार्ड प्रथमच उजेडांत आणण्यासाठीं, मनदा, छायाचित्रें व कागदपत्रें वगैरेच्या वावणींत अलोट पैसा खर्च केला व सतत १५ वर्षे प्रकृतीकडे दुर्लक्ष करून अविश्वांत ब्रडपड केली तो त्यांच्याच हयातींत पुरा होऊन त्यावरील सुंदर अभिप्राय व मोठमोठ्या विद्वानांनीं केलेलें कौतुक पाहायला मिळालें असतें तर त्यांच्या श्रमाचें व पैसाचें चीज झालें असतें. पहिल्या खंडाचे दोन भाग प्रसिद्ध झाले त्या वेळींच त्यांनीं सदर पुस्तकाची पृष्ठसंख्या व सेटची अजमामें किंमत ठरविली होती. पण युद्धामुळें, कागदाच्या भरमसाट वाढलेल्या किंमतीमुळें व अपेक्षेपेक्षां पृष्ठसंख्या वरीच वाढवावी लागल्यामुळें पुस्तकांची किंमत संपूर्ण सेटला १५ रु. ऐवजी २० रु. करणें भाग पडलें. पहिल्या दोन भागांवर हिंदुस्थानांतील निरनिराळ्या भागांतून पत्रें, अभिप्राय व परीक्षणें आलीं. शिवरायाच्या कार्याविद्दल डॉक्टरसाहेबांनीं पहिल्या तीन भागांवरून प्रस्थापित केलेल्या मतांचा उत्कर्ष चवथ्या भागांत पहावयाला मिळतो. सदर पुस्तकांच्या प्रकाशनाला थोडा विलंब होत आहे याची मला पूर्ण जाणीव आहे. त्यांच्या मृत्यूनंतर त्यांनीं वाढविलेल्या पसऱ्याचा आवर व विस्कटलेली संसाराची घडी कशीवशी बसविण्यांत मला बराच काळ घालवावा लागला. त्यांतच माझ्या प्रकृतीचें अस्वास्थ्य असल्यामुळें व इतर बरगती अनेक कारणांमुळें विलंब झाला ही गोष्ट खरी. पुस्तकें सर्व वांधून तयार आहेत. प्रकाशनसमारंभही झालेला आहे. फक्त तो रसिकांपुढें व चिकित्सकांपुढें यावयाचा होता. कोणत्याही वाङ्मयवधूची रसिकांपुढें मंत्रेसाठीं पाठवणी करताना आपणांसारख्यांच्या कौतुकाच्या शब्दांचा पाठिवा हवा असतो. त्याच अपेक्षें आज हें पत्र लिहून आपला अत्यंत गजबजलेला वेळ घेतला याबद्दल माफी असावी. डॉक्टरसाहेबांनीं लिहिलेल्या या प्रचंड कार्याचें चीज महाराष्ट्रांत व्हावें व त्यांनीं लिहिलेले हें पुस्तक शिवरायाच्या सर्व निस्सीम भक्तांच्या व अभ्यासकांच्या दृष्टीपथांतून गेलें तर त्यांच्या ऋणांतून मला थोडेंफार मुक्त झाल्यासारखें वाटेल. या दृष्टींत आपण आजपर्यंत दाखविलेल्या सहानुभूतीनें ह्याही खेपेस सहकार्यांचा

हात छाल अशी अपेक्षा केली तर त्यांत वावगें नाहीं ना ? लोकप्रियता, भारदस्तपणा व प्रसाराच्या बाबतींत अग्रगण्य असलेल्या आपल्या 'केपरो' व 'मराठा' पत्रांतून त्याबरोल आपला मार्मिक व रसोद्ग्राही अभिप्राय शक्य तो लवकर प्रसिद्ध करावा अशी आपणांस नम्र विनंती करीत आहे. आपले वय व वाङ्मयीन व्याप व इनर कार्यांचा प्रसार याची जाणाव असूनही आपणांवर सापवीत असलेल्या कामगिरीचें महत्त्व व त्याला योग्य व्यक्तो पाहूनच आपणच हें कार्य आत्मीयतेनें करावें असा हट्ट घेतला तर आपण मजबूर रागावणार नाहीं ना ? डॉक्टरसाहेबांच्या वाङ्मयविषयक या शब्दांच्या कार्यांचा सांगता करतांना आपणांसारख्या त्यांच्या ज्येष्ठ व श्रेष्ठ साहित्यिक मित्रांच्या मदताची अपेक्षा करायची नाहीं तर कोणाची करावयाची ? पुन्हां एकवार आपण आमच्यासाठीं तसदी घेऊन आम्हांला उपकृत करावें अशी नम्र विनंती करून इथेच थांबतें. पुस्तकें मिळाल्याची पोंच आल्यास फार आभारी होईन.

आपली एक हितैषी,

श्रीमती राधाबाई वालकृष्ण

१९८

श्री

पुणे, १४-१-४४.

रा. रा. सॉलिसिटर सवनीस यांस--कृ. सा. वि.

आपलें पत्र पोंचलें. करंदीकरकृत सावरकर चरित्रास पहिला नंबर देण्याविषयी आपलें व माझे मत जुळलें हें पाहून आनंद झाला. तथापि, तो ग्रंथ सरकारजमा झाला म्हणून त्याला तखंड पारितोषिक कसें देतां येईल अशी शंका आपण प्रगट केली ती मात्र मला पटत नाहीं. पुस्तक सरकारजमा झालें तें त्यांतील फक्त कांहीं कांहीं वाक्यांकरितां हें स्वतः सरकारनें कबूल केलें आहे. त्यांतील बरीचशां इंग्रजी अवतरणें किंवा उद्धृत वाक्यें आहेत. आक्षेप घेतलेल्या मराठी वाक्यांत स्वतः ग्रंथकाराचें मत प्रतिपादणारीं अशीं फारच थोडीं आहेत. या निकालावर अपील दाखल झालें आहे व हायकोर्टाचें मत सरकारच्या मताहून भिन्न पडूं शकतें असा अनुभव आहे. तात्पर्य, सरकार-

जपतीमूळें स्वतंत्र वृद्धीच्या, तखंड पारितोषिक परीक्षकांस आपलें मत प्रगट करण्यास कांहींच हरकत वाटू नये. आपलें मत प्रगट व्हावयाचें तें तो एक मराठी वाङ्मयात्मक ग्रंथ या नात्यानें, आणि हें मत पारितोषकाच्याद्वारां प्रगट व्हावयाचें आहे. आपण एकंदरीनें वाङ्मय ग्रंथाला म्हणजे ग्रंथकाराला वक्षीस देत आहोंत. ती गोष्ट करितांनां “हें पुस्तक वाजारांत विकत मिळेल कीं नाहीं ? आणि मिळणार नाहीं तर वाचकांस उपलब्ध होणार नाहीं ” या युक्तिवादानें आपण आपला गुणप्रकटीकरणाचा हात मागें कां घ्यावा ? शिवाय त्याहि दृष्टीनें हें आपणांस मी सांगणों कीं, पुस्तक लिहून, छापून, विकून, वाटून, वाचून संपलें देखील ! आणि त्या नंतरच आतां हा जुलूमो सरकारी हुकूम निघाला आहे. तात्पर्य, तखंड पारितोषिक सावरकर चरित्राला (अर्थात् चरित्रकाराला) घावें असें माझे स्पष्ट मत. तें बदलणार नाहीं. तरी हें लक्षांत घेऊन आपण व जाधवराव यांनीं वाटेल तो निकाल करावा, कळावें.

न. चिं. केळकर

१७९

S. A. Sabnis,
Solicitor.

41A, Bruce Street, Fort,
Bombay, 17th Jany. 1944.

My dear Mr. Kelkar,

I am in receipt of your letter of the 14th instant and I entirely endorse your view point expressed therein. Although I have got my doubts whether the University will accept our recommendation in case the appeal is decided in favour of the Government, I think we should do our duty in a fair and straight-forward manner, regardless of Government's action.

I am sending herewith the Award for your signature. After I receive the same duly signed by you I will forward it to Mr. Jadhav in due course.

Yours sincerely,
S. A. SABNIS

(१८४)

१८०

Duni Chand B. A.
Advocate, M. L. A. (Punjab)
Ex M. L. A. (Central)

Kripanivas Cottage,
Ambala City,
14 February 1944.

My dear Mr. N. C. Kelkar,

You have been always in my mind as a great man and your comparative silence is I think probably due to your old age. I fervently pray for your long life and health to serve the country.

As you must be knowing the country has been reduced to the state of a graveyard in so far as the public activities are concerned and I fear you will ascribe it to the bungling on the part of the Congress. In spite of your serious differences with Mahatmaji it is high time for your proving a friend indeed in the hour of the need, of Mahatmaji and the Congress. Yours can be a valuable contribution of service to the country at this critical stage.

I am strongly of opinion that the recall of any decision or resolution by the Congress at the point of British bayonet is neither possible nor desirable but at the same time reconsideration of the situation by Mahatma Gandhi and others and the modification of the Congress position of their own free will is the greatest need of the hour. Whatever is possible should be done in order to achieve the following objects :—

1 The unconditional release of Mahatma Gandhi and the Congressmen.

2 Recommending to them the reorientation and reconsideration of the entire policy and programme of action of the Congress.

(१८५)

3 An enquiry into the excesses committed by or against the people through an international tribunal or through some other impartial body.

4 Restoration of civil liberties to the people.

5 Compensation to the persons wronged by the Government without the least justification.

6 Condemnation of the policy of the Government in regard to paralysing of most of the legitimate activities in the country.

Being interned I can only write a private and personal letter and therefore it may be considered as such.

With the highest regards for you and praying for your long life and health I remain,

Yours sincerely,
DUNI CHAND

१८१

Ramnarain Ruia College,
Bombay (19), 15-2-1944.

कृ. सा. न. वि. वि. आपला लेख काळजीपूर्वक वाचला. आपण लिहितां स्याप्रमाणें विषयसूचीची आवश्यकता आहे.

ह. भ. प वंकटस्वामीची म्हणून जो प्रत आहे ती पंडित पांडुरंगशर्मा, ती. रा. रा. माधवराव देशमुख, ह. भ. प. वंकटस्वामी व मी अशा चौघांनी तयार केलेली आहे. आम्हां गुरुबंधूपैकीं, ते ज्येष्ठ व श्रेष्ठ म्हणून त्यांचे नांव घातलें. कोश, ओव्यांची अनुक्रमणिका, श्लोकांचे अर्थ वगैरे वराचसा भाग मी व ती. माधवराव देशमुख यांनी तयार केला आहे.

ओव्यांच्या अनुक्रमणिकेचा उपयोग वारकऱ्यांना, कीर्तन-प्रवचनकारांना फार आहे. पण विषयसूचीचा तसाच किंवाहुना त्याहूनहि थोडा अधिक उपयोग आहे. अशी सूची माझे भाचे श्री. लक्ष्मणराव कर्वे यांनीं जवळजवळ तयार केली आहे. ती सुधारून ज्ञानेश्वरीच्या नव्या आवृत्तीबरोबर छापवावयाचें ठरलेंहि होतें. परंतु लढाईमुळें कागदांचे भाव इतके वेसुमार वाढले आहेत
के. प.-२४

(१८६) .

की, छापावयास धीर होत नाहीं.

मला वाटते, हा आपला लेख म्हणजे लेखमालिकेचा प्रारंभ असावा. आपण वेचे काढणार होतात ते काम पुरे झाले का ? बहुधा पुरे झाले असेल. कळावे.

शं. वा. दांडेकर

१८२

Kunwar Sir Jagadish Prasad

K. C. S. I. , C. I. E.

O. B. E.

Camp,

Via

Moradabad (U. P.)

March 8, 1944.

Dear Mr. Kelkar,

We are holding a conference in April in Lucknow over which Sir Tej Bahadur Sapru will preside. The main object of the Conference is to deal with those provinces which are at present governed under section 93 of the Government of India Act. Many of us feel that it is about time that there was a modification of this rule.

I hope you will find it possible to attend. I am enclosing a formal letter of invitation.

Kindly send your reply to me to Moradabad or to Raja Maheshwar Dayal at Lucknow.

Yours sincerely,
JAGADISH PRASAD

१८३

Miraj High School, Miraj.

Dated 10-3-44.

सेवेशी शिर सा. न. वि. वि.--

आपण मिरज हायस्कूलचे माजी विद्यार्थी. आपल्या इत्का अखिल भारतीय

कीर्तीचा दुसरा विद्यार्थी मला तरी माहीत नाही. म्हणून आपण हुड्डी पार्टीला येऊन गेल्यानंतर एक दिवस श्रीमंत राजेसाहेबांच्या जवळ गोष्ट काढली, त्यांनी लागलीच संमति दिली व आपले दोन तीन फोटो मिळवून त्यावरून श्री. जाचक, डॉइंग शिक्षक, मिरज हायस्कूल यांनी कामास सुरुवात केली व तैलचित्र पूर्ण केले. मी आपणांस हजार वेळां रूपांत पाहिले अश्याकारणानें तैलचित्राकडे अत्यंत काक दृष्टीनें पाहिले, अनेकदां पाहिले; नंतर श्री. राजेसाहेबांस अनावरणापूर्वीं एकदां दाखविलें. ते त्यांतील मर्मज्ञ असल्यामुळे त्यांनीहि त्यांत दोष दाखविला नाही; चित्र फारच सुंदर साखलें आहे असें आम्हां सर्वांस वाटतें. आपणांसही तें खासच आवडेल, अशी माझी खात्री आहे.

(१) आपण दुसऱ्यास ज्ञान देणें व दुसऱ्याचें जोवित सुची करणें या करतां आपला आयुर्व्यय केळांत.

(२) लोकोत्तर व्यक्तींच्या सान्निध्यांत व देशसेवा करण्यांत आपण आपली प्रज्ञा खर्च केली.

(३) केसरीस जें महत्वाचें स्थान व वैभव आज आहे तें मिळवून देण्यांत आपणच खरोखर फार मोठा भाग उत्रलला आहे.

(४) स्वयंप्रज्ञा, बहुशाखी उद्योग, कल्याणप्रकृतिस्वभाव, मनाचे मृदुलत्व, रसिकतायुक्त विद्वत्ता, चिकित्सक बुद्धी, निगर्वीपणा, दूरदर्शित्व, अष्टपैलूपणा, समयज्ञता, व्यवहारज्ञान, साहित्यांतील मर्मज्ञता व शक्य तितका अवोचकपणा हे गूण आपणांत मोठ्या प्रमाणांत वास करीत आहेत.

(५) लेखन व वाचनाची आपली हास आजही तरुणाला लाजवील अशी आहे.

(६) राजकारणातील मर्मज्ञता व देशहिताची तळमळ जितकी आपल्या लेखांत पूर्वीं दिसत होती, तितकी आजही सह्याद्रींत लिहिलेल्या— 'हां कावा आम्हांला कळतो', 'इंग्लंड, रशिया व जपान'—याही ताज्या लेखांत दिसते.

दि. व. एल्. पी. कुळकर्णींनीं—ज्यांच्या हस्तें आपल्या मिरज हायस्कुलांतील तैलचित्राचें अनावरण झालें (८-३-४४)—म्हटल्याप्रमाणें 'जें महाभारतीं नाही। ते नव्हे लोकीं तिहीं।' तरीच आपल्या लेखसंग्रहाची स्थिती

आहे; सतत उद्योगरत, बुद्धिप्रधान, सत्त्वगुणयुक्त, पुरुषावतंस काय करू शकतो तें आपण करून दाखविलें. आपण धन्य व कृतकथ्य आहांत. ह्यापैकी थोडें जरी कार्य एकाद्याचे हातून झालें तरी तो आपणांस धन्य समजल. माझ्या सारख्याच्या हातून मिरजेच्या आपल्या शाळेची सेवा चांगली झाली तरी मी आपणांस धन्य समजेन. असो. पत्र फार लांबवीत नाहीं, पण मी मुख्या-
व्यापकाचें काम करोत असतां, श्रीमंत राजेसाहेबांनीं मला पुढें करून हें काम करून घेतलें ह्याबद्दल मला आनंद व अभिमान वाटतो. परमेश्वर आपणांस दीर्घ आयुरारोग्य देवो, अशी इच्छा प्रदर्शित करून पुरें करितों. कळावें, सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

कृ. ग. परांजपे

ता. क. श्री. जाचक तैलचित्रकार यांस थो. राजेसाहेबांनीं २०० रुपये दिले.

कृ. ग. प.

१८४

अहमदनगर नाट्योत्तेजक मंडळ

अहमदनगर,

ता. ३०-३-१९४४.

श्रीयुत तात्यासाहेब यांना, कृ. सा. न. वि. वि.

आपलें स्वलिखित भाषणाचें टिपण आणि यशवंतराव यांचे पत्र काल-रोजीं मला मिळालें. तासभर माझे मन इतकें अस्वस्थ झालें कीं, मला काय करावें तें सुचलें नाहीं. श्री. हिवरगांवकर यांना तें नेऊन दाखविलें आणि त्यांचीहि तीच स्थिति झाली. म्युनिसिपॅलिटीचें मानपत्र आणि Silver cask तयार असून त्यांनीं म्यु.टीच्या सभासदांना आमंत्रण पत्रिकाहि पाठवून दिल्या. मीही तसेंच केलें. परंतु “देव देतें आणि कर्म नेतें” तशी आमची नगरच्या लोकांची स्थिति झाली. परंतु त्यास इलाज नाहीं.

आज आपण २० वर्षांनीं नगरला येणार होतो म्हणून नगरच्या सब

गटांतील, सर्व पक्षांतील लोकांची मने आपणांस भेटण्यास आतुर झालीं होतीं. सर्वांचे डोळे आपल्या येण्याच्या मार्गावर लागले होते. लोकांच्या मनांत कोण प्रचंड उत्साह निर्माण झाला होता, त्याची कल्पनाच मला व्यक्त करतां येणे शक्य नाहीं. त्या सर्वांची आपण आजारी असल्यामुळे येत नाहीं असें कळल्यावर खूपच निराशा झाली. आपल्याबद्दल केवढा आदर, केवढें प्रेम लोकांच्या मनांत !

आपणांस लवकरच वरें वाटो अशी मी अंतःकरणापासून परमेश्वराची प्रार्थना करतां. आम्ही आमच्या कार्याचें पाहून घेऊं, परंतु आपल्या प्रकृतींत आराम पडो हीच इच्छा आहे.

तात्यासाहेब, आपण चांगले वरें व्हा, खूप विश्र्वांति घ्या आणि मग पुनः मी आपणांस विनंति करायला पुण्याला येईन तेव्हां या. मी आपणांस वचन-बद्धही करूं शकत नाहीं आणि वचनमुक्तही करूं शकत नाहीं. आपण चांगले वरे झालांत म्हणजे नगरच्या लोकांच्या आपल्याबद्दल असलेल्या आदराकडे आणि प्रेमाकडे पाहून मी नगरला आपणांस आणल्याशिवाय राहात नाहीं असें आपल्याबद्दल असलेल्या भक्तीनें जर मीं म्हणालों तर तो आतां माझा अधिकारच आहे, होय ना ?

श्री. काशिनाथपंत आणि यशवंतराव यांना माझा सप्रम नमस्कार. टांचण ठेऊन घेतलें आहे.

आपला कृपाभिलाषी,

रा. र. अष्टेकर

१८५

नीलकमल, नानावटी कॉलनी,

शुक्रवार पेठ, पुणे २,

११ एप्रिल १९४४

कृ. न. वि. वि.

आपण आपल्या पत्रावरील मायन्यांत कृ. सा. न. वि. वि. लिहिलें आहे तें मला खरोखर आवडलें नाहीं. नुसतें न. वि. वि. लिहिलें असतें तरी

चाललें असतें. परंतु वास्तविक सर्वत्र दृष्टीनीं व विशेषतः साहित्यदृष्ट्या, आपण आशिर्वादच देणें योग्य नव्हे काय ?

आपला अभिप्राय वाचून अत्यंत आनंद वाटला. आपल्याला पाठविलेलीं पुस्तकें वाचावयास वेळ तरी होईल कीं नाही या शंकेनें मीं फक्त दोनच पुस्तकें पाठविलीं आणि आपल्या अभिप्रायाचो मनांतून तळमळ वाटत असूनही अभिप्राय देण्यावद्दल मी वितंती केली नाही. परंतु असें असतांही पुस्तकें इतक्या लवकर वाचून अभिप्राय कळवित्यावद्दल फारच आभारी आहे.

“ माझी कोरोव लेणी ” ‘ कोणती विशेष व्यक्ति डोळ्यापुढें ठेऊन लिहिली ? ’ या आपल्या प्रश्नाला परस्पर उत्तर देण्याकरितां आपणांकडे दोन अभिप्राय पाठविले आहेत ते वाचून पाहिल्यावर उलगडा होईल. इतरांना मी अर्थातच या कादंबरींत आत्मचरित्राचा यत्किंचित् भाग नाही असेंच सांगत असतें. ही सर्वस्वी नवलकथा आहे असें तोंडभर म्हणतां यावें म्हणूनच कथानायिकेचें वय मी पुष्कळसें वाढवलें; पण त्यामुळे उलट गंमत झाली ती अशी कीं, लोक कादंबरी आत्मचरित्रपर आहेतसें ठाम समजून माझे वय मात्र पन्नाशीवर असावें अशी कल्पना करतात !

डॉ. परसनसिंग इत्यादि जुन्या काळच्या व्यक्ति, हुजुर पागेंतील आरंभीची माहिती, सेवासदन व्याख्यानें असे जे उल्लेख व वर्णनें आली आहेत त्यांवद्दल मला लिहितां येण्याचें मुख्य कारण म्हणजे आमच्या ती. वडिलांचा गतगोष्टीविषयीं बोलण्याचा व त्यासंबंधी चित्रतुल्य वर्णनें करण्याचा नाद होय. आमची आईही, हुजुरपागेंत मिस हफर्ड असतेवेळीं ती एक दोन वर्षे शिकत होती. ती सेवासदनांतील वर्णनें नित्य करी. घरांतील कोणीहि व्यक्ति, कुठेहि जाऊन आल्यास सर्व सविस्तर हकीगत इतरांना सांगण्याचा आमच्या घराण्यांत परिपाठच पडलेला होता. ती. वडील आपणांकडे जाऊन आले तरी आपण कोणत्या माडींत बसलां होतां, रेघांचा सदरा घातला होता कीं मुळींच नव्हता, पेटी वाजवीत होतां कीं वाचीत होतां, झालेंच तर बोलणीं काय झालीं, हें अगदीं सविस्तर सांगत. ते आपणाला ‘ अष्टपैलू हिरा ’ म्हणून वाखाणीत असत.

भवानी विरूपाक्ष मंडळांतील कांहीं घटना व व्यक्तिवर्णनें कांहीं लोकांना एका विद्यमान मंडळाविषयीं लिहिल्याप्रमाणें वाटलीं. परंतु भटगुरूंच्या

मठाचा वुरखा वर घातलेला आहे हें आपल्या लक्षांत आलें असेलच

तारिणीवाई ही व्यक्ति खरोखरी काल्पनिक असूनहि पुष्कळच लोकांना ती सत्यसृष्टीतील वाटली आहे. तिच्या वाड्याचें वर्णनही काल्पनिकच आहे. या माझ्या म्हणण्यावर लोक विश्वास ठेवीत नाहीत.

‘एका आयुष्यांत दोन जोडपाट्या फुटण्याचें दुःख नायिकेला देण्याचा काय अधिकार?’ या प्रश्नाला उत्तर म्हणून विधीला जो अधिकार आहे तो कादंबरीकाराला आहे असें मला म्हणतां येईल, परंतु विचारांतीं मी असें मान्य करतें कीं, शेवट सुखमय असता तर वरें झालें असतें. शेवट जो दुःख-पर्यवसायी झाला, तो केवळ कादंबरी लिहिली त्या वेळच्या माझ्या मनःस्थितीचाच परिपाक होय असें आतां वाटतें. सुमतीमुकुंदरावांचें लग्न, यथेच कादंबरीला विराम मिळाला असता तर विघडलें नसतें मात्र लोकापवादाला भिऊन सुमतिमुकुंदरावांनीं विवाहबद्ध न होतां ध्येयनिष्ठ राहावयास हवें होतें हें मला पटत नाही. सहजासहजीं सुख मिळत असल्यास शिवाय तें न्यायनीतीनें मिळत असतांहि मनुष्यानें तें कां लायाडावे ? साहित्यिकांनीं असे कठीण आदर्श लोकांपुढें कां मांडावे ? वैवाहिक जीवन निसर्गनियमांना अनुसरून असतांना त्याविरुद्ध ध्येयवाद उभारण्याचा अट्टाहास कां ? असलें हें ‘आदर्श जीवन’ डोळ्यापुढें ठेवून अविवाहित राहिलेले तरुण स्त्रीपुरुष कांहीं काळपर्यंत संयम करूं शकतात, परंतु कांहीं काळानंतर त्यांच्या मनाचा तोल पार सुटून कदाचित् ते ध्येयच्युतहि होतात अशीं उदाहरणें आपण कितीतरी पहातां. उन्हांत वसून कादंबरी लिहिली तर ती अधिक चांगली लिहून होईल काय ?

मी एक नवी कादंबरी लिहित आहे. एकतृतीयांश लिहिली आहे. तीमध्ये उदाहरणांसहित वरील विषयाची चर्चा मी करणार आहे.

भाषेविषयीं माझें मत जर मी असे सांगेन कीं, मराठी भाषा मला लिहायला व वाचायलाहि आवडत नाही, तर आपण आश्चर्यचकित व्हाल; परंतु सत्य आहे ही गोष्ट. संस्कृतांतील किंवा हिंदींतील नादमाधुरी वा दृष्टिरम्यता मराठींत नाही. मराठीसारख्या ओवडधोबड भाषेंत मला लिहावें लागतें हें मी दुर्दैव समजतें. कादंबरी लिहितांना फक्त शेंकड्यांनीं ती खणणार

हेही शल्य मनाला खुपतें. विषयांतर करून असेही म्हणण्याचें घाष्टर्घ करतें कीं, व्यर्थ प्रांतभाषांच्या अभिमानाला वळी न पडतां हिंदी (संस्कृतनिष्ठ) हीच राष्ट्रभाषा झाल्यास, लेखकांना आपले ग्रंथ सर्व भारतांत लाखांनीं खपलेले पहाण्याचें भाग्य लाभेल.

स्पष्ट मतप्रदर्शनांवद्दल क्षमा असावी.

“साम्राज्यासाठीं” हि कादंबरी आपणांकड पाठविणार आहे. तीतील मुख्य कथाबीज विजयनगरच्या इतिहासावर आधारलेलें आहे. “कीर्ति” व “हाच कां घर्म” हि पाठवितें. क. ही वि.

आ.

शांता नाशिककर

१८६

No 11 Stanmore Crescent,
Colombo, 14th April 1944.

My dear Tatyasaheb,

I was so glad to receive your letter of the 1st April. I hope you have now sufficiently recovered and have regained your strength to attend to normal work with your usual energy and enthusiasm. Your Sanskrit verses sent along with your letter reveal that your intellect can indulge with the same ease in the composition of Sanskrit poetry as it does in Marathi. You are perfectly right when you say that versification in the language of the Gods—Sanskrit—, works as a healing balm to patients suffering from pain. I shall treasure these verses with me as a precious gift from you. I gladly accept your suggestion that I should send you a contribution to your Sahyadri on Indo-Ceylon problem. I will be glad to send my article for the July number of your magazine.

Yours sincerely,
M. S. ANEY

तारण नाम संवत्सरे ।

ना. वा. गोखले, दर्यापूर, वऱ्हाड

(श्री. अणे यांच्या संस्कृत कवितावद्ध पत्राला केळकरांनी जे संस्कृत कवितांत उत्तर पाठविलें व जें सह्याद्रींत छापलें गेलें त्यानंतर केळकरांना आलेलें पत्र)

नरसिंह ! कथं शङ्कां हृदि भो स्थाप्यते त्वया

‘तारणे’ माधवस्याशा, नस्यात् सार्थवती कथम् १

रुग्णशय्यास्थितस्यास्ति भेषजं वाङ्मयं तथा

अरुग्णस्य न किं तद्धि ससत्त्वं पुष्टिकारकम् २

धीमतां काव्यशास्त्रं किं व्यवहारपराङ्मुखं

व्याख्यातं ‘वाङ्मयं टीका जीवनस्येति’ स्मर्यते ३

त्वदृशस्त्वं महाराष्ट्रे सार्थः साहित्यिकः खलु

लौकिको यदि साधुस्त्वं वाचमर्थोऽनुधावति ४

शब्दे शब्दे वसत्यर्थः शब्दसृष्टेस्त्वमीश्वरः

अयुक्ता ‘तारणे’ शङ्का, वियस्त्वं नः प्रचोदय ५

भित्तिसंचालको साधुर्ज्ञानदेवो लघुकृतः

संचालकस्त्वं ‘सह्याद्रे’ नान्ना किं ते प्रयोजनम् ६

सार्थत्वं हि यदिश्चेयं, न किं संपादितस्त्वया

सिंहावलोकने सार्थः पदक्षेपेऽपि ‘केसरिः’ ७

अन्वर्थान्तु ये तेषां माला सुरचित्वा त्वया

अन्वर्थानां हि शक्नोसि लीलया रचित्वा तथा ८

सार्थनामा चापपाणिगौरी गौरीति शोभते

धृतं राष्ट्रं पाण्डवानां धृतराष्ट्रेण भारते ९

टिळकस्तिलकः सिद्धः शिवराजः शिवस्तथा

तथैव हि प्राप्तकाले तारणस्याद्धि तारणम् १०

हिटलरश्चचिलयो रब्द 'अॅनो डोमिनि' नामकं सार्थं व्यर्थं तयोर्देवं, का चिंता का फलश्रुतिः	११
काव्यशास्त्रविनोदेऽपि शडका सार्था भवेत् क्वचित् अतश्चिंतामणिमुत् ! ब्रूहि भारत-तारणम्	१२
आशावादो न मन्तव्यः खज्जः खलु विवेकिभिः अधिष्ठानं प्रयत्नानां यद्याशा सफला भवेत्	१३

१८८

श्री

The Palace,
Ichalkaranji,
20-4-44.

कृतानेक शिरसा. नसस्कार विज्ञापना विशेष. आपलें ता. १८-४-४४ चें कृपापत्र काल रोजीं मिळालें. मजकूर श्रीमंत माताश्री राणीसाहेबांना निवेदन करणेंत आला, त्यामुळें त्यांना अतिशय बरें वाटलें. कै.श्रीमंतांचे वर्ष-श्राद्ध होईपर्यंत कोठें वाहेरगांवीं होतां होईल तों जाऊं नये असें त्यांचें मनांत आहे. या ट्रस्टचे कामाकरितां वाहेरगांवां जावे लागतें किंवा काय असें वाटत होतें पण आपल्या सूचनेप्रमाणें केल्यास सर्व गोष्टी मनाप्रमाणें व घ रवसल्या होणार असल्यानें त्यांना आपली सूचना फारच पसंत पडली.

प्रि. फर्ग्युसन कॉलेज, पुणे, यांचेकडून आलेल्या पत्राची नक्कल आपल्या अवलोकनाकरितां पाठविली आहे. ती परत धाडण्याची अवश्यकता नाही. शेवटच्या प्रॅरिग्राफला काय उत्तर धाडावें असें आपणांस वाटतें ?

प्रि. धारपुरे यांचेकडे ड्राफ्ट पाहणेंस धाडला आहे. त्यांची संमति आलेलीच आहे. त्यांचेकडून ड्राफ्टवर कांहीं सूचनावागरे आल्यास, आपले अवलोकनास पाठवून देईन प्रि. सर परशुरामभाऊ कलिज यांचेकडून संमतीचें पत्र अद्याप येण्याचें आहे तें आलें म्हणजे आपणांस त्याची नक्कल पाहणेंस पाठवून देईन. ड्राफ्ट ट्रस्टडीडची एक नक्कल reference करितां सोबत धाडली आहे. ती आपणांपाशीच राहूं द्यावी. १०,००० च्या ३ $\frac{१}{२}$ च्या ग. प्रा. नोटा खरेदी करून पाठविणेंस कालच मुंबईस नॅशनल् बँकेस लिहिलें आहे.

आपल्या सल्ल्याचा फार उपयोग होत असून सर्व अडचणी भराभर दूर होत आहेत, त्यामुळे श्रीमान् मातोश्री राणीसाहेवांना फार समाधान वाटते. प्रस्तुतचें काम हातावेगळें होईपर्यंत असाच सल्ला आपण वेळोवेळीं जरूरी-प्रमाणें द्यावा एवढीच आपणांस श्रीमान् मातोश्री राणीसाहेवांची विनंती आहे. कळावें, लोभ असावा, सेवेशीं श्रुत होय ही विज्ञापना.

माधव विष्णु व्हेळे

श्रीयुत नरसिंह चिंतामण ऊर्फ

तात्यासाहेव केळकर,

पुणे ४.

१८९

तारीख २४-४-४४.

पूज्य तात्यासाहेव केळकर यांसी:-सा. न. वि. वि.

आपण काल कै. सौ. कस्तुरबा गांधी यांच्या स्मारकाच्या सभेस उपस्थित व्हाल अशी आम्हां सर्व मंडळीची अपेक्षा होती. आपली प्रकृति अशक्त झाली असल्यामुळे आपण येऊं शकला नसाल याची पूर्ण जाणीव आम्हां सर्व मंडळींस आहे आपणांस सार्वजनिक कामाची दगदग सोसत नाहीं हें जाणून उपाध्यक्षाच्या सन्माननीय जागेवर मंडळींनीं आपणांस निवडलें आहे. महाराष्ट्राच्या कोणत्याही सर्वपक्षीय कामांत आपण नेहमीं अग्रेसर असतां, किंबहुना आपणाशिवाय महाराष्ट्रांतील कोणतेंहि सर्वपक्षीय काम सर्वपक्षीय होऊं शकत नाहीं; याची जाणीव समितीस आहे.

महाराष्ट्रांतील एक वन्दनीय पुढारी म्हणून गांधीजी आपणांस समजतात. आपण आमच्या या स्मारकनिधीसमितीवर आहांत हें पाहून महात्माजींस खास संतोष होईल. कळावें सेवेशीं.

आपला,

हरि गणेश फाटक

(१९६०)

१९०

श्री

६२५ सदाशिव, पुणे-२,

१०-५-४४.

आपलें पत्रमी सभेपुढें ठेवतों. मला हें मान्य आहे कीं, आपल्यावर यापुढें अधिक कामाचा ताण लादणें प्रशस्त होणार नाहीं. आजपर्यंत आपण अन्नधान्यसमितीचा जो पुरस्कार केल्यांत, त्यावद्दल मी आपलें अंतःकरणपूर्वक आभार मानतों. आपण पुरस्कार केला नसता तर, या कामाला महाराष्ट्रांत चालनाच मिळाली नसती व कदाचित् मुंबईचे मध्यवर्तीमंडळ हेंहि अस्तित्वांत आलें नसतें. या सर्वांचें श्रेय आपल्यालाच आहे असें मी समजतों. आपल्या खालावलेल्या प्रकृतीत आमच्या मंडळीच्या आग्रहास मान देऊन आपण जें आम्हास सहाय्य केलें त त्यावद्दल आम्हीं आपले ऋणी आहोंत. कळाचें सेवेसी

आपला,

हरि गणेश फाटक

चिटणीस, अ. धा. समिति, पुणे.

१९१

श्रीराम

Dr. Bajirao T. Ambegavkar,

Rajmahal Road,

M. B. B. S.

Baroda,

11-5-1944.

श्रीयुत मराठी साहित्य सम्राट, रा. रा. नरसिंह चिंतामण केळकर यांस वडोद्याहून वाजीराव त्रिवक आम्बेगांवकराचा कृतानेक सा. न. वि. वि.

हें पत्र पाहून आपणांस आश्चर्य वाटेल. परंतु मराठी भाषेची गळचेपी वडोद्यास क्रमशः होत असल्यानें आपल्यासारख्या मराठी साहित्यसम्राटाकडे जावयाचें नाही तर कोणाकडे जावें? आपण मराठी भाषा अमर रहावी ह्यासाठी महाराष्ट्र विश्वविद्यालय काढण्याचें प्रयत्नांत आहांत तर इकडे

गुजराथेंत महाराष्ट्रीयांनीं महाराष्ट्र स्थापलेलें हळू हळू नष्ट होत चाललें आहे. इकडे आपण लक्ष देऊन तें वाचविण्याचा प्रयत्न कराल का ?

१. ता. १५-५-१९४० रोजीं श्रीमंत प्रतापसिंह महाराज गायकवाड यांस ज्यावेळीं येथील शिक्षण खात्यानें मराठी वर्ग बंद केले असतां मराठी शिक्षणा-वद्दल मो पत्र लिहीलें होतें व त्या पत्राचा गोषवारा आपले केसरीपत्रांतूनही आला होता, त्यावेळच्या परिस्थितीपेक्षादेखील हल्लीं मराठी भाषेची व शिक्षणाची स्थिती फारच वाईट होत आहे. तरी आपण लक्ष देऊन उपाय करावा अशी आपणांस विनंती आहे.

१. येथें मराठी विद्यार्थी व विद्यार्थिनी सुमारे १,५०० ते २,००० पर्यंत, कदाचित् जास्त पण कमी नाही, आहेत; परंतु त्यांच्या शिक्षणाची सोय सरकार करीत नाही व मराठी संस्थेस पैशाचे अभावीं करितां येणें शक्य नाही. ह्यामुळें हल्लीं मराठी शिक्षणाची सोय दोन तीन खाजगी गुजराथी संस्थांकडून शुद्ध व्यापारी दृष्टीनें होत असते व अशा तऱ्हेनें झालेल्या सोयीत मतेच्या अभावीं (step-motherly attitude) नित्यशः मराठी मायवोलीचे खूनच करण्यास शाळेंत शिकविलें जातें, हें येथील मराठी भाषेंतील प्रश्नपत्रिका पाहिल्यास लक्षांत येईल.

करितां नम्र विनंती कीं, बडोदें येथील मराठी शिक्षण व मराठी भाषेचें पुनरुज्जीवनच करण्यासाठीं येथें येऊन प्राथमिक शिक्षणापासून तहत मॅट्रिक कॉलेजचें शिक्षण देण्यासाठीं एखादी संस्था तिकडोल मदतीनें काढल्यास आम्हां गुजराथेंतील महाराष्ट्रीयांवर अनंत उपकार होतील. सुरवात आपण तिकडील वातावरणानें केल्यास, पुढें पुढें ही संस्था स्वावलंबी होईल अशी खात्री आहे.

मराठी भाषेप्रमाणें मराठी ग्रंथदेखील राज्याच्या डिस्ट्रिक्ट लायब्ररीमधून रद्दी म्हणून हळू हळू त्यांची वाढ न करितां काढून टाकले जात आहेत.

२. आपण येथें संस्था काढल्यास मी तनमनानें मदत करीन.

मराठीसाहित्यसम्राट ह्या आपल्या नांवाच्या योग्यतेप्रमाणें आम्हांस शुद्ध मराठीचें अमृत पाजून जीवन द्याल अशी आशा आहे. कळावें, ही वि...

१९४०/४१

आपला नम्र,

बाजीराव त्रिं. आम्वेगांवकर

(१९८)

१९२

37, New Marine Lines,
Bombay, 15-5-44.

रा. रा. विद्वद्रेण्य केळकर साहेब यांच्या सेवेशीं, वि. वि.

आपण पाठविलेले १९ श्लोक दोन दिवसांमागे मला पोहोचले. ते वाचून मला अत्यंत आनन्द झाला. इतक्या आपल्या व्यवसायांत संस्कृतमध्ये श्लोक-रचना करण्यास वेळ कसा मिळावा ह्याचें मला आश्चर्य वाटतें. अशीच या देवभाषेची सेवा करावी असें आपल्या महाराष्ट्रीयाना उमेद वाटावी. तिची जितकी सेवा करावी तितकी थोडीच आहे.

माझे नवीन पुस्तक मीरालहरी नांवाचें निर्णयसागरच्या छापखान्यांत लवकरच प्रसिद्ध होईल. आपणांस एक प्रति पाठवीन.

आपली प्रकृती आतां बरी असेल अशा मनःपूर्वक आशेंनें मी रजा घेतें.

आपली,

सौ. क्षमाबाई राव

१९३

Jand Nepal
May 24, 44.

Revered sir,

Herewith enclosed the cutting of the Outlook for your kind perusal. Hindoo looks up to your revered self for its solution and admirable settlement.

The Mahatma is going to sell the Hindoo interests. The speech of Lord Halifax and the letter of Khaksar leader to the Mahatma show the worst in store for us.

May God save us!

Most respectfully yours,
Gokulchand
(Praj)

(१९९)

१९४

INDIAN HISTORY CONGRESS

Dr. Visveswar Prasad

D. Litt.

Joint Secretary

No 163/HC3C

History Department.

University of Allahabad,

June 4, 44.

Dear Mr. Kelkar,

I am addressing you after a long time in the hope that the chapter which you have so kindly agreed to contribute to the comprehensive history of India may be ready by this time. You will be pleased to know that considerable progress has been made in the execution of this project. All the volumes have now been planned and scholars are busy writing their chapters. We hope to be able to present at least two volumes in the course of the year 1945. This would be possible only by the blessings and cooperation of eminent scholars like you. Your example is an inspiration to all of us. I hope you will be able to send the manuscript of your chapter at an early date.

In the last volume 12th there is a chapter dealing with the Press in India. It was the view of the editorial committee that you should be requested to write atleast the section dealing with the Indian or vernacular press. Your long and intimate association with the Press will enable you to give a picture of our achievements to the world. I hope you will have no objection to it and that you will undertake to write it when you have completed the chapter relating to Maratha Policy in volume 16th.

You had mentioned in your previous letter that you required the help of a typist to do the work with you. May I know the expenses involved so that the money

(२००)

would be sent to you? I shall be glad to have an early reply.

Yours sincerely,
VISHVESHWAR PRASAD

Sundarban,
Gandhi Gram, Juhu,
10 June, 1944.

Dear friend,

I send you herewith in two volumes copies of correspondence between the Government of India or the Bombay Government and myself during my incarceration in the palace of H. H. The Agakhan in Yeravda.

The second volume is a copy of my reply to the Government of India pamphlet entitled "Congress responsibility for disturbances 1942-43". The first contains copies of correspondence arising out of the above mentioned reply and on miscellaneous matter of public importance.

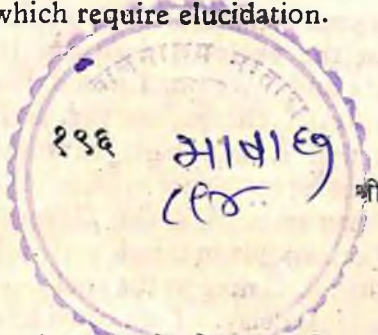
I had the copies cyclostyled with the help of kind friends. For fear of censorship difficulties, I did not try to have the copies printed at any printing press. But less the Government of India may think that there is anything in the correspondence objectionable from military standpoint I am circulating for private use only the copies among friends who, I think, should know the nature of the correspondence that took place between the two Governments and me. You are free to show your copy to any friends you like subject to the precaution that applies to you.

You will confer on me a favour if you will take the trouble of letting me have your reaction upon the corre-

(२०१)

pondence especially upon the points arising from my reply to Government of India pamphlet. I have endeavoured to answer every item of importance in the Government indictment. I should like to know the points, if any, which require elucidation.

Yours sincerely,
M. K. GANDHI

पुणे, c/o डॉ. सरदेसाई,
नारायण पेठ. १०-६-४४.

श्री. तात्यासाहेब केळकर यांसी--कृ. सा. न. वि. वि.

काल सायंकाळीं सांगितल्याप्रमाणें गुजरात विश्वविद्यालयाचे निवेदनाची एक प्रत यासोबत पाठवीत आहे. आपले यावरील विचार व सूचना कळल्यास आभारी होईन. आपले फुरसतीप्रमाणें मला अहमदाबादचे पत्त्यावर लिहावें. कोणतीहि घाई नाही. या महिनाअखेर युनिव्हर्सिटी मंडळाची सभा बोलविणार आहे. त्यापूर्वी विचार कळले तर बरें. ता. २० पावेतों मी अहमदाबादस जाईन. येथे उद्यां मुंबईस जात आहे. कळावें, हे विनंति.

ग. वा. मावळंकर

१९७

Sir Purshottamdas Thakurdas

Navsari Chambers,
Outram Road,
Fort, Bombay.
June 19, 1944.

Dear Mr. Kelkar,

The food position in India is getting serious and many who have kept in continued touch with this question feel that it is necessary that a statement from a

के. प.-२६

few representative responsible persons all over India should be issued now on the lines of the enclosed draft. I hope that the enclosure will meet with your approval and I shall be very pleased if you will authorise me by telegram on receipt of this, to publish your signature to the enclosure. I need hardly say that the enclosed draft can be improved upon in details here and there but I would beg of you not to suggest any material change, as the draft is prepared on such lines that it will meet with the approval of all who desire more to ensure getting the required imports into India than to criticise the Government in this. I trust that, bearing this in mind, you will let me have your reply in the affirmative to the enclosure by telegram without any avoidable delay. I am convinced that unless a statement on the lines of the enclosure is issued as early as possible, His Majesty's Government and the United Nations may delay still further in enabling the Government of India to implement the Food Policy Committee's recommendations.

Yours sincerely,
PURSHOTTAMDAS THAKURDAS

१९८

श्रीराम समर्थ

बोरखळ, पो. क्षेत्रमाहुली,
व्हाया सातारा.

ता. १९-६-४४.

गुरुवर्य रा. तात्यासाहेब यांचे चरणांवर मस्तक ठेवून सदाशिव बापट यांचे प्रेमादरपूर्वक सा. नमस्कार.

(१) मला येथे येऊन बीस दिवस झाले. हवा पाण्याचा परिणाम म्हणा, किंवा कांहीं म्हणा अपेक्षेपेक्षांहि जास्त सुधारणा प्रकृतीत झाली आहे, हें

(२०३)

कळविण्यास आनंद होतो. खर्च व वाकी सर्व गैरसोई यांचा मोवदला वरीळ मिळाला, असेच मी समजतो. खरोखरच आतां खेडेगांवांत रहाण्याची सोय नाही! एका हवापाण्याशिवाय कोणतीच वस्तु सुखानें मिळण्यासारखी राहिली नाही, अशी विचित्र खेड्यांची स्थिती झाली आहे. असो.

इकडे खूपच पाऊस पडत असल्यामुळें नदी, ओढे, नाले भरून जाऊन भयंकर चिखल झाल्यामुळें आणखी ५।६ दिवस तरी येथून हाऊतां येत नाहीं. तथापि, दोन्ही संस्थांकडील अधिकाऱ्यांना सांगितल्याप्रमाणें, २५ तारखेस तेथें येतो.

(२) गेल्या शुक्रवारचा केसरी आज म्हणजे चार दिवसांनीं आला. त्यातील भोरचा आपला सत्कार-समारंभाचा मजकूर वाचून निदान मला काय वाटलें तें लिहिलेलें वाचणें आपणांस आवडणार नाहीं म्हणून लिहीत नाहीं. मजकूर ऐकून माझी थोरली बहिण मला म्हणाली "अण्णा, आपले तात्या मोठे भाग्यवान आहेत. खुद्द टिळकांनाही असें भाग्य लाभलें नसे. करून अकतें, भोगून अभोक्ते असे ते आहेत. आयुष्य, आरोग्य तर दृष्ट लागण्यासारखें आहे. कांहींस एकनाथ महाराजांसारखें त्यांचें आहे. पण तें कांहीं असलें तरी तुझेंही भाग्यच कीं, भाऊंसारखे वडील व तात्यांसारखे गुरू तुला लाभले." ताईनें-माझ्या बहिणीनें-माझ्या हृदयाचा अचूक ठाव घेतला खरा !!

(३) पंढरपूर-पालखी प्रकरणाबाबत सार्वजनिक सभेचें मतप्रदर्शन होणें जरूर वाटतें. श्रापणांसही तसें वाटत असल्यास, मला वाटतें सभेचे अध्यक्ष म्हणून गव्हरनरास एक तार करावी. तार लिहून रा. अण्णाजवळ दिल्यास ते रा. भावे (चेअरमन) यांचे जवळ देतील. पुढील व्यवस्था म्हणजे तार करणें तो ते करतील. मी आल्यावर कारभारी मंडळाची सभा भरवून त्यास मंजूरी घेऊं. मला वाटलें-सुचलें तें लिहिलें. योग्य तें आपण करतीलच.

(४) तांथरूप भाऊ येथेंच गेल्यामुळें येथील वातावरण सुखदुःखमिश्रित वाटतें. पुण्याची सर कोठेंच नाहीं हें अगदीं खरें! सेवेसी श्रुत होय ही विज्ञापना.

आपला नम्र,
सदाशिव बापट

१९९

Mahatma Gandhi,
Camp Poona.

June 25, 1944.

Dear Mahatmaji,

I am thankful to you for the copy of the correspondence in two volumes between your self and the Government, with a personal letter to me. You have kindly asked for my reaction to that voluminous literature and I shall state it in the following brief words—"Both the Congress and the Government let bygones be bygones. The Government should immediately release all the prominent Congress leaders who are still under detention. In that case you, Mahatmaji and all other Congress leaders will be able to come together, think over the whole situation and exchange views. The conclusion or resolution you will arrive at after this common consultation can alone throw proper light on this correspondence.

Yours sincerely,
N. C. KELKAR

२००

सासवर्न, पो. आवास,
जि. कुलाबा,
ता. २६-६-४४.

श्री. तात्यासाहेब केळकर यांसी--

सा. न. वि. वि. जें पवित्र कार्य १९३५ मध्ये आपल्या अध्यक्षतेखालीं सुरू झालें, तें कार्य मूळ हेतूला धरून आजपर्यंत चालून आतां तें विसर्जन होत आहे हें आपणांस कळविण्यास मला समाधान वाटत आहे. घरतपर्स-निधिमंडळाची शेवटची सभा आज ता. २६-६-४४ रोजीं दुपारीं सासवर्ने येथें मंडळाचे अध्यक्ष श्री. नानासाहेब करमरकर यांचे अध्यक्षतेखालीं भरून पुढें देत असलेला ठराव पास करण्यांत आला असून तो आपल्या अवलोकनार्थ आपणांकडे पाठवीत आहे. तुमच्या अध्यक्षतेखालीं हें काम सुरू झालें अस-

त्यामुळे त्याकामाची तड यशस्वीपणे लागल्याबद्दल आपणांसहि समाधान वाटेल अशी आशा आहे. 'तड यशस्वीपणे लागली' असे मी म्हणतों तेव्हां त्याचे थोडे स्पष्टीकरण केले पाहिजे. घरतांच्या योगक्षेमाची अडचण पुढे लागली म्हणून तर ही घरतपर्सची कल्पना पुढे आली. आज त्यांची आर्थिक स्थिति अशी आहे की, त्यांच्या योगक्षेमासाठी, पुनः अशी कांहीं व्यवस्था करण्याची सध्या आवश्यकता नाही. घरतपर्सनिधिमंडळ ज्या करितां स्थापन करण्यांत आले तें कारण आतां उरले नसल्यामुळे व जनतेनें मंडळाच्या स्वाधीन केलेला निधि सर्वच्या सर्व (फक्त विनंतिपत्राची छपाई व पावती पुस्तकाच्या छपाईचा खर्च रु. १३ सुरवातीस झाला तो वजा जातां) व्याज मुदलासह सर्व रक्कम घरतांना देण्यांत आली आहे. आणखी एक गोष्टहि यावेळीं आपणांस सांगितली पाहिजे. घरतपर्सनिधिमंडळ स्थापन झालें त्या वेळीं हा निधि ठेवावयाचा कोठें, मंडळ रजिस्टर करावयाचे कीं काय वगैरे कायदेशीर प्रश्न उपस्थित झाले होते. ज्यांना घोटाळे व अव्यवस्थितपणा करावयाचा असतो, त्यांना तो कायदेशीर बंधनामध्येहि करतां येतो व ज्यांचें हें शील नव्हे अशांना कायदेशीर बंधन नसलें तरी तें काम व्यवस्थित होऊं शकतें. मॉरल (नैतिक) बंधन म्हणून दरवर्षी वर्तमानपत्रांतून घरतपर्सनिधीचा जमाखर्च प्रसिद्ध करित जा, या सार्वजनिक बंधनाहून जास्त बंधन ठेवूं नका अशी आपण आपल्या दीर्घकालीन अनुभवाची आम्हांला सल्ला दिलीत व शेवटीं ती सल्ला यशस्वी झाल्याचें वरील हकीगत वाचून आपले निदर्शनास येईल असें वाटतें. मंडळाच्या शेवटच्या सभेला सुरवातीच्या सभासदांपैकी, फक्त एक सभासद क. भाऊराव भिडे (किहीम) हे कालवश झाल्यामुळे हजर नव्हते. वाकीचे सर्व सभासद उपस्थित होते. पू. घरतांना बोलावून त्यांच्या समक्ष व त्यांच्या संमतीनें घरतपर्सनिधिमंडळ विसर्जन करण्यांत आलें आहे हें आपणांस कळावें. वरील एकंदर गोष्टींबद्दल आपणांस काय वाटतें तें कृपा करून कळविलें तर उपकार होतील. कळावें, लोभ असावा हे विनंति.

आपला नम्र,

ज. ग. ढवण

२०१

अंबाझरी-नागपूर,

२०-७-१९४४.

श्री. तात्यासाहेव केळकर यांच्या सेवेची,

सा. न. वि. वि.

कै. श्री. गुलाबराव महाराज यांच्याबद्दल जें आपण विचारलें त्यांत प्रमुखत्वानें त्यांनीं अतींद्रिय शक्तीनें ज्ञान मिळविलेलें होंतें काय हा मुद्दा दिसतो. आपण म्हटल्याप्रमाणें " गुलाबराव महाराज यांनीं कोणत्याहि भाषेंतील, कोणत्याहि विषयाच्या ग्रंथावर हात ठेविला असतां, त्यांतील ज्ञान त्यांच्या बुद्धीत व स्मरणशक्तींत संक्रमित होत असे " अशी त्यांच्याबद्दल लोकांची विशेषतः त्यांच्या शिष्यवृंदाची समजूत होती हें निश्चित आहे.

मी त्यांच्या भक्तगणांत नव्हतीं. मी ज्या वेळेस त्यांना पाहिलें त्यावेळेस मीं १७।१८ वर्षे वयाचा असून कॉलेजमध्ये Inter किंवा B.A. मध्ये होतो. त्यांना मी १९०४।१९०५ मध्ये दोनचार ठिकाणीं पाहिलें. भेटलो नाहीं, प्रत्यक्ष चर्चा करणें दूरच. मी जमलेल्या मंडळीमध्ये बसत असें. त्या वेळेस ते निरनिराळ्या विषयांवर एकाद्या तज्ञाप्रमाणें बोलत असत, अशी सर्वांची समजूत होती. जमलेली मंडळी किती विद्वान होती हेंहि मला सांगतां येत नाहीं. फक्त श्री मुळें हे त्यांचे पट्टशिष्य समजले जात. यांच्या विद्वत्तेबद्दल मला त्या वेळेस आदर वाटत असे. एका ठिकाणीं ते पाश्चात्य तत्त्वज्ञानासंबंधानें चर्चा करीत होते. विषय प्रसिद्ध जर्मन तत्त्वज्ञानी Kant असावा असें कांहीं स्मरते. मंडळी उठल्यानंतर त्यांच्या अंतेवासी मित्रांकडून कळलें कीं, त्यांना कोणत्याहि ग्रंथांचें मग ते कोणत्याहि विषयावर अगर भाषेंत असो-मर्म रात्रीं निजतांना उशाखालीं ठेऊन दिलें तर सकाळीं त्यांच्या बुद्धींत संक्रमित होत असे. ही गोष्ट मात्र खरीं कीं, त्यांचे समोर पुस्तक ठेवलें तर ते त्याला चाचपत असत. दुसरे एके ठिकाणीं म्हणजे कै. ह. भ. प. कृष्ण हरदास यांचे घरीं ग्वालरचे एक नामांकित पखवाजी आले होते. त्यांचे वाद्यवादन झाल्यावर त्यांनी तबल्याच्या " बोला "

संबंधानें बरीच चर्चा केली, त्यांत त्यांचें जें ज्ञान प्रकट झालें, त्याबद्दल लोकांना फार कौतुक वाटलें.

मला स्वतःला त्यांचेबद्दल प्रत्यक्ष माहिती नाही. मूळची माझी वृत्ति जरा श्रद्धाळू आहे. अजूनहि मला Intuition (प्रतिभा ?) Intellect पेक्षा श्रेष्ठ आहे असें वाटतें. परंतु Intuition नें सत्य जरी प्रत्यक्ष कळलें तरी, सत्यापर्यंत पोहोंचावयाला लागणाऱ्या logical पायऱ्या या बुद्धीशिवाय दिसत नाहीत असेंही मला वाटते. ज्यावेळेस गुलाबराव महाराजांना मी पाहिलें त्यावेळेस चिकित्सक बुद्धीचा अभाव असल्यामुळें त्यांच्याबद्दल सांगितलेल्या गोष्टी मलाहि खऱ्या वाटत असत. आतां त्यांची व माझी गांठ पडली असती तर त्यांच्याबद्दल चर्चे नंतर माझा काय ग्रह झाला असता, हें सांगता येत नाही. मी या बाबतींत witness होण्यास अगदीं अपात्र आहे. कारण माझी माहिती ही hearsay आहे. याला कांहींच शास्त्रीय मूल्य नाही.

भवानी शंकर नियोगी

२०२

श्री

माखजन इंग्लीश स्कूल,
माखजन (जि. रत्नागिरी),
दिनांक ३-८-४४.

श्री. तात्यासाहेब केळकर यांस कृ. सा. न. वि. वि.

लघुकथेपासून राजकारणापर्यंत आपला प्रत्येक लेख इतका चटकदार, समतोल व उद्बोधक असतो कीं, तसा क्वचित् कोणी लिहूं शकेल. आणि म्हणूनच इतर अनेक गुणांबरोबर याहि गुणासाठीं भगवंतांनीं आपणांस निदान १०० वर्षे निरामय आयुष्य द्यावे हीच मजसारख्या आपल्या चहात्याची त्या प्रभुजवळ अखंड प्रार्थना आहे ! असो.

तात्यासाहेब, आपण कं. गडकऱ्यांच्या " वाग्वैजयंती " स लिहिलेल्या प्रस्तावनेंत त्यांच्याशीं होणाऱ्या संभाषणाचा आनंद वर्णित असतां म्हटलें

आहे कीं, “खुल्या दिलानें बोलणाऱ्या स्नेह्यांचा नैसर्गिक संकेतच असा असतो कीं, जें बोललें तें त्यानंतर विसरून जावें. पण मनोगांभोऱ्यांच्या चाळणींतून विसरून जाण्यासारखे वाणीचे कण गाळून टाकले तरी निरंतर स्मरणांत जपून ठेवण्यासारखे, किंबहुना, एखाद्या स्मरणीच्या स्फटिक मण्याप्रमाणें वारंवार घोळले तर सुख व शीतलता देणारे, असे विचार त्या संभाषणांतून किती तरी मजजवळ अवशिष्ट राहिलेले आहेत ” आणि कै. गडकऱ्यांच्या पंचविसाव्या स्मृतिदिनानिमित्त (ता. २३ जाने. १९४४ निमित्त) आपण ‘सह्याद्री’ च्या फेब्रुवारी १९४४ च्या अंकांत परत ‘वाग्जयंती’ ची प्रस्तावना व गडकऱ्यांच्या नाटकांसंबंधी श्री. वि. स. खांडेकर यांच्या ‘गडकरी-व्यक्ति आणि नाटकार’ या ग्रंथांतला उतारा (पृ. ३०४-५) देऊन आपण कार्यभाग संपविला आहे. पण, आजवर कै. गडकऱ्यांच्या एकाहि स्मृतिदिनानिमित्त, अथवा स्वतंत्रपणें केव्हांहि “एखाद्या स्मरणीच्या स्फटिकमण्याप्रमाणें वारंवार घोळले तर सुख व शीतलता देणारे असे विचार कै. गडकऱ्यांच्या संभाषणांतून कितीतरी मजजवळ अवशिष्ट राहिलेले आहेत ” असे, ज्या विचारांसंबंधीं आपण म्हटले आहे ते कोठेंहि लिहून छापल्याचें मला माहीत नाही असल्यास कोठें व केव्हां छापले आहेत तें कळवावें व नसल्यास, आपणांस अत्यंत नम्रणें प्रार्थना आहे कीं, आतां तरी ते ‘विचार’ ‘सह्याद्री’तून अथवा अन्य कशांतून शक्य तितक्या लवकर द्यावेत व शक्य तर ते पुस्तकरूपानेंहि प्रसिद्ध करावेत. तरी तसें करणार ना ? तें सोबतच्या कार्डावर कळवावें. क. लो. अ. हे. वि.

आपला नम्र,

गै. रा. साने

२०३

विश्वासावर डावरे

भवानी पेठ, पुणें २

कृष्णजयंती-१८६६

ता. ११-८-४४

कृतानेक सा. न. वि. वि. श्रीमंत नानासाा पंत प्रतिनिधी यांजवरील
ध्यानबद्धतेचे निबंध कायमचे काढून घेण्यांत आले असून त्यांनीं पुणें वा

(२०९)

मुंबई इलाख्यांत कोर्टेहि राहावे, मात्र औंध स्टेटमध्ये जातां कामां नये, स्टेटच्या कारभारांत ढवळाढवळ करतां कामां नये, व पोलिटिकल चळवळींत भाग घेतां कामा नये, अशा अटीवरच ही परवानगी मिळाली आहे. अशा रीतीने ३६ वर्षे अडकलेला एक नागरिक निबंधमुक्त झाला हें कळविण्यास संतोष वाटत आहे.

या कामीं प्रथम आपण सौजन्य दाखवून जें प्रोत्साहन दिलें त्यामुळेंच आम्हांस हें कार्य हातीं घेण्यास हरूप आला. अर्थात् मिळालेलें यश हें माझे नसून त्याचें श्रेय आपणांकडेच आहे हें कृतज्ञतापूर्वक आपणांस कळवीत आहे. क. लो. अ. हे वि.

आपला,

विश्वासराव डावरे

२०४

G. N. Lawande,
४४९ किंग्स सर्कल,

मुंबई १९,

५-९-४४.

कृ. न. वि. वि.

मुंबई युनिव्हर्सिटीच्या मराठी बोर्डावर आपण निवडून आल्याबद्दल मीं आपलें अभिनंदन करतां. वास्तविक हें पत्र मी अगोदरच पाठवायला पाहिजे होतें. परंतु तें राहून गेलें. कालच प्रो. कुलकर्णी, प्रो. केळकर व मो गप्पा मारीत बसलों होतो. गप्पांच्या ओघांत आपलें नांव निघालें व या पत्राची आठवण झाली. त्याप्रमाणें प्रो. केळकरांना पाठविलेल्या पत्रांत माझा आपण उल्लेख केल्याचेंही प्रो. केळकरांनीं सांगितलें. आपला मी फार आभारी आहे. युनिव्हर्सिटींत मराठीविषयीं आपल्या हातून भरपूर कामगिरी होईल याची मला आशा आहे. सध्या आपण कोणत्या लेखनांत गुंतलां आहांत ? आपण समीक्षकांत लिहिलेले लेख मीं वाचले. प्रो. कुलकर्णी मला उत्तर देणार आहेत तोपर्यंत मीं माझे उत्तर लिहिणें तहकूब केलें आहे. धन्वंतरीनें

के. प. - २७

गेल्या अंकांत माझी कशी टर उडविली आहे हें आपण वाचलें असेलच. एकंदरीत गंमत आहे.

परवांच आमच्या कॉलेजांत तात्यासाहेबांनीं व्याख्यान दिलें. व्याख्यान नव्हेच तें. आपणांला प्रश्न विचारा, मीं उत्तरें देतों असें त्यांनीं विद्यार्थ्यांना सांगितलें. फार उत्कृष्ट उत्तरें त्यांनीं दिलीं. किती मामिक व किती मुद्देसूद. कांहीं म्हणा विद्यमान मराठी साहित्यिकांत तात्यासाहेबांचा हात धरणारा कोणी नाही असें मला वाटतें व वृत्ति किती उल्लसित. सर्वांत तात्यासाहेबांचें हंसणें मला आवडलें. किती निरागस व त्यांत आपुलकीचा भाव भरपूर एकंदरीत तात्यासाहेबांच्या सहवासांत अधिक राहतां आलें तर बरें असें मला पहिल्या भेटावरून वाटलें. त्याच्या अगोदर मीं त्यांना कधींच भेटलों नव्हतां. इतकेंच नव्हे तर, जवळूनसुद्धां पाहिलें नव्हतें. एकंदरीत तात्यासाहेब मोठे आहेत हें खास. पत्र बरेंच लांबलें. कळावें.

आ. न.

ग. ना. लवंगे

प्रो. जोगांना माझे नमस्कार कळवावे.

(बहुधा प्रो. वाडेकरांकडून केळकरांकडे हें पत्र आलें असावें.)

२०५

श्री

न. चिं. केळकर

“ पुष्करिणी ”

प्रभात रोड,

पुणे, नं. ४.

ता. २१-९-४४.

रा. रा. सुलाखे यांस, सा. न. वि. वि.

आपले पत्र पावलें. वाचून खेद वाटला. तुम्ही न दिलेलें वचन किंवा कबुली तुमचे गळ्यांत सरळ किंवा वाकड्या अर्थानें बांधण्याची कारवाई मी करीत आहे असें तुम्ही ध्वनित केलें याचें वाईट वाटलें. तुम्ही तुमच्याच

पत्रांत गतवर्षी तोंडी किंवा लेखी जी कबुली दिली असेल तिचाच तेवढा आधार आम्हीं घेत आहोंत. यांत कांहीं चूक करतां असें वाटत नाहीं. मग कबुली किंवा वचन देतांना तुम्ही कांहीं राखीव अर्थ मनांत ठेवला असेल तर तें तुमचें तुम्हांला माहीत. तीन माणसांच्या कमिटींत बाहेरच्या दोन माणसांना घालून सुलाखे कंपनीनें बोर्ड बनविलें. त्यांच्या नेमणुकीच्या करारांत कांहींहि राखीव असें बंधन घातलेलें नाहीं. अर्थात बहुमत मानणें आज तरी तुम्हांला प्राप्त आहे. तथापि हेंही सांगतों कीं, आमची अडचण तुम्हाला वाटत असल्यास निदान मी तरी एक दिवसहि अधिक या बोर्डावर राहूं इच्छित नाहीं. मग शेठ गुलाबचंद कांहींही करोत.

सुलाखे कंपनीच्या आग्रहावरूनच मी बोर्डावर राहिलों. पण यापुढें एक क्षणाचाही विलंब न लावतां ही जागा सोडून तुमची अडचण मी वांचविण्यास तयार आहे. मला हें माहीत आहे कीं, लोकमान्य मिल् कंपनी आणि सुलाखे मॅनेजिंग एजंट यांच्या दरम्यानच्या करारांत आमची नांवें घातलीं आहेत. पण या दोघांनीं वेगळा करार करून आमचीं नांवेंच काढून टाकलीं तर तसें करतां येईल व त्यांत कांहीं घावणें नाहीं. ठराविक माणसें फार काळ एकाच स्थानीं काय म्हणून रहावीं ? तुमच्या घर्मादायाची रक्कम वांटण्याचें योग्य तारतम्य असणारी इतर वाटेल तितकीं माणसें तुम्हांला मिळतील. तुम्ही पाठविलेल्या आंकड्यांची छाननी मी केली. ती सोबतच्या कागदावर जोडली आहे. त्यावरून आम्ही आमच्या पक्षाच्या पोळीवर तूप ओढून घेण्याची कारवाई केली असें दिसून येत नाहीं. वांटणी करतांना हातीं अर्ज येतात, डोळ्यासमोर उपयुक्त संस्था असतात, त्या लक्षांत घेऊन मुचेल तशा शिफारशी आम्ही करतां. बार्शी, सोलापूर, पंढरपूर मिळून आजपर्यंत किती रक्कम दिली गेली हें सोबतच्या टिपणावरून दिसेल आणि स्थानिक संस्थांकडे त्यांतल्या त्यांत झुकतें माप द्यावें हें आम्ही लक्षांत ठेवल्याचेंहि दिसून येईल. या चॅरिटी फंडावर इन्कमटॅक्स बसला तर बसेल. तितकी थोडी रक्कम देणगीतून कमी होईल. पण त्याकरितां हिंदुराष्ट्रनिधि सारख्या संस्थेला देणगी देण्यांत मागे घेण्याचें कारण नाहीं. ही देणगी पुण्याच्या नांवावर पडली तरी ती सर्व हिंदु-महाराष्ट्राला आहे. हिंदु महाराष्ट्राला एक पक्ष असें निदाव्यंजक नांव तुम्ही खचित देणार नाहीं.

हिंदु-महाराष्ट्र हा जर एक पक्ष तर निःस्पृहतेकरिता, निःपक्षपाताकरिता दुसरा पक्ष म्हणजे मुसलमानी-महाराष्ट्र म्हणावयाचे की काय ? हिंदुराष्ट्र निधी दोन लक्ष रुपये जमविण्याचा संकल्प होता. हा निधी जमविणारे पुढारी व्यक्तिशः तुम्हांला नावडे असतील. तथापि हिंदुराष्ट्र निधीचे कार्य वावरे कोणते आहे हे तुम्ही सांगाल काय ? हिंदुराष्ट्र निधीतर्फे ग्रंथ होणार त्यांत एखादा एन्सायक्लोपीडिया सारखा हिंदुराष्ट्राची माहिती देणारा ग्रंथ तुमच्या छापखान्यांत छापतां येईल किंवा नाही याचाहि विचार तुम्ही गत-वर्षी केला होता. अर्थात तुमच्या धर्माग्याचा पैसा त्यावर खर्च होणे हे गतवर्षी तरी पाप नव्हते. हिंदु-राष्ट्रनिधीकरितां आम्ही परिश्रम करून सुमारे सव्वालक्ष रुपये जमविले. त्यांतले सहा हजार रुपये या ग्रंथाच्या तयारीवर खर्च केले. तो छापण्यास बारा हजार रुपये मिळावे याकरितां आम्ही यंदाच्या वाटणीत दिले. शिवाय हिंदुराष्ट्रनिधीच्या हेतूला व कार्याला बार्शी, सोलापूरची मंडळी नाराज, नाखूष आहेत काय ? नाही असे मी समजून चालत आहे. किरकोळ-शिरकोळ संस्थांना आजवर लहानसहान देणग्या दिल्या. पण एकदम एक दहाबारा हजार रुपयांची देणगी एका मोठ्या कार्याला दिल्यास त्यांत लोकमान्य मिल्चा लौकिक वाढेर अधिक होईल असे आम्हांस तरी वाटले. तीन सभासदांत तुम्हां एकट्याला म्हणजे एका सभासदाला निम्मी रक्कम वांटण्याचा अधिकार मागतां म्हणजे हे मुसलमान मागतात ते पाकिस्तान किंवा शेकडा पन्नास टक्के जागाच झाल्या !! असे बंधन घालून घेऊन काम करण्याला मी मुळींच तयार नाहीं. मीहि या नसत्या तुमच्या उठाठेवीला कंटाळलों आहे. तुमच्या पैशाच्या दानोदकांत धरून माझा हात भिजला म्हणजे मला कांहीं अधिक पुण्य लाभणार आहे असे नाहीं. ईश्वरकृपेनें हे पुण्य मी आजवर पुष्कळ मिळविलें आहे म्हणून श्रेष्ठ गुलाबचंद यांची गांठ पडल्यावर त्यांचा विचार घेऊन मी आपल्या जागेचा राजिनामा पाठवून देण्याचा विचार करीत आहे. तसें झाल्यास तुमची वाट थोडी मोकळी होईल. मॅनेजिंग एजन्सीशी संबंध नसलेले दोन गृहस्थ या तिघांच्या कमिटींत घालण्याचा हेतू काय हे स्पष्ट सांगण्याचे कारण नाहीं. मॅनेजिंग एजंटानें स्वत्वनिवृत्ति करून धर्मार्थ काढलेल्या पैशाचा उपयोग या दोघांच्या बहुमतानें झाला तर तुम्हांला वाईट

कां वाटावें ? एरवीं एवढी मोठी गिरणी तुमच्या हातीं आहेच. शिवाय आम्ही गतवर्षापर्यंत वांटणी तुमच्याच सल्ल्यानें केली आणि यंदा वांटणी केली ती तुमच्या वचनाचा आधार घेऊन. पण आतां तुम्हांला दुसरीं कारणें दाखवून संबंध पंधरा हजार नाहीं, बारा हजार नाहीं, किंवा सात हजार नाहीं किंवा एक पैही हिंदुराष्ट्रनिधीस द्यावयाची नसेल तर तुमच्या कचेरींतून पैसा बाहेर न सोडण्याचा अधिकार तुमच्या हातीं आहे. त्याचा उपयोग करा, व लोकमान्य मिल् कंपनी व मॅनेजिंग एजंट कंपनी यांच्यातील नवा करार हवा तसा करून घेऊन, मी व गुलाबचंद यांच्या जागीं दुसरी नांवें घाला म्हणजे तुम्हांला यंदाची सर्व पंधरा हजाराची रक्कम तुम्ही व तुमचे हस्तक मिळून खुशाल हवी तशी खर्चतां येईल. असो. व्याप तितका संताप म्हणतात ही म्हण खरी. मला तरी या कामीं पत्रव्यवहार करणें, शिफारशी करणें, करविणें, वांटणीनें उत्पन्न होणारे रागलौभ सोसणें इतकी उठाडेव करण्याचें काय अडलें आहे ? मला इतर कामें अनेक आहेत. तरी जो करार तुम्हांला परस्पर बदलून घेतां येतो तो घेण्याच्या मार्गाला तुम्ही लागावें. आमची क्षिती बाळगूं नये. कळावें.

आपला,

न. चिं. केळकर

सोबत-टिपणाचा कागद.

२०६

Shikshana Prasarak Mandali

S. P. College Buildings,

6-1-1945.

Dear Mr. Sattigiri,

Accompanying you will find a copy of a letter addressed by me to Podar Shetji, our Bombay Patron.

I request you that no further step should be taken by the Board towards the proposal of a bust until you hear further in this matter either from Podar Shetji or myself. I hasten to take this initiative because a week ago

some Photographs of mine were taken by our Photographer Mr. Godbole probably as I think to the order of some body on behalf of the Mandali, for the purpose of a bust. I sincerely hope you will appreciate my sentiments contained in my letter to Podar Sheth and help me in preventing the Mandali from taking any irrevokable step in the matter.

Yours faithfully,
N. C. KELKAR
CHAIRMAN,
Managing Council, S. P. M.
Poona, 2.

२०७

Shikshana Prasarak Mandali, Poona,
Sir Parashurambhau College Buildings,
Poona 2.

6th January 1945.

Dear Podar Shetji,

You must have heard that the new elections to the managing council of the S. P. Mandali took place last month, and I was again elected Chairman of the Council.

I was not inclined to take up the duties of the Chairman for the new term of three years for I was feeling that I was failing in health but the only consideration that prevailed with me in once more taking up the duties of the chairman was the possibilities of new developements in our Bombay Institutions and the use to which I could be put in the relations of the Mandali with our kind donors in that connection.

There is one special point on which I wish to address you today. It is about the donation of Rs. 1000 which you have so generously made to the Mandali as your contribution towards the cost of a bust of mine to be put up

in the Mandali's Building in token of my relations to the Mandali. But let me assure you that I feel it repugnant that any step towards putting up my bust should be taken at least while I am holding the office of the Chairman of the Mandali. Not only that but I am opposed to the idea of my bust being put up in the Mandali's building because I do not think that my services to the Mandali are so great as to deserve such a rich token of appreciation as bust. The needs of ordinary thankfulness or gratitude can be met by a small portrait of mine being put up in the Common Room of the Mandali and it will be honour enough for me to be there in a portrait form along with some others that are already there. But a bust is certainly in excess of any regard that may be due to me from the Mandali. I wish that the bust of The Lokmanya Tilak which is put up in front of the college building should be left alone in its isolated grandeur, and to multiply busts even within the building is sure to take away from the distinction which should go to the Lokmanya undivided. When you offer one thousand rupees for my bust the ball of a proposal for the bust is set rolling ; and you can imagine the awkward position of the Mandali if they do not follow up your proposal by providing for and allotting the sum, whatever it may be to make up the total cost of the bust. I would request you therefore not certainly to withdraw your donation but to allow the Mandali to make such use of it either by itself or with an added contribution as they may think proper otherwise to keep alive my connection with the Mandali even after my retirement or death.

I have already expressed these sentiments informally at a meeting of the Mandali's Council when that matter was laid before it in due course. And I realize that the situation cannot be effectively saved unless I take the

initiative and stop further course of the proposal of the bust by writing to you as I have done in this letter.

I remain,
Yours sincerely,
N. C. KELKAR

२०८

7 A Kapur Mahal,
Marine Drive,
Bombay, 7th January 1945.

Dear Mr. Kelkar,

It was a great pleasure to me to meet you after a long time. I don't know how to thank you for your kind offer of writing out an account of the growth of Vernacular journalism in the Bombay Presidency for my history of the Press in India. In this account you need not go into details about the Kesari as my history contains a more or less detailed account of a dozen of the more famous journals and I have already written out the history of the birth and growth, the trials and tribulations of the Kesari. I will show you this part as also some other parts of my book before I send it to the press. One big section of my book is devoted to famous Press trials and of course the two long ordeals of Lok. Tilak could not be forgotten.

I may mention that your kind contribution would be duly acknowledged. It will appear as coming from you. That will not only be fair but it will enhance its value.

With kind regards, I am,
Yours sincerely,
RUCHI RAM SAHAI

(२१७)

P. S.

I don't know yet how long I am going to remain here but in any case I am not going away before the 20th instant.

R. R.

२०९

Ramdeo Anandilal Podar

Podar Chambers,
Fort Bombay,
15-1-1945.

Dear Mr. Kelkar,

I thank you for your letter no.1772 of the 6th January. Let me first of all congratulate you on your reelection as chairman of the managing council and wish you a very Happy New Year. Under your inspiring leadership, the S. P. Mandali will surely continue to make rapid progress for many years to come as it has done in the past.

In regard to the special point raised in your letter, I would like to say that I had realised from the beginning that a donation of Rs. 1000 would not be adequate for your bust under the present state of high prices. But my intention was, as you say, to set the ball rolling and to give an opportunity to your numerous friends and admirers to make their contribution also to the erection of your bust. I do not think that your services to the Mandali have not been great enough to deserve a bust though I appreciate your sentiments when you say that the statue of the Lokamanya should be left in its present isolated grandeur. I think, however, that nothing would please his spirit more than to have a bust of his disciple near him.

If you think that the Mandali would be put to any awkward position on account of my donation, I am quite prepared to bear the whole cost of the bust and would

के. प.-२८

like you to let me know what the total expense will amount to.

With best regards,

Yours sincerely,
RAMDEO A. PODAR.

N. C. Kelkar, Esq.
Poona.

२१०

M. S. ANEY

Representative of
The Government Of India
Ceylon.

11 Stanmore crescent,
Havelock Town, Colombo,

29th March 1945.

My dear Tatyasahib,

I am thankful to you for your letter of 17.3.1945. I really regret I was not able to send you my contribution for "Sahyadri" last year, although I made a promise to do so. But I hope this time I may be able to send you an article on "Indian labour in Ceylon" for Sahyadri.

It is really gratifying that there is a tendency on the part of the Congress to change its policy. It is natural that they should be accused of inconsistency and irresoluteness, but in the large interest of the country I think I should congratulate them at what they have begun to do. It is too early yet to predict precisely, as to what will come out of the visit of Lord Wavel to England. But it seems pretty certain that he has with him certain definite proposals affecting the constitutional position of India. Mainly Indian bureaucrats like Lord Hailley who are there will do their best to put obstacles in the way. But it is expected that His Majesty's Government will have to tackle the Indian problem to at least partially satisfy public opinion in countries like U. S. A. To my mind suggestion made by Sir Zaffrulla Khan is a very proper

one. There is no reason why it should not be acceptable to the statesmen in England, if there are any bona fides in all the talks indulged in by them during the period of war in the name of war aims and war objects.

You have referred to the speech of Dr. Khare and the interesting analogy he has drawn between his position and that of Bharat. If my reading of Ramayan is correct, I believe Bharat did not lay down any condition, when he agreed to rule Ayodhya as a representative of Sri Rama in his absence, to the effect that Rama must return after vanquishing Ravan. Even if Rama had returned without conquering Lanka, it is impossible for any body even to conceive that Bharat could have ever said anything to question the claim of Rama to the throne of Ayodhya. The loss of Sita and invasion of Lanka were events never contemplated by Bharat when he first reluctantly agreed to assume the sovereign power merely as an agent of Rama in Ayodhya. Bharat Loved Rama. There is no love lost between Dr. Khare and the Congress High Command. The analogy is wholly misleading.

I learn everything about the affairs of your family now and then from letters sent to me by dear Antukaka. I am here in good health with all the members of the family who are with me. I propose to come to India next month when I hope to be able to visit Bombay and Poona at least for a day.

With my best regards for dear S. Tai and blessings to your sons, daughters and grand children and other members of the family,

Yours sincerely,
M. S. ANEY

N. C. Kelkar, Esq,
Kesari & Maratta Office,
Poona 2.

(२२०)

२११

THE BHONSALA MILITARY SCHOOL

Dr. B. S. Moonje,
General Secretary.

Ramabhoomi, Nasik,
26th April, 1945.

Dear Tatyasaheb Kelkar,

I have your post card of 19th instant which reached my hands yesterday on my return from Baroda where I had been to attend the All India States Hindn Mahasabha Conference held on 19th, 20th and 21st instant under the presidentship of Veer Savarkar. The states conference has adopted a resolution on the Sapru Committee's proposal, a copy of which I enclose herewith for your perusal. I wonder how you like it. We have to fight these proposals to the bitter end.

Trusting this finds you in excellent health,

Yours sincerely,
B. S. MOONJE.

Sjt. N. C. Alias Tatyasaheb Kelkar,
Poona.

२१२

Sevashrama, Benaras,
May 13, 1945.

My dear Mr. Kelkar,

I doubt if you would still remember me. It is ages since I met with you in the old Working Committee and All India Committee of the Congress. Your great and continued interest in literature and philosophy, besides politics, encourages me however to address this to you.

My cousin Mr. Shrinivas has been very keen on the reform of the Nagari script. He has been working very

(२२१)

hard on it and has formulated some very definite and practical proposals. He will write to you. I shall be obliged if you would please consider the matter with sympathy and favour him with your opinion and advice.

Hoping all is well with you,

Yours sincerely,
SRI PRAKASH

N. C. Kelkar
c/o Mharatta Office, Poona.

२१३

श्रीवेंकटेशो विज्ञयते ।

के. वा. गजेंद्रगडकर

सातारा,

वी. ए. (ऑनर्स), एल. एल. बी.
वकील.

जा. न. २०६,
४-६-१९४५.

साष्टांग नमस्कार विनंती विशेषः—

जून महिन्याच्या सह्याद्रीच्या अंकांत आपण हिंदु कायद्याच्या मसुद्यावर एक सुंदर लेख लिहिला आहे व त्यामध्ये माझा साभार उल्लेख केला आहे, ह्याबद्दल अत्यंत आदरपूर्वक आपणांबद्दल कृतज्ञता व्यक्त करण्याकरितांच केवळ हे पत्र लिहीत आहे. त्याबद्दल क्षमा करावी.

आपण आपल्या लेखांत प्रदर्शित केलेली विचारसरणी पूर्ण निर्दोष व स्वागताहं आहे याबद्दल मुळींच शंका नाही. आपण सुचविलेल्या सुधारणा अत्यंत समर्पक व योग्य आहेत व त्याप्रीत्यर्थ लोकमत तयार करण्याच्या कामी आपण पुढाकार घ्यावा अशी आपणास आग्रहाची विनंती आहे.

तेथे विद्वत्परिपद भरत आहे. तेथेही आपण आपले मत मांडाल अशी मी अपेक्षा करितों.

नुकताच मी सह्याद्रीकडे एक लेख पाठविला आहे. त्यामध्ये ह्या हिंदु-कायद्याच्या मसुद्याविषुद्ध नेहमी घेण्यांत येणाऱ्या आक्षेपांस साधार उत्तर देण्याचा प्रयत्न केला आहे. सदर लेखास सह्याद्रीमध्ये लौकर स्थान द्यावे अशी विनंती आहे.

श्री. वापूराव व आण्णा आणि श्रीमती कमलाबाई ह्यांना माझे प्रमपूर्वक नमस्कार निवेदन करावेत. कळावें, सेवेसीं श्रुत व्हावें ही विज्ञापना.

के. वा. गजेंद्रगडकर
वकील

२१४

॥ श्रीरत्नेश्वर प्रसन्न ॥

पो. लोणावळें, जि. पुणे,
दि. २७-६-४५.

कृ. सा. न. वि. वि.

परिवर्तनी आणि अपरिवर्तनी यांच्या वादप्रसंगांतील सूक्ष्म मम जनतेपुढे यावे आणि त्या विषयांत आपणच सह्याद्रीद्वारा साह्य करूं शकाल असें वाटल्यावरून हें पत्र लिहीत आहे.

हा प्रश्न येरवडा परिषद, सातारा विद्वत्परिषदांपासून घोटाळत आहे आणि प्रत्येक वेळीं सनातन्यांचीच बाजू कळत नकळत उचलली जात आहे. त्यामुळे दोन चार दिवसांत हा वाद संपण्यासारखी स्थिति राहिलेली नाही. सह्याद्रीने प्रत्येक अंकांत केवळ एकच पान (४ स्तंभ) दिले तरी हा विषय जनतेपुढे यंऊं शकेल. आणि दोन्ही बाजू पाहून जनता योग्य तो निर्णय घेईल.

या विषयांत समक्ष बोलण्यासाठीं मी आपली भेट घेऊं इच्छितों. जुलई दि. १, २, ३ यांपैकी कोणताहि दिवस आपल्या सोईनें कळवाल तर आभारी होईन ! प्रत्यक्ष चर्चेत आपणांस मोठी मीज वाटेल.

चर्चेच्या वेळीं पुढील साहित्य पाहिजे—

१. केसरी १९३३ मधील जानेवारी १७, फेब्रु. ७ आणि २४ चे अंकांतील (येरवडा परिषदे संबंधी लेख)

२. सातारा विद्वत्परिषदेचे इतिवृत्त.

३. धर्मनिर्णय मंडळाचे घोरण आणि कार्य. वरीलपैकीं दुसरें व तिसरें मीं बरोबर घेऊन येऊं शकेन. पहिलें साधन आपण आणून वाचून ठेवावें.

पत्रोत्तर येईल त्याप्रमाणें त्यावेळीं भेटोस येईनच. कळावें.

आपला नम्र,
र. गो. कोकजे

२१५

G. K. Godbole
B. A., LL. B., Pleader

Sangli,
4th August 1945.

My dear Tatyasaheb,

It may be a surprise to you when you would be reading this letter. But I venture to write this on the only hope that you will receive it with all sympathy. I know my own shortcomings and my own worth when I aspire now and had aspired formerly to go to England. I then remember that you tried your best to help me. But the deputation at that time in fact did not go to England. Now after reading the newspapers I have learnt that you are going and you are authorised to coopt some members. I may have no personality, ability or work at my credit. I know all that. But Indian States representative would be a special in the deputation. If not, an unble secretary to you would be a most welcome and most honoured position for me. I may not be very useful to you as I lack in qualities that are required in a secretary to a high personage like you. But if you mean and desire and if it be possible without any detriment to your position, I very earnestly entreat you to select me as one who may accompany the deputation with some work.

I do not seek this to have a feather in my cap but I will get a very good opportunity to be in estimable company of great men of India like yourself and srijut Jamnadas Mehta and others, that would be going.

I do not know the details of the mission for which you all are going but it gives me a sort of inspiration to accompany you all and hence this letter.

Kindly excuse me for this letter for it is preposter-

ous on my part to venture to write to you in this respect. But your goodness will excuse me for this. It is only a request which if likely to be accepted will embolden me to follow a better public career. In the Deccan states subjects at least I think I have some claim and this has made me and goaded me to write this letter. Furthermore, you, some years before, gave me great encouragement though I was quite diffident about my own capacity. If you advise me to prepare myself in certain respects I may even now begin to study and can be even a few months out of profession.

Lastly, take this letter from an humble disciple of yours and who holds you in the highest regard and excuse me for this.

Wishing to hear from you,

I am ever sincerely and obediently

yours,

G. K. GODBOLE, PLEADER.

२१६

नू. म. वि. हायस्कूल शिक्षक संघ,
पुणे, दि. ११-८-१५.

श्री. रा. रा. न. चि. केळकर, बी. ए., एल्. एल्. बी. अध्यक्ष, नियामक
मंडळ, शि. प्र. मंडळी, पुणे शहर.

कृ. सा. न. वि. वि.

आगल्या शाळेतील शिक्षकांच्या वेतनवाढीचा प्रश्न आपण अत्यंत आस्थेने व सहानुभूतिपूर्वक सोडविला याबद्दल सर्व शिक्षकवर्ग आपला सर्वांचा सदैव ऋणी आहे. शिक्षकसंघाच्या दि. ३१-७-१९४५ ला झालेल्या सभेत या बाबत कृतज्ञता दर्शविण्यासाठी पुढील ठराव संमत झाला आहे. तो आपणांकडे सादर पुरस्कृत करित आहोत.

“ शिक्षकसंघ नू. म. वि. पुणे या संघाच्या सभासदांनी माननीय अध्यक्ष

व सभासद, आजीव सेवक मंडळ, शि. प्र. मंडळी, पुणे यांस पगारवाढी-संबंधी अर्ज केला होता. माननीय आजीवसेवक मंडळानें त्याचा मोठ्या औदार्यानि व सहानुभूतीनें विचार करून संघाच्या जवळजवळ सर्व मागण्या मान्य केल्या त्याबद्दल संघाचे आम्ही सर्व सभासद त्यांचे अत्यंत आभारी आहोंत. त्याचप्रमाणें शि. प्र. मंडळीच्या नियामक मंडळाचे माननीय अध्यक्ष व सभासद यांनीं आजीव सेवकांच्या रावास उदार मनानें मंजूरी दिली यासाठीं आम्ही त्यांचेही आभारी आहोंत. या दोन्ही मंडळांचा संघ अत्यंत ऋणी आहे.

अशा रीतीनें शिक्षकांच्या हितसंबंधाकड आपण यापुढेही अशाच कळकळीनें लक्ष पुरवावें व संघावरील प्रेम व्यक्त करावें अशी सविनय प्रार्थना आहे.

कळावें, लोभ असावा हे विनंति.

आपले नम्र,
डॉ. गो. वैद्य
अध्यक्ष
त्र्यं. + त्रैद्य
चिटणीस.

२१७

श्री

इसलामपूर,

ता. २३-८-४९.

साहित्य सम्राट, श्रीयुत तात्यासाहेब केळकर यांसी सा. न. वि. वि.

कालच्या काळमध्ये डॉ. जयकर कमिटीचा रिपोर्ट महाराष्ट्र विद्यापीठा-बद्दल मान्य केला असून, महाराष्ट्र विद्यापीठ स्थापन करणेंबद्दल लौकरच सरकारी हुकूम निघेल असें वाचलें. मी वाळवे तालुक्यांतील एक शेतीवर निर्वाह करणारा मनुष्य आहे. सन १९४२-४३ सालीं मजला माझ्या भूमातेनें तिची सेवा केल्याबद्दल माझ्या आकांक्षेबाहेर वक्षीस दिलें. (मी स्वतः केलेल्या गुळाचे उत्पन्न). त्यावेळीं माझा असा संकल्प जाहला कीं, यांतील निम्मी के.प.-२९

रक्कम महाराष्ट्र विद्यापीठास घ्यावी. त्याबद्दल अजूनपर्यंत स्थानन करणेंचा निर्णय प्रसिद्ध न झाल्यामुळें माझ्या इच्छेस मूर्त स्वरूप आलें नाहीं. आतां मात्र असें वाटतें कीं, शक्य तितके लवकर जो संकल्प १० दहा हजार रुपये देणेचा केला आहे तो पुरा व्हावा. तेव्हां तो कसा पुरा करणेचा याबद्दल विचार आपले सल्ल्याप्रमाणें करून ती रक्कम सरकारचे किंवा त्याबद्दल ती रक्कम स्वीकारणेंस अधिकार असलेल्याचे स्वाधीन करावी. म्हणून आपणांस विनंति करित आहे. तेव्हां यापुढील मार्गदर्शन व्हावें अशी विनंति आहे. मी त्या रकमेच्या मुंबई सरकार १९५८ च्या ३ टक्के व्याजाच्या प्रामिसरी नोटा घेतल्या आहेत. रक्कम रोख घ्यावी असें ठरल्यास त्या विकून अगर अन्य व्यवस्था करून रक्कम तयार करितां येईल. परंतु माझे इच्छा अशी. माझे श्रम व भूमातेची कृपा म्हणून जो रक्कम मिळाली, तिच्याच मीं सदर प्रा. नोटा घेतल्या आहेत. इतर व्यवहारापासून जे पैसे मिळतात त्यामध्ये मनुष्याशीं व्यवहार केल्यामुळें काहीं गुणदोष चिकटून असतात. म्हणून शेतकीच्या उत्पन्नांतून भूमातेची कृपा म्हणून जे पैसे मजला प्राप्त जाहले तेच द्यावे अशी मनाची इच्छा आहे. म्हणून प्रा. नोटा स्वाधीन कराव्या असें वाटतें. पुढील व्यवस्था कशी करणेंची, प्रा. नोटा कोणाचे नांवें ट्रॅन्सफरचा शेरा लिहिणेंचा व कोणाकडे पाठविणेच्या या बाबतींत मला मार्गदर्शन होईल अशा इच्छेनें हें पत्र लिहित आहे. कळावें, लोभ असावा हे विनंती.

रा. चिकडे, हल्लीं मु. इस्लामपूर, विनायक गोपाळ ठोंबरे, कुलकर्णी.

पो. उरुण इस्लामपूर,

जि. सातारा.

२१८

Bombay View,
Forjett Street,
Bombay, 25/8/45.

Dear Mr. Kelkar,

A most happy birthday to you.

May I make a request? Before your next birthday

comes could you not find time to translate your life of Lokamanya Tilak into English? Even my efforts to get a copy of the marathi original, have not met with any success. Every time there is a political movement, one's most prized books are lost in jail.

Some years ago Mr. Divekar had translated one volume into English. It will be a great service if the whole set is made available.

What more can I write from my sickbed? Once again wishing you a happy, happy birthday,

Yours sincerely,
YUSUF MEHERALLY

२१९

श्री

वी. व्ही. कुलकर्णी
मु. न्हावीबुद्रुक,
पो. रहिमतपूर, जि. सातारा.

न्हावीबुद्रुक,

१-९-४५.

दे, तात्यासाहेब केळकर, असामान्य लोकाग्रणी व महाराष्ट्रभूषण यांचे चरण सेवेशीं-

“महाभाग ! आपणांस आज ७३ वर्षे पूर्ण होऊन आपण ७४ व्या वर्षात प्रवेश केल्याबद्दल प्रथम त्या जगत् चालकाचे व नंतर आपले मनःपूर्वक आभार मानतो.

“मराठा पत्रांतील रा. सहस्रबुद्धे यांचा लेख वाचल्यानंतर तारीख २४-८-४५ ला आपणांस ७३ वर्षे पूर्ण झाल्याचे वाचून जो आनंद व जें समधान वाटलें, त्याचा उल्लेख ह्या पत्रांत कसा करतां येणार ?

“आपणासारखी थोर विभूति आज आम्हांस लाभली ह्याबद्दल खरोखरच आम्हां महाराष्ट्रीयानंर ईश्वरीकृपा भरपूर आहे यांत शंका नाही. 'केसरी' च्या द्वारे आपली लोकसेवा महाराष्ट्राच्या इतिहासकारास स्वाभिमानपूर्वक

ववूल करावी लागेल ! ज्या ज्या वेळीं राजकारणांत चुथडा होईल व समाजाची दिशाभूल होण्याचा प्रसंग येईल, त्यावेळीं आरल्या बुद्धिमतेचा व पुढारीपणाचा आम्हांस उपयोग झालेला आहे व होत आहे यांत शंका नाही. हिंदुमहासभेची दणदणीत कामगिरी व तिचा सर्वत्र दरारा हें त्याचेंच प्रतिक होय ! “ चुकलेल्या मतांतूनच खरें मत बाहेर पडते. ” असे ‘मिल्टन’चें वचन सर्वत्र प्रसिद्ध आहेच ! आपली देखरेख असल्यामुळेच ‘केसरी’ लोकमान्यापेक्षांहि प्रभावी ठरला ! ह्या कामीं आपला उत्कर्ष सहन न झाल्यामुळे कित्येक कुडवुड्या जोश्यांनीं जो नंगा नाच घातला, त्यांत त्यांचीच उलट फजौति झाली ! प्रत्येक बावतींत तज्ञ अशी आपली विभूति आहे ! कार्लाइच्या शब्दांत (हिरो अँट ऑल, पॉइंटस्) असे म्हणतां येईल.

“ दे. तात्याराव सावरकर, डॉ. शामाप्रसाद मुकर्जी केवळ आपल्या प्रोत्साहनामुळे व सपोर्टावद्दन दणदणीत कार्य करीत आहेत. लोकमान्यांनीं ज्याप्रमाणें ‘दावू मोतीलाल घोष’ यांना आपली राजकीय मते पटवून अमृतवझार पत्रिकेमाफत देशकार्य करविलें, तशीच अद्वितीय कामगिरी आपण केलेली आहे. आज महाराष्ट्रांत जे लोकमान्यांचे चहाते आहेत, त्यांना ही गोष्ट मान्य आहे.

“ ज्या ज्या वेळीं देशाचा अपमान होईल, व खऱ्या कार्यकर्त्यांच्या कामगिरीचा विसर पडेल, त्या त्या वेळीं आपण पूर्ण जागरूक राहून त्या व्यवतीवर हल्ले (!) चढविले आहेत. ‘नाना फडणवीस’ व्याख्यानमाला हें अगदीं अलीकडील उदाहरण त्याचेंच द्योतक होय ! ”

“ आपलें वय पाहून भीति वाटते ! आपण आयुष्याच्या बाबतींत जें टाईपिस्टच्या घंटेंचें उदाहरण दिलें आहे त्याचें स्मरण झाल्यावर हृदय भरून येतें.

“ तारीख २७-८-४५ रोजीं आपणांस दीर्घायु लाभावे म्हणून देवास अभिषेक करविला. घरांतील सर्वत्र मंडळींसह उभे राहून देवाची प्रार्थना केली. ‘केळकर ग्रंथां’ तील आपले कांहीं लेख वाचून दाखविले.

“ लोकांना आपली तत्त्वे पटविणें त्याशिवाय दुसरें महत्त्वाचें कार्य काय असणार ?

“ ‘सुभाषचंद्र बोस’ वरील व तारीख २४-८-४५ चा ‘केसरी’ चा

अग्रलेख लोकांना वाचून दाखविला. त्याचा परिणाम चांगला झाला. आपण इतकी अतुल कामगिरी करता, पण श्रेय आपलेकडे न घेता, लोकमान्यांच्या पुण्याईमुळे यश लाभते,' असे प्रतिपादन करता ! हाच आपल्या चरित्राचा विशेष होय !

“सर्वे प्रमुख मंडळी बोलावून सामुदायिक भजन केले व आपणांस दीर्घायु चिंतिले. यापेक्षां आणखी खडेगांवचे दृष्टीने काय करता येणार ? आपली भाषा व आपल्या लेखनशैलीची थोडीशी चुणूक लोकांना वाचून दाखविली. लोकांना आपलेबद्दल अत्यंत आदर व स्वाभिमान आहे, हे प्रत्ययास आले.

“असो. हल्लीं प्रकृतीमान कसे ? पायाचे कसे आहे ? विशेष श्रम नकोत, अशी प्रार्थना करता. शेवटीं, ईश्वरानें आपणांस असेंच दीर्घायु करावें, व माझे आयुष्य देतां येत असल्यास तेंहि आपणांस द्यावें, अशी त्याची वरचेवर प्रार्थना करून आपले पायांवर मस्तक ठवून आपली नम्रपणे रजा घेतों.”

Yours very sincerely,
B. V. KULKARNI.

२२०

Servants of India Society
Nagpur,
5th September 1945.

Dear Mr. Kelkar,

I have been thinking over what happened when I met you all in Poona. I still believe that notwithstanding that elections have been ordered we ought to do all that lies in our power to avert the communal danger to India or at any rate give a clear warning betimes to those in authority. I enclose a copy of my letter to Dr. Jayakar. May I request you that you kindly contact Dr. Jayakar and his colleagues and do all that you can to forward the

(२३०)

cause which you have so much at heart? This task is common ground to all of us.

With kind regards,

Yours sincerely,
P. KODANDRAO

२२१

D. O. No. 118
Dewan Office,
Phaltan State,

ता. सप्टेंबर १९४५

श्री. नरसिंह चिंतामण ऊर्फ तात्यासाहेब केळकर यांसी—सा न. वि. वि.
श्री. सोमण यांजवरोवर श्रीमच्छत्रपति श्रीशिवाजी महाराज यांच्या
संबंधानें नालस्तीपर मजकुरावांवात केलेल्या दाव्यांतील फियारी राजकुमार
आदित्य नारायणसिंग जानपूरचे हे माझे भेटीस आले होते. त्यांनीं व श्री.
सोमण यांनीं या बाबतींत सर्व हकिकत समक्ष मला सांगितली व आपण व
इतर कांहीं सदगृहस्थानीं ३१ आगस्टच्या "मराठा" वर्तमानपत्रांत प्रसिद्ध
केलेले विनंतिपत्रहि पाहिले. हें कार्य महाराष्ट्राच्या अबूचें असून अत्यंत
आवश्यक असें आहे, यांत शंकाच नाही. परंतु कित्येक वेळेला कार्याचा
वास्तविक खरे खोटेपणा कळत नाही, यामुळें मदत करण्यास शंका वाटते.
आतां आपणच या गोष्टीचा पुरस्कार केल्यामुळें, आपलें समक्ष बोलणें
ज्ञात्याप्रमाणें श्रीमंतांनीं रुपये दोन हजार (२,०००/-) मदत करण्याचें
ठरविलें आहे. सदर रकमेचा आपल्या नांवचा येथील इंपीरिअल बँकेवरचा
क्रॉस ऑर्डर चेक नंबर बीबी-८-१७२५७ ता. १२-९-४५ चा या सोबत
आपल्याकडे पाठविला आहे. तो आपण कृपेनें या कारणीं लक्षण्याकरितां
योग्य तिकडे पाठविण्याचे करावें, अशा विनंति आहे. तसदीची माफी
असावी. कळावें, लाभ असावा ही विनंति.

आपला,
के. वि. गोडबोले
दिवाण, सं. फलटण

२२२

Capt. S. V. Damle,
1407 I. P. Coy.
S. E. A. C.

Post Sweatemham,
Malaya,
1-10-45.

ति. रा. रा. तात्यासाहेब यांस कृ. शि. सा. न. वि. वि. शेवटीं ब्रह्मदेश मिळविला. मलायामध्ये येऊन मला तीन आठवडे झाले. रबर, अननस, नारळ याखेरीज कांहीं नाहीं. जपान्यानीं तीन वर्षांत सर्व धुवून काढलेलें आहे. आम्हीं आल्यामुळें लोकांनां फार आनंद झाला. चौदा दिवस बोटींत काढल्यामुळें आतां सर्व तऱ्हेच्या प्रवासाची संवय झालो. येथें सर्व व्यवस्था लागावयाची आहे. त्यामुळें कोरड्या अन्नावर पंधरा दिवस काढले. चिनी लोक पुष्कळ. रबराची लागवड किती आहे याचें वर्णन करणें शक्य नाहीं. मजुरांनां पैसा चांगला मिळतो. लढाईपूर्वीं स्वस्ताई होती. हवापाणी मात्र चांगलें नाहीं. मला दांडगा मनुष्य अजून एकही दिसला नाहीं. रोगराई फार. सियाममध्ये ७५ टक्के लोक मेले. दलदल सर्वत्र. मलेरिआ फार आहे. मीं Klang गहराजवळ आहे. गांव चांगलें आहे. बायका फॅशनेबल, गोऱ्या रंग मजप्रमाणें नकट्या. संध्याकाळीं दंगल उडवें. दाहपान खूप. लढाई संगलेली त्यामुळें रोज शिमगा, दिवाळी. चालू आहेत !! मीं फक्त नारळांचें पाणी पितों. रबराच्या झाडाखालीं राहतों. काम हल्लीं अतिशय आहे. नासधूस, मोडतोड सर्व ठाकठीक चालू आहे. चिनी भाई जातीचे लोक येथें आहेत म्हणून आम्हीं नेहमीं हुषार व दक्ष असतोच. माझी प्रकृती ठण- ठणीत. बहुतेक ४१६ महिन्यांत कायमचा परत येईन.

युद्धोत्तर आतां सर्व जगच बदलणार. कुजलेलें राजकारण आतां सुधारेल. काँग्रेस भल्या बुऱ्या मार्गानें निवडणुकी जिंकणार. मंत्रिमंडळें होणार व पुन्हां पूर्वीची स्थिती होणार. देशाचें पाऊल कांहीं पुढें पडत नाहीं. खरोखर, तात्यासाहेब, मला आपल्या देशाबद्दल निराशा वाटू लागली आहे. यांत्रिक युग खरेंच. झाडें यंत्रानें आम्ही कापलीं ! मनुष्याची किती बचत. अमेरिकेची यंत्रसामुग्री वधून थक्क झाली. अँटॉमिक वाँब निघाले तिकडे व आम्हांला शिकवण चरका फिरवा. नवीव आमचें व आमच्या देशाचें ! विचारांत क्रांती झाली तरच आशा. हल्लींच्या पुढाऱ्यांमुळें देशाचें अतीनात नुकसान होत

आहे. आपली प्रकृती कशी काय आहे ? सवडीनुसार मंडळास भट देऊन उपकृत करावे ही विनंती. ति. सी. ताईना सा. न. बाकी सर्व मंडळींना नमस्कार. या खेपेस मला पुष्कळ बोलावयाचे आहे. चार तास राखून ठेवावे ही विनंती.

शिवा

१-१०-४५

ता. क.

सिंगापूरला परवां जाऊन येणार आहे. आपली कैदी मंडळी परत आली असतील. त्यांचे अनभव ऐकावे.

२२३

Sardar G. K. Kale

37 Shanwar,
Poona 2.

4/10/50

My dear Tatyasaheb,

I feel extremely thankful to you for recommending me to Shri Rajasaheb of Bhor for high office of trust and responsibility in the Bhor Darbar. On a very careful consideration of the matter on grounds of failing health and efficiency, I feel constrained to observe that I feel myself quite unequal to the task.

I very much appreciate your kind regard for me and deeply regret inability to meet your wishes. I hope you will please not misunderstand me.

Kindly convey my very grateful thanks to Shri Rajasaheb for the kind offer and request him in my behalf to excuse me under the circumstances.

With best regards,

Yours sincerely,
G. K KALE

२२४

श्री

वामन कृष्ण परांजपे

दि. ७-१०-४५

बी. ए., एल्.एल्. बी., वकील.

६ शुक्रवार पेठ, पुणे २.

कृ. सा. न. वि. वि.

आपलें पत्र पाहून काय वाटलें तें सांगतां पुरवत नाहीं. आपण पुस्तका-
बद्दल व पुस्तक लिहिल्याबद्दल जें समाधान व कौतुक व्यक्त केले आहे,
त्यानें खरोखरीच मला मूठभर मास आल्यासारखें वाटलें, येवढेंच नव्हे, तर
पुस्तक लिहिल्याचें श्रीज ज्ञाल्यासारखें वाटलें. कारण उघडच आहे. तज्ज्ञ व
अधिकारी पुरुषांच्या प्रशंसेनेंच लेखकाला आत्मप्रत्यय येऊन खरें समाधान
मिळतें.

आपला अत्यंत आभारी आहे.

आ.

बा. कृ. परांजपे

२२५

ॐ

S. A. Sule

Roshan Building.,
D. L. Vaidya Road,
Dadar, Bombay.
Dated 9-10-1945.

परमपूज्य, वंदनीय तात्यासाहेब यांचे सेवेशी, कृ. सा. न. वि.

प्रवासांत असतांच चालू महिन्याचा "सह्याद्री" एका स्टेशनवर घेतला.
पहिलाच आपला लेख पाहून आनंदानें वाचण्यास सुरुवात केली. आपले
प्रत्येक लेखनांत काहीं तरी विशेष असतेंच, यांत दुमत नाहींच. परंतु मला
ज्या एका गोष्टीमुळें अत्यंत आनंद झाला, ती राहून राहून मनांत येत
असल्यामुळें, आपले चरणीं विनंती करणेंचें घाडस करीत आहे. मार्गें २५

कं. प.-३०

(२१४)

वर्षापूर्वी अशाच घटनेवर आपण " वीर विडंबन " हें नाटक लिहून त्या परिस्थितीचें उत्कृष्ट विडंबन केलें होतें. त्या वेळीं विडंबनात्मक वाङ्मय विपुल नव्हतें व वाचकांची वा श्रोत्यांची धारणाशक्ती हल्लींच्या मराठी विपुल वाङ्मयाचे वाचनानें झाली तशी झालेली नव्हती. वीर विडंबन नाटक ज्या बलवंत संगीत मंडळीनें घेतलें होतें, त्या मंडळींत मी एक प्रमुख घटक म्हणून होतो. त्या नाटकाचें " छापील पुस्तक " आपण मला प्रेमानें भेट म्हणून दिलेलें माझ्या आयुष्यांतल एक भाग्य दिन म्हणून तें जपून ठेवलें आहे. त्यानंतर आपले सोलापूर प्रकरणीं केसरींतले लेख व आजचा सहा-द्वितील विदारक विडंबनात्मक लेख वाचून मला आपणांस जो विनंती करावयाची आहे ती हीच कीं, याच कथानकावर आपण वीर विडंबनासारखें नाटक लिहावें. स्टेजवर जरी न आलें तरी पुढील पिढी आपलें वाङ्मय म्हणून त्याची पूजा करील, अशी माझी मनोदेवता सांगते. तरी प्रार्थना हीच कीं, आपण इतकें कार्य करावें.

सेवेशीं नम्र,
शंकर आ. सुळे

२२६

Deshabandhu Gupta, M. L. A.
Managing Director
The Daily Tej, Delhi.

New Delhi,
20th October 1945.

My dear Kelkar,

It is a great pleasure indeed to have met you after such a long time. I am grateful to you for the cordiality shown to me. I hope it will be possible for you to pay a visit to the northern India.

You are aware that the historic trial of the I. N. A. officials begins in Delhi on 5th November. The 'Tej' is bringing out a special I. N. A. supplement on the eve of the trial. May I request you to kindly send me a brief

article for the said issue preferably dealing with part played by Colonel Bhosale's family in history. If you can kindly ask some one to send us a life sketch of Colonel Bhosale as well as a copy of his photograph, I shall feel further obliged. As the issue is to be published on 3rd November, I would request you to kindly do the needful at your earliest convenience.

Hoping to be excused for the trouble and with kind regards,

Yours sincerely,
DESHABANDHU

Syt. N. C. Kelkar,
c/o Kesari, Poona.

२२७

श्री

भात्रे यांचा वाडा,
सितावडी, नागपूर.

दि. १-११-४५.

ती. तात्यांस शिर सा. न. वि. वि.

नागपूर स्टेशनवरील स्वागताच्या व हारतुऱ्यांच्या ऐन गर्दीतहि आपलें हमालाच्या तावडींत सांपडलेल्या सामानाकडील अवधान सुटलें नव्हतें. मोठ्या विषयाइतकाच लहान विषयांतीलहि हा आपला साक्षेप पाहून निश्चिती वाटते कीं, मीं आपणांस दिलेलें " विषकन्या " हें नाटक कामाच्या अथवा कार्यक्रमांच्या ऐन गर्दीतहि आपल्या स्मरणांतून जाणार नाहीं. आपल्या प्रसिद्ध होणाऱ्या पुस्तक-परीक्षणाची मीं उत्सुकतेनें वाट पहात आहे.

आपल्या मुक्कामाचा येथील सप्ताह हा विद्वत्ता, वक्तृत्व, समतोलपणा व रसिकता यांचा सप्ताह होता. निवडणुकींच्या बेताल व माथेफिरू गांधी-वादी मोहिमेची तेव्हां नीटशी सुरवात झालेली नव्हती. आपल्या मुक्कामा-नंतर जे आठवडे उगवले, ते तुलनेमूळें आम्हांस अधिकच जाणवले, व फारच ग्राम्य वाटले. आणखी कांहीं महिने हें असेंच चालणार.

तुम विशेष कांहीं नाही. किंवा दर दिवसाच्या नवल विशेषाचें आतां फारसें आश्चर्य वाटेनासें झालें आहे.

हेंच पत्री उभयतां आजीवाईस साष्टांग नमस्कार व लहानास आशिर्वाद सांगावे.

आपला आज्ञाधारक,
पुरुषोत्तम भास्कर भात्रे

२२८

Pushkarni,
Prabhat Road, Poona,
10th November 1945.

My Dear Babasaheb,

My first word to you must be one of grateful appreciation of all that you have done so long for the cause of the Poona University. It is only your knowledge, learning, influence and tactfulness that could bring the affair of this new University to this stage of fulfilment and success. And I am sure that the Government—even the congress government—will invoke your assistance and guidance, when the University Bill will be in process of shaping; for there is always a limit to what smaller men can achieve in such big matters.

I feel confident about endowments coming forward for the Poona University. You must have read in the Kesari of an amount of 10,000 Rupees sent to me spontaneously by a Satara district Brahmin agriculturist as an earmarked donation for a new University. Also according to my advice the Ranisaheb of Ichalkaranji has agreed to earmark her 10,000 Rupees for University scholarship in the name of her late husband as a donation to the new University. I am sure I shall be able to raise a sum of rupees one lack for the purpose by my personal private

efforts. But this will take some time because the sceptics and the doubters are still asking me "Where is the bill and what is the bill". They have also doubts about the Congress Government making the way smooth for the new University bill because that would be putting the credit for this noble purpose in the lap of Mr. Jaykar. However things will now begin to move and I shall take steps in the matter as soon as the bother of these elections is over. For, till then, no one is prepared to listen to any talk about the University and the Bill and the money that may be canvassed is sure to go to the elections. The case of the Princes and the Rajas is of course different and I am looking forward to do something in that direction as I get the opportunity for it.

I note what you say about your missing me in Poona. I wonder if you enquired about me between the dates of 11th and 24th October for I was absent from Poona during that period. But now that I shall be in Poona, you will write to me about your next visit to Poona and the place of your lodging so that I may come and see you definitely.

Your Sincerely,
N. C. KELKAR

I. S. Pawate, Esq.,
Civil Judge.

२२९

BARAMATI,
19th Dec. 1945.

To
N. C. Kelkar Esq.,
Editor of the Sahyadri, Poona.

Sir,

Many thanks for your kind letter of the 16th instant.

Since reading your auto-biography about 4 months ago I have been eager to see you and pay my humble respects. But lack of personal acquaintance had held me back. Your letter has removed that difficulty and I shall take the very first opportunity of meeting you when I go to Poona next.

The Hindus discovered the Shunya (0) and made possible the advancement of mathematics. I think that their discovery of the idea of Pratibandha (obstruction) and their application of it to the solution of legal problems is of no less moment, in the History of World Jurisprudence. By means of it they achieved the impossible and have left to us a glorious heritage ; they have individualized property retaining to the last its communal character.

The logic and philosophy underlying the rule of the Mitakshara law are to be distinguished from the individual rules themselves. As Vijnaneshvara has himself emphasized that property is a secular institution ; it is clear that there can be no religious objection to the legislatures codifying the Hindu law of property, inheritance and partition. But in doing so, care has to be taken not to forget and depart from the great truth as established by the Mitakshara lawyers in the field of the legal science.

An example will elucidate my meaning. The framers of the Draft Hindu Code think it right that the daughters also should get a share along with the sons (i. e., their brothers) in the fathers' property. For achieving the purpose they propose to abolish the doctrine of son getting an interest by birth in his father's property and to make the father during his life the irresponsible owner of the family property, and then to give the sons and daughters shares in the property after the father's death. Besides being prejudicial to the safety and stability of the family, such a course involves departure from the great

jurisprudential truth established by the Mitakshara lawyers that all heirs are owners of a man's property, even during the life time of the man. Up till now daughters as a general rule did not get a share in their father's property because on marriage they entered the Gotra of their husbands and became members of the husband's family. If one wants to give the daughters a share in the father's property even after their marriage, one has simply to revert to the pure Mitakshara doctrine that the daughter also gets an interest in her father's property like the son by birth (vide Chapter ix of "Daya - Vibhaga"), and take care to see that the daughter is married in an unapproved form. Marriage in an unapproved form does not transfer the daughter from the father's Gotra to that of her husband. So even after the marriage she would continue to belong to her father's Gotra and would be entitled on account of her having got an interest in her father's property by birth to a share in that property along with her brothers.

By this means we give a daughter a share in her father's property even after her marriage without in the least departing from the Mitakshara logic and philosophy of law.

Instances could be multiplied but I am afraid that the letter is getting rather long. What I wish to suggest is that even though we may change the individual rules of the Mitakshara law, we should keep in tact the great Mitakshara logic and philosophy of law. My book is an humble attempt that an exposition of that logic and that philosophy of law. How far I have succeeded in the attempt it is for you to judge and I am eagerly and reverently waiting for your review of the book in the " Sahyadri ".

With best regards,

Yours faithfully,

I. S. PAWATE

87, New Marine Lines, Bombay.

१५ मार्च १८४६.

ति. तात्यासाहेबांच्या सेवेशीं सा. न. वि. विज्ञापना.

कांहीं दिवसांपूर्वी आपल्याकडे माझे मीरालहरी नांवाचें लघुकाव्य विमर्षार्थ पाठविलें होतें व आपलें अति प्रेमळ पत्र मला त्यासंबंधी पोहोचलें. आपल्या केसरीमध्ये ह्या पुस्तकाबद्दल कांहीं विमर्ष आला असल्यास मला एक दोन प्रति पाठविण्याची मी आपणांस विनंति करित आहे. मला आपणांस भेटण्याची अत्यंत उत्कंठा आहे. अनेक विषयासंबंधीं मला आपला अमूल्य उपदेश ध्यावयाचा आहे, तरी कोठें माझी आपल्यावरोवर भेट होईल? सध्यां 'तुकारामचरितं' ह्या महापुरुषासंबंधीं काव्यरचनेंत मी माझा संबंध वेळ मोठ्या आनंदांत घालीत आहे. परंतु ह्या वणिक्लोकांच्या नगरींत संस्कृतीचा कोणास कांहीं एक उपयोग नाही म्हणून अत्यंत निराशा वाटते. असो. मला आपणांस भेटण्याची अत्यंत उत्कंठा आहे म्हणून जर आपणांस येथें येण्याचें शक्य नसेल तर मी स्वतः पुण्यास येऊन आपणांस भेटेन. कोणच्याहि रविवारीं मी आपणांस भेटू शकेन. तरी मला कळवावें, अशी विनंती विज्ञापना,

आपली,

सौ. क्षमा

२३१

8141 Mt. Pleasant St. N. W.

Washington D. C.

U. S. A

25-3-46.

United Nations

Relief and Rehabilitation Administration

Via Air Mail

Dear Tatyasaheb Kelkar,

The attached letters are self-explanatory. I hope

some good results may follow and I shall keep my eyes open and let you know. I, along with other Indians here prayerfully hope that the three-men mission now in India will help produce Independence for India. Conditions of world affairs today are such that we may have what we have been unsuccessfully struggling for over two generations and we should this time take what we get and thus place ourself in a position to push the struggle to a successful conclusion. American press is quite favourable now even though occasionally doubts are deliberately expressed about India's ability to unite etc. This is obviously to play safe in case a reversal of the offer takes place and need for blaming India arises.

I have met some members of India's Food Delegation here but I understand they did not get much. Unless Indians talk firmly and mean business we shall not be heard. We are not properly represented and we have not yet shown the good sense of creating goodwill for our causes by developing public relations work abroad. Indians even those who have become citizens of other Nations should be used by India to guard our legitimate interests and our leaders must know who are our real friends abroad and see to it that these are supported. Unless India does this, even she becomes free her case will remain weak in the eyes of the uninformed peoples abroad.

I was most gratified at my good fortune to return to India and meet most of the people I wanted so much to meet. I returned to my family here safely and they were very happy to have me back too. I am still with U. N. R. R. A. But while my work in India was appreciated some anti Indian persons felt I was seeking to protect Indian interests more than serving UNRRA's interests, so they decided to send a man to replace me and instead of sending me to China as was being considered they recalled me!

Such is our fate or returns for our work. I shall as ever carry on and use every opportunity to serve India without feeling discouraged and try to hold my own in the face of odds. Life here is free and comfortable even though there are strikes and limitations of this and that. It is far better than anywhere else I must admit. I did manage to secure appointments for a few Indians in the U. N. R. R. A. operations in Europe and China. If you know of any qualified accountants let them apply for China service through UNRRA office in New Delhi. There are some vacancies in that field for 5 to 8 hundred Rs. per month plus expenses. They should not quote me but just apply and send me their names, addresses and qualifications here so I may pull for them if necessary.

Sir Radha Krishna has come here and I am sure he will do some effective cultural work for India by his lectures in this country. India I feel is going to move fast in the next ten years to find her place in the world of tomorrow and her freedom seems to have become a necessity now.

I received some January numbers of Kesari and one of Maratha. This will help me keep in touch with maharashtrian trends and also my command of Marathi. I appreciate such help. Special numbers of Chitramayajagat and worthwhile books would be most appreciated if sent from time to time.

Please convey my best regards to Annasaheb Karve. I admire him so deeply for his staunch purpose in life. Also my namaskar to Jagannath Pandit Maharaj. It was grand to have earned new friends in India and when Maharashtra Vidyapeeth etc. becomes established and if they feel I could serve, it will be my grateful wish to return off and on to do whatever I can as a specialist in Education and rural rehabilitation problems. Sir Nanavati called me up while here and we had a very pleasant lunch toge-

ther. He will carry my case with him as Pandit Kunzru did in 1944. I met Dr. Munje and Sarat Bose while in Delhi. Also I had a nice meeting with Ranisaheb of Phaltan whose son is coming here for a complete course in Agriculture. Through such well-to-do young men we may realise our dreams of modernising Indian agriculture and improving rural life.

I hope you will play a prominent part in the coming events. Please know that I shall be ever appreciative of occasional word from you and shall be happy to do anything I can that you may wish me to do.

With highest personal regards for you and others at the Kesari office I remain,

Sincerely Yours,
R. V. GOGATE

२३२

19-4-46.

Dear Mr. Kelkar,

I intend making a Trust for the purpose of the grant of scholarships, through the Maharashtra University. I shall be obliged if you will be good enough to advise me what I should do in the matter. The amount involved is about Rs. 1,25,000/—

Yours faithfully,
K. V. SHALIGRAM

K. V. Shaligram
Pleader.
C/o Panjarpole,
Post Mulund.

२३३

ॐ

डॉ. श्री. व. पाटणकर
असि. सर्जन व
एल्. सी. पी. अँड एस्.

आनंदधाम, टिळक चौक,
सोलापूर,
तारीख. ९-५-१९४६.

श्रीयुत तात्यासाहेव केळकर यांसी सप्रेम न. वि. वि.

आपला व माझा प्रत्यक्ष परिचय नाही. तरी पण सुमारे १८ वर्षांपूर्वी आपण श्रीयुत अण्णासाहेव भोंपटकरांसमवेत माझ्या दवाखान्यांत टिळक चौकांतील सभेचे वेळीं आलां होतां तीच प्रत्यक्ष भेट होव. तेव्हांपासून आपल्याबद्दल आदर वाटत आहेच. तरी पण आपण महाराष्ट्र युनिव्हर्सिटी स्थापनेबाबत जी सक्रीय खटपट करीत आहां, त्यामुळे आपणाबद्दल विशेष आभारपणा वाटू लागला. मला स्वतःला सुद्धां फार दिवसांपासून म. युनिव्हर्सिटी शक्य तितके लोकर अस्तित्वांत यावी याबद्दल जागृत भावना आहे व सध्या राजकीय परिस्थिती थोडी बदलली असल्याकारणानें आतां जास्त आशा वाटू लागली आहे. अशा वेळीं मी माझी स्वतःची इच्छा आपणांपुढें ठेवीत आहे. आपण प्रथमच मोठी रक्कम देणगी म्हणून जाहीर केली असून म. विद्यापीठ स्थापनेस आर्थिकदृष्ट्या अनुकूल वातावरण निर्माण केलें आहेच. पुढेही आणखी देणग्या आल्या असतील. मी स्वतः म. युनिव्हर्सिटी स्थापनेबाबत रक्कम रुपये १००१ (एकहजार एकचौ) देणगी देऊ इच्छितों. वरील रकमेच्या व्याजांतून म. यु. स्थापन झाल्यावर मेडिकल कॉलेजच्या शंक्टच्या परिक्षेंत मेडिसोन विषयांत पहिला नंबर मिळविणाऱ्या विद्यार्थ्यांस माझे नांवें प्राईझ ठेवावे.

वरीलबाबत आपलें उत्तर येईल त्यांत रक्कम कोणाकडे पाठवावयाची वगैरेबद्दल खुलासा व आपला सल्ला द्याल अशी आशा आहे. मीं कदाचित् पुढील पंधरवड्यांत पुण्यास येईन त्यावेळीं आपली समक्ष भेट घेईन. तसदीची माफी असावी. पत्रोत्तर यावें ही वि.

आपला,
S. B. PATANKAR

(२४५)

२३४

Chandrashankar Shukla
C/o M. K. Vora
274 Sakti Nivas, Devadhara Road,
Matunga G. I. P., Bombay 19,
June 25th 1946.

Dear Shri Tatyasaheb,

I am indeed very grateful to you for the article you have kindly sent me for the volume on Gandhiji. It would make a most valuable addition to the book, if I presume to say so. The description of the Great Trial of 1922 is classic and will live in history, for nothing approaching it has yet been written. Indeed I cannot adequately express my thankfulness for the favour you have done me. I will certainly send you the proof. I have received 26 articles by now and more are expected to arrive in July. Some of the contributors are busy with urgent political matters and naturally require more time.

With respectful regards,

Yours Sincerely,
C. P. SHUKLA

२३५

श्रीरामसमर्थ.

भुसावळ (पू. खा.),
दि. ८-९-१९४६.

श्री. सन्मान्य तात्यासा यांचे सेवेसीं.

दामोदर मोरेश्वर भट यांचे सादर कृ. शिर सा. न. विज्ञापना विशेष.
श्रीगणेशोत्सवामधील व्याख्यानांच्या निमित्तानें इकडे आलों. कालच फौज-
पुरास असतां, सप्टेंबर सह्याद्री अंक सहज पाहण्यासाठीं हातीं घेतला. प्रथमच

आपला लेख प्रो. अय्यर यांची "कटपया" दि पद्धति काय होती, इत्यादि विवरणात्मक तो वाचला. नंतर, "वावू तांगेवाला" हा आपला दुसरा लेख याच अंकांत वाचला ; त्यावरून मोठी गंमत वाटली-मनाची करमणूक झाली. पहिला अत्यंत गहन-गूढ संशोधनाचा विषय ; तर दुसरा अगदी साधा विनोदी वाङ्मयाचा विषय. आपण इतक्या उतार वयांतही दोन्हीकडे सारखेच समरस झालेले-वर्ण्य विषयांत सहृदयतेनें एके ठिकाणीं श्रोते व एके ठिकाणीं वक्ते (वद्वृतांशीं) असलेले मला दिसलो. गीतेंतील पंडिताची साम्यबुद्धि ती हीच होय असे मला तरी वाटलें. उभयपक्षीं आनंद-समान आनंद-पावणारी जी बुद्धि तीच साम्यबुद्धि असेंच नव्हे काय ? ह्या वयाला उतार वय तरी कसें म्हणावें ? हें उच्चतर, उन्नततरता पावलेलें वय म्हटलें पाहिजे. तुकाराम महाराज जसें स्वतः विषयीं "उरलों उपकारा पुरता" असें म्हणतात, तसेंहि आपण स्वतः जरी म्हणत नाहीं, तरी पण, आपल्या वाचकांनीं खुशाल म्हणावें कीं, "तात्यासाहेव निर्भेळ साहित्यानंद निर्माण करून महाराष्ट्रजनतेला उपकृत करण्याकरितांच जणूं उरलेले आहेत." आपण हें स्तवन अकृत्रिमपणे झालेलें समजून त्याचा राग मानूं नये असें मीं प्रार्थितों. दोन्ही लेख वाचून आपल्या विषयीं वाटणारी भावना व्यक्त केल्यावांचून राहवेना ; तरी पण, ती नीटपणीं-यथायोग्य प्रकारें-व्यक्त झाली कीं नाहीं अशी शंका आहेच.

आपण "ज्ञानेश्वरी सर्वस्व" नुकतेंच आम्हां मराठीच्या वाचकांचे हातीं दिलें. त्याची गंभीरता आणि वावू तांगेवाल्याशीं बोलल्यावेळची विनोद-प्रियता वा राजकीय प्रतिपक्षीयांवर कठोर टीकात्मकता यांचा संगम आपल्या वाग्गंगीघांत अनुभवितात ते श्रोते धन्य होत. इत्यलम्.

कृपा लोभ असःवा, सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

आपला नम्र,

दामोदर मोरेश्वर भट

ता. क. १०।१५ सप्टेंबर नंतर मिरजेंस जाईन. पुण्यास आलों तर भेटेनच.

२३६

श्री

२९९, ताडदेव रस्ता,
मुंबई ७,
दि. ३०-९-४६.

श्रीमान् साहित्यसम्राट तात्यासाहेब केळकर, पुणे, यांचे सेवेशीं, सा. न. विज्ञापना विशेष.

१. आपले दि. २८-९-४६ चे पत्र मिळाले. तीर्थरूपांस अत्यंत आनंद व धन्यता वाटली. ते नेहमी आपल्यास महादेव गोविंद रानडे यांची सुधारून वाढविलेली आवृत्ती म्हणत असतात.

२. ज्या दिवशीं आपल्यास पूर्वीचे पत्र लिहिले त्या दिवशीं दोषी ज्वराचा crisis होता. डॉक्टर लोक म्हणत राहिले कीं, भीतीचे कांहीं कारण नाहीं. पण तीर्थरूपांचा धीर सुटत चालला. हल्लीं ईश्वरकृपेनें crisis उलटून प्रकृतीमान हळूहळू पूर्वपदावर येत आहे.

३. आपण अगदीं त्यांच्या मनची गोष्ट लिहिली कीं, सर्व रक्कम महाराष्ट्र युनिव्हर्सिटीला द्यावी. लहान लहान रकमा देण्यापासून तादृश उपयोग नाहीं असेंच त्यांचेही मत आहे. तथापि, बाकीच्या तीन मेंवरांस पत्रे गेल्याप्रमाणे दोषांच्या कडून सूचना आल्या आहेत. फक्त महामहोपाध्याय द. वा पोतदार यांजकडील यादी यावयाची आहे. ती आल्यावर तिन्ही आपल्याकडे पाठवूं. आपणांस सर्वाधिकार असल्यानें आपण आपल्या सूचनेप्रमाणे सर्व रक्कम महाराष्ट्र युनिव्हर्सिटीला द्यावी. मात्र युनिव्हर्सिटीची स्थापना होऊन प्रत्यक्ष काम सुरू होईतों रकमेवरचे व्याजाचा विनियोग कसा व्हावा व स्थापनेनंतर कसा व्हावा याचा विचार करणें जरूर आहे. आपल्या 'यशोदाचिंतामणी' निधीचे धर्तीवर कांहींतरी योजना आंखली पाहिजे. तें यथाकाल होईल. तूर्त देणगी जाहीर करणेंस हरकत नाहीं. ४. १० हजाराचा चेक यथाकालीं आपलेकडे येईल.

४. आपल्यास स्मरत असेल कीं, १५ वर्षापूर्वी Council of Regencyनें तीर्थरूपांस पूर्ण अनुकूल मुद्देसुद ठराव मोठ्या बहुमतानें केला व त्यांजकडे

सहीशिक्ष्याचा सरकारी हुकूम पाठविला. तो मुंबईस हातीं पडतांच रातारात पुण्यास येऊन ते आपणांस भेटले, पेढे दिले व हुकूम दाखविला. मागाहून त्या ठरावाची व हुकमाची कशी परवड पापी रेसिडेंटानें केली व त्यानंतर हल्लींचे महाराजांनीं केली ही करुण कहाणी अतीशय विषादकारक आहे. आज पावेतो, तीर्थरूपांनीं तोंड दावून वृक्क्यांचा मार सोसला. हल्लीं महामहोपाध्याय द. वा. पोतदार यांनीं सहजगत्या विचारलें कीं, १५ वर्षापूर्वीं कबूल केलेल्या देणगीचें काय ? अशा संधीची तीर्थरूप वाटच पहात होते. त्याचे उत्तरीं एकंदर हकीगत लिहून म. म. पोतदार यांना ते कळवीत आहेत व त्यांच्या आजपर्यंतच्या कोंडमान्यास वाट करून देत आहेत. म. म. पोतदार तें लिखाण आपणांस दाखवितील. त्यावरून आमची संस्थानें व संस्थानिक किती अघोकोटोस पांचले आहेत व इंद्रजांची अरेरावी किती भयंकर जाचक आहे हें कळून येईल व वाचून डोळ्यांचा त्रिपें येतील.

५. तीर्थरूपांचे आज्ञेवरून त्यांचे सांगणेप्रमाणें लिहिलें आहे.
कळावें, लोभ असावा, हें विज्ञापना.

आपला,
मि. रा. भिडे

२३७

N. C. Narasinha Acharya,

B. A. LL. B.

Advocate (os) High Court, Bombay
and Advocate Federal Court, India.

Matunga., G. I. P.
Bombay, 29th October 1946.

My dear Tatyasaheb Kelkar,

After my last meeting you at Poona on the 20th instant I stayed on for a few days and returned to Bombay on the night of the 27th instant. Please accept my thanks for valuable time you spared for me the other day discuss-

(२४९)

ing various matters particularly those arising out of the proposed move to have the linguistic provinces. I conveyed your kind wishes and helpful suggestions to Deshabhakt Kondavenkatappaiah sending also the copy of your valuable speech for being given due publicity in the Madras province and in Kerala. They are all very glad and feel thankful for this lead you have given. I suggest that the League must have a central office either at Bombay or Delhi. Mr. Munshi, you might have read in the papers, has given expressions to views favouring linguistic provinces with special reference to Gujarat and Gujarat States. I am sure that your lead will be followed up and that the Constituent Assembly when it meets will find the formation of linguistic provinces an absolute necessity for the effective functioning of the Federal scheme.

I shall gratefully take up any suggestions you may favour me from time to time and do my best to give effect to them in the matter of the work of the proposed League of Linguistic Provinces.

With best regards and hearty wishes,

Yours very Sincerely,
N. C. Narasinha Acharya

२३८
Minister of Development,
C. P. and Berar

Nagpur,
23rd January 1947.

My Dear Kelkarsahib,

I felt happy to receive your letter after ages. Politics apart, I have always admired your strength of character and literary attainments and so how could I forget to send a copy of Krishnayan to you. By quoting the famous lines of Tulsidas about Shri Khrishna you have shown that your interest in literature is wide enough to cross the boundaries of provinces in our vast motherland. After you

के. प.-३३

have gone through the Krishnayan I am sure you will find your Ishta Deva Rama much more in my Ishta Krishna than you imagine. In my view Krishna is born in Treta-uga and Rama is the Krishna born in Dwapara. Although I have not departed from the tradition, yet Krishna as depicted by me is a little different from the Krishna of mediaeval poets. After completing the work in the Mandala jail I felt that if Lokamanya had been a poet, he would have depicted Krishna as I have done. As the writers of the introduction to my book have observed, my translation of the Geeta has been more influenced by the Geeta Rahasya than any other commentary. But to say this is to say very little. If the Krishna of Krishnayan is different from the Krishna of the medieval poets it is mostly due to Geeta Rahasya. We have all consciously or unconsciously absorbed the philosophy of Geeta Rahasya. I had done so unconsciously and realised it only after my work was over. I would very much like to know from you if I am right after you have finished your reading of my humble work.

Trusting this finds you in the best enjoyment of your health,

Yours Sincerely,
D. I. MISHRA

२३९

श्री

मोर,

ता. १३-२-४७.

रा. रा. तात्यासाहेब केळकर यांसी सा. न. वि. वि.

आपलें ता. ५ फेब्रुवारीचें पत्र पोचलें. एक वर्षभर कारभारी मंडळाच्या अध्यक्षाचें काम केल्यामुळें, मळच्या संकल्पाप्रमाणें तें पद सोडण्याचा आपणांस हक्कच आहे. तथापि, माझें म्हणणें असें कीं, येत्या ता. १८ ऑगस्टपर्यंत हें

(२५१)

अध्यक्षपद आपण सोडू नये. महाराष्ट्रांतील संस्थानी स्वराज्याची चळवळ प्रथम आपण व कै. वामनराव पटवर्धन यांनी मिळून भोर संस्थानांतच सुरू केली तिची सफलता, या संस्थानापुरती, (आम्ही. ता. २४-१-४७च्या जाहीरनाम्यांत प्रसिद्ध केल्याप्रमाणे) आणखी सहा, सात महिन्यांनीच होणारी आहे. त्या चळवळींतील आपले सहकारी वामनराव पटवर्धन हे दुर्दैवाने ह्यात नसले तरी भोर संस्थानांतील प्रजेला स्वराज्यदान झालेलें पाहून आनंद वाटण्यास आपणांस आयुष्य लाभलें आहे. तरी ता. १८ आगस्ट १९४७ पर्यंत आपण अध्यक्षपदावर रहावे अशी आग्रहाची विनंती आहे. मध्यंतरी आपलें काम व जबाबदारी कमी होण्याकरिता आपण जी कोणती योजना सुचवाल ती मान्य होईलच. कळावे लो अ. हे वि.

आपला,

R. S. PANTSACHIV
राजेसाहेब, सं. भोर.

२४०

Bucknell University,
Social science Division,

3141 Mt. Pleasant St. N. W.
Washington D. C.
Lewisburg Pennsylvania,
Feb. 15, 1947.

Dear Tatyasaheb,

Your letter arrived after I had already mailed you a letter requesting your co-operation in getting my marathi articles revised and published. I hope I am not imposing too much on you. I consider you like my uncle whom I loved dearly but who passed away before my return to India. You knew him as he was a prominent public speaker in Indore. (Tryambakrao Gogate) He suffered deportation from Indore in 1908 and that way launched our Gogate family on the road to work and live for a free India. We have, at least I have, sought sedulously to follow in his footsteps and my efforts abroad have been inspired and

(२५२)

Blessed by his early guidance and teaching. I shall not send you the Magazines you can readily obtain in Poona. Please don't worry about making a financial exchange. You are already sending me Sahyadri, Kesari and Maharashtra. I also receive Forum of Bombay all complimentary as a token of goodwill toward me. Whenever I see something which strikes me as being of interest to some of you in India I feel prompted to send. That expense is for the pleasure I feel in doing so. I can do so little from this great distance anyway. You can give me your hearty blessings and encourage me to serve my motherland in terms of my humble qualifications. Maharashtra Vidyalaya is coming into being and you will have some active part in its formation. If as a sociologist and educationalist who has managed for two decades to serve in the U. S. I could be considered useful in the affairs of the University you may sponsor my case and I shall be glad to consider any reasonable offer. Only that sort of an opportunity could ever bring me back to serve permanently in India. Otherwise I must seek other sources to carry on and then when luck wills it, pay short visits to my Motherland under alien auspices!

Respectfully and cordially Yours,

R. V. GOGATE.

२४१
M. S. ANEY
Representative of
The Government of India
in Ceylon

11, Stamford Crescent,
Havelock Town,
Colombo.
18th March, 1947.

My Dear Tatyasaheb,

I am enclosing herewith New Year's Greetings Card as usual. The situation in the country is very intriguing.

It is undoubtedly true that we are on the threshold of our independence. But it is equally possible that we shall be face to face, within a short time, with a fratricidal war of an uncommon nature. Much will depend on the tact and resoluteness with which Lord Mountbatton, The new Viceroy, will handle the situation. In Punjab there is bound to be a general election and I have no doubt that Muslim League will sweep the board. Muslim League's endeavour will be to establish its own government in all the muslim provinces before the end of this year. The various riots are engineered to create a situation for the announcement of a general election. After Punjab it will be the turn of N. W. F. Province. My own guess is that instead of the united India there will be two or three or more muslim states carved out of the existing British India and some of the Native states also may claim to remain entirely independent states. This seems to me to be inevitable and I am firmly of the opinion that it is no use to attempt to have any compromise with the Muslim League for the present. I do not exactly know the lines along which the Congress politicians' minds are working. If Lord Mountbatton agrees to support the Constituent Assembly and encourage the scheme for a united India, then there will be some hope of Central Federal Government coming into existence for the whole of India. Otherwise partition of India seems to me to be the dead certainty.

I am also enclosing herewith for your perusal copies of correspondence with Dr. M. R. Jayakar about Mr. Ajgaonkar. I shall be particularly grateful to you if you convey to me your views on the suggestion he has made, namely, of issuing an appeal to some of the Princes and ruling Chiefs of the Deccan under signatures of yourself, myself, and Dr. Jayakar. On hearing from you I will

write to Dr. Jayakar.

I hope this letter will find you and all the members of your family in good health. Dear and old Antukaka drops me a letter now and then conveying the state of affairs at Poona in general and your house in particular.

With my best regards for you and Dear Tai and blessings to all the other members,

Yours sincerely,
M. S. ANEY

२४२

11 Stanmore Crescent,
Havelock town,
Colombo.
7th April 1947.

My Dear Tatyasaheb,

Many thanks for your letter of 25th March 1947. I agree with you that united India is only a dream now. What we shall get at the end of June 1948 is divided India with vengeance. Several states and some of the provinces with Muslim majority are reluctant to join in the Federation with the Central Government. We shall practically revert to the position that existed in the country when the Britisher established his factory at Surat and thought of conquering this land. He saw the Marathas and muslims fighting with each other for supremacy and now when he goes we will be left to finish the wrestling that was suddenly interrupted by his appearance on the scene. Mr. Gokulchand Narang in acknowledging my New Years Greetings has suggested that the rest of India is looking up to Maharashtra to finish the work which was left incomplete in 1818. I do not know whether Maharashtrians are in the position to play the part which their pre-

(२५५)

decessors did at the end of the 18th century. But some one will have to play that part or all the Hindoos may have to combine and do that. Some such struggle seems to be inevitable. Let me assure you that I prefer that life of struggle to the present state of slavery, which is fortunately coming to an end.

With my best regards,

Yours sincerely,
M. S. ANEY

२४३

॥ श्री लक्ष्मोव्यंकटेश प्रसन्न ॥

मुक्काम हेवाळ,

तारीख १८-४-४७.

साहित्यसम्राट श्रीयुत रा. रा. तात्यासाहेब ऊर्फ नरसिंह चिंतामण केळकर यांचे सेवेसीं-

कृतानेक सिर सा. नमस्कार वि. वि. गेल्या सप्टेंबरमध्ये आपली अमोलिक भेट घेतली. आपल्यावरील श्रीशाग्देच्या कृपेनें, आपलें समतोल, पोक्त, नी आचरणीय विचार आम्हांस चाखावयास मिळतातच. तरीपण प्रत्यक्ष दर्शनानें मनावर झालेल्या परिणामाचा आनंद तो स्वतःच जाणें.

“नेहमीं खरें तेंच बोलावयाचें, व जें बोलावयाचें तें सडेतोड व निर्भयतेनें बोलावयाचें” हा दंडक ज्या थोर विभूतिमान् अवतारी माणसाचा, त्याच्याच कार्याची घुरा घेतांना, “सडेतोड व निर्भयतेनें” या शब्दांनें उत्पन्न होऊं पाहणाऱ्या प्रत्याघाताची बाजू डावलून “नेहमीं खरें तेंच बोलावयाचें व जें बोलावयाचें तें लोकांस चांगल्याप्रकारें समजेल व पटेल असें बोलावयाचें” हा आपल्यांतील व्यवहार्य कुशलपणा व वादांतील ठोके सोसून मध्यमार्ग जनतेस दाखविण्याची हातोटी या-अर्थात् मला जे वाटतें-वाटलें-त्यावरून-गुणास लुब्ध होऊन पावलांपावलीं आपली आठवण रोजच्या व्यवहारांत होते.

रागद्वेष वगैरेच्या भारानें अंतःकरणांत थैमान घालून आत्यंतिकपणाचें टोंक गाठूं पाहणाच्या मनोवृत्तीस आपली आठवण म्हणजे कडब्याच्या वाजूने उतरणाऱ्या भेटारीच्या खेकच असें वाटतें.

आपण स्वतः वक्रेसरी, मराठा, सख्खाद्रीद्वार जी क्लिकसेना केली त्याबद्दल कितीहि वाद असले तरी समाज व क्रेसरी संस्था त्याबद्दल आपली ऋणी राहिल. क्रेसरी-मराठा संस्थेवरील अनेक दुर्धर प्रसंगांची आठवण झाली म्हणजे, आपल्या मी वर दर्शविलेल्या कायेंकुशलतेची साक्ष पटते व आपणा-विषयी घम्यतापूर्णक आदर वाटूं लागतो.

या रेशनच्या दिवसांत पुण्याभेक्षा, अरुन्ना दाणागोटा, दुग्धदुभते यामुळे आम्ही चांगले सुखी असें वाटतें. पण राहणी अगदींन्न खेडवळ, त्यामुळे मानवी विचारस पोषक जें व्याजमय तें सहजपणें लाभत नाहीं.

तदनंतर श्री यशवंतराव येतांना भेटले होते. नरगुंद पाहण्यासाठीं व आमचाहि प्रांत पाहण्यासाठीं एकदां आपण खेणार असें त्यांनीं सांगितलें. आमच्याइकडे निव्वळ इरिकामे-सहल-म्हणून ते घेतील तर चार दिवस आमचेही मजेंत जातील.

आमच्याइकडून भेट म्हणून चि ॥ गोविंदराव पानसे (जामात) यांज्जे बरोबर थोडे तूप पाठविले आहे. घरीं सर्व वडील माणसांना विशेषतः-परिचयाचे म्हणून-श्री यशवंतरावांना आझे अंतंत नमस्कार सांगावे. लहान मंडळींना आंशिर्वाद.

आपणांस दीर्घायुष्य लाभून आणखी अशीच श्रीशारदेची सेवा आपल्या हातून घडावी अशी त्या जगन्निघंतापासीं प्रार्थना करून घून एकदां लवकर आपणांकडे येऊन दर्शन घेण्याचा योग याद्या अशी इच्छा वाळगून पत्र संपवितों. तसदी दिल्याबद्दल क्षमा असावी. कळावें, कृपालोभ असावा ही विनंती.

मु. हेबळ, पो. नंदगड,

जि. बेळगांव.

Hebbal, Post Nandgad,

(Belgaum).

आपला नम्र,

नरहर हणमंत देशपांडे

२४४

Winter Road,
Malabar hill,
Bombay 6.
April 21, 1947.

My Dear Tatyasaheb,

I received your letter of the 20th. I won't trouble you any longer with my desire to obtain a copy of the Geetarahasya.

I do not quite understand your comments in the second paragraph of your letter commencing with "I was amused to read your wail over your despair. But, what is there to be ashamed of in the failure of a fanatical quest for a rairity" etc. etc. I do not know what you refer to in these comments. So far as I am aware, I am not in the habit either of disclosing my despair or raising a wail on it. Perhaps you are referring to something which you might have read in the press, for which I am not responsible.

I note your suggestions about writing an autobiography. That has been my intention for a long time, but it seems difficult while I am living in Bombay. It may perhaps be more easy when I can make it convenient to stay in Poona for longer periods. When my mother's memorial building, to be gifted to the Indian Law Society, along with my non-legal library, is ready for occupation this may be possible.

Yours sincerely,
M. R. JAYKAR

२४५

Raja of Miraj (Sr.)

मिरज, २१-९-१९४७.

सा. नमस्कार वि. वि.

मिरजेच्या राजकीय सुधारणांच्या प्रोक्लमेशनच्या बातम्या वर्तमानपत्रांत
के. प.-३३

आपण वाचल्या असतीलच. आधीं केलें व मग सांगितलें याप्रमाणें आतां आपणांस लिहीत आहे. आपण एखाद्या वर्तमान पत्रांत आपलें मत प्रगट कराल काय? मात्र एकवार इतर दक्षिण महाराष्ट्रांतील संस्थानांचे अंतर्गत पाहून यांत अधिक काहीं आहे असें आपणांस वाटत असेल तर लिहिण्याची तसदी घ्यावी. यापेक्षां अधिक केलें असतें तर वरें झालें असतें हा कोटिक्रम मी मेल्यानंतर तरी संपेल काय? विद्यमान परिस्थितींत हिंदुस्थान सरकारचें राजकीयखातें संभाळून मला अधिकांत अधिक काय करतां येईल तें मी प्रांजलपणें केलें आहे. संपूर्ण स्वातंत्र्य माझ्यापाशींही नाही तें मीं देऊं कोठलें?

जूनच्या प्रारंभीं येथील नवी राजवट सुरू होईल त्यापूर्वीं एकवार इकडे अवश्य येऊन जा. मी परत येथें आल्यावर पत्रानें आपणांस कळवीत आहे. सोबत गॅझेटची कॉपी ठेविली आहे. कळावें, लोभ असावा, ही विनंती.

" आपला,
तात्यासा

रा. रा. नरसिंह चिंतामण ऊर्फ तात्यासाहेब केळकर,
पुष्करणी, प्रभात रस्ता, पुणें ४.

२४६

श्री

दत्तो वामन पोतदार,
'लोककल्याण' ७७, शनिवार, पुणें २.
वैशाख शु० १४।६९
ता. २-५-४७.

सप्रम वि. वि.

(१) दोन गोष्टींविषयीं माझें मनोगत लिहून कळविणें अगत्याचें वाटल्यावरून तसें करित आहे.

(२) पहिली गोष्ट-राजवाडे चरित्रावरील आपला अभिप्राय (केसरीं-तील). हा एकंदर विषय मोठा आहे. परंतु त्यांतील भा. इ. सं. मंडळ

राजवाडे प्रकरणीं आपण जो अभिप्राय केसरींत प्रगट केला त्यावद्दल मला आपले आभार मानणे अवश्य वाटते.

(३) मला स्वतःला तो विषय जिव्हाळ्याचा वाटतो आणि त्यांतील अनेक बारीक सारीक प्रकरणीं मला पुष्कळच सांगावें लागेल. तें होईल तेव्हां होईल त्यांतील कित्येक प्रसंगांचे प्रत्यक्षांतले माहीतगार आणि वजनदार असे बरेचसे लोक दिवंगत झाले !! सृष्टिक्रमापुढें उपाय काय ?

पण हें राजावाडे चरित्राचें निमित्त माझ्या पथ्यावर पडलें ! ज्यांच्या नकला मजजवळ, त्यांतलीं कांहीं महत्त्वाचीं माझीं पत्रें श्री. भट यांनीं जगापुढें मांडलीं हे त्यांचेहि मी उपकारच समजतो. आणि आपण भा. इ. सं. मडळाचे जुने, अनुभवीक कारभारी व अध्यक्ष यांनीं जाहीररीतीनें माझें दाजूनें इतक्या अवधीनंतर शांतपणें निर्वाळा द्यावा, हें तर मीं माझें भाग्यच समजतों ! वामुदेवराव मुंडले यांचाहि तसाच अभिप्राय पडला व तो त्यांनीं लिहूनच पाठविला. तो चरित्रांत छापलाच आहे. आतां मुंडलेहि गेले, तात्यासाहेब मेहेदळे गेले, नानासाहेब वंद्य गेले, पांडोबा पटवर्धन गेले, विजापूरकर अण्णा गेले, डॉ. हरीभाऊ देव गेले, रा. व. साने गेले—असे कित्तीजण तरी गेले ! या सर्वांचे अभिप्राय माझ्याच बाजूचे पडले असते, पडलेही होते पण लेखी काय कोणाचें मी दाखवूं शकलों असतों !! आपल्या सारख्यांचा निर्वाळा मला मिळाला याचा निरतिशय संतोष मला होतो. ही एक गोष्ट.

आतां दुसरा विषय—त्यालाहि निमित्त आपला केसरींतील लेख—वन्हाड विषयीचा (२ मे ४७)—याहि प्रकरणीं मला आठवतें, मीं आपणांला बहुधा लेखी (विलायतच्या पत्त्यावर) पत्र पाठविलें असावें कीं, आपण वन्हाडची वकिली गोलमेजपरिपदेंत करणार परंतु महाराष्ट्र एकीकरणाचा मुद्दा सोडू नका ! आठवत असेल आपल्याला.

आज पुनः बरील लेखांत आपण वन्हाड स्वतंत्र होण्यासंबंधी लिहितांना एक भाषा बोलणाऱ्या लोकांचे दोन उपप्रांत झाले तरी चालेल, अशा आशयाचा अभिप्राय प्रकट केला आहे. उद्यां निजामी मन्हाठवाडा आमचाहि स्वतंत्र प्रांत करा म्हणूं लागला तर आपण काय तिसरा उपप्रांत मंजूर

करणार ? मग कोकणानें हीच मागणी केली तर ? मुंबई स्वतंत्र राहू म्हणेल तर ? हें कोठवर कवूल करीत जाणार ?

एका भाषाभाषिकांचे दोन प्रांत कवूल करणें म्हणजे भाषावारी प्रांतांच्या मागणीचें बूडच काढून घेणें होय, असें मला स्पष्ट दिसतें. त्या तत्त्वाला मग कांहीं अर्थच राहात नाही.

आपण बिहार व युक्त प्रांतांचा दाखला दिला आहे. परंतु वास्तविकपणें बिहारची हिंदी ही मैथिली आहे. अलाहाबादची हिंदी निराळीच आहे. उद्यां त्या सर्व भागांचे कृत्रिम एकीकरण कायम राहणार नाही. अवधी निराळी, मागधी निराळी, ब्रज निराळी, राजस्थाली निराळी, वुंदेलखंडी निराळी. सादृश्य पुष्कळ परंतु भेदही आहेत. कांहींतरी चार पांच उपप्रांत— (१) राजस्थान. (२) वुंदेलखंड+माळवा. (३) बिहार. (४) कुमाऊन. असे करावेच लागतील. पण भाषावारीचें तत्त्व जोरानें रूढ झालें पाहिजे. मग असाच सूर निघेल.

आज आम्हीं संयुक्त महाराष्ट्राची मागणी पुरस्कारीत आहोंत. अशावेळीं आपले हें म्हणणें आम्हांस अडचणीचें होणार यांत शंका नाही.

वन्हाडवर सक्ती करूं नये, पण वन्हाडला महाराष्ट्रांतच स्वतंत्र भाग म्हणून कां होईना समाविष्ट व्हावें लागेल. तोच खरा हिताचा मार्ग आहे. असें न घडेल तर मराठ्यांचे सामर्थ्य विभागलें जाईल आणि हिंदुस्थानांत मराठ्यांचें तेज पडणार नाही व ते दुर्बल होतील आणि मागे पडतील. मग पुढें शहाणपण सुचलें तरी कामास येणार नाही. हिंदुस्थानांत मानानें राहावयाचें व टिकावयाचें असेल तर आपसांतलें मतभेद कांहीं तडजोड करून मिटविलेच पाहिजेत. प्रि. गाडगीळ यांनीं या प्रकरणीं एक टिपण प्रसिद्ध केलें आहे तें विचार करण्यासारखे आहे. आपणांस पाहिजे तर पाहण्यास जरूर पाठवीन.

आम्हांस दोन मते मिळतील असा एक फायदा आपण दाखविला. पण हीं दोन तोंडें परस्परांच्या विरुद्ध वाजूनें बोलणार नाहीत कशावरून ? फुटीर वृत्तीचा स्फुल्लिग कोठें जागृत असेल त्याला फुलवावा किंवा तो विश्वावा-प्रसंगी दावावाहि ?

(२६१)

एतिहासिक काळांत पुणे-सातारा-कोल्हापूर-नागपूर ही फाटाफूट आम्ही अनुभवली! त्यांतून बोध घेऊन जनतेला सावध करणे हेंच हिताचें आहे. कटकटींना भिऊन कसें चालेल ? सत्य व हिन तेच सांगितलें पाहिज. मग तें कटु वाटले तर वाटो!

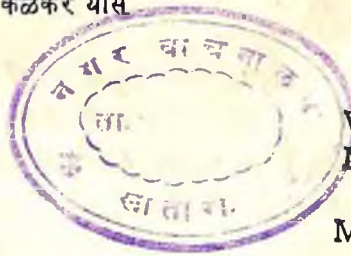
मनांतून आपण संयुक्त किवा अखंड महाराष्ट्राचेच भोक्ते आहात असें मी समजत आलों आहे. संयुक्त शब्द आम्ही मुद्दाम लावला अखंड नाही. तो तरी वऱ्हाड नागपूर वगैरेंच्या समाधानासाठीं-आणि मानरक्षणासाठीं ! त्याचेंच जर भय वाटूं दिलें तर अखंडाची वार्ता कशाला ?

आपणांस मीं कांही सांगावें असें नाही. पण सांप्रतच्या प्रसंगानें आपण जें मत बोलून दाखविलें त्यानें संयुक्तवाल्यांना नुसता इषारा दिला असना तरी पुरें झालें असतें. पण एक भाषिकांचे दोन प्रांतहि काय वाईट म्हणण्यानें जी भलतीच फूस मिळेल ती मिळावयास नको होती.

दत्तो वामन पंतदार

श्री. तात्यासाहेब केळकर यांस

२४७

Winter Road,
Malabar Hill,
Bombay 6.
May 19, 1947.

My Dear Tatyasaheb,

I thank you for sending me two copies, instead of one of Lokamanya's Geetarahasya. Yesterday in Pooné, I had hardly any time to acknowledge your kindness. I returned to Bombay this morning and I am leaving for England via Karachi on the 28th and will be absent for two months. I am unhappy over your idea of not accepting any price for these two books. But I do not wish to injure your feelings by offering the money. My library will contain these two as a kind of present from you and as

(२६२)

the whole of the library will ultimately be in the hands of a public charity, these books will remain as a sacred trust to be of use to future generations.

I am sorry that I could not meet you at the Brihan Maharashtra Conference. I expressed my ideas in strong words as regards many topical matters, especially Bombay being included in Maharashtra. The speech has been badly reported, as it was delivered in Marathi. I hope this finds you in excellent health.

With kind regards,

Yours Sincerely,
M. R. JAYKAR

२४८

कोल्हापूर,

ता. २६-५-४७.

प्रिय आदरणीय तात्यासाहेब,

पुण्यांत भानुविलास थिएटरमध्ये ता. ३० मे पासून ता. २ जूनपर्यंत माझा चार व्याख्यानं होणार आहेत. तीं एकावयास आपण हजर असाल तर मला विशेष आनंद होईल. म्हणून मी आपणांस हें आग्रहाचें आमंत्रण देत आहे तें आपण स्वीकाराल अशी आशा आहे.

आपला,

ना. सी. फडके

२४९

Dr. N. C. Kelkar
Tilak Road,
Sadashiv Peth,
Poona city, India.

University of Hawaii,
P. C. Box 18, Honolulu 10,
Territory of Hawaii,
May 27, 1947.

Introducing Dr. Charles A. Moore

Dear Dr. Kelkar,

You may remember my visits to India in 1936 and

1938. I have been hoping to go to your country again, but the war has intervined. I am delighted however, to recommend to your attention. Dr. Charles A. Moore, Chairman, Philosophy Department, University of Hawaii, who will present this letter to you.

Dr. Moore is to be in India for a year as a Guggenheim Fellow and is to study Hindoo Philosophy with Sir S. Radhakrishnan and Dr. B. L. Atreya, Benaras Hindoo University. I should like very much to have him meet you, however, and I am therefore asking that he present this letter. He will convey to you my warm Aloha!

Sincerely yours,
GREGG M. SINCLAIR
President.

२५०

न. चिं. केळकर.

पुष्करिणी, प्रभात रस्ता
पुणे ४.

२१-६-४७

रा. दिवेकर यांस-

मागें वर्तमानपत्रकार संघापुढें भाषण करितांना प्रा. न. र. फाटक यांनी एक चुकीचे विधान करून त्यांत माझे नांव गोवून माझी बदनामी केली होती. पुढें त्यांची चूक त्यांनीं समक्ष तुमचेपुढे कबूल केली असें कळतें. तरी त्यांनीं तसें पत्र तुम्हांस लिहिलें काय ? नसल्याम तें न लिहोत. परंतु निदान हें माझे निषेधात्मक पत्र तरी तुम्ही प. का. संघापुढें मांडावें. पत्रकार संघापुढें व्यक्तिशः एकाद्या पत्रकारानें दुसऱ्या कोणा पत्रकाराची निंदा करावी- विशेषतः तो गैरहजर असतां- हें योग्य नाहीं. हें तुम्हीहि मान्य करालच. माझे इतकेंच पहाणें आहे कीं, फाटक यांनीं केलेली चूक संघाच्या नजरेस आणण्याची संघी मला मिळावी. तरी माझे हें पत्र संघापुढे वाचावें व तसें केल्याचें मला कळवावें म्हणजे वरें वाटेल

२१-६-४७

न. चिं. केळकर.

श्री

११ अ., न्यू भटवाडी, मुंबई ४.

४-७-४७.

श्री. शंकर रामचंद्र दाते यांसी, कृ. सा न. वि. वि.

आपलें पत्र व त्यासोवतचें श्री. न. चि. केळकर यांनीं श्री. दिवेकरांना पाठविलेल्या पत्राची नक्कल हीं दोन्ही पावलीं. ज्या दिवशीं मी माझ्या भाषणांत श्री. केळकरांचा उल्लेख केला, त्या दिवशीं आपला समारंभ आटोपल्यावर मला जेव्हां पुनः त्याबद्दल काहीं जणांनीं विचारलें तेव्हां श्री. केळकरांचें नांव उच्चारण्यांत माझी चूक झाली हें माझ्या लक्ष्यांत येऊन मीं तसें तेव्हांच कवूल केले. जाणून बुजून मला जर श्री. केळकरांची बदनामी करावयाची असती तर मला झटून माझी चूक कवूल करण्याचें कारण नव्हतें. मला त्या दिवशीं प्रश्न विचारणारांमध्ये एकटे दिवेकरच नव्हते. आणखीहि पुष्कळ जण होते व त्या सर्वांना मी चूक केली असेंच सांगितलें. यानंतर मीं मुंबईस परत आल्यावर श्री दिवेकरांचें मला पत्र आलें. त्यांत त्यांनीं माझ्याकडून जाहीर खुलासा व्हावा, अशा धोरणाचा मजकूर लिहिल्यानें मीं पत्र पाठवाचें (श्री. केळकरांना) असें त्यांजपाशीं खासगी रितीनें म्हटलें असूनही त्या रोखामुळें त्यांच्या पत्राकडे लक्ष दिलें नाहीं. मीं चूक केली या माझ्या कवुलीसकट माझे चुकीचें विधान श्री. केळकरांच्या कानावर गेलें तर त्यांत मग काहीं अर्थ रहात नाहीं, अशी माझी तेव्हां समजूत होती व आजही आहे वृत्तपत्रांतून जर तें विधान प्रसिद्ध झालें असतें तर मग जाहीर खुलासा करण्याची जबाबदारी मजवर पडली असती ; यासाठीं मीं बहुतेक-मिळालीं तीं-वृत्तपत्रें चाळलीं. त्यांत या विधानाचा संदर्भ आढळला नाहीं. अर्थात् जाहीर खुलाशाची गरजच उत्पन्न झाली नाहीं. माझ्या त्या विधानाच्या भाषणानंतर माझी व श्री. केळकरांची भेट झाली होती. त्यांनीं समक्ष हा विषय काढला असतां तरीहि मीं त्यांच्यापाशीं तोच खुलासा केला असता. माझ्या भाषणांत त्यांचा निर्देश चुकीनें इतका न कळत झाला कीं, पुढें ४।६ जणांनीं जेव्हां त्याबद्दल विचारलें तेव्हां आपली खरोखरच

चूक झाली असें ध्यानांत येऊन मी तावडतोव चूक झाल्याचें सांगितलें. श्री. केळकरांची वदनामी करण्याचें तर दूरच पण त्यांचें नांवही घेण्याचें जेथे कारणच नव्हतें, तेथें तें आलें व हेंच चुकलें हें मी पुनः एकदां आपल्यालाही कळवितों. चूक झाली यावद्दल मला तेव्हां वाईट वाटलें व अद्याही वाटतें. परंतु चूक कवूल करतांना माझ्या मनाला मुळींच संकोच वाटत नाही. आपण हें पत्र श्री. तात्यासाहेब केळकरांना दाखवावें. मी त्यांच्याजवळही समक्ष किंवा पत्रद्वारे चूक कवूल केली असती, परंतु तशी संवी मला मिळाली नसल्यानें मी माझे म्हणणें आपणांस कळवीत आहे. आपण या बाबतींत घेतलेल्या तसदीवद्दल व दाखविलेल्या सुद्दभावावद्दल आपला अत्यंत आभारी आहे.

कळावें लोभ असावा ही वि.

आपला,

न. र. फाटक

२५२

14 Shankarbhawan, French Bridge,
Bombay 7.

21-7-47.

My Dear Tatyasaheb,

I think we should look upto you for a clear enunciation of policy on the 1st of August. You have already said that Gandhi is responsible for the division of India. It is a profound statement and if you would clarify it by assigning reasons, you can score a point and thus establish the first premise of your conclusion. Temperamentally Gandhi is incapable of cooperating with anybody. It is his voice-his point of view-which must prevail, even in noncontroversial topics. Thus he eliminated all occasions when leaders used to cooperate in noncontroversial matters. Thus since Tilak's death-after the Calcutta and Nagpur Congresses Jinha and Gandhi never came toge-

ther except after previous controversy and then to score points one against the other. It is this fault in leadership-in having a oneman show-for all the time and all occasions is responsible for this hostility.

Some people like spoonfeeding. Others like you and Jinha resent it. It is this resentment against spoonfeeding, domination may be benevolent domination-which is a psychological protest which means partition-Pakistan. I think you tried your level best to cooperate with Gandhi with your characteristic zeal for compromise and left the attempt in sheer disgust. I feel sure you can out of your own personal experience elaborate and emphasise this point extremely well. India is a huge problem. There are various interests opposed to each other. So by its very nature this is not a job for a single individual, but this one man wanted and did exercise all the controlling powers over the Congress for the last 27 years. Subhash Bose who defeated Gandhi and got himself elected president had to abdicate. That one instance speaks volumes.

I think (1) The Congress High Command in their self complacency failed to realise the strength of the opposition (Jinah) (2) They failed to realise the implications of the Dominion Status. Had they made it clear to the cabinet mission that they would advise their followers to accept dominion status provided the League without being coerced was shown its proper place. The Mission and his Majesty's Govt. would have grasped the hand of friendship. After all two dominions are to be established. I think Congress ought to have extended the hand of friendship to H. M. G. to preserve the unity of India. The unity of India was the achievement of Br. Govt. and India ought to have been a successor to the Br. Govt. The price of 150 years of foreign rule was lost in a mad gamble of

Independence. Our natural defences have gone ! With the instance of Ireland in front of them the Congress ought to have taken all possible precautions to prevent the repetition of Ireland. The Congress failed to do it and the Lamp-post theory (आम्ही ज्या दगडास शेंदूर फासू त्यास तुम्ही देव म्हटले पाहिजे.) is responsible for this. Asquith in his "fifty years of Parliament" has devoted four chapters to Ireland and Ulster. All the moves of Jinha are there faithfully depicted while describing all the attempts made to satisfy Ulster. The High Command never studied it. Further it is this Lamp-post theory which is responsible for having inefficient provincial administrations. They have not been able to control and stamp out corruption in food, cloth and other rationed goods because people suspect that the black markteers are the patrons of the Congress. There is no opposition to the Congress Govt. in the provincial legislatures. So please with all the authority at your command call upon the whole country to express her want of confidence in the provincial and central govts. They have failed to deliver the goods.

One thing more. With the establishment of the two dominions the centre of interest of political life has changed. There must be reorientation. I do not know whether your health would permit but if it would, I should like you to resume the editorship for a couple of years and start the papers on proper lines with a new policy. This contingency was not foreseen by its founder and today the paper does not command any respect. If you could be induced to do this I think it will be in keeping with the letter and spirit by which he invited you to join him; and you can once more save the great institution.

On the 15th August there would be some kind of celebration and I think the papers might be asked by the Congress to have special numbers. I want to suggest that

(२६८)

you should write to Arvind Ghosh for some message to the nation on the occasion. 15th August is his Darshan day. He is in touch with everything. That is everyday going on around him. At the time of Cripp's mission he did offer his assistance. So I think he might be inclined to send a message for Kesari and Maratha out of respect for the old master and his institutions.

I have submitted these points to you as they occurred to me. You can make such use of them as you like.

With respects,

I remain,
Yours Sincerely,
B. G. PARANJPE

२५३

32 Little Gibbs Road,
Malabar Hill, Bombay 6.
23rd July 1947.

My Dear Mr. Kelkar,

I have asked Rao Bahadur D. V. Nadkarni, member secretary of the Committee appointed by Government, to see you as a member of the Poona city Municipality for many years and as its first elected president. Your advice would be most valuable in connection with the work which the Committee have undertaken at the request of Government immediately. Rao Bahadur Nadkarni would like to have your advice as regards the persons and institutions to whom the questionnaire should be sent. I realise that you have severed your connection with the Municipality for some years past and yet I believe you will be able to indicate persons and institutions whose views would be valuable. I should therefore be very grateful if you could suggest suitable names to him and give him any other help that he might require.

(२६९)

I intend to come up to Poona towards the end of next week. I shall then call on you and discuss various matters connected with our work.

With best regards,

Yours Sincerely,
M. D. BHAT

२५४

काचीगुडा हायस्कूल जवळ,
घर नंबर २२१A/5, हैद्राबाद डेक्कन.

९-८-४७.

श्री. रा. रा. तात्यासाहेब केळकर, मु., पुणे यांचे सेवेसीं. कृ. सा. न. वि. वि.

आपण १६-१७ वर्षांमार्गे इकडे आलां होतां. भाषणबंदी होती, तरी उस्मानिया विद्यापीठांत मराठी मंडळातर्फे आपलें व्याख्यान घडवून आणण्याचें श्रेय मला लाभलें होतें. आपण इकडून परत जातांना स्टेशनवर आपणांस निरोप देण्यास मी अनेकांवरोंवर आलों होतो. त्यावेळीं मीं एक आकांक्षा प्रदर्शित केली होती, ती ही कीं, " तात्यासाहेब! मराठी एम्. ए.चा वर्ग सुरू करून आपणांस परीक्षक म्हणून आमंत्रण देईन. तें आपण स्वीकारण्याचें मान्य करावें " आपण होकार दिला होता. ही जुनी आठवण आज देण्याचें कारण असें कीं, काळ परवां झालेल्या समितींत, आपणांस परीक्षकाचें आमंत्रण देण्याची माझी योजना सर्वसंमत झाली आहे. तरी आग्रहाची विनंती कीं, आमच्या विद्यापीठाचे गौरवार्थ-निदान-माझे सत्वरक्षणार्थ-तरी माझे आमंत्रणाचा स्वीकार करावा व माझी इतक्या दीर्घ काळची आकांक्षा पूर्ण केल्याचें आपण श्रेय घ्यावें.

व्यक्तिशः यांत आपणांस ना फारसा गौरव ना लाभ हें मीं पूर्णपणें जाणतो. म्हणूनच नकाराच्या भीतीनें एवढें लिहीलें आहे. तरी माझी ही हीस आपण अवश्य पुरवावी व आपल्या होकाराचें मला कळवावें म्हणजे मीं निश्चित होईन

परीक्षा सन १९४८ च्या एप्रिलमध्ये होईल. प्रश्नपत्रिका डिसेंबर,

१९४७ मध्ये घाडावी लागेल. पण यांत श्रम वा त्रासाचें नांव नाही. कारण प्रश्नपत्रिका " निबंध " विषयाची व परोक्षेस बसणारा विद्यार्थीही एकच ! तेव्हां आपला अमूल्य वेळ खर्च होणार नाही.

बहुत काय लिहिणें, लोभवृद्धि व्हावी हे वि.

आपला,

चिंतामण नीळकंठ जोशी

(से. नि. प्रा. उ. यु. कॉलेज. है. द.)

२५५

c/o बळवंतराव फडणीस,

ट्रेझरी ऑफीसर,

इचलकरंजी,

१७-८-४७.

श्री. तात्यासाहेब केळकर यांचे सेवेसीं,

कृ. सा. न. विज्ञापना,

हिंदुस्थानचे स्वातंत्र्याबाबत रेखाटलेले ऐतिहासिक भविष्य मीं आपल्या 'मौजेचे चार प्रहर' या पुस्तकांत 'शेवटचे लढाऊ जहाज' या लेखांत स्वातंत्र्यदिनींच सहजगत्या वाचलें. मला सांगावयास आनंद वाटतो कीं, तें बऱ्याच अंशीं सत्यस्थितींत उतरलें आहे, अशी माझी अल्प समजूत आहे.

याबाबत आपलें जाहीररीत्या अभिनंदन केल्याचा लेख आज रोजीं 'केसरी'कडे पाठविला आहेच. तथापि वैयक्तिकरीत्या अभिनंदन करण्याची मी संधी घेतों. देवानें आपल्यास आयुरारोग्य द्यावें हीच त्याचे चरणीं प्रार्थना.

आपला कृपाभिलाषी,

त्रि. ज. फडणीस

L. S. G. D.

इचलकरंजी,

S. M. C.

२५६

3141 Mt. Pleasant St. N.W.
Washington, D. C.
August 20, 1947.

श्री. तात्यासाहेवांस सप्रेम सा. न. वि. वि.

आपणांस पुन्हां तसदी देणें भाग. वीर सावरकरांचा खरा पत्ता माहित नसल्यानें या सोबत त्यांचे पत्र घालीत आहे. तें कृपाकरून तातडीनें त्यांना पोहोचते करावें. त्यांचा स्वहस्तलिखित मराठी " १८५७ स्वातंत्र्य समर " ग्रंथ त्यांचे जुने मित्र प्रो. Continho यांजवळ आज ४० वर्षे आहे. तो आजवर लपवून ठेवणें भाग व कोणा हिंदी माणसाशीं त्यावद्दल चकारही काढणें त्यांस धोक्याचें असें. ता. १५ला स्वातंत्र्य हिंदी राष्ट्राच्या झेंडावंदन समारंभाचें वेळीं प्रो. कान्टिनही मला एकीकडे नेऊन प्रथमच या जीवाप्रमाणें आजवर जतन केलेल्या रा. सावरकरांच्या ठेवीवद्दल वॉलले. क्रान्तिकारक गटांतील ते एक त्यावेळीं आक्सफर्डमध्ये सहाध्यायी म्हणून सावरकरांबरोबर असत. आतां तें स्वदस्तूरचें लिखाण राष्ट्राच्या ग्रंथनिध्यांत जावें म्हणून श्री. असफ-अल्लींच्या सुप्रत करण्याचें ठरविलें. व तें त्यांनीं पुढील आठवड्यांत स्वदेशीं परत जातांना बरोबर न्यावें व रा. सावरकरांच्या सल्ल्यानें त्याचें काय करावयाचें तें ठरवावें अशी सूचना प्रोफसर मजकूर करणार आहेत. विश्वासानें ठेव म्हणून दिलेल्या क्रान्तिविषयक ग्रंथाचो अशा रितीनें सुरक्षित हातीं पोहोच झालो म्हणजे इतक्या वर्षांच्या काळजोतून दूर झालेसें वाटल म्हणून मी पत्रानें रा. सावरकरांस कळवावें असें कान्टिनही म्हणाले. आपणांसहि ही गुप्त गोष्ट कळावी म्हणून मला त्यांचे पत्र आपणांकडे पाठविणें योग्य वाटलें. तसदीची माफी असावी.

केसरी, मराठा आणि सह्याद्री १-१ महिन्यांनीं पोहोचतात. पण वाचनाचा आनंद अवर्णनीय व पुष्कळ बारीक सारीक वाताही इकडे कळणें अशक्य त्या कळतात म्हणून मी आपणां सर्वांचा फार आभारो आहे. रा अणे परत येऊन संस्थानिकांतर्फे कांस्टिट्यूशन पमेतींत निवडून गेले. डॉ. खरे अलवारचे दिवाण झाले. गांधी अजूनही पाकीस्थानांत मांडी घालून एकी

करीत असणार, केळकर राष्ट्र विभागाचें पाप गांधींच्या पदरीं घालतात वगैरे वगैरे गोष्टी आमहांस कशा कळणार ?

पुढील राजकारणांत निवडून यावें व महाराष्ट्राची तरी सर्व वाजूनें पुनर्घटना करण्याचे कामीं आपण जोरानें भाग घ्यावा म्हणजे खानखोजे, गोगटे, रामलाल वाजपेयी, कोकटनूर वगैरेना इकडून किंवा परत येऊन काम करण्याची संधी मिळेल अशी स्वार्थी अभिलाषाहि वाटतेच.

आपले लेख वाचनीय असतातच पण त्यांत जुनी वाजू मांडल्यानें सर्वच गांधीयुग नसून खरा क्रांतीचा इतिहासही कायम राखिला जातो. असफ-अल्ली वगैरेना गांधीपूर्व कांहींच स्मरत नाहीं असें दिसतें. असो. नेहऱ्हांना उगाच विचकावूं नये. त्यांच्यांत गांधीप्रेमावरोवर नवीन गांधीं विरोधी मतांची छटा पुष्कळ अंशानें आहे. तिचा नीट उपयोग करून घेतल्यास सर्वांचे हिंन साधेल असें वाटतें.

वाकी सर्व कुशल. लोभ असावा हें विज्ञापना.

आपला,
रा. वि. गोगटे

२५७

8141 Mt. Pleasant St. N. W.
Washington D. C.
August 20, 1947.

श्री. तात्याराव सावरकर यांस,
सप्रेम सविनय सा. न. वि. वि.

आपले सहाध्यायी व क्रान्तिगटांतील जुन मित्र प्रो. कान्टिनहो (Conti-
nho) यांची गांठ २-२॥ महिन्यांपूर्वी अकस्मितपणें पडली व माझे गत
आयुष्याची माहिती त्यांस मिळतांच त्यांनी मला एकीकडे नेऊन आपल्या
परिचयाच्या खुणा दाखविल्या व मंत्रीची गांठ बांधिली. मी या विषयी
पूर्वीच लिहिणार होतो पण हिंदी स्वराज्याच्या घडामोडी अनपेक्षित गर्दीनें
चालू झाल्यामुळें त्यांचा शेवट होईतो थांबलों. ता. १५ ला स्वतंत्र हिंरी
निशाण चढविण्याचा समारंभ थाटानें पार पडला. त्यावेळी प्रो. कान्टिनहो

मजबूरोवर समारंभास हजर होते. घरीं गेल्यावर त्यांनीं मला आज ४० वर्ष जिवाप्रमाणें जतन केलेलें आपलें (स्वहस्तलिखित प्रत) “ १८५७ चें स्वातंत्र्य समर ” चें पुस्तक दाखविलें. त्यांच्याजवळ १९०९ मे मध्ये लंडनला प्रसिद्ध झालेलें या पुस्तकाचें इंग्रजी भाषांतरही आहे. तसेंच त्रिपिनचंद्र पॉल यांचा एक जुना लेखही त्यांनीं संग्रहीं ठेविला आहे. आज पत्र लिहिण्याचें मुख्य कारण म्हणजे हिंदी स्वातंत्र्य मिळेपर्यंत आपलें हस्तलिखित पुस्तक कोणास दाखविणें घोक्याचें म्हणून त्यांनीं तें घरच्या झडत्या होत त्यांत कोणाच्या हातीं पडूं नये म्हणून ब्राझिलोअन एंबसोच्या सेफमध्ये विश्वास मित्रांच्या सहाय्यानें लपवून ठेविलें होतें. त्यांना मराठी जाणणारा कोणी मित्र नसल्यानें व ते ३० वर्षे येथील जॉर्ज टाऊन युनिव्हर्सिटींत प्रोफेसरी करीत असल्यानें हिंदी मंडळीशीं जपूनच वागत, पण विश्वास उत्पन्न होतांच मला त्या पुस्तकाचें काय करावें, म्हणून त्यांनीं विचारलें. तें पुस्तक हिंदी archives मध्ये जाणें योग्य पण आपण दैवगतीमुळें जिवंत आहांत तेव्हां तें प्रथम आपल्या हातीं पडावें व मग आपण त्याचें काय करावयाचें तें ठरवावें असा सल्ला मी प्रो. कान्टिनहोस दिला. एक दोन दिवसांत ते मि. आसफ-अल्लीची गांठ घेणार व त्यांच्या सुप्रत, ते ४० वर्षे जतन केलेले राष्ट्राच्या पहिल्या स्वराज्य युद्धाचें पुस्तक, करणार आहेत. आसफअल्ली येत्या आठवड्यांत हिंदुस्थानांत जाणार तेव्हां स्वातंत्र्यदिनानिमित्त हें पुस्तक त्यांना राष्ट्राचे पहिले वकील म्हणून द्यावें असें ठरलें. पण तें देतांना त्यांनीं कृपा करून तें आपणांस प्रविष्ट करावें व मग आपल्या सल्ल्यानें archives मध्ये ठेवण्याचें करावें अशी सूचना केली आहे. ४० वर्षांत कोणासहो हें मराठी लिखाण वाचणें शक्य झालें नाहीं. पहिल्यानेंच माझ्या हातानें पानें फिरविलीं गेलीं व वाचन झालें म्हणून मला मोठी धन्यता वाटते. मि. आसफअल्ली तिकडे पोहोचतांच आपण त्यांच्याकडे या विषयीं विचारपूस करावी म्हणून गर्दनिं हें पत्र खरडीत आहे. आपली भेट झाली नाहीं तरी १९१९ मध्ये स्वदेश सोडून १९२० मध्ये या देशीं आलों तेव्हांपासून आपणांविषयीं प्रेम, अभिमान व आपलेपणा वाटत असल्यानें १९४५-४६ मध्ये ६ महिन्याकरितां स्वदेशीं जाण्याचा मोका मिळाला असतां व पुण्यास आलों असतां भेट झाली नाहीं म्हणून वाईट वाटलें. १९२९ मध्ये जिनोव्हास असतां कै. शामजी

कृष्णवर्म्याची गांठ पडली, जर्मनीत कांहीं क्रांतिकारकांचा परिचय झाला, इकडे गदरपार्टी, संतोर्खासिध, हरदयाळ यांच्याशीं ओळखी झाल्या.

मी स्वतः मात्र शैक्षणिक चळवळीच्या मार्गानें जी थोडी देशसेवा करणें शक्य ती करित आलों. प्रो. खानखोजे ४० वर्षे सरकारच्या रोषामुळेंच अनेक संकटें सोशीत अज्ञातवासी बनून अलीकडे मेक्सिकोंत घर करून राहिले. पण त्यांचा नातेवाइकांशीं पत्रव्यवहार बंद पडला म्हणून मला त्यांचा पत्ता लागतांच मी श्री. तात्यासाहेब केळकरांस त्यांच्या खुशालीबद्दल लिहिलें. तेव्हांपासून खानखोजांच्या आप्तेष्टांस व मित्रांस त्यांचा पत्ता कळला व आतां ते आपल्या वेल्जिअन् पत्नीसह दोन मुलींना बरोबर घेऊन हिंदुस्थानास परत जाण्याची तयारी करित आहेत. त्यांस पं. नेहरूंचें पत्र आलें. पण अजून हिंदी व्हीजा मिळाला नसल्यानें अडकून आहेत. ते लवकरच अमिरिकेंत येतील व वारिशग्टनला येऊन मला भेटणार असें लिहितात.

आम्ही जरी परराष्ट्रांचें नागरिकत्व प्रसंगास तोंड देणें म्हणून घेतलें तरी शेवट जन्मभूमीतच व्हावा अशी आमची खरी इच्छा. फक्त नवीन स्वातंत्र्य-युगांत आमची आठवण ठेवून देशसेवा करण्याचे मोके आम्हांस आमच्या देशबांधवांनीं द्यावे म्हणजे मग आम्हीं परदेशी नागरिकत्व सोडून स्वदेशीं न डगमगतां परत येऊं. आपण क्रांतिकारकांत अग्रगण्य पण यापुढील बदललेल्या काळांत आपणांस परमेश्वरानें काम करण्याचा मोका दिला आहे, तेव्हां परिस्थितीप्रमाणें पुढारी होण्यास आपण घजावें व यशस्वी व्हावें हीच आम्हांस सर्वांची मनापासूनची इच्छा. आपला श्लोक लिहून पत्र पुरें करतो. उत्तर यावें हे विनंती.

आपला दूरस्थ देशबंधू,
राजाराम विनायक गोगटे

रणीं राष्ट्र स्वातंत्र्ययुद्धासि ठेलें ।

मरे बाप, बेटे लढऱ्यासि आले ॥

किती भिन्न रूपें ; किती भंग होतो ।

तरी राम अंतीं जयालाच देतो ॥

-- विनायक --

२५८

श्री

१०२६ कछियाना मोहल्ला,

गढा फाटक, जबलपूर,

२१-८-४७.

मान्यवर साहित्यिक तात्यासाहेव केळकर यांस—

सादर नमस्कार विनंति.

येत्या २४ तारखेस आपल्या वयाचीं ७५ वर्षे पूर्ण होत आहेत. त्या निमित्ताने आपले अभिनंदन करण्याकरतां मुद्दाम लिहित आहे.

सार्वजनिक रीत्या होणारे वाढदिवसाचे समारंभ करण्याचे प्रमुख प्रसंग आपले बाबतींत दोन वेळां १९३२ व ४२ च्या ऑगस्ट महिन्यांत आले व त्या वेळां देशातील राजकीय वातावरण अस्थिर असल्याने, झालेल्या समारंभावर टीका करण्याची हौस आपल्या प्रतिपक्षीयांनीं मनसोक्त पुरवून घेतली याचें स्मरण या प्रसंगीं सहजच होतें.

या ऑगस्टमध्ये हिंदुस्थान स्वतंत्र झाल्याचें आपण पहात आहांत. ज्या ध्येयाच्या प्राप्तीकरितां आमरण अविश्रांत परिश्रम करणाऱ्या भारतातील एका अग्रेसर नेत्याच्या निकट सहवासांत आपण आयुष्याच्या सुरवातीपासूनचा काळ घालविला आणि ज्याच्या निधनानंतर अनेक विरोध व अपमान सोसूनही त्याच्या तत्त्वप्रणालीच्या प्रसाराचें कार्य घडाडीनें चालविलें त्या ध्येयाची आंशिक कां होईना सिद्धी झाल्याचें पहावयास मिळालें यामुळें आपणांस खासच समाधान वाटलें असेल !

या निमित्ताने माझ्या सारख्या आपल्या चहात्यांच्या आजवर अतृप्त राहिलेल्या दोन अपेक्षा मुख्यत्वेकरून आपल्या नजरेस आणावयाच्या आहेत. पट्टचद्विपूर्तीच्या वेळां आपण स्वतःच 'अंधारवड' या कादंबरीची २१४ पृष्ठां वानगीदाखल म्हणून केसरीत प्रसिद्ध केलीं होती. त्यानंतर 'सह्याद्री' च्या द्वारा व इतरत्र आपलें पुष्कळ लिखाण प्रसिद्ध झालें, पण या कादंबरीचें नांवहि निघालें नाहीं. तसेच, 'मध्यमक्रमाचें तत्त्वज्ञान'—ज्याचा

आपण आज पावेतो पुरस्कार व आचरण केलें यावर एक ग्रंथ आपण लिहिणार असें वाचल्याचें स्मरत आहे.

हीं दोन्ही पुस्तकें, विशेषतः 'मध्यमक्रमाचें तत्त्वज्ञान' म्हणजे महाराष्ट्र साहित्याचें एक अपूर्व आभरण होईल अशी आमची अतिशय वाजवी अपेक्षा आहे. ही अपेक्षा आतां अधिकांत अधिक लवकर पूर्ण होईल अशी आशा वाळगणें बरोबरच होईल ना ? आज आपल्या लेखणीच्या मार्गें अर्धशतकाचा सार्वजनिक जीवनाचा अनुभव आहे, प्रत्यहीं पुढें येणाऱ्या नवीन विचारांचें रसग्रहण करण्याची प्रज्ञ प्रतिभा आहे आणि यांच्या समन्वयानें सिद्ध झालेल्या परिपक्व विचारांना सुश्लिष्ट भाषासरणीनें इतरांना समजवून देण्याची हातोटी आहे. यांचा हा सर्वांगसुंदर परिपाक आमच्या हातीं पडण्याची संधी आपण लवकरच आणावीत अशी विनंती आहे.

सरते शेवटी, ज्या स्वातंत्र्य-मंदिराच्या गाभार्याच्या द्वाराशीं आज आपण येऊन पोचलों आहोंत तो गाभाराहि उघडून, स्वतंत्र भारतमातेच्या मूर्तीची षोडशोपचारयुक्त पूजा झालेली पाहण्यास ईश्वरानें आपणांस दीर्घायुरारोग्य द्यावें हीच प्रार्थना !

आपला,

र. पा. भिंगारे

२५९

श्री

नी. कृ माटे,

मोघे भुवन, गोखले रोड,

दादर, मुं. नं. १४.

२१-८-४७.

श्री. तात्यासाहेब यांस कृ. सा. न. वि. वि.

उत्तर पिढीच्या रूपानें पूर्वं पिढी जगते, आपल्या इच्छा, आकांक्षा पूर्ण करते, असें मत लो. टिळकांच्या पुण्यतिथीच्या प्रसंगानें आपण मांडल्याचें

वाचलें. तो नियम आपल्यालाच लावून मी म्हणतो, लो. टिळक आपल्या रूपानें आज आपल्या महाराष्ट्रांत वावरत आहेत. ता. १४-८-४७ च्या मध्यरात्री घडलेला चमत्कार त्यांनीं आपल्या डोळ्यांनींच पाहिला. छिन्न देशाविषयी दुःखी होऊन देखील स्वराज्याचा जन्मसिद्ध हक्क लाभल्याबद्दल त्यांच्या डोळ्यांत आनंदाश्रू आले असतीलही. त्यासाठीं त्या टिळकांच्या आत्म्याचें व आपलें मनःपूर्वक अभिनंदन करीत आहे. दोन आठवडे उशीर बुद्धिपुरस्सर केला आहे. हेतु हा कीं, माझ्यासारख्या लहान व्यक्तीचें अभिनंदन स्वीकारण्यासाठीं आपल्याला मोकळीक असावी. एरवीं इतर गडबडीच्या कार्यापुढें हा कागद कुणीकडे पडता न कळे. वार्डंटान् चांगलें काय दिसतें तें न्याहाळण्यास, स्वीकारण्यास, आपणच महाराष्ट्राला शिकविलें असून देखील पाकिस्तान जन्माच्या संकटाचा एवढा भयंकर वागुलबोवा उभा करण्याच्या घोरणामुळें तें संकट किंचिदपि कमी झालें वा होईल असें नाहीच पण लाभलेल्या स्वराज्यासाठी जर कोणाचे आभार मानावयाचे, अभिनंदन करावयाचें असेल तर तें लोकमान्यांचे व प्रतीकानें आपलें करावयास हवें होतें तें मात्र घडलें नाही ! तसें आभारप्रदर्शन व अभिनंदन माझ्यापुरतें मी ह्या पत्रांत पुनः एकवार करीत आहे. दुर्दैवानें खरे सोने विसरून महाराष्ट्र बेगडी 'देशभक्ती' वर भाळला आहे. सर्व दुनिया झुकली आहे तेथें एका देशविभागाचा काय पाड ?

दुसरी महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे या आठवड्यांत आपण ७५ वर्षांतून ७६ व्यांत पाय टाकला. आपल्या षष्ट्यद्विपूर्वानंतर प्रतिवर्षी ह्या दिवशीं मनानें आपलें अभीष्ट व दीर्घायुरारोग्य चिंतणारे अनेक लोक महाराष्ट्रांत असतील. त्यांतलाच मीही एक सामान्य माणूस आहे. स्वराज्यलाभानें यंदाच्या त्या प्रसंगाला तर विशेष महत्त्व चढावें. आणि तसें तें कल्पूनच व्यक्तिःशः त्या साठीं आपलें अभिनंदन करतो. आज स्वातंत्र्य लाभलेलें नाही. ग.ज., सेनापती, कांहीं प्रांताधिपती हे परकीयच आहेत. यवनांनी कांहीं ठिकाणीं 'त्राहि त्राहि' करून सोडलें आहे. ही सर्व परिस्थिती पालटलेली पाहण्यासाठीं आपल्याला निरामय दीर्घ आयुष्य लाभावें असें इच्छितों. गांधी जर कांहीं विशिष्ट पद्धतीनें राहून लोकसेवेच्या प्रकाशांत आजकाल वावरूं शकतात तर आपण देखील ह्या वयांतसुद्धा 'निवृत्ति' सोडून केसरींतून तरी लोकशिक्षणाचें व

मार्गदर्शनाचें कार्य करावयास काय प्रत्यवाय आहे ? कदाचित् महाराष्ट्र
आपले स्वागतच करील. विशेष काय ? क. लोभ असावा ही विज्ञापना.

आपला,

नीलकंठ कृष्ण माटे

२६०

कल्याण,

२९-८-४७.

कृ. सा. न. वि. वि.

आपण श्री. त्रि. का. मोडक यांस लिहिलेलें पत्र त्यांनीं मला दाखविलें.
माझ्या अल्प कृतीविषयीं आपली प्रशंसा वाचून मला धन्यता वाटली. माझा
संस्कृतचा " शिष्टमान्य " (certified) असा अभ्यास फक्त बी. ए. पर्यंत
झालेला आणि तोहि डॉ. भांडारकरांचीं पुस्तकें, आपटें यांचे गाईड, किल-
हॉर्नचें व्याकरण वगैरे-आधुनिक साधनांनीं झालेला व पुढें वकीलीचा धंदा
संभालून स्वतःच (टीकांच्या साहाय्यानें) काव्यें, नाटकें, साहित्यग्रंथ वगैरे
वाचून वाढविलेला. त्यामुळें अर्थात् माझें मन पुस्तक प्रसिद्ध करण्याच्या
बाबतींत साशंक होतें. अशा परिस्थितींत आपणासारख्या तज्ज्ञाकडून प्रशंसा
झाल्यामुळें मला धन्यता कां वाटणार नाही ?

आपण आपल्या पत्रांत असा प्रश्न काढला आहे कीं, " शिष्ट शब्द
आधीं कोणते उपयोजावयाचे हें हुडकून काढून, ठरवून त्यांत बसेल तें वर्णन
केलें कीं आधीं वर्ण्य विषय ठरवून मग शब्द हुडकून काढले ? " म्हणून या
विषयीं खुलासा करीत आहे.

शिष्ट शब्दांत किंवा शब्दसमुदायांत दोन किंवा अधिक वर्ण्य-विषय
असतात. साधारणपणें त्या वर्ण्य-विषयांपैकीं एकच विषय " प्रस्तुत "
(relevant) असून दुसरे विषय त्या प्रस्तुत विषयाशीं, शिष्ट शब्दांनीं
व्यक्त केलेल्या " साधर्म्य " " वैधर्म्य " " विशेष " " अतिशयित्व " अशा
एखाद्या गुणानें निगडित केलेले " अप्रस्तुत " विषय असतात. " साधारणपणें "
असें म्हणण्याचें कारण, या नियमास कांहीं अपवाद आहेत. " राघव-पाण्ड-
वीर्य " " राघवनैषधीय " " रामकृष्ण-विलोमकाव्य " अशा कांहीं काव्यांत

एकाच श्लिष्ट पदावलीनें दोन निरनिराळ्या कथा वर्णन केल्या आहेत. नैपथ्यचरितांत कांहीं पद्यांत एकाच श्लिष्ट पदावलीनें प्रस्तुत विषय निरनिराळ्या अर्थानीं व्यक्त केला आहे. अशा रचनेंत दोन किंवा अधिक विषय “प्रस्तुत” असतात. मी ज्या ज्या ठिकाणीं श्लिष्ट शब्दयोजना केली आहे, ती पहिल्या प्रकारची आहे. म्हणजे “हॅट” “विजेचा पंख” “टाईप रायटर” “वाशिंग-कंपनी” “हेअर कटिंग सलून” वगैरे जे आधुनिक विषय आहेत, तेच प्रस्तुत आहेत. मी या प्रस्तुत विषयांचें वर्णन करण्याचें आधीं ठरवून, त्या विषयास व दुसऱ्या एत्राच्या विषयास लागू पडतील असे श्लिष्ट शब्द विचार करून ठरविलें. ज्या ठिकाणीं असे श्लिष्ट शब्द साधर्म्य-दर्शक मिळाले त्या ठिकाणीं उपमा व तत्संबद्ध अलंकार साधले ; जेव्हां कांहीं श्लिष्ट शब्द “वैधर्म्य” दाखविणारे, कांहीं साधर्म्य दाखविणारे मिळाले तेथें विरोधाभास अलंकार साधला. एका श्लिष्ट शब्दानें “साधर्म्य” व दुसऱ्या श्लिष्ट शब्दानें “विशेष” किंवा “अतिशयित्व” दिसून आलें, त्यावेळीं “व्यतिरेक” अलंकार साधला. एकाच श्लिष्ट पदानें “चमत्कृति” उत्पन्न करतां येत नाही किंवा उद्दिष्ट अलंकार साधतां येत नाही, म्हणून बहुतेक ठिकाणीं एकापेक्षा अधिक श्लिष्ट शब्द हुडकून काढावे लागले. सारांश, प्रथम वर्ण्यविषय ठरवून मग त्याची सांगड श्लेषांत दुसऱ्या कोणत्या विषयाशीं घालतां येते व तसें केल्यानें कोणता अलंकार साधतां येतो हें ठरविलें. असा प्रकार बहुतेक पद्यांत झाला आहे.

कांहीं पद्यांत मात्र श्लिष्ट शब्द प्रथम लक्ष्यांत आल्यामुळेच पद्यांतील कल्पना सुचली आहे. उदाहरणार्थ “कल्याण” “मोहमयी” (मुंबई), “महा-भारतादिसंज्ञमार्ग” (Great Indian Peninsular Railway).

या शब्दांतील श्लेषावरूनच एका पद्यांतील कल्पना सुचली आहे. “अनन्वय” अलंकार ज्यांत योजिला आहे अशा पद्यांत “नळ” “वैद्य” हेच विषय प्रस्तुत असल्यामुळे त्याच शब्दानें निराळ्या अर्थी व्यक्त होणाऱ्या विषयांशीं जुळते असे श्लिष्ट शब्द पाहावे लागले. श्लिष्ट शब्दांवरून अप्रस्तुत विषय सुचला नसून त्या विषयाच्या नांवाचा शब्दच श्लिष्ट असल्यामुळे तो विषय आधींच ठरला होता व त्यास जुळतीं अशीं विशेषणें किंवा विशेषण स्वरूपाचे श्लिष्ट शब्दसमुदाय ठरवावे लागले.

यावरून आपल्या प्रश्नासंबंधी उलगडा होईल. तरी आपले आभार मानून पत्र पुरें करतो.

आपला कृपाभिलाषि,
शा. वि. राजे

२६१

श्री

अ. ल. महाजनी,
मु. पो. रेणावी, जि. सातारा.

श्री. माननीय, तात्यासाहेब केळकर, पुणें यांचे सेवेसीं -
कृ. सा. नमस्कार वि. वि.

आपल्या वाङ्मयाचा चाहता, केसरीचा ३० वर्षांचा ग्राहक व वाचक, सह्याद्रीचा आरंभापासूनचा वाचक असा मी, आपल्या एका गोष्टी बद्दल आपलें अभिनंदन करावें म्हणून हें पत्र लिहीत आहे.

१९४६ जुलैच्या सह्याद्रीमध्ये 'लहरी ऐतिहासिक घटना' असा आपला आरंभीचा लेख आहे. त्या लेखाचा उत्तरार्ध आपल्या 'समग्र केळकर वाङ्मय' ८ कादंबरी खंड मध्ये १५ 'शेवटचें लढाऊ जहाज' या गोष्टीच्या रूपानें आलेला आहे. हुबेहुब तोच उतारा सह्याद्रीत घेतला आहे.

'शेवटचें लढाऊ जहाज' ही गोष्ट केव्हां लिहिली ती तारीख त्या ठिकाणीं नाहीं तथापि, सदर गोष्ट १९३२ च्या सुमारास लिहिली असावी आणि ती 'रत्नाकर' मासिकांत प्रसिद्ध झाली असावी असें वाटतें. त्या सुमारास मी ती वाचली होती. तींतील विधानावर माझा विश्वास बसला होता आणि १९४७ सालीं हिंदुस्थानास स्वराज्य स्वातंत्र्य मिळणार असें हें भाकीत चर्चेंत, गप्पागोष्टींत मी इतरांस सांगत असें. तें पूर्ण खरें झालें.

या गोष्टीमुळें सुप्तस्थितींत ठेवलेलें समाधान १५ ऑगस्टनंतर उघडपणें आनंदांत व्यक्त झालें. तथापि द्विखंडाची घटना त्यांत अंतर्भूत नाहीं. शिवाय ती एक गोष्टच असल्यामुळें व्यक्ती व काल बिनचूक असणार नाहीत उ. लॉर्ड शेवटलॉर, ३१ डिसेंबर वगैरे.

(२८१)

तथापि आजच्या स्वातंत्र्याचें स्वप्न जागतिक भविष्यवाद्यांना - राज-
कारणी लोकांना १५ वर्षांपूर्वी पडलें होतें म्हणावयास हरकत नाही. त्यां-
तील मध्यवर्ति कल्पना आज दृष्टिपथांत आली. म्हणून १९४७ सालाप्रमाणें
१९५६ साल असेंच क्रांतिकारक घडणार काय ?

या लेखावद्दल आपलें मतपूर्वक अभिनंदन करतो. आपल्या नवनव्या
वाङ्मयाचा लाभ सतत मिळावा अशी इच्छा प्रदर्शित करतो. आपण
आपल्या हयातींत स्वराज्य पाहिलें. पण तेंच सुराज्य झालेलें पाहावयास
पाहिजे. त्यासाठीं पक्षभेद मिटले पाहिजेत. काँग्रेस महासभा यांचा समन्वय
झाला पाहिजे. असें इतरांप्रमाणें आपणांसही वाटत असलें पाहिजे. कारण
घनिष्ठ थोर मंडळींना या मतभेदामुळे दूर-दूर होणें भाग पडतें.

कळावें हे विनंति.

आपला,
अ. ल. महाजनी

२६२

Bombay, 11-10-1947.

गु. तात्यासाहेब केळकर यांस न. वि.

पत्रकारसंवातकें चाललेल्या पत्रकारवर्गापुढें भाषण करतांना आपण माझा
उल्लेख केला असें आज भा. वि. धारपुरे यांनीं मला सांगितलें. केसरीनें
काढलेल्या पत्रकारवर्गांत मी होतो असें आपण म्हणाल्याचें ते सांगतात.
वस्तुस्थिति थोडी वेगळी आहे. 'केसरी'चा तो वर्ग निघाला तेव्हां मी तुरुंगांत
होतो. त्यामुळे या वर्गांत मी येऊं शकलों नाहीं. ही फक्त एक गैरसमजुतीचीं
दुरुस्ती झाली. हे पत्र लिहिण्यांत माझा हेतु तुम्ही माझी आठवण काढली
यावद्दल मला अत्यानंद झाला, तो आपणांपुढें व्यक्त करणें हा. मी 'केसरी'-
च्या त्या पत्रकारवर्गांत नव्हतो. पण नंतर तुमच्या घरीं तीन महिने व पुढें
केसरी मराठ्यांत ४ वर्षे होतो. माझें वृत्तपत्री प्राथमिक शिक्षण केसरी-
मराठा कचेरी व ग्रंथालय यांत झालें आहे. या दृष्टीनें मी 'केसरीकुलोत्पन्न'

के. प.-३६

असून मला त्याचा अभिमान आहे. राजकीय मतभेद ही एक दुर्दैवी अपरिहार्य घटना आहे. ती नको असली तरी पत्करावी लागते आणि कटकटी व खटाखटी कराव्या लागतात. त्यांत एकादेवेळीं अमर्यादाहि होते. 'चातुर्वर्ण्यांत क्षत्रियाला मात्र गळे कापून जगावें लागतें' अशी घर्मराजाची तक्रार आहे तीच माझी पत्रकारासंबंधानें आहे. असो. मला आपणावद्दल व्यक्तिशः कृतज्ञता तर आहेच पण वृत्तपत्रसृष्टीतील भारदस्त व संयमयुक्त लेखनशैली आपल्या बरोबरच गेली याचा फार खेद होतो. 'मास प्रॉडक्शन'चाहि हा परिणाम असेल. असो. पुण्यास मधून मधून येतो. पण परत जाण्याच्या घाईनें येतो. राजकीय संबंध दुरावलेले. अशा स्थितीत ओझरती भेट घेणें पुष्कळदां अपायकारक असतें म्हणून भेट टाळतो. पण तरीहि आपण माझी आठवण काढली असें कळलें तेव्हां आनंदानें हृदय भरून आलें. नेहमीं असेंच आपल्या आठवणींत असावें ही इच्छा.

पां. वा. गाडगीळ

२६३

(केळकरांचे कुर्गताईस पत्र)
श्रीराम

दिल्ली,

४-३-२५

आशीर्वाद विशेष. तुमचें पत्र पावलें. माझी प्रकृति चांगली आहे. कामकाजहि ठीक चाललें आहे. सिंधूच्या मृत्यूची बातमी ऐकून फारच वाईट वाटलें. घरीं अनेक वर्षांत कोणचेंच लहान असें मूल नसल्याकारणानें तिचा लळा विशेष लागला होता. तिची प्रकृति सुदृढ अशी केव्हांच नव्हती यामुळें तिजबद्दल एक प्रकारची घास्तीच नेहमीं वाटे. तुम्ही लिहिल्याप्रमाणें अक्काचे थोरले बहिणीचीच आठवण होतें, असो. अंगाखांद्यांवर चार दिवस खेळलीं त्यांचें दुःख. पण ज्यांचें तोंडहि दिसलें नाहीं अशांनीं परस्पर त्याग केला त्यांचें काय?

तुम्हांस नागपुरास जातां आलें नाहीं. चि. सी. शांतावाईहि जाऊं शकली नाहीं असे दिसतें. ती. आप्पासाहेब गेले असतीलच. तुम्ही अहेर पाठविलां हें चांगलें केलें. लागू यांचे लग्नास अहेर केला हेंहि चांगले झालें. मी तुम्हांस

खर्चिक म्हणतो असें समजूं नये. मी तरी स्वतः काय कमी खर्च करतो? पण कोणाचा कोठें तर कोणाचा कोठे इतकाच फरक. मला घरांवर खर्च करण्याची खोड आहेच कां नाही? तुमच्या खर्चिकपणानें गृहस्थीरीतीचा आदरसत्कार तरी चांगला होतो व माझीच अब्रू राहते. या कामीं माझीच अखत्यारी चालावयाची असती तर माझ्या अनास्थेखोर स्वभावामुळें ती वाजू कमी पडली असती. तात्पर्य प्रपंचाचें साधन मिळविण्याचें काम मी पतकरिल्लें असलें तरी तें सत्कारणीं खर्च करण्याचें काम तुम्ही संभाळलें आहे. अशा रीतीनें दोन्ही वाजू संभाळल्या जातात यांत वावगें तें काय? तुमचे हाताला यश आहे व त्या हातानें अनेकांचा संभाळ व्हावा, अनेकांचे पोट भरावे, अनेकांची शुश्रूषा व्हावी व आमचे घरास योग्य असा दानधर्म व्हावा असें त्याचें नशीब आहे. तुमचा सढळपणा व उदारपणा पाहून मला वाईट न वाटतां उलट मनांतून खरोखर आनंदच होत असतो व जो गुण आपणा-मध्ये कमी तो तुमच्यामध्ये असलेला पाहून घन्यता व भरपाई झाली असें वाटतें. अद्यापि देवदयेनें आपणांस कांहीं कमी पडलें नाही. याकरितां कसल्याहि गोष्टीचा संकोच करूं नये. मीहि मनांतून खरोखर सढळ नाहीं असें नाहीं. परंतु खासगी विशेषतः वर्तमानपत्रासारख्या अनिश्चित घंटांत जन्म गेल्यामुळें पहिलीं पुष्कळच वर्षे जमाखर्चाची तोंडें नुसती मिळती राहिल्यामुळें व सर्वांत महत्वाची गोष्ट म्हणजे कर्जवामाविषयीं मनांतून खंति असल्यामुळें जन्मभर आपलें एकसारखे कसें काय निभेल अशी एक प्रकारची धास्ती मनाला प्रथमपासून चिकटली ती अजून सोडीत नाहीं इतकेंच काय तें. असो. यंदा दोन लग्नें उभी राहिलीं म्हणजे तुमच्या आमच्या दोघांच्या परस्परविरुद्ध गुणांची एकदां हजेरी व्हावयाची आहे. मला कार्ये होतील तितक्या कमी खर्चांत करावयाचीं व तुम्ही म्हणणार सर्व कांहीं व्यवस्थित झालें पाहिजे ! पाहूं आतां कोणाचें साधतें तें ?

माझे येथील काम ता. २५।२६ ला संपेल. मग एकदम पुण्यास यावयाचें किंवा कोठें बाहेर फिरून यावयाचें तें ठरेल. कराचीकडे जाण्याचा एक विचार आहे पण नक्की ठरलेलें नाहीं.

मातोश्रीस नमस्कार कळवून प्रकृति ठीक असल्याचें सांगावे.

तात्या केळकर

२६४

(केळकरांचे दुर्गाताईस पत्र)

श्री

बुधवार,

दिल्ली, ता. १६-२-२७.

सप्रेम आशिर्वाद विशेष.

तुम्ही पुण्यास गेल्यावर मी गुरुवारी निघोन शनिवारी येथे आलों. तुमची आठवण ठेऊन एकादशी केली ! डॉक्टरांनी परवानगी दिली त्याप्रमाणे येथे आल्यापासून कांहीं त्रास झाला नाही. ड्रेसिंग रोज करीत होतो. आज पट्टी सोडली व डोक्याला आंघोळ एक महिन्यांत घडली नाही तो उद्यां घडेल. पडजीभ कापल्यापासून खोकल्याची ठसठस कमी आहे पण पडसे व शिंका अद्यापि रजा घेत नाहीत. भूक बेताची लागते व पोटांत गुवारा व वायू घरतो. दिवसांतून दोन तीन मेल काँसिलला जातां येतां मजल होते पण भुकेचे मान सुधारत नाही. औषधे मुंबईहून आणली आहेत. मधून मधून घेत असतां. येथील हवेतील थंडी आतां बरीच कमी झाली असून लवकरच उन्हाळाहि होऊ लागेल. म्हणून मार्च अखेरपर्यंत म्हणजे काँसिल संपेपर्यंत येथेच राहावे असा विचार आहे. इस्पितळांतून सरदारगृहांत गेल्यावर पुण्यास न येण्याचे खरे खरे कारण भेटावयास लोक येणार व तीच तीच कथा सांगण्याकरितां तोंडाची टकळी चालू ठेवावी लागणार याचाच मनांतून कंटाळा आला हेंच होय. दुसरे कांहीं नाही. तुला पूर्वी एकदां झालें होतें तसें अलीकडे मला झालें आहे. म्हणजे संभाषणाचा व वादविवादाचा कंटाळा आला आहे. मात्र तुझ्यासारखा तिमजल्यावर वळचणीत जाऊन पोथी वाचोत बसून लोकांना भीतीनें देवळें विहिरी धुंडाळावयास लावणार नाही ! एकांती बसून हातांत लेखणी घेऊन लिहावे यांत मनाचें सुख सर्व हल्ली आलें आहे. पुण्यास आल्यावर यंदा उन्हाळ्यांत तुमचेमुद्धा कोठेंतरी थंड हवेस जावे असा विचार मनांत चालू आहे. पहावे काय घडतें तें. कळावें.

तात्या केळकर

२६५

श्री

' उद्धरेदात्मनात्मानम् '

G. G. Gurjar,
Retired Teacher,
Barsi Mun. High School,
&

Barsi-town,

Agent, Oriental L. A. Co.

Date : 3-8-42.

श्रीगुरु तात्यासाहेब केळकर यांसः--

कृ. सा. न. वि. वि. २४ आगस्टला आपणांस एकाहतरावें वर्ष लागतें. एकसष्टावें वर्ष लागलें असतां षष्ट्यद्विपूर्ति करण्यांत जें धार्मिकदृष्ट्या औचित्य आहे ते जरो ७० वर्षे पूर्ति झालीं असतांना नसलें तरी ' षष्ट्यद्विपूर्ति ' करण्यांत लौकिकदृष्ट्या जें औचित्य असतें तें ' सप्तत्यद्विपूर्ति ' करण्यांत खास आहे किवहुना तें जास्त प्रमाणांत आहे असें मला वाटतें म्हणून या प्रसंगीं आपल्या इच्छेविरुद्धहि आपलें हादिक अभिनंदन करण्यांत मला अत्यंत आनंद वाटत आहे. ' वृद्धो याति गृहोत्वा दंडम् । तदपि न मुंचत्याशा-पिडम् । किंवा ' वृद्धस्तावच्चितामग्नः । ' अशा कोटींतले वृद्ध आपण असतां तर आपलें अभिनंदन करण्यास मी उद्युक्त झालों नसतां. या कोटींतलें आपलें जीवन नाहीं एवढेंच नाहीं तर ' वृद्धोऽपि तरुणायते ' या कोटींत आपलें जीवन अद्याप आहे हें पाहून जें साभिमान कौतुक वाटतें तें व्यक्त करण्या-करितां मीं आपणांस हें पत्र लिहून तसदी देत आहे.

मीं स्वतः ४० वर्षे शिक्षकाचें काम केलेलें आहे. एवढ्या अवधींत अनेक तरुण पदवीधरांशीं शिक्षक या नात्यानें माझा संबंध आलेला आहे. माझ्या हाताखालीं शिकून पदवीधर झालेल्या अनेक तरुण वकीलांशीही माझा बिकटचा परिचय आहे ; या सुविद्य मंडळीच्या ठिकाणीं लेखनाची हौस असणारे मला हाताच्या बोटावर मोजण्याइतकेही आढलले नाहीत. वरें, लेखन जाऊंद्या, पण निदान मार्मिक वाचनाची आवड असणारे तरी पुष्कळ सांपडावेत कीं नाहीं ? पण त्याही दृष्टीनें मला उःसाहदायी अनुभव आलेला नाहीं.

‘भवाळसंन्याशो केस’ तुम्हांला ठाऊक आहे का हो ? असा प्रश्न या पदवी-धरांस विचारला असता, बहुतेकांकडून “नाही” असे उत्तर मिळते. १९३६ सालापासून वर्तमानपत्रांत हकीकत येणाऱ्या या केसची माहिती नसणाऱ्यांना जर असा प्रश्न विचारला कीं या केसची मार्मिक हकीकत सह्याद्रींत श्री. तात्यासाहेबांनी लिहिली आहे व कांहीं मार्मिक प्रश्न त्यांत उपस्थित केले आहेत ते तरी वाचले आहेत का ? तरी ‘नाहीं’ हेंच उत्तर बहुधा येते. छोट्यामोठ्या कथाव्यतिरिक्त असणाऱ्या उद्धोक्त वाङ्मयाविषयीं एवढी उदासीनता ज्या महाराष्ट्रीय पदवीधरांत ऐन तारुण्यांतहि दिसून येते, त्यांचा विचार केला असता, सत्तरीच्या पलोकडे पदार्पण करणाऱ्या आपल्यासारख्या निरलस वाचकावद्दल व आपल्या वाचनाचे प्रतिविव लेखनद्वारा प्रकट करणाऱ्या कुशल लेखकावद्दल नितांत आदर वाटणें व तो व्यक्त करणें हे अप्रासंगिक होणार नाही.

‘बोद्धारो मत्सरग्रस्ताः’ ! ही म्हण आपण अनेक वेळां आपल्या प्रतिस्पर्धी माणसाचेही गुणग्रहण करून खोटी पाडली आहे. गनिमी काव्याच्या युद्धासंबंधीं लिहिलेल्या लेखांत लोकमान्य टिळकांच्या मनांतील विचार सूत्ररूपानें दिग्दर्शित केले गेले असतांना यथार्थपणें लेखांत उतरविण्याच्या श्री. खाडिलकरांच्या हातोडीचें आपण मुक्तकंठानें वर्णन केलें आहे. कुशल गृहिणी ज्याप्रमाणें साध्या साहित्यापासूनहि उत्तम पाकनिष्पत्ति करूं शकते, त्याप्रमाणें ‘आमचो मनी मांजरी’ यां सारखा सामान्य विषय, पण तोहि आपण आकर्षक रीतीनें लिहून ‘वाङ्मय शोभा’ या नांवास सार्थक्य आणलेलें आहे. त्यांत आपलें निरीक्षण चातुर्य, मनाचा हळुवारपणा इत्यादि अनेक गुणांचें दर्शन वाचकांस घडते.

‘त्रिटीज्ञानीं हिदुस्थानांतून निघून जावें’ असा जो टाहो गांधीजींनीं हरिजनमधून फोडण्यास सुरुवात केली होती त्याला उद्देशून ‘काळांत’ आपण जो लेख लिहिला होता त्यांत असा सणसणीत टोला कोणी तरी घायलाच पाहिजे होता अशा अर्थचि उद्गार काढले होते असें मला स्मरते. ‘Public memory is proverbially short’ असें टाइम्स वारंवार लिहीत असतो. याच दृष्टीनें श्री. केतकर यांनीं गेल्याच केसरींत हिंदुमहासभेसंबंधाचे आपले सणसणीत विचार उद्धृत केले आहेत. आपण मेणाहून मऊ असलां,

तरी वज्राहूनहि कठोर होऊं शकतां हें योग्य वेळीं खुद्द लोकमान्यांच्या सुद्धां प्रत्ययास आपणून देण्यास जे आपण डगमगलां नाहीं ते आपण सभेंतील उत्-
 शृंखल श्रोत्यांच्या कोलाहलाला थोडेच भीक घालणार ? हें दृश्य ता. १
 आगस्टला भरलेल्या लोकमान्यांच्या पुण्यस्मरणाच्या दिवशींच्या सभेंत
 उत्तम दिसून आलें. श्री. सावरकरांनीं भाषण करावें म्हणून श्रोत्यांनीं हुल्लड
 उठवून दिली, पण आपण अध्यक्षचा अधिकार वजाऊन ठासून सांगितलें
 कीं, 'सावरकरांचें भाषण आज होणार नाहीं ; गडबड कराल तर मभा
 बरखास्त करीन.' आपण दाखविलेला त्या वेळचा नेटकपणा मला फार
 आवडला.

हिंदी भाषेसंबंधानें आपणांस पहिल्यांदा जो तिच्या मराठीवरील आक्र-
 मणासंबंधी शंका वाटत होती ती बोलून दाखवून वृत्तिसारत्य आपण व्यक्त
 केलें व कु. माटे हिच्या हिंदीभाषणाबद्दल मुक्तकंठांनें स्तुति केलीत; या
 गोष्टी कित्येकांना सामान्यशा वाटतील, पण मला त्यांत आपल्या अंतःकर-
 णाचा विशालपणा, आपली गुणग्राहक वृत्ति इत्यादि अमोलिक गुण दिसून
 येतात.

आपली आजपर्यंतची राजकीय क्षेत्रांतील व वाङ्मयीन क्षेत्रांतील काम-
 गिरी एवढी प्रचंड आहे कीं, हल्लीं आपण शब्दशः कांहीं न करतां स्वस्थ
 वसला असतां तरी आपले पूर्व कामगिरीबद्दल व विश्रांतिसौख्य घेण्यास
 एकाह्तराव्या वर्षांत आपण पदार्पण केल्याबद्दल आपलें अभिनंदन
 करणें उचित झालें असते. सर्व व्याप आपण वाह्यतः जरी सोडून दिलेला
 आहे तरी 'प्रकृति यान्ति भूतानि निग्रहः किं करिष्यति' या न्यायानें राज-
 कीय कामांतील उत्साहही आपण 'ऑल इंडिया नॅशनॅलिस्ट लीग' सारख्या
 राजकीय संस्थेच्या स्वागताध्यक्षाचें पद स्वीकारून व त्या पदास साजेसें
 भाषण करून व्यक्त करीत आहाच; वाङ्मयसेवा तर आपलें केवळ खेळणें
 आहे; ती तर जिवांत जीव, डोक्यांत बुद्धि व स्मृति व हातांत लेखनशक्ति
 अगर वाणींत कथनशक्ती आहे तोपर्यंत कायम राहणारच व माझी
 परमेश्वरास एवढीच प्रार्थना आहे कीं, देवा, जोपर्यंत तूं श्रीयुत तात्यासाहेबांना
 आयुष्य देऊं इच्छितोस तोपर्यंत तूं त्यांची बुद्धि, स्मृति, लेखनसामर्थ्य व
 शरीरप्रकृति निकोप ठेव व कोणत्याहि तःहेचो संसारीक आपत्ति त्यांज-

वर आणूं नकोस. निदान ' प्राप्तं प्राप्तमुपास्येत हृदयेनापराजित ' अशी त्यांची वृत्ति ठेव व स्वराज्याचा सूर्योदय झालेला त्यांस पाहूं दे.

या प्रसंगानिमित्त रचलेल्या दहा कविता सोबत पाठवीत आहे. त्यांचा स्वीकार व्हावा अशी विनंति करून हें पत्र पुरें करितों.

आपला चहाता,
गंगाधर गणेश गुर्जर

२६६

Satara, 27-1-93.

Dear Brother,

The Director wishes to give temporary promotions in the staff itself, only appointing a man on 15 for the last place. So the temptation in the way of your study is removed and you are once more left only to your books and the suspense produced by the ambiguous University regulations. This last was competent enough to disturb your equanimity but as if it was not sufficient, the temptation of the place here was placed in your way.

Now you must have had sufficient time to think out a way to getting out of the difficulty and act decidedly in any fixed way. I leave to you to settle whether you should come here or remain still at Bombay. You are to use your discretion and say which course will benefit you the most. Whatever way you choose we won't find fault with you excepting of course one case—your effort after general reading to the sacrifice of your study, for the present.

Mahadeo also thinks you can stay there if you think all the circumstances there are suitable for your health and study.

The above too was not quite necessary for one who can see what is to his interest and what not.

(२८९)

You can dispose of this letter as it is not extremely desirable that your companions there should see this.

Yours affectionately,
N. C. KELKAR

ती. नारायण चिंतामण उर्फ नाना यांचें ती. तात्यासाहेबांना पत्र.

२६७

Private

Fergusson College
26th February 1898.

Dear Mr. Kelkar,

I send you a cutting from my copy of the London Times of the 7th instant which arrived by yesterday's mail. Will you kindly reproduce it in your Maratha of tomorrow, say, among the editorial notes or at the end of them? I feel the less hesitation in preferring this request to you because your own paper is maintained by name. My friends and relatives to whom recent events have caused considerable pain will be glad to read the extract especially as it is from the London Times and hence I am giving you this trouble for which I trust you will excuse me.

If you see your way to reproduce the paragraph in tomorrow's paper, kindly put at the beginning the following sentence. "The following paragraph appears in the London Times of the 7th instant about Mr. Gokhale's letter on the subject of his apology".

Yours Sincerely,
G. K. GOKHALE

२६८

श्री

वोरखळ, पो. माहुळी, जि. सातारा,
तारीख ८-३-१९१२.

सेवेसी शिर सा. न. विज्ञापना वि.

पूर्वसंकेतानुरूप आपण १२ तारखेचे सुमारासच तेथें आला असाल. मला येथें येऊन आणखी एक दोन दिवसांनीं पंधरा दिवस होतील. इकडील मजकूर येणें प्रमाणें—

वडिलांची प्रकृति विघडल्याबद्दल मला तेथें आलेल्या पत्रावरून व तारेवरून माझी जी समज झाली तिच्यांत आणि प्रत्यक्ष येथील स्थितींत जमीन-अस्मानाचें अंतर होतें. डोलींतून, पाळण्यांतून अगर मेण्यांतून सातान्यास नेण्याइतकीसुद्धां प्रकृतीची खात्री नव्हती, यामुळें सातान्याहूनच डॉक्टर येथें आणावे लागले. आतां उगविणारे भाग्याचे दिवस आम्हांस पुन्हां उजाडतील असें गेल्या आठवड्यांत आम्हांस वाटलें नव्हतें. आम्हांवरील छत्र डळमळतें असें वाटूं लागलें. पण श्रीकृपेकरून गेल्या २३ दिवसांपासून प्रकृतीस उतार पडत चालला आहे. तात्पर्य, वडिलांचा हा पुनर्जन्मच झाला यांत शंका नाही.

आमचें गांव म्हणजे पूर्णपणें खेडेगांव. पैशाची सुंड लागली तरी सातारा पाहावा लागतो. प्रकृती तर अशी. आणि मनुष्यबल म्हणजे मातोश्री व मी. यामुळें जीव अगदीं जिकीरीस येऊन गेला. अशा स्थितींत आपणांस व रा. भाऊसाहेब लवाटे यांस व इतर आप्तेष्टांस देखील पत्रें लिहिण्यास फावलें नाही. मजकडून गेल्या पंधरा दिवसांत आपणांस कांहींच न कळल्यामुळें आपणांस कदाचित् आश्चर्यही वाटलें असेल. व तसेंही न वाटण्याची अपेक्षा करणें म्हणजे साधूच्या साधुत्वाचा अंतच पहाणें होय. अस्तु.

मन खुलें करून जरा बोलतां.

खरोखरच आपणांशीं वागण्यांत मला अलीकडे भय वाटूं लागलें आहे ! कारण आपल्या मनोदर्याचा, साधुवृत्तीचा, व भिडस्त स्वभावाचा मी विना-कारण वाटेल तसा फायदा घेत नाहीं ना अशी जाणीव हर घटकीं आपणांशीं

तेथें माझा संबंध येत असतांना दर क्षणीं माझे मनांत जागृत असते. आणि तसाच प्रकार होत आहे असें जेव्हां जेव्हां कळून येतें, तेव्हां मनास चटका बसतो. तत्रस्थ वहुतेक 'बड्या' व्यक्तींशीं आलेल्या माझ्या निकट संबंधाच्या अनुभवानें माझीं पुण्यांतील सहा वर्षे जर मला कांहीं शिकवीत असतील तर आपणांशीं कसें वागावें हेंच शिकवितात. सारांश, रा. लवाटे वरचेवर माझेजवळ आपणांसंबंधीं म्हणतात 'ऊंस गोड लागला म्हणून तो मुळासकट खाऊं नये' त्याप्रमाणें अशा गोड उंसाच्या वाढ्यावरच नेहमीं संतुष्ट असावें अशी वास्तविक माझी मनोरचना असतांही त्याचे उलट वर्तन घडावें हें कोण दुःख ! आपलें सौजन्य व श्रीमान् मन यांची थोड्यांसच ओळख असेल. पण अपरोक्ष केलेली स्तुती ही परोक्ष निंदाच होय म्हणून येथेंच थांबतां.

आपली सार्वजनिक सभा म्हणजे वोलूनचालूच पेशवाईची प्रतिकृती ! पंधरा दिवस काम करून—फक्त ठिकाणावर असून—महिन्याचें वेतन घेतलें तरी तें तिला उलट शोभाच देणारें ! तेव्हां आणखी येथें महिमाभर जरी राहिलों तरी श्री. अण्णासाहेब पटवर्धन यांकडून मासिक ठराविक वेतन मिळावयाचेंच ! मग तो न्याय असो वा अन्यायमिश्र औदार्य असो. परंतु सुदैवानें केसरी ऑफीसचे तसें नाही. मीं आपणांस झोंपडीवर असतांना श्रुत केल्याचें कदाचित आठवत असेल कीं, कांहीं कामांत माझे (वडिलांचे खेरीज) १५० रुपये खर्च झाले आहेत. पैकीं, आपलेच कृपेनें—आपणच ते आतांपर्यंत ७० फेडले आहेत. मी निमित्तमात्र असेन घ अजूनही निम्यांचे वर फिटावयाचे आहेत. दर महिन्यास मी नियमितपणें १२ देत असतां. परंतु चालू महिन्यास तसें न करितां वडिलांच्या प्रकृतीमुळें स्वतःसच सर्व (आपले १०+ सार्वजनिक सभेकडील १७ = २७) घेणें प्राप्त आहे. मार्चचे १५ दिवसच मी ऑफीसमध्ये होतो. तरी कोणत्याही रीतीनें भीड न खर्चतां वावांस मागून ते देतील तितकें ग्यानुजवळ किंवा शंकरराव यांचेजवळ द्यावेत. ते मला पाठवून देतील.

म्युनिसिपॅलिटीची जनरल सभा भरून ती काय ठरविते इकडे माझें लक्ष आहे. सभा केव्हां भरणार ? प्रे. व व्हाइस प्र. यांच्या सुपाऱ्या कोणास मिळतात तें पहावें.

वडिलांस जरा बरें वाटून सातान्यास किंवा पुण्यास यण्याइतकें सामर्थ्य

येण्यास अजून निदान ८।१० दिवस तर सहज लागतील. तात्पर्य, मीं
आणखी १२।१५ दिवसांनीं म्हणजे २५ तारखेचे सुमारास तेथें येईन. आलों
तर सदर तारखेचे आंतच येईन. पण तारीख पुढें जाणार नाहीं.

पत्रविस्तार फार झाला. श्रुत व्हावें ही विज्ञापना.

आपला आज्ञांकित,

सदाशिव विनायक बापट

ता. क. आपणांवरोबरच मंडळी आली असतील. ति।। आई मात्र तेथें
राहिल्या असतील.

२६९

सातारा

श्रीरामप्र. ॥

७-४-१४

कृ. सा. न. वि. वि. ता. २९ मार्चचे पत्र पोचलें. विशेष कारणांमुळें
संकेताप्रमाणें येणें घडलें नाहीं याबद्दल मला खेद वाटला नाहीं. कारण
ज्याचा काल अमोल सर्व सरतो लोकोपकारास्तव ।

त्याला वेळ नसे कधीं जन-मुखें ऐकावयाला स्तव ॥

योरांचीं चरितें धरून हृदयीं त्यांचीं व्रतें आचरीं ।

पूजेचा विधि हाच उत्तम त्यां हें गंध ही मंजरी ॥१॥

रसज्ञांची कृपादृष्टी कवीवर कितीहि लांबून असली तरी शब्दसृष्टीमध्ये
त्याला यथेच्छ विहार करितां येतो, व प्रसादादि गुण सहज काव्यांत येतात.

आकाशीं फिरती कवी, सुरगुरू, सूर्येंदु, तारागण ।

देती ओज समस्त दूर असूनी होऊनियां आपण ॥

सृष्टी सर्वहि राहते कविपुढें सौन्दर्य राशी सदा ।

आंती ओघ महा, प्रसाद भरिते काव्यांतरीं शारदा ॥१॥

रसज्ञ झाला तरी हरिकृपेशिवाय मिळत नाहीं. किंवा दोघांमध्ये भेद तरी
कत्रीला कशाला हवा?

नम्र सेवक,

साठे

(हे पत्र बहुधा विनायक विष्णु साठे यांचें असावें. कारण त्यांचे असेंच
एक काव्यमय पत्र, 'गत गोष्टी पुरवणी पत्रव्यवहार' यांत पृष्ठ ८१ वर
छापलेले आढळते.)

२७०

श्री

मिरज, ता. २८-२-१६

म. न. वि. वि. ग्रँट डफच्या इतिहासांतील चुका दाखविण्याबद्दल आपण पूर्वी लिहीलें होतें, व माझ्याहि मनांत तें करावयांचें होतेंच. त्याप्रमाणें माधवराव वल्लाळ याच्या कारकीर्दीचे दोन चॅप्टर - वारावा व तेरावा असे तपासून पाहिलें तों तेवढ्याशा दोन भागांत १०० हून अधिक चुका आढळल्या आहेत ! डफच्या इतिहासांत चुका आहेत हें आम्हीं सर्वच म्हणत होतो, पण इतक्या मनस्वी चुका असतील ही माझी तरी निदान समजूत नव्हती ! एखादा लेखक मिळाला म्हणजे चुकांची यादी एवढ्याच पुरती तयार करून पुढें यंदांच्या संमेलनांत वाचावी असें मनांत आहे. संबंध पुस्तक तपासण्याच्या कामीं आयास व वेळ खर्च करण्यांत कांहीं विशेष आहे असें नाही. हा इतिहास नसून एक बरीशी बखर आहे. ठोकळ गोष्टींचा क्रम नीट दिलेला असावा, निदान या दोन भागांत तरी तशी चूक नाही. पण तारखा बहुतेक चुकलेल्या आहेत. स्थळें व व्यक्तींचीं कृत्यें, स्वभाव व नांवेंसुद्धां कांहीं चुकलीं आहेत. असो. आमच्या घरची मंडळी घेऊन चिरंजीव यशवंतराव तेथें गेला आहे तो इकडील सर्व वृत्त कळवील. लोभ असावा हे विनंती.

वासुदेव शास्त्री खरे

२७१

श्रीरामसमर्थ

१९१६

पुणें, शुक्रवार.

गु. रा. रा. तात्यासाहेब यांचे चरणसेवेसीं अनेक शिर सा. नमस्कार विज्ञापना वि.

लो. वळवंतरावांच्या वाढदिवसानिमित्त झालेल्या चिरस्मरणीय अहेराच्या सत्कारसमारंभाचें दिव्य चित्र खरोखरच माझे डोळ्यासमोरून हालत नाही. हें अद्भुत चित्र महाराष्ट्राच्या इतिहासांत अपूर्व तर खरेंच; पण हें चित्र

रंगविलें कोणी ? हा यशस्वी चित्रकार कोण ? हा प्रश्न प्रामुख्याने मनांत आल्याशिवाय रहात नाही. सदर दिवशीं 'वायकाचें हळद कुंकु करणें' इत्यादि अनेक समारंभांचें चित्र व हें चित्र समोरासमोर ठेऊन हें चित्र पहा व हेंहि चित्र पहा ! एक मुंगीच्या सृष्टीची कल्पना देते व दुसरें हत्तीचें साम्राज्य ढोळ्यांपुढें उभे करितें ! तात्पर्य, या ऐतिहासिक व अभ्युत्तरम्य चित्रास जन्म देणाऱ्या आपल्या कल्पनेचें व ती कल्पना यशस्वी करणाऱ्या आपल्या देश-भक्तीजन्य अनंत सद्गुणांचें मी किती कौतुक करूं ? महाराष्ट्रास किंवहुना सर्व दुनियेस थक्क करणारा तो अपूर्व सत्कारसमारंभ ज्या शुद्ध कल्पनेसून प्रसवला त्या मंगलकल्पनेचें तें वसतिस्थान परम शुद्ध, कृत्यकृत्य, व धन्य होय ! तात्या ! आपल्यासमोर माझ्या वाचेनें अंतःकरण मोकळे होणें शक्य नाही व कृतज्ञतेनें अंतःकरण व मन तर अगदीं उचंबळून गेलेलें ! कृतज्ञता प्रगट करण्याच्या सामुदायिक प्रयत्नाच्या बाबतींत यश येणें तूर्त जरी वाजूस ठेविलें तरी, अगोदर व्यक्तिशः आपलें सानंद अभिनंदन केल्या-शिवाय माझ्यानें रहावेना. हा औपचारिक प्रकार म्हणून समजू नका; अंतःकरण बोलत आहे. कोणत्या शब्दांत आपला मनोभाव सुव्यक्त करावा तें ज्ञान व ती शक्ती मला नाही. शेवटीं श्रीराम आपलें कल्याण करो एवढीच त्यास प्रार्थना आहे. शेवटीं श्रुत व्हावें ही विज्ञापना.

आपला नम्र भाग्येच्छु,
सदाशिव विनायक बापट

२७२

श्री

पोर्ट सय्यद

ता. ११-५-१९

कृतानेक सि. सा. न. वि. वि.

आज रोजीं पोर्ट सय्यद यथें मुखरूप पोचलों. वाटेंत एडनला बोट लागली नाही. यामुळें पहिलें पत्र तुम्हांस पोचण्यास उशीर लागला तथापि तार केली ती यापूर्वीच पोचली असेलच. माझी व इतरांची प्रकृती बरी आहे.

समुद्र अत्यंत गांत आहे यामुळे वोट लागण्याचा संभव नव्हता. मात्र वाटेंत एडच्या सुमारास दोन दिवस फार उकडले. उकाड्यानें तापहि आला व सर्व आंग गांधींनीं लाल झालें होतें. परंतु ता. ७ पासून हवेंत थोडी थंडाई आली आहे पुढें पुढें जास्तच येईल. माझे सर्व ग्रामान सुरक्षित आहे. मात्र पटेल यांचे पांच डागांपैकीं अवघा एक सांपडला व चार तूर्त तरी हरवले आहेत ! आम्हीं निघाल्याची तार आपण वळवंतरावजींस केलीच असेल. मींही येथून आज करीत आहे. मंगळवारी निघालों त्या मंगळवारचा केसरी वोटोंत निघतांना मिळाला. तुम्हीं पुण्यास जाण्याचे वेळीं आम्हीं वोटोवर पाहण्याकरितां म्हणून गेलों ते दोन तास अडकून राहिलों, हें बाबूराव यांनीं सांगितलेंच असेल. यामुळे तुमची आमची निघतांना भेट झाली नाही. असो. सांगण्याचें विशेष कांहींच नव्हतें. तेथील सर्व व्यवस्था घरीं सांगुन लिहून देऊन आलों आहे. कमी जास्ती लागलें सवरलें तुम्ही पाहतांच आहां. बाकी नवल विशेष नाही. केसरीस पत्र पाठविणें तें लंडनहूनच पाठविण्यास सुस्वात करीन. निवळ प्रवासवृत्त केसरींत घालण्याचे दिवस गेले. त्यास रावजी शावगी यांचे काळीं जन्मावयास पाहिजे हांतें. शिवाय केसरीचे पत्रांत केवळ सार्वजनिक विषयच यावा हें योग्य आहे. फक्त आम्ही सुखरूप पोंचल्याच्या तारा येतील तसतशा केसरींत घालीत जा म्हणजे बाहेरगांवचे लोकांस कळेल इतकेंच काय तें. बाकी नवल वि ॥ नाही, कळावें.

नरसिंह चिंतामण केळकर

सर्वमंडळींस स्मरणपूर्वक नमस्कार चिह्नित आहेत तो स्मरणपूर्वक सांगावा ! मीं कोणास विसरलों नाहीं. तुम्हीं कोणास विसरूं नये.

ता. क.—मीं पोचल्याची तार अण्णास करीन ती आपण ती ॥ आप्पांकडे तारेचें ताबडतोव कळवावी. मीं त्यांस निराळी तार करीत नाहीं. कारण खर्च फार येईल.

केळकर

(केळकरांचे श्री. वाशा त्रिद्वीस यांस पत्र)

२७३

श्री

जिब्राल्टर,

ता. १९-५-१९.

कृतानेक सा. वि. वि. येथें आज पहाटे येऊन पोंचलों. संध्याकाळीं पुढें जाण्यास निघूं. लंडनला ता. २५ चे सुमारास पोंचणें होईल. येथपर्यंतचा प्रवास सुखाचा झाला. मध्यें एक दिवस वादळ झालें होतें. पण एरबीं त्रास कांहीं झाला नाही. उष्ण हवा संपली व निखालस थंड सुरू झाली. पोर्ट सय्यद येथून तार केली ती पोंचली असेलच. वाकी नवल वि।। नाही.

तात्या केळकर.

ता. क. डेक्कन स्टोअर्सचें चार पांढरी सुती कापडी चड्यांचें विल देणेचें चुकून राहिलें आहे तरी त्याची चौकशी करून घावें.

ता. क. ऑफीसचे सर्व मंडळीस स्मरणपूर्वक नमस्कार सांगावा.

केळकर.

२७४

श्री

लंडन, ता. १-७-१९.

कृ. सा. न. वि. वि. तुमचें पत्र पोंचलें. रा. धोंडोपंत यांचेहि पोंचलें. मीं पोर्ट सय्यद व लंडन येथून तारा केल्या, त्या तुम्हांस केव्हां पोंचल्या कोणास ठाऊक ! पोर्ट सय्यदची तार ता. १० मे चें सुमारास केली होती. केसरोस पत्रें दर आठवड्यास पाठवितों, त्यावरून हकीगत कळेल. खालील कागद विकत मिळतात ते तेथें घ्यावे. -

1. Indian Reforms Bill.
2. Govt. of India Act in which the provisions in the new Bill are incorporated in their place.
3. Two Reports of the South borough Committee.

4. Montagu's memorandum explaining the Bill.
5. Despatch of Govt. of India on the Reforms.
6. Ditto on South borough committee's Reports.

Hansard चें बुक ज्यांत विलावरील सर्व भाषणें आलीं आहेत त्याची प्रत या सोबत पाठविली आहे. Govt. of India चे despatches मध्ये Sir Shankaran Nair च्या मतभेद पत्रिका २ आहेत, त्यांतील उतारे मराठ्यांत व केसरींत देण्यासारखे आहेत. ते J. Report / Scheme पलीकडे फारसे जात नाहींत; परंतु त्यांनीं Ex: Council चे मेबर लोकांवर टीका केली आहे ती उपयोगी आहे. आम्हांस सेक्रेटरीकडून Interview कांहीं दिवसांनीं मिळेल. सर्व Moderate पक्षाची मंडळी आली आहेत तेव्हां आतां आम्हांस India Office फारसें विचारणार नाहीं. सर्व हिंदी साक्षीदारांनीं मिळून एकच प्रकारची साक्ष द्यावी असे बळवंतरावजींचे प्रयत्न सुरू आहेत. पण त्यांस यश येण्याचा विलकूल संभव नाहीं. वामनजी साहेब वरचेवर भेटतात. त्यांची State Secretary पर्यंत ये जा सुरू आहे. त्यामुळे थोडी माहिती कळते, इतकेंच. सत्याग्रह कायमचा थांबला व गांधी यांस Viceroy यांनीं तंबी दिली अशी वदंता आहे ती खरी काय? British Congress कमिटीचें आमचें तूर्त फाटत नाहीं पण लवकरच कमिटी काँग्रेस पासून स्वतंत्र होऊन निशाण उभारील असा रंग आहे. काँग्रेसला यापुढें आपली स्वतंत्र agency यथे ठेवावी लागणार, पण पैसे मिळणें अनिश्चित दिसतें. आजवर गोष्ट वेगळी होती. Wederburn वगैरे लोक कमिटीस पैसे उसनवार देऊन काम भागवीत; पण काँग्रेसचे पैसे सालोसाल बिन तक्रार यापुढें मिळणें शक्य नाहीं आपले घरचें खाऊन येथें काम करणारा घनिक देशभक्त उभा राहिल तेव्हां खरे. किंवा बळवंतरावजी फिरून हिंडून या कामाकरितां फंड गोळा करतील तर होईल. पण आता फंड मागणें जिवावर येतें. आपण उभारलेल्या फंडांतून आम्ही मोकळे झालीं म्हणजे मिळविली. येथील खर्चाकरितां तुमचेकडे कदाचित् फिरून मागणी होण्याचा संभव आहे. Herald ला कबूल केलेले पैसे १५,००० रु. द्यावे लागणार. मात्र बेझंट वाई येथें आल्या आहेत त्यांनीं टिळकांच्या व Labour Party च्या स्नेहांत विव्वा घातला तर गोष्ट निराळी. मीं येतांच २ हजार पाँड पाठविण्यास

तार करणार होतीं, पण वाई येऊन काय प्रकार होतो ते पहावे यावर थांबले आहे. सिलेक्ट कमिटीपुढे काँग्रेसतर्फे साक्ष द्यावयाची ती खापडे किंवा पटेल देतील व Home Rule League तर्फे साक्ष देऊ दिल्यास मी देईन, असे ठरत आहे. वळवंतरावजी प्रायः साक्ष देणार नाहीत असे वाटते. कारण त्यांस एकू कमी येते व Cross Examination मध्ये यामुळे हरकत येईल असे त्यांस वाटते. प्रश्न एक व उत्तर एक असे कदाचित् होण्यापेक्षा साक्ष नच दिलेली बरी असे त्यांस तूत वाटत आहे. तुमचे फंडाचे काम बरे चालले आहे हे वाचून समाधान वाटले. गेल्या केसरीत फक्त किरकोळ नंबर आले. या अंकांत बस हजार दोन आठवड्याचे आले तर खरे. Chirol - Case - Costs संबंधी अजून पुढे कांहीं एक झाले नाही. म्हणून आपल्या तिजोरीस थोडा विसावा आहे. दरम्यान भावे यांची सर्व रक्कम देऊन टाकल्यास फार बरे होईल. डिसेंबर पलोकडे कोणास राहावे लागणार नाही. व तोंपर्यंत सर्व खर्च Deputation वावत आणखी पंधरा बीस हजार रुपये येईल. याहून जास्त येणार नाही असे वाटते. तात्पर्य, कमिटीने मंजूर केलेले पन्नास हजारांत हेरल्डचे देणगीमुद्दां सर्व भागेल असे वाटते. फंडाची खटपट जारी करून League चा फंड दीड लाख तरी शिल्लक रहावा. येथे कायमची agency स्थापण्याचे वळवंतरावजीचे मनांत आल्यास मात्र किती पैसा लागेल सांगवत नाही लोकसंग्रह निघण्याचे सुमारास फिरून संदेश निघत आहे. पराडकर यांस म्हणावे संभाळा ! कोल्हटकर हे war path वर जाण्याचा संभव आहे. पण रागावून जाऊन वादांत शिरण्याची कळ एकदा दाबल्यास पुढे सर्व नीट होईलसे वाटते. डोंबारी खेळ न करणारा डेली, महाराष्ट्रांत चालू शकतो कि नाही याची परीक्षाच आहे. असो. खाडिलकर, बाबा, अंतुकाका, बापट, करंदीकर, भट व क्लबची सर्व मंडळी यांस स्मरणपूर्वक नमस्कार सांगावा. कळावे.

न. चिं. केळकर

२७५

श्री

लंडन, ता. १९-६-१९.

कृतानेक सा. न. वि. वि.

तुमचे वळवंतरावजीस आलेले पत्र पांचले. माझी पहिली तार

तुम्हांस पोंचली त्याचप्रमाणे दुसरीहि यापूर्वी पोंचली असेल. त्याप्रमाणे आल्यापासून दर आठवड्यास केंसरांकरितां पत्रे पाठवितो तीहि पोंचलीच असतील. या पत्रांत भरपूर मजकूर लिहोत असतो. वळवंतरावजींचे पत्रावरून खासगी हकीगत तुम्हास स्थूलमानानें कळतच आहे. सिलेक्ट कमिटीपुढें देण्याचे साक्षीचा मसुदा आठ-दहा दिवसांत तयार होईल. नंतर पार्लमेंटचे सभासदांच्या गांठी घेणें व सभा भरविणें हें काम सुरू होईल. काम मोठ्या आशेनें करावयाचें असें नसून, कर्तव्य म्हणून वरेंचसें करण्याचें आहे. इंडिया वर्तमानपत्र आमचीं मते प्रतिपादन करण्याप आम्हांस मिळतें कीं नाही व तें मिळत नसल्यास नगा जातीचे तात्पुरतें एखादे वर्तमानपत्र काढावयाचें कीं काय याचा विचार सुरू आहे. हॉनिमन साहेब भेटले. त्यांचा उपयोग काय व कसा करून घेतां येईल याचा विचार चालू आहे. वळवंतरावजींची व विज्ञांट वाईची गांठ नुकतीच पडली. अद्यापि बाईंनीं प्रत्यक्ष टिळकांवर लाथा उघडपणें झाडण्यास मुरवात केली नाही. फक्त पूर्वीप्रमाणें हिंदुस्थानांत अराजक लोक आहेत, जर्मनीची फिसालत हिंदुस्थानापर्यंत येऊन पोंचली हांती वगैरे मते उघडपणें सांगून टाकून बाईंनीं येथील लोकांशीं उजळ माथ्यानें बोलण्याचालण्यास आपली वाट मोकळी करून घेतली आहे. Daily News मध्ये त्यांनीं होमरूलवर एक आर्टिकल लिहिलें आहे तें बरें आहे. मुंबई काँग्रेसला धरून त्या येथेच चळवळ करणार असा रंग आहे. सुदैवानें मुंबई, दिल्ली काँग्रेस मधील सूक्ष्म भेद येथें फार थोड्यांस कळतो. दिल्ली येथील खटल्याचें बावतींत आपल्या लीगतफें मदत होत आहे हें फार चांगलें आहे. पंजाबच्या बातम्या ऐकून अत्यंत वाईट वाटतें, पण करणार काय ? फार तर पार्लमेंटमध्ये प्रश्न विचारणार. ते विचारण्याची खटपट करीत आहोंत. टिळक पूर्वी आले, आम्ही तिघे प्रथम आलों, नंतर दादासाहेब खापर्डे व त्यानंतर हॉनिमन व ब्रह्मदेशचे डॉ. मेथा असे मिळून डेप्युटेशनचे सात सभासद झालों आहों. कौणत्या नात्यानें कमिटीपुढें साक्ष द्यावी याचा विचार टिळक अद्यापि करीत आहेत. Interview ची प्रत या सोबत पाठविली आहे. ती Confidential या नात्यानें आपल्या ठिकठिकाणचे स्वराज्य संघवाले लोकांस कळवावी. प्रसिद्ध न होण्याची खबरदारी घ्यावी ! इकडील कच्चे वर्तमान कळावें एवढ्याकरितां प्रत पाठविली आहे. न छापलीं जाण्याची

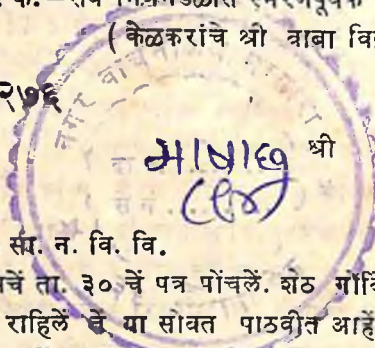
जवाबदारी तुम्हांवर आहे ! शेट गोविंदलाल यांस एक पत्र या सोबत पाठ-
वीत आहे. त्याचा उपयोग जरूर तर करावा. फंडाचें मान अद्यापि बरें
दिसत आहे. निदान होमरूठ लीगचे पैसे तरी शिल्लक राहतील असें
वाटतें या सुमारास पराडकर यांचे पत्र निघालें असेल. मी त्यांना पोर्ट-
सय्यदहून लेख पाठविला तो पोंचलाच असेल. लेख मनाजोगा नाही. केवळ
वचनपालन आहे. बाकी नवल वि॥ नाही. कळावें.

न. चि. केळकर

ता. क. - सर्व मित्रमंडळीस स्मरणपूर्वक नमस्कार कळवावे.

(केळकरांचे श्री बाबा विद्वांस यांस पत्र)

२१६

लंडन, ता. २५-६-१९.

कृ. सं. न. वि. वि.

तुमचें ता. ३० चें पत्र पोंचलें. शेट गोविंदलाल यांस पाठविण्याचें पत्र
चुकन राहिलें हे या सोबत पाठवीत आहे. फंडाचें काम अदमासाप्रमाणें
होत आहे. मुंबईच्या सभेचा काय परिणाम होतो पाहावें. माझीं
वाटेंतलीं पत्रें व लंडनची तार यापूर्वीं तुम्हांस मिळालीच असेल.
येथून बळवंतरावजी प्रेस-कॉटिंग्स व मासिकें (अमेरिकन वगैरे) पाठवितात
तीं सर्व जपून पुडकीं वांधून ठेवावीं. New Republic वगैरेचे अंक
महत्वाचे आहेत. अमेरिकेंत डॉ. हर्डीकर व लालाजी यांच्याशीं तुमचा पत्रव्यव-
हार परस्पर होतच असेल. त्यांचे साप्ताहिक तुम्हास मिळत असेलच.
हर्डीकर यांची इच्छा तेथील होमरूठ लीगच्या कामकाजासंबंधीं मजकूर मराठा-
केसरीत मधून मधून ग्राह्याग्राह्य पाहून घालावा अशी आहे व त्याप्रमाणें
तुम्ही, करंदीकर व भट यांस करण्यास सांगावें. यथें शक्य तितकी खटपट
सुरू आहे. सिलेक्ट कमिटीपुढील मेमो या आठवड्यांत तयार होईल. तो
लहानच होईल. कारण सिलेक्ट कमिटीचें काम खटपट व्हावयाचें आहे. यथें
वर्तमानपत्रांत आमच्या लेखांस जागा मिळण्याबद्दल जो प्रयत्न करावा लागत
आहे व जी निराशा लागत आहे ती पासून केसरींत पत्रें घालण्याकरितां

खटपट करणाऱ्या व निराश होणाऱ्या लोकांची आठवण होते ! सर्वत्र एकच मासला. जो तो आपल्या पक्षाकरितां वर्तमानपत्र काढतो. तो दुसऱ्यास जागा कां व किती देईल ?

माझी प्रकृति बरी आहे. रा. टोकेकर यांनीं पॉलिसीचे पैसे परस्पर भरण्याचे आहेत. ती त्यांच्या हांसेकरितां केली होती व मी ती त्यांसच assign करून देणार आहे. जुलईत शिवाजी मंदिराची जागा ताब्यांत घेणार आहे ती घ्यावी असें फडणीस यांस सांगावें. भावे यांची रक्कम या सुमारास तुम्ही दिलीच. असेल त्यांनीं कांहीं सूट वगैरे दिली कीं नाही ? कळवावें. बाकी नवल वि॥ नाही. कळावें.

न. चिं. केळकर

ता. क. सर्व मंडळीस नमस्कार सांगावा.

ता. क. वरील पत्र लिहून झाल्यावर मि. मॉटेग्यू यांजकडून मुलाखतीचें निमंत्रण येऊन आम्ही त्यांस भेटून आलों. त्यांचें टाइपरिटन टिपण पाठविण्यास आज सवड नाही. याकरितां तें पुढच्या टपालानें पाठवितों. मात्र तें छापूं नये ! संदेशा प्रमाणें तुम्हीं घाडसो पत्रकर्ते बनणार नाहीं अशी आशा आहे ! बिझांट वाईनीं आपला विपरीत क्रम सुरू केला आहे. पण त्याचें खरें मर्म ग्रा आठवड्यांत कळेल तेव्हां लिहीन. बाकी नवल वि. नाही.

केळकर

रा. करंदीकर यांस सा. नमस्कार. येथन मेल दर गुरुवारीं निघते, तीं-पर्यंतची आठवड्याची हकीगत पत्रद्वारें केसरीकरितां तीन आठवडे पाठविली तशीच पुढें येत जाईल. या करितां आंतल्या बाजूस दोन कॉलम मजकरितां राखून ठेवीत जावें. कळावें.

केळकर

२७७

(तात्यासाहेबांचे दुर्गाताईस पत्र)

श्री

लंडन, १-७-१९.

आशिर्वाद विशेष. माझी प्रकृति चांगली आहे. कामकाज चालू आहे. येत्या

डिसेंबरपर्यंत बहुधा येथे राहावे लागेल.

मी मुंबई सोडल्यापासून दहा दिवसांनीं पत्रे धाडण्यास सुरवात केली व तेव्हांपासून दर आठवड्यास एक पत्र पाठवीत आहे. माझी पहिली पत्रे तुम्हांस पोंचण्यास उशीर फार झालासा दिसतो. दोन ताराहि केल्या, त्यांनाहि उशीर लागला. तात्पर्य, माझ्याकडून, पत्रे, तारा करण्यास मीं मुळींच हयगय केली नाहीं. दर आठवड्यास पुण्यास एक व इतर ठिकाणीं एकाद दुसरें पत्र पाठवीत असतोच.

माझा येथील नित्यक्रम पुण्यासारखाच चालू आहे. मात्र लोकांच्या येण्या-जाण्याची गर्दी मुळींच नाही, यामुळे तोंडाला विश्रांति पुष्कळच मिळत आहे. बाकी वाचन, लेखन व बाहेर जाऊन येणे यांनीं सर्व वेळ जातो. येथे हिंडून पाहण्यासारखें किती तरी आहे. पण मला मुद्दाम उठून जाण्याचा कंटाळा असल्यामुळे मी लंडन किंवा इंग्लंड फारसें न पाहतांच परत जाईन असें वाटते.

चि. अक्काचे पत्र नाही. तिला मीं पत्र घातलें आहे. तिची परिक्षा पास झाल्याचे मला केसरीवरून कळलें. तिला बहुधा स्कॉलरशिप मिळेलच. श्रीधर शाळेंत जाऊं लागला कीं नाही ?

चि. वापूचे पत्र पोंचलें. त्यानें मुंबईस डॉक्टरीचा अभ्यास करण्याचा बेत केला आहे हें मलाहि पसत आहे. तो बी. ए. चा मार्ग सोडील असें मात्र मला वाटलें नव्हतें. पण त्यानें हौसेनें जो मार्ग पत्करला तो पुरा करूं देणें हेंच आपलें कर्तव्य आहे. आतां हा मार्ग भारी खर्चाचा आहे. तथापि, त्याच्या हौसेखातर, तो खर्च करणें प्राप्त आहे. त्यानें मुंबईस राहण्यावगैरेची व्यवस्था काय केली आहे ? त्याचा मुंबईचा पत्ता काय ? सोबतचें पत्र त्याकडे पाठवावें.

चि. अण्णा, विठ्ठल यांचा परीक्षांचा निकाल काय झाला ? ते दोघेहि पास व्हावे अशी आशा आहे. काय होतें तें पहावें. पास होतील त्यांनीं गांवांतील कॉलेजांत जावें.

ती. मातोश्री सांगलीस बहुधा भागोरथी काकीस भेटण्यास जाऊन आली असावी. सदाशिवाचा धाकटा भाऊ गेला असें समजते. तो कोणता ? तो पुढें कोठें अभ्यास करितो ? वापू केळकर बी. ए. झाला कीं नाही ? मातोश्रीची प्रकृती कशी आहे व तुझी कशी आहे तें लिहावें. येसूची प्रकृति

अद्यापि वरी नाहीं असें दिसते. काकाचा अभ्यास चांगला चालला असेलच. सविस्तर हकीगतीचें पत्र लिहावें अगर लिहवावे.

तात्या केळकर

२७८

श्री

खंडन,

४-८-१९.

कृ. सा. न. वि. वि.

इकडून पत्रें जातात त्यांवरून सर्व हकीकत समजत आहेच. मीं येथें आल्यापासून दर आठवड्यास सुमारे २ कॉलमचें पत्र केसरीस पाठवीत असतो. लिहिण्याचा कंटाळाहि येतो, तथापि लिहीत असतो. त्याप्रमाणें गेल्या आठवड्यांत पत्रें पाठविलीं. हल्लीं कमिटीचें काम थांबलें आहे. शिवाय केसरीच्या दोन अंकांत माझीं पत्रें आलीं नाहीत तीं आपणांकडे शिलकी असतीलच. म्हणून एकादा आठवडा सुटी घेतल्यास चालेल. मात्र एक गोष्ट सुचवावयाची ती ही कीं, सर्व्हंटस ऑफ इंडिया चे माणसांकडून पत्रें जात असतील त्यांतून ज्ञानप्रकाश मजकूर घेत असेल. तरी तो मजकूर आधीं प्रसिद्ध होऊन माझी पत्रें शिळीं होतील असें करूं नये. पत्रांत आणखी कांहीं प्रकारचा मजकूर मीं लिहावा अगर लिहीतो त्यांपैकीं कांहीं नसावा असें मत ऐकल्यास तसें मला सुचवावें. आणखी तीन महिने येथें मुक्काम होणार आहे व पत्रें लिहिणार आहे म्हणून विचारलें. केसरीकरितां मशीन घेण्याची बळवंतरावजींचो खटपट सुरू आहे. मराठ्याकरितांहि मिळाल्यास घेतील. परत तिकडे आल्यावर केसरी आठवड्यांतून दोन वेळां काढावा असा विचार आम्हीं करित आहों. श्रीशिवाजीमंदिर फंडाचे रकमेच्या Treasury Bond वर मी पावतीची सही करून ठेवलीच आहे असें वाटतें. तरी पावती पटवून पैसे घेऊन फिरून पैसे व्याजी लावावे. व्याज बुडू देऊं नये. शिवाजी स्मारक फंडाचे पैसे देण्याचे बाबतींत, देशपांडे लिक्विडेटर यांनीं इतकी घासाघीस कां करावी समजत नाहीं. तुमचे घरच्या मंडळींच्या प्रकृति कशा आहेत? दामबद्दल तुम्हीं कांहीं लिहिलें नाहीं, तें कां? आमचे घरीं काका बराच आजारी असतो असें समजतें. काय करणार? तुमचीं

कामें धामें कशीं काय चाललीं आहेत? संपादक व मॅनेजर यांचें कसें काय वनतें? वाकी तुम्ही कशा पेचांत असतां हें मला माहित आहे. असो. आम्हीं डिसेंबरपर्यंत खास परत येत नाहीं. वाकी नवल वि। नाहीं. आमच्या सर्वांच्या प्रकृति खरोखरच बऱ्या आहेत. नऊ महिने झाल्यामुळें गणपतराव नामजोशी सहजच थोडा कंटाळला आहे. तथापि सर्व मान लक्षांत घेतां वरें निभावत आहे. काळजी नसावी. कळावें.

तात्या केळकर.

P. S. We have got plenty of copies of printed memoranda of Congress & also H. R. League Representation before the Committee. If you want more, we can send them.

(केळकरांचे श्री. बाबा विद्वांस यांस पत्र)

२७९

KIRLOSKAR SANGIT COMPANY

श्रीक्षेत्र काशीविश्वेश्वर

ता. १५-१२-१९.

रा. रा. तात्यासाहेब केळकर मु. पुणे -

कृतानेक सा. न. वि. वि. आतां कदाचित् आपणांस थोडीशी निश्चितता मिळाली असेल या कल्पनेनें आपण विलायतेहून यश संपादन आल्यावद्दल आपलें स्वस्थतेनें स्वागत करीत आहे. आपलें मनुष्य परदेशांत गेल्यावर, त्याचे हालचालीकडे, त्याच्या कुटुंबांतील माणसांचें जसें काळजीपूर्वक लक्ष गुंतून जातें, त्याप्रमाणे आपण हिंदुस्थानांतून जाऊन परत येईपर्यंत, आपल्या आजपर्यंतच्या सर्व हालचालींकडे, भाषणांकडे, लेखांकडे मी मननपूर्वक लक्ष ठेविलें होतें. जें जें आपलीं भाषणें व लेख वाचण्यांत येत तों तों अंतःकरण सद्गदित् होऊन आनंद होत असे. आपल्या कामगिरीबद्दल आपल्यास प्रत्यक्ष जाणणारे व न जाणणारे देशांतील सर्व लोक आपणांस धन्यवाद देत आहेत. यांतच माझ्यासारख्या एकाचोहि गणना आहे हें सांगणें नकोच. परंतु मला स्वतःला यावेळीं विशेष धन्यता वाटते ती ही कीं, लोकमान्यांसारख्या व आपल्यासारख्या लोकांत्तर व्यक्तींच्या कृपेचा लाभ ज्यांना ज्यांना प्रत्यक्ष मिळत असेल त्यांत मीही एक आहे. ज्यांची आपली ओळखहि नाहीं अशांना

जर आपल्या कीर्तिचा पुकारा ऐकून धन्यता वाटते तर ज्यांचा आपल्याशीं थोडाबहुत ऋणानुबंध आहे अशा मला वाटणें स्वाभाविकच आहे.

लोकमान्यांनी आपल्या संबधानें, आपण लोकमान्यांसंबधानें, व लोकांनीं आपल्या उभयतां संबधानें काढलेले उद्गार शब्दशः योग्य आहेत, ते वाचतांना जो आनंद झाला तो लिहून दाखवितां येत नाहीं.

फारच लांब असल्यामुळें आपलें स्वागत लोकांनीं केलें :यावेळीं हजार राहतां आलें नाहीं. यामुळें फारच वाईट वाटलें. आपल्याला मीं प्रथम नांवांनं ओळखूं लागलों, नंतर प्रत्यक्ष परिचय झाला, त्याला अधिक ऋणानुबंधाचें स्वरूप आलें, एवढ्या २३ वर्षांच्या अवधींत मीं आपलें जें चरित्र पाहात आहे तें उत्तरोत्तर कीर्तिकारकच आहे. तसेंच परमेश्वर कृपेनें पुढें वाढत जाईल यांत शंका नाहीं.

याप्रसंगीं कै. माधवरात्र नामजोशी यांची मला फार आठवण होत आहे. आपल्या सफरीत ते असते तर लोकमान्यांच्या हजार हातांस त्यांचाहि हात चांगला उपयोगी पडला असता.

आपण तिकडे गेल्यावर तिकडील सामाजिक स्थितीचें एकंदर अवलोकन केलें असेलच. प्रसंगविशेषीं तिकडील नाट्यकलेची स्थितीही आपल्या नजरे-खालून गेली असेलच. तिच्या संबधानें आपले विचार जाणण्याचो इच्छा आहे. आपल्या सवडीप्रमाणें तो योग येईलच.

इकडील प्रांत, हिंदी नाटकें पुष्कळ असतील तर धंद्याला फार चांगला आहे. लोक सधन आहेत, रसिक आहेत. मोठमोठीं शहरें नाटकाच्या धंद्याला फार सोईचीं आहेत. येथें येऊन १॥ महिना झाला. डिसेंबर अखेर येथें आहोंत. मग अलाहाबादस जाणार आहे. काँग्रेसला आपण कोणत्या रस्त्यानें जाणार, हें समजलें व जवळच असेल तर वाटेंत भेटण्यास येईन म्हणतां. आपणही काँग्रेसला जाण्याच्या गडबडींतच असाल. कळावें, लोभ करीत आहांतच. विशेष काय लिहीणें हे विनंती.

आपला,

शंकर बापूजी मुजुमदार

ता। रा. किरात (कृष्णाजी लक्ष्मण सोमण) हे बरोबर आहेत. त्यांचा व चि. बाळूचा आपणांस नमस्कार.

के. प.-३९

२८०

श्री

मुंबई, सरदार गृह,

ता. २९-७-१९२०, बुधवार.

अनेक आशिर्वाद वि॥. काल ११ वाजेपर्यंतची हकीकत समजलीच असेल. त्यानंतर वेळोवेळीं केसरी ऑफीसकडे केलेल्या तारांवरून कांहीं मजकूर समजला असेल. काल रात्रीचे ११ पासून आज सकाळीं १० पर्यंत लोकमान्यांची प्रकृती सुधारत होती. पण पुन्हां आज ११ पासून प्रकृती विघटित चालली आहे. डॉ. राव वगैरे डॉक्टरांची कमिटी भरून उपचार चाल आहेत. प्रकृतीबद्दल चिंता न करण्यासारखी स्थिती अजून आली नाही. उद्यांचा ९ वा दिवस आहे. घटकेंत जास्त घटकेंत कमी अशी स्थिती होत आहे. उद्यांचा दिवस पार पडला म्हणजे महा संकट टळलें असें म्हणण्यास हरकत नाही. कळावें, हा आशिर्वाद. सर्वांस आशिर्वाद.

न. चिं केळकर.

(य. न. केळकर यांस लिहिलेलें कार्ड)

२८१

श्री

THE KESARI & THE MAHRATTA OFFICE,

Poona City 1921

सा. न. वि. वि.

मेळ्यांचे पदासंबंधानें आज सेवासदनांत स्त्रीवर्गाची सभा आहे असें ज्ञानप्रकाशावरून समजलें. त्यासंबंधानें मला आपणांस खालील दोन शब्द लिहावेसे वाटतात.

ज्या मेळ्यांच्या पदासंबंधानें केसरीत अनुकूल अभिप्राय आला असल्याबद्दल आक्षेप आहे त्याचें पुस्तक मी हल्लीं आणवून पाहिलें आहे. त्यातील कांहीं कांहीं पदे वाईट आहेत असें माझें मत आहे. येवढेंच नव्हे तर अशीं पदे छापलीं जाऊं नयेत व उत्सवांत म्हटलीं जाऊं नयेत अशी खटपट करण्यास मीं यापूर्वीच लागलीं आहे. सरकारी कमिटी उठली तरी उत्सव

मंडळाच्या पोटकमिटीने पसंत केलेलीच पदे छापावी व म्हणावी असें मीं खासगी रीतीनें उत्सवमंडळाच्या सेक्रेटरीस सुचविलें आहे. एवढेंच नव्हे तर उत्सवाच्या समारोपाच्यावेळी हजारां लोकांचे पुढें जाहीर रीतीनेंही सांगितलें आहे. आणि मेळेवाले ही गोष्ट ऐकतील अशी मला आशा वाटते.

केसरींत आलेल्या अभिप्रायासंबंधानें मला इतकेंच कळवावयाचें कीं, तो अभिप्राय मीं बल्लारीच्या दौन्यावरून पुण्यास आल्यावर व त्याची जाहीर तक्रार झाल्यावर प्रथम पाहिला. व त्याबद्दल मला खेद वाटला.

वरील हकीगत आपणांस कळलेली असावी व निष्कारण गैरसमज राहूं नये, एवढ्याकरितांच आपणांस कळविलें आहे. कळावें.

आपला,

न. चिं. केळकर

२८२

पुणे, तारीख २०-३-२५.

शेव्हेसी शिर सा. नमस्कार विज्ञापना.

दिल्लीच्या चालू मुक्कांतील आपणांस हें माझें आतां शेवटचेंच पत्र होय. कारण आपण तेथून आणखी ४।५ दिवसांनीं हालणार असें समजलें. अनेकजण आपल्या येण्यावर जसे टपून बसले असतील, तसा मीं त्यापेक्षांहि किती तरी पटीनें आपली मार्गप्रतिक्षा करीत आहे. जगांतील हे सर्व स्वार्थबुद्धीचे खेळ आहेत. जेथें निःस्वार्थ बुद्धी नांदत असेल तें खरोखरच परमानंदस्वरूप होय. कांहींतरी भलतेंच मनांत आलें. असो. आठवणींच्या पुस्तकाचे बाबतींत आपल्या उपकारांची मला आतां जन्माची आठवण राहणार. द्रव्यसहाय्य करून आपण पुस्तक काढलेंत; यापेक्षांहि आपला वेळ खर्च करून, शिणलेल्या आपल्या डोक्यास त्रास देऊन मजकूर तपासून देण्याचें जें किचकट पण अति जबाबदारीचें काम आपण केले त्यास मोल नाही. पण पुन्हां पुन्हां मनांत येतें कीं, हें उगाच बोलून दाखविण्यांत तरी अर्थ काय ? कारण पुन्हां एकहां तोच त्रास आपणांस

चावयाचा असल्यामुळे इतक्यांतच आपल्या उपकारांच्या गंगेने माझ्या मनाची गिडी तुडुंब भरून ती वाहू देण्यांत अर्थ काय ? असो.

वापूराव काल साताऱ्याहून आले. प्रकृती वगैरे सर्व आतां ठीक आहे. टिळक विद्यापीठाच्या 'पारंगत' (एम्. ए.) परीक्षेकरितां " रामावरील त्यांचा निबंध " (Thesis) घेण्यास कार्यकारी मंडळानें मंजूरी दिली आहे. असें काल त्यांस कळल्यापासून तिकडे त्यांचे लक्ष विशेष जाणार हें स्वाभाविक. पण याहीपेक्षां वकीलीचा अभ्यास करून त्यांत यश येणें हेंच विशेष उपयुक्त या माझ्या विचारसरणीचा त्यांचे मार्ग स्नेहवृद्धीचा लकडा असल्यामुळे त्यांनींही आतां उद्यांपासून एक चित्तानें वकीलीचा अभ्यास करण्याचें ठरविलें आहे. अण्णासाहेवांचे हातून आपण म्हणतां तसा ग्रंथ न झाला तरी नाना पावगीप्रमाणें ते नेहमीं वाचन लेखन यांत गुंतलेले आहेत.

(पृढचा बंद गहाळ.)

(पत्र स. वि. वापट यांचे)

२८३

श्री

पुणे, १-७-१९२५.

रा. रा. पंत वैद्य, मु॥ इंदूर यांस-

सा. न. वि. वि. आपलें पत्र पावलें. परंतु त्याच्या आधीच इंदूर प्रकरणावर कालचे अंकांत लेख आला तो अवश्य पाहावा. आपण लिहितां कीं संस्थानासंबंधानें केसरीनें दाखवावी तितकी काळजी दाखविली नाही. परंतु व्यक्तिशः महाराज आणि संस्थान या दोन गोष्टी अगदीं वेगळ्या आहेत. शिवाय संस्थानिक सोडून खुद्द संस्थानावर काय आपत्ती आली आहे, म्हणजे सरकार काय करूं पाहात आहे व संस्थानला अपाय काय होऊं घातला आहे याची आम्हांस कल्पना होत नाही. हल्लींचा प्रसंग मल्हारराव महाराज गायकवाड, बडोदे, यांजवरील प्रसंगासारखा आहे. जुन्या इंदूरकर महाराजांसारखा नाही. बडोदेप्रकरणीं बरोवरीच्या संस्थानिकांनीं चौकशी करावी व आपला वचाव करण्यास महाराजांना योग्य संधी मिळावी व भरपूर पैसा मिळावा असें जनतेचें मागणें होतें. या तिन्ही

गोष्टींबद्दल स्वतंत्र बाण्याचीं सर्व वर्तमानपत्रें इंदूरकर महाराजांतर्फे भाड-
 प्यास तयार आहेत. पण या पलीकडे व्यक्तिशः महाराजांतर्फे जसे त्यांच्या
 कायदेपंडितांना कांहीं स्पष्ट बोलवत नाहीं, तसेच आम्हां वर्तमानपत्रकारां-
 नांही निश्चित असें कांहीं लिहिण्यास मार्ग नाहीं. निषेधाच्या जाहीर सभा
 भरतात, असें आपण लिहीलें, पण या सभांना मीं कांहीं किंमत देत नाहीं
 कारण, अँग्लोइंडियन पत्रांचा निषेध करणें जरी जरूर आहे, तरी मुमताज
 बेगम इनें केलेला अर्ज, सेशन कोर्टांत महाराजांचे निघालेलें नांव व तद्विषयक
 अनुमानें व आरोपींना खर्चाला पाण्यासारखा पैसा कोठून मिळाला, याविषयीं
 लोकांच्या शंका यांना साधार माहितीशिवाय स्वतंत्र वर्तमानपत्रकर्ते सहानु-
 भूतीप्रेरित असले तरी काय उत्तर देऊं शकतील ? तात्पर्य, इंग्रजी म्हणी-
 प्रमाणें ' You want us the newspapers to make bricks with-
 out straw.' संस्थान, संस्थानिक यांच्या संबंधानें आमची वृत्ती व मनो-
 भावना अँग्लो इंडियन पत्रांसारख्या नाहीत हें उघड आहे. त्यांच्या द्राडपणा-
 बद्दल आम्हीं उलट टीका करूं; पण साधार माहिती मिळाल्याशिवाय आम्ही
 विवायक टीका कोणती करणार ? अशा पत्रांच्या कोटीवर प्रति कोटी
 करणें किंवा अनुमानाची गोळी उलट अनुमानानें उडविणें अशा गोष्टी न
 करतां तुम्ही संस्थानचे अगत्यवादी लेखक व वकील असतां मूग गिळून स्वस्थ
 वसतां, आम्हांकडे योग्य अशा प्रकारचे लेख पाठवीत नाहीं, आणि आम्हांसच
 उलट दोष देतां याला काय म्हणावें ? सहानुभूतिपूर्ण असें मौन धरणें हें
 आमचे हातीं तें आम्ही केले व कोणी न सांगताहि केले. पण विवायक टीका
 करण्याला येथें आमच्याजवळ काय साधन आहे ? वरें, समजा, मीं केसरीचा
 वातमीदार इंदूरास उघडपणें पाठविला, व त्याजकडून बातमी प्रसिद्ध कर-
 प्याचें ठरविलें तर कोणी जबाबदार मनुष्य अगर अधिकारी आपल्या सही-
 निशी त्याला माहिती पुरविण्यास तयार आहे काय ? असेल तर कळवा.
 बातमीदार पाठवितों. तात्पर्य, मोघम आश्चर्यप्रदर्शक पत्र न लिहितां एकाद्या
 स्वतंत्र वर्तमानपत्रास अँग्लो इंडियन पत्रांच्या मोघम निषेधाखेरीज अधिक
 काय लिहितां येईल तें कळवा किंवा काय लिहावें तें स्पष्ट लेखाच्या रूपानें
 पाठवा. त्याचा उपयोग जरूर करूं. मुमताज बेगमचे वकील वर्तमानपत्रांतून
 झळकत असतां, महाराजांचे वकील मात्र मूग गिळून कां बसले आहेत ? त्यांनीं

आपल्या सहीनिशी एकादें स्टेटमेंट कां प्रसिद्ध करूं नय हें मला समजत नाहीं. असो.

मागील केंसरीतील लेख व हें पत्र नीट वाचून मला सविस्तर उत्तर पाठवा. व अधिकउणें लिहिल्याचा राग मानूं नका. रा. द्रवीड हल्लीं कोठें आहेत ? रा. ब. कीर्तने वारले ही फार वाईट गोष्ट झाली. पत्रोत्तर यावें. कळावें हे वि.

नरसिंह चिंतामण केळकर

२८४

श्री

दिल्ली, ता. ९-३-२७.

आशिर्वाद वि ॥ तुमचें पत्र पावलें. भाडेचिठी रजिष्टर झाली हें वाचून आनंद झाला. कारण मला ज्या व्यवस्था तुम्हां मुलांकरितां करून ठेवावयाच्या त्यांपैकी ती होती. यामुळें मीं आतां बराच निष्काळजी झालों. घराचे भाड्यावद्दल वगरे लिहीले तें समजलें. असेंच घरगुती कामावर लक्ष ठेविल्यानें तुमचेंच हित असून माझी तितकी काळजी कमी होत आहे. पोवाड्यांचें काम चांगलें सुरू आहे हें वाचून आनंद झाला. मीं येतांच तपासून देतो. कोणतेंहि एक पुस्तक पूर्ण केलें म्हणजे श्रम पदरांत पडतात व त्याचा उपयोग होतो. दर दोन वर्षांनीं एक पुस्तक याप्रमाणें तुम्हीं सुसूत्र काम करीत गेल्यास माझ्या पेक्षाहि तुम्हीं अधिक पुस्तकें लिहाल व एक पुस्तक पुरें झालें म्हणजे तुमची तुम्हांसच गोडी लागेल. पढतशीरपणें व एकच काम डोळ्यांपुढें ठेवून श्रम केल्यास त्याचा फायदा फार आहे. सटरफटर वाचल्यानें वेळ व श्रम फुकट जातात व शबटीं त्यांतून काहींच निघत नाहीं. असो. हें काम माझ्या मनासारखें केलें, तसेंच वाकीचींहि करावीं. मीं येईपर्यंत दोन्हीं घरें ज्याचे त्याचे नांवें म्युनिसिपल कचेरीत जाऊन करून घ्यावीं. म्हणजे ही गोष्ट हातावेगळी झाली. माझी प्रकृती बरी आहे. मी ता. २७ चे सुमारास येथील काम संपवून घुळ्यास जाऊन पुण्यास येईन. कळावें हें आशिर्वाद.

ता. क.—भुईमुगाचें पासल पोंचलें.

पत्र साीस वाचन दाखवावें, तिला वेगळें पत्र लिहीलें नाहीं.

(तात्यांचे अण्णास पत्र)

२८५

सिमला,

५-८-२७.

आशिर्वाद वि॥ या सोबत रत्नाकराकरितां एक गोष्ट लिहून पाठविली आहे. ती तुम्ही वाचावी व बरी वाटली तर गोखले (विजय प्रेस) यांज-कडे नेऊन द्यावी. व ती ऑक्टोबरच्या अंकांत घालण्यास सांगावी. गोष्ट बरी न वाटली तर देऊं नये. तुमचे जवळच ठेऊन द्यावी. आल्यावर पाहूं*. गोष्ट अगदी कल्पित आहे. लिहावयास वसले म्हणजे सुचत जाते हा माझा अनुभव मी तुम्हांला सांगतच असतो. म्हणून तुम्हांलाही माझे सांगणें असें कीं, फार वेळ विचार करीत न बसतां लिहिण्यास प्रारंभ करावा म्हणजे होते. कळावें.

तात्या केळकर

ता. क.-रत्नाकराचा गेला अंक वाचावयास पाठवण्यास गोखले यांस सांगावे.

(तात्यांचे अण्णास पत्र)

*ही गोष्ट म्हणजे 'अलीगड किल्ल्यांतील रहस्य.'

२८६

श्री

दिल्ली, २१-३-२८.

आशिर्वाद विशेष. येथील आमचें काम आणखी सात दिवसांनीं संपेल. पण पुण्यास परत जाण्याला एप्रिलची १२ तारीख येईल असा अदमास आहे. ह्याचें कारण असें कीं, ता. २८ पासून कांहीं मंडळी सरकारी व्यवस्थेनें सरहद्दीचे प्रांत पाहण्यास जात आहेत. त्यांत मीहि जाणार आहे. तिकडून ता. ३।४ एप्रिलच्या सुमारास दिल्लीस येऊन पुढें ग्वालोर येथें साहित्य संमेलनास जाणार आहे. ग्वालोर वाटेवर असतां आजवर पाहिली नाहीं. शिवाय संमेलनास जाण्याचा फार आग्रह आहे. म्हणून सहज एकांत दोन कामें होतील. संमेलन ता. ९ रोजीं संपेल. तेथून बहुधा एक दोन दिवस धुळ्यास जावें लागेल. अशा रीतीनें ता. १२।१३ रोजीं पुण्यास येईन. पुढें

उन्हाळ्याकरितां वाहेर कोठें तरी जावें असाहि विचार आहे. कारण यंदा रजा आहे. पण तो विचार पुण्यास आल्यावर परिस्थितीप्रमाणें ठरेल. कसेंहि असो यंदा राम नवमीस मीं तेथें नाहीं. तरी प्रतिवर्षाप्रमाणें यंदाहि तुम्हीं रामनवमी यथासांग साजरी करावी. माझी प्रकृती चांगली आहे. कांहीं तक्रार नाहीं. घरीं बाळंतपण, लग्न, मुंज इत्यादि अनेक नैमित्तिक प्रसंग आहेत. तरी सर्वांचा मेळ कसा काय बसतो हें पहावें. कराचीस जाण्याचा यंदा योग होता. पण सरहद्दीचा प्रांत पाहण्याची संधि घालवूं नये असें वाटतें. शिवाय मी जाणार तेव्हां आमचे तात्यासाहेब गोखले तेथें असले पाहिजेत. तसा योग नाहीं. म्हणून वेत रहित झाल्याचें विठ्ठलास नाइलाजानें लिहिलें आहे. ता. २८ ला येथून निघण्यापूर्वी पुढील दोन आठवड्याचे मुक्काम मुलांस पत्रानें कळवीनच. कळावें हे आशिर्वाद.

तात्या केळकर

(तात्यांचे तार्डस पत्र)

२८७

श्री

पांचगणी,
ता. १८-१-२९.

वडिलांचे सेवेसी विज्ञापना वि.

आपलें पत्र, चेक व कॅशसर्टिफिकेट पोचलें. अभावितपणें व कांहीं कारण नसतां येवढी मोठी रक्कम आपण पाठविलेली पाहून काय वाटलें हें लिहिणें कठीण.

लहानपणापासून शिक्षण होईतों सर्वतोपरी भार आपण सोसलाच आहे. व लग्नाकरितां हि हजार दीड हजार रुपये खर्च केलांत. अशा स्थितींत या पुढें आणखी मदत घेणें मनाला कसेसेच वाटतें. वस्तुतः वडिलांनीं शिक्षण करून दिल्यावर लहानांनीं पैसा कमावून वडिलांजवळ द्यावा. पण इतकी करामत अर्गी नाहीं. आपण लिहिल्याप्रमाणें कॅशसर्टिफिकेट घेतों. कळावें

काका

२८८

श्री

सिमला,

२५-९-२९.

अनेक आशीर्वाद विशेष. या सोवत येथें लिहीलेल्या मजकुराचे सर्व कागद रजिस्टर्ड टपालानें तुमचेकडे पाठवित आहे. तरी ते तुमच्या कुलपांत नीट ठेवून द्यावे. व मी आल्यावर माझें स्वाधीन करावे. त्या कागदांत हरबिलास शारदा यांचा एक फोटो आणि शारदाविलाची एक प्रत अशी आहेत. ती तेवढी तावडतोब रत्नाकराचे गोखले यांकडे पोचती करावीं. बाकी कागद नीट ठेवावे. कळावे. मी आज रोजीं एथून निघतो. धुळ्यास ३-४ दिवस राहून व तेथें दोन्ही पक्ष करून मुंबईस जाऊन पुण्यास येतो. तारीख ३ चें सुमारास पुण्यास येईन कळावे.

तात्या केळकर

(पत्र अण्णास)

२८९

खासगी

आरबी समुद्र,

ता. २९-१०-३२.

कोणत्याही वर्तमानपत्री मनुष्यास दाखवूं नये
रोजनिशीचे हेंच पहिलें व शेवटचें पान !

आज झाली अशी घांदल क्वचितच होते. विलायतेच्या यात्रेची तयारी करण्याचें काम आतां पूर्वी इतकें अवघड राहिलेलें नाहीं. जुन्या अनुभवाचा पुष्कळच उपयोग झाला. आणि म्हणूनच माझी बहुतेक सर्व तयारी पुण्यासच झाली. पण उरली ती आज पुरी करावी लागली. विलायतेच्या लोकाना आगाऊ पत्रें पाठवावयाची होती तीं प्रथम लिहिलीं. वन्हाड संबंधानें माहिती पुरी करून घ्यावयाची होती ती करून घेतली. गांठी भेटी सुरूच होत्या. त्यांतच डेक्कन मर्चंटस् (महाराष्ट्रीय व्यापारी मंडळ) या संस्थेच्या पानसुपारीस जावे लागलें. परत येऊन स्नान, जेवण उरकून ११ वाजतां के. प.-४०

बंदरावर आलों. सकाळपासून हारावर हार येत होते. बंदरावर पोचविण्या-
ला ३०।४० लोक आले होते. प्रत्येकाची माझ्याशी बोलण्याची इच्छा.
माझीही प्रत्येकाशी बोलण्याची इच्छा. उकाडा भयंकर. घशाला जवळ जवळ
कोरड पडली. अखेर एक वाजतां सर्व मित्र मंडळीला निरोप दिला व माझ्या
खोलीत येऊन पडतांच झोप लागली तो तीन तास जागा झालों नाहीं. मात्र
झोपेनें आठ दिवसाचा सारा शीण गेला. मला जहाजाच्या सर्वांत वरच्या
मजल्यावर खोली मिळाली आहे. दोन रांगांत प्रत्येकीं पांच मिळून एकंदर
दहा खोल्याच या मजल्यावर आहेत. या खोल्या खालच्या मजल्यावरच्या
खोल्यांपेक्षा अधिक मोठ्या, हवाशीर व सुप्रकाशित अशा वाटतात. या
मजल्यावरील दहा खोल्यांपैकी माझ्या वाजूच्या रांगेंतील अवघ्या दोनच
भरल्या असून बाकी सर्व रिकाम्या आहेत. यामुळें स्नानगृह वगैरे सोयी
राखीव असामान्य अशा झाल्या आहेत. शिवाय या मजल्यावरचे 'डेक'
म्हणजे लाकडीं तक्तपोशीची सपाट लांबीची जागा ही देखील राखीवशीच
झाली आहे. या मजल्यावरचे इतर प्रवासी प्रायः खालच्या मोठ्या फॅशने-
वळ डेकवर विहार करितात. यामुळें माझ्या डेकवर सर्वस्वी निर्मक्षिक
झालें आहे. माझी एकट्याचीच इत्नी (डेक) चेअर येथें असून मी सगळ्या
डेका एकटा एक मालक असें वाटतें. त्यांत सोय ही कीं माझ्या एकलकोंड्या
स्वभावाला फार सुख लागतें. नसता सद्दा घालून धोतर नेसून दिवसभर
वसतो व हिंडतो, "खल दर्शन" टळतें. अपरिचित व अमित्र अशा लोकांच्या
डोळ्यांतून होणारे शरसंधान वाधत नाहीं. व मुंगी भेटताच मुंगीनें
बोलावे त्याप्रमाणें करावे लागणारे संभाषण टाळतां येते.

२९०

श्री

रावळपिंडी, १९३२.

फक्त खासगी. वर्तमान पत्राकरतां नाहीं.

चि. मुलांस आशीर्वाद वि. ता. २ नोव्हेंबर बुधवारीं दुपारी तीन वाजतां
एडन येथें पोचलों. मुंबई ते एडन हा पल्ला सुमारे १६०० मैलांचा आहे.
रोज सुमारे ४०० मैलप्रमाणें प्रवास झाला. जहाजाची गति साधारणपणें

M. S. M. रेलवेइतकी असते. हे १६०० मैल म्हणजे समजा पुणे ते कावूल कंदाहार पर्यंत व कराची कलकत्ता पर्यंत प्रदेश. या सर्व प्रदेशांत वीतभरही जमीन नाही. सर्व अथांग पाणी. पुणे तें कावूल कंदाहार व कराची ते कलकत्ता या मुलखांत प्रवास आगगाडीनें केल्यास जगांतले सर्व प्रकारचे देखावे दिसून जातात. एवढ्या १६०० मैल प्रदेशांत देखावा सर्व इतका एकजिनसी आहे कीं १५ फूट लांब १५ फूट रुंद इतक्या प्रदेशांत जो रंग जो उंच नीच पणा तोच सर्व १६०० मैलभर ! पण समुद्राचे-विशेषतः हलत्या पाण्याचें दर्शन इतकें अवीट आहे कीं त्याकडे तासन् तास पहात बसले तरी कंटाळा येत नाही. गेल्या एका महिन्यांत जी दगदग झाली तिचा सर्व शोण या पांच दिवसांत निघून गेला. राउंडटेबल कॉन्फरन्सचे वाङ्मय सुमारे २००० पानें छापील इतकें वरोवर आणलें आहे. तें मधून मधून चाळत असतो. तें लंडन पर्यंत पुरून उरेल. तें वाचणें हें काम वाटत असल्यानें अवांतर कांहीं वाचण्याकडे लक्षच जात नाही. जहाजावर स्वच्छता इतकी आहे कीं कोठेंही बसावे, लोळावे असेंही वाटतें. पण वाईट दिसेल म्हणूनच लोळवत नाही ! येथें पांच दिसांत मुंगी किंवा माशी हा प्राणी कसा तो पाहिला नाही. वास्तविक जहाजांत रक्तमांसाचे ताजे पदार्थ तयार होत असतात. पण तसें असूनही स्वच्छतेची काळजी इतकी घेतली जाते कीं मुंगी किंवा माशी दृष्टीस चुकूनही पडत नाही. रा. रामभाऊ सोमण यांनी मला येतांना सातारी पेढे दिले ते मी खणांत उघडे ठेवले आहेत. घरीं पांच दिवसांत मुंग्यानीं एक कण शिल्लक ठेवला नसता. येथें एक कणही कमी झाला नाही. जहाज सर्व लोखंड व लाकूड यांनी बनविलेलें आहे. पण रोज सकाळीं ८ वाजेपर्यंत त्याचा एकही भाग पाण्यानें धुवून, ब्रशानें घासल्याशिवाय राहात नाही. स्वच्छता ही अशी. आणि निवांतपणा निदान मला तरी इतका लाभला आहे कीं, सांगता पुरवत नाही. माझ्या बरच्या डेकवर मी एकटाच बहुतेक वेळ घालवितों. खालच्या गर्दीत सहसा जात नाही. तात्पर्य तूर्त विश्रांती आहे. हवा अद्यापि किंचित् उष्ण आहे. रात्रीं सदरा काढून ठेवूनच निजतो. दिवसां एका सदऱ्यानें हिंडतो फिरतो. जेवणाचे जागीं जातानाच कोट घालावा लागतो. पोर्टसय्यदला पोंचेपर्यंत धोतरानें राहता येईल. पुढें झालें तरी थंडीमुळें नाईलाज. एरवी पोषाखाचे बाबतींत बरीच स्वतंत्रता

भोगता येते. एडनला पोंचलो तोंच तेथील व्यापारी कावसजी एडनवाला बोटीवर येऊन त्यानें आम्हां पांच पंचवीस मंडळीला किनाऱ्यावर नेले चहा दिला व दीड तासांत मोटारींतून सर्व एडन हिडून फिरून दाखविले. येथें अरब यहूदी यांचीच विशेष वस्ती आहे. हिंदु सुमारे २००० (एकंदर ५५ हजारापैकीं) भरेल. एडनवाला पारशी हा तीन पिढ्यांचा व्यापारी रहिवाशी आहे. सगळ्या गांवांत तो श्रीमंत आहे. पण फिरून पारशांच्या जातीप्रमाणें मोठा मनमिळाऊ आदरातिथ्य करणारा आहे. त्यानें एकामागून एक पारशी आणून उद्योगघंद्याला लावून त्यांची एक लहानशी वसाहतच बनविली आहे. एडनचे बंदर फार चांगले. जहाज अगदीं किनाऱ्याजवळ जातें. रत्नागिरी मालवणाइतकेंही दूर राहात नाहीं. डोंगर मात्र इतके रूक्ष व उदास कीं त्यांचे-कडे नुसते पाहवत नाहीं. जमीनींत उगवलेलें मोठें छायेचें असें एकही झाड दिसलें नाहीं. पाणी बेताचेंच. पण हवा निकोप, कराची सारखी आहे म्हणतात. एडनचा प्रांत हा ज्वालामुखी पर्वतांतून निघाला आहे. म्हणून इतकी रूक्षता. संध्याकाळीं ६॥ वाजतां बोटीवर आलों. ७॥ वाजतां जहाज पुन्हां सुरूं झालें. आज सकाळीं तांबड्या समुद्राचा प्रवास सुरू आहे. येथें समुद्र पुष्कळसा निरुंद असून या नाहीं तर या अंगाला किनाऱ्याचे तोंड किंवा डोंगर दिसतात.

आग बोटीवर सप्रू, जयकर, कावसजी जहांगिर, हैदरी वगैरे बरेच रा. टे. काँ. चे सभासद आहेत. शिवाय पंजाब व अलहाबादच्या हायकोर्टाचे सर न्यायाधीश सर शादीलाल व सुलेमान हे आहेत.

सप्रू, जयकर, कावसजी यांची माझी संभाषणें रा. टे. काँ. संबंधी होत असतात. सफाद अहमद खान (अलाहाबाद युनिव्हर्सिटीचे इतिहासाचे प्रोफेसर) आहेत त्यांच्याशीहि बोलणें होतें. कळावें

तात्या केळकर

२९१

सासगी

श्री

भूमध्य समुद्र,

इटलीच्या दक्षिण टोकाजवळ,

९-११-३२.

सर्व मंडळीस आशीर्वाद. रविवारीं पोर्ट सय्यद येथें पोंचलो. अर्ध्या रात्री-

नंतर वंदर सोडून जहाज निघालें. मी पूर्वी पोर्ट सय्यद व सुएझ कालवा पाहिला त्या पेक्षां आतां पुष्कळ सुधारणा झाली आहे. पोर्ट सय्यदची वस्ती म्हणजे अठरा घान्यांचें कडवोळें आहे. तेथें जगांतल्या कोठल्याही देशांतले लोक आढळतातच. सुएझ व पोर्ट सय्यद हीं दोन्ही वंदरें इजिप्तचे हद्दींत आहेत. यामुळें इजिप्शियन सरकाराचे अधिकारी बोटीवर येऊन निरनिराळी चौकशी करून जातात. पोर्ट सय्यद येथें अपेक्षेप्रमाणें हवा बदलली. यामुळें साहेब बनावे लागले. धोतर ठेवून पाटलोण चढविली व सुती कपडे टाकून लोकरी घालावे लागले. परवा सकाळीं बोट थोडी हलत होती, तशीच आज सकाळीं. पण विशेष नाही व मला तर बोट लागत नाहीच. थंडीला मात्र जपून जपून वागत आहे. तथापि अजून खरी थंडी पुढेंच आहे. बोटीवर मी फारसा बोलत हिंडत नाहीं. बोललों तर आपल्या मंडळीशीच बोलतो. नाहीतर वाचीत असतो. परवा गोलमेज परिषदेंत पार्लमॅटरी प्रतिनिधी बसणार त्यांची यादी वाचली. तींत सर्वच बडे लोक आहेत. पण त्यांचें बडेपणापेक्षां परवा टिळक स्मारक मंदिरांतील सभेत मी सांगितल्याप्रमाणें त्या लोकांची तयारी व मदतनीसां-कडून त्यांना मिळणारी मदत ही लक्षांत घेतली म्हणजे मात्र जरा आपला कमीपणा वाटतो. त्यांच्या पैकी एक एकजण एक एक विषय स्वतःचा म्हणून घेणार व हजारो रुपये पगाराचे त्यांचे सेक्रेटरी सर्व कागदपत्र तयार करून देणार! आम्ही मात्र सर्व विषयांवर लक्ष द्यावयाचे व चिटणीसाची मदत मुळीच नाहीं. सप्रू, जयकर यांसारखे श्रीमान लोक पण त्यांना सुद्धां बरोबरीच्या सेक्रेटरीची मदत नाहीं. मग आमचे तर काय पहावयासच नको. असो. जे आम्ही चार पांच एका विचाराचे आहों ते मात्र बहुधा सहकारितेनें वागूं व तसें झाल्यास कांहीं परिणाम होईल असें वाटतें. पहिलें अखेर काय घडतें तें. असो. ची. अण्णा यानें व रा. बापट यांनीं मिळून दर गुरुवारी एक सविस्तर हकीमतीचें पत्र मला लिहीत जावे. व तें air mail नें पाठवावें. ऑफीस कडीलही पत्र येत जाईलच. तेथील सर्व बिर्ले देऊन टाकावीं असें अंतूकाका यांस सांगावें. कळावे.

आशीर्वाद वि. परवा दोन प्रहरीं २ वाजल्यापासून हवा एकदम विघडली. वारा पाऊस सुरू होऊन वादळच झाले. बोट वारा तास फारच हलली. वरच्या डेकपर्यंत लाटांचें पाणी येत होतें त्यामुळें खालीं कोणी फारशी मंडळी जेवावयासही जाऊ शकली नाही. बहुतेक सर्व आपापल्या खोल्यांतून बसून राहिले होते. पहाटे ५।६ वाजतां वारा थांबला व त्या सुमारास आम्ही मार्सेलिसला येऊन पोचलों. नांगर टाकून बोट बाहेरच राहिली. ती सकाळीं ६।। ला धक्क्याला लागली. नंतर चहा वगैरे झाल्यावर सामान खालीं धक्क्यावर नेऊन ठेविलें व दुपारीं २-२।। वाजेपर्यंत हिंडत फिरत होतो. तेथून दुपारीं ३।। ला स्पेशल ट्रेनमध्ये बसलो. संध्याकाळपर्यंत गाडींतून परान्स देश दिसत होता. १९१९ सालीं मीं विलायतेस गेलों तेव्हां जिब्राल्टर वरून सर्व प्रवास समुद्रानेच करावा लागला. यामुळें तेव्हां परान्स पाहण्यास सांपडला नाही. तो कांहीं या खेपेस पाहण्यास सांपडला. रात्रीं झोप काढण्यास स्वतंत्र सोय होती. मार्सेलिस बंदर मोठें व अत्यंत सुरक्षित आहे. मुंबई बंदरापेक्षांही थेंबें धक्के, गोद्या, कारखानें अधिक दिसतात. बंदरांत आल्यावर १४ दिवसांनीं पुन्हां जमिनीला पाय पक्के लागले असें वाटतात. कारण या पुढें इंग्लिश चॅनलचा १।। तासाचा प्रवास सोडला म्हणजे बाकी सर्व लंडन पर्यंत आगगाडीचाच प्रवास आहे.

तात्या केळकर

(सही खालील बालबोध मजकूर)

चिरनजीव लीलाला तातयाचा आशीरवाद. तुझे पतर पोचल. रनगीत पुसतक आणीन. वांचण्याच्या आधी तीं फाडण्याची तयारी करायला गजा, विनू, शकूला बोलाऊन ठेव.

२९३

श्री

लंडन, १५-१२-३२.

चि. अण्णा यास आशीर्वाद वि. पत्रें पोंचली. सरदेसाई यांना दिलेलीं उत्तरे वाचलीं. ठीक आहेत. पण या सर्व वादांत खरे सरदेसाई हा एकच मुद्दा फाजील प्रमाणांत पुढें आल्यामुळें इतर चुकांकडे लक्ष लागत नाही! असो. तुम्ही पाटीलबुवा व चिमणाजीआप्पा यांचीं चरित्रें लिहावयास घेतलीं हें वाचून बरें वाटलें. माझी प्रकृति बरी आहे. मी बहुधा ता. ३० रोजीं मार्सेलसहून निघोन ता. १२।१३ जाने. रोजी मुंबईस येईन. या खेपेस तुम्ही कोणीही मुंबईस येण्याचें कारण नाहीं. जातांची गोष्ट वेगळी होती. इतरही कोणी पुण्याहून येऊं नये असें ऑफीसकडे लिहिणार आहे. चि० श्रीधर यांस Sextant चे यंत्र पाहिजे आहे. तें आणतो. त्यास पुढील पत्रां कळवावें. चि० बापूचे पत्र तुमचे पाकिटांत नव्हते. चुकून तसेंच त्याचें जवळ राहिलें असेल. रा. बळवंतराव सोनी यांचें पत्र पोंचलें, परंतु त्यांस कांहीं एक देणेंचें नाहीं. देऊं नये. माणुसही नीटसा लक्षांत येत नाहीं. ता. ३० ला निघतां येत नसेल तर तसें कळवीनच. परंतु आतां निघण्याच्या गोष्टी बोलण्याची वेळ आली आहे इतकें खरें. कळावे हे आशीर्वाद.

तात्या केळकर

चि. गजाचें पत्र पोंचलें. त्याचें व लिलीचें उत्तर मी नंतर लिहिलेंच आहे.

तात्या केळकर

२९४

श्री. तात्यासाहेब केळकर यांशी, सा. न. वि. वि.

आपणांस मीं हे अनपेक्षित पत्र लिहित आहे. ह्या जेलमध्ये बरीच महाराष्ट्रीय मंडळी आहेत. याशिवाय मराठी जाणणारी इतर भागांतील मंडळी आहेत.

निवांतपणें वाचन करण्यास तुरंगापेक्षां इतर वेळीं क्वचितच संधी येतात. शिवाय, बाहेर इतर कार्यांच्या उमाधीमुळें बलवत्तर इच्छा असूनही

आवडते व प्रथितयश साहित्यिकांचे ग्रंथ वाचावयास मिळत नाहीत.

आपण मराठी साहित्यांत जी महत्वाची भर घातली तिचा स्वाद आम्ही घेऊ शकलो नाही. तें आपलें सर्व साहित्य मननपूर्वक अभ्यासावें अशी कित्येकांची इच्छा आहे. तुलांत असतांना नित्याच्या गोष्टी व अडचणी पार पाडतांना नाकी दम येतो ही गोष्ट आपणांस परिचित आहे. त्यामुळे आपल्या दुर्दैवी देशांत राकीय कॅव्हास पुस्तकें घेण्याची ऐत असणें महा दुर्लभ झालें आहे.

अशा स्थितींत आपणांस विनंति करीत आहोंत कीं आपण कृपेनें आपल्या संपूर्ण साहित्य ग्रंथांचा संच (Set) रेल्वे पार्सलनें खालील पत्त्यावर पाठवूं शकल्यास आम्ही फार आमारी होऊं. आमची राजकीय मते व मार्ग याबाबत आपला प्रामाणिक मतभेद असला तरी ती गोष्ट वरील विनंतीच्या आड येणार नाही ही आशा असल्यानें विनंति करीत आहोंत. कारण आम्हांस माहीत आहे कीं भिन्न मार्गांचे व मताचे लोक अडचणीच्या वेळीं आपणांकडे अनेकदां विविध सहाय्यासाठीं येतात परंतु सहसा विन्मुख जात नाहीत.

आपण कृपेनें आमची इच्छा मान्य करून आपल्या साहित्यग्रंथांचा संपूर्ण संच राजकीय बंदींच्या उपयोगासाठीं पाठवावा अशी विनंती आहे. तसदी-बद्दल क्षमा असावी क. लो. अ. हे विनंती.

आपला,

वामन गंगाधर यादी,

प्रि. न. १२३४५.

२९५

नमस्कार मंडळ

सुभेदार यांचा वाडा,

कल्याण,

ता.२६ आगष्ट १९३३.

श्री. रा. रा. तात्यासाहेब यांस कृ. सा. न. वि. वि.

कालच्या केसरीमध्ये 'जाहीर विनंती' या सदराखाली आपण केसरीच्या संचालकत्वाचें काम सोडल्याबद्दल जें लिहून आलें आहे तें वाचून वाईट

चाटलें. पण हें वाईट वाटणें फार वेळ टिकलें नाहीं. कारण या वाईट वाटण्यामध्ये स्वार्थीपणाचा अंश जास्त असून दुसऱ्याला किती श्रम, किती तसदी उतार वयांत द्यावी याचा विचार नाहीं हें लक्षांत आलें. आपण जी विश्रान्ति घेण्याचें योजिलें आहे ती अगदी योग्य आहे. सरकारी सेवेची जास्तीत जास्त मर्यादा तीस वर्षांची आहे. त्याहून खडतर अशी जी जनसेवा तिची मर्यादा अर्थातच त्याहून अधिक कमी आहे. असें असतांना आपण ती सेवा ३७॥ वर्षे केली, तेव्हां आपली ही विश्रान्ति अगदी रास्त, न्याय्य व अत्यंत जरूरीची आहे असें कोण म्हणणारं नाहीं? आमच्या मंडळाची इच्छा ही कीं, आपणांला या विश्रान्तीचा भरपूर फायदा ईश्वरानें घेऊं द्यावा. आपली आयुर्मर्यादा आमच्या ईश्वराजवळ केलेल्या प्रार्थनांनीं वृद्धिगत व्हावी व आपल्या विवेचक विचारी सल्ल्याचा फायदा जनतेस बहुतकाल व्हावा ही आहे.

केवळ अलंकारिक दृष्ट्या नव्हे तर खरीखुरी गोष्ट म्हणून आम्ही आपणांला 'सज्जनाची' उपमा देऊं. कारण,

धवलयति समग्रं चंद्रमा जीवलोकम् ।
 किमिति निजकलकं नात्मसंस्थं प्रमाष्टि ॥
 भवति विदितमेतद् प्रायशः सज्जनानाम् ।
 परहितनिरतानाम् आदरो नात्मकार्ये ॥ १ ॥

याप्रमाणें सज्जनाचें लक्षण दिलेलें आढळतें. आपणांवर प्रतिपक्षीयाकडून अनेक हल्ले अवास्तव चढविले गेले तेव्हां हें लक्षण आम्हांला आपल्यासंबंधीं पटलें. मनांत आणतां तर आपणांला त्यांचा समाचार खरपूस घेतां आला असतां. असो. अधिक विस्तार नलगे. कळावें, लोभ असावा ही विनंती.

गंगाधर दिवाकर धारपुरे
 चिंतामण वैजनाथ भिडे
 मोरेश्वर गोपाळ भावे

चिटणीस, नमस्कार मंडळ, कल्याण.

२९६

योग-कुञ्ज, चिमणवाग,
टिळक रोड, पुणे,
ता. १-४-३४.

श्रीयुत तात्यासाहेब यांस अत्यंत आदरपूर्वक शि. सा. न. वि. वि.

माझ्या कॉलेजमधील नेमणुकीचें लेखी पत्र मे. प्रिन्सिपॉल साहेबांकडून मला मिळालें आहे व त्यांच्या माझ्या भेटींत मला संस्कृतचेंहि काम देण्याचें ठरलें आहे ही गोष्ट काल रस्त्यावर मी आपल्यास सांगितलीच. पण कालच्या घाईत, चव्हाट्यावर उभें असतांना जें मला नोट करतां आलें नाहीं तें मी सदर पत्रानें करीत आहे.

औपचारिक गोष्टी टाळणें व आपल्याकडे येणारा योग्य तो श्रेयाचा वाटा-सुद्धां विनयानें (क्वचित् त्रासूनहि) दूर सारणें या आपल्या स्वभावाच्या दोन लकबा मला आतां चांगल्या कळून आल्या आहेत. व म्हणूनच आपल्यास माझें हें लिहिणें बिलकुल पसंत पडणार नाहीं, हें पक्कें जाणत असूनहि मी पुढील चार ओळी लिहिण्याची घिटाई करीत आहे.

आपल्या वजनानें माझें जें काम झालें तें आपल्या दृष्टीनें लहानच आहे. पण मी एम्. ए. झाल्यानंतर सतत बारा वर्षे (एक तपच ! !) जी बौद्धिक कुचंबणा भोगीत आहे ती लक्षांत घेतां व ती अखेरपर्यंत तशीच टिकेल हीहि गोष्ट निश्चित असतां वरील गोष्टीमुळें माझ्यावरील दडपण जाऊन मला केवढी उमेद आली असेल याची कल्पना आपल्या, दुसऱ्याचें अंतर तेव्हांच ताडणाऱ्या तल्लख मनाला, सहज येण्याजोगी आहे. असें असतां माझें आभार-प्रदर्शन औपचारिक असूं शकेल अशी नुसती पुसट आदेशाहि आपल्यास येणार नाहीं, म्हणूनच मी हा धीटपणा केला. कारण सदर प्रकरणीं, धीटपणा हा अपराध नसून तो एक कर्तव्य-प्रेरक गुणच आहे ! असो. आपल्यास कांहींहि वाटलें तरी कृतज्ञतेचा उमाळा एवढा जबरदस्त असतो कीं, तो थांबवूं म्हटलें तरी थांबवून धरवत नाहीं हें कांहीं खोटें नाहीं.

आपण ज्या कौतुकबुद्धीनें आज बरींच वर्षे मजकडे पहात आहां व जिचें माझ्या हितचिंतनांत रूपांतर होऊन त्यानें माझे जन्माचे पांग फेडले त्या

आपल्या उदार वृद्धीला स्मरून मीहि आपला उतराई होण्याचा एकच लहानसा मार्ग या दृष्टीने नम्रतापूर्वक आपल्यास असें अभिवचन देतो कीं, मला मिळालेलें काम मोठ्या हीसेनें व श्रम घेऊन करून आपल्या संस्थेचा लौकिक कायम ठेवण्याची मी शिकस्त करीन. ज्याच्यासाठीं आपण दोन शब्द खर्च केले तो माणूस खरोखरी उपयोगी ठरला ही गोष्ट आपल्या कानावर आली म्हणजेच आपलें खरें समाधान होणार आहे हें मीं जाणतो. व माझा असा आत्मविश्वास आहे कीं, आपल्या आशिर्वादानें मीं तें लवकरच करीन. यापेक्षां काय लिहूं ?

आपला नम्र,
के. ना. वाटवे

२९७

रत्नागिरी,
६-७-३४.

दे. भ. तात्याराव केळकर यांचे सेवेसीं-

(१) आपलें पत्र पावलें. डॉ. साठे आणि श्रीमंत कीरशेट यांनीं ज्या अटींवर प्रसूतिगृह बांधण्याचें ठरविलें होतें, त्या अटी सरकारला मान्य न झाल्यामुळे तो प्रश्न मागेंच निकालांत निघाला आहे. त्यानंतर इतर कुठें तसें प्रसूतिगृह बांधून देण्याचें शेटजींचे मनांत आहे कीं काय या विषयीं मला कांहींच माहिती नाही. श्री. तारकर शेट हे कीरशेटना नेहमीच भेटत असून ते कीरशेटजींच्या संपत्तीचा जो एकगटी निक्षेप (Trust) केलेला आहे त्याचेहि विश्वस्त मंडळांतील एक प्रमुख विश्वस्त आहेत. तेव्हां त्यांच्या द्वारेच हें कार्य पुढें रेटणें सुसाध्य होईल असें मला वाटतें. श्रीमंत कीरशेट इथें दोन तीन महिन्यांनीं येतील तेव्हां आपल्या पत्राची गोष्ट-आपल्याकडून तसें लिहून आल्यास-मीहि काढीन.

(२) आज उद्यां आपणांकडे माझे कवितेचें एक नवें पुस्तक " रानफुलें " अभिप्रायार्थ घाडीत आहे. आपल्या बहुविध कार्यांतून वेळ सांपडल्यास थोडें फार वाचून पहावें. त्यांत 'कमला' छापली आहे. मागें आपण त्या कवितेवर एक मर्मज्ञ अभिप्राय दिल्याचें कळतें. पण तें लिखाण मीं सुटून आल्यानंतर

माझ्या प्रत्यक्ष हातीं पडले नाहीं. तेव्हां त्या पुस्तकांतील निदानपक्षीं 'कमला', 'मृत्युञ्जयेवर', 'जगन्नाथाचा रथ', 'अनंताची आरती' ह्या कविता वाचून पहातां आल्यास पहाव्या आणि थोडाबहुत अभिप्राय घाडावा अशी विनंति आहे.

कळावें. लोभ असावा हे वि.

आपला,
वि. दा. सावरकर

२९९

श्री

फाळक्यांचें घर,
कंपु-लष्कर-ग्वालेर
२८-११-३४.

रा. रा. साहित्य सम्राट् तात्यासाहेब केळकर यांचे सेवेसीं, कृ. सा. न. वि. वि. आपली तार पोचली. महाराष्ट्र शारदा मंदिरानें व आपण माझा जो गौरव केला त्याबद्दल मीं आपला खरोखर फार ऋणी आहे. आपण व एकंदर पुणेकर मजवर जें प्रेम करितां त्याची फेड माझ्यानें जन्मजन्मांतरीं होण्यासारखी नाही. खरोखर पुणेकरांनीं माझा पुरस्कार केला नसता तर आज मला कोणीहि ओळखतें नां.

नुमारे १५।२० वर्षांपूर्वीं पुण्याचे एक अज्ञात मित्र मजकडे प्रतापगड येथें आले व मीं नको नको म्हणत असतां त्यांनीं अनेक अडचणी सोसून, दगदग सहन करून अत्यंत परिश्रमानें माझ्या कवितांचा पहिला भाग प्रसिद्ध केला. तेव्हां मीं कोण हें लोकांना कळलें, इतकेंच नव्हे तर माझें मला ज्ञान झालें! त्या दिवसापासून आजपर्यंत पुणेकर मजवर अव्याज व निरपेक्ष प्रेम करीत आले आहेत. खरोखर हें काम प्रो. मायदेव यांनीं केलें नसतें तर माझ्या कविता जनतेपुढें कधीहि आल्या नसत्या व आजचा दिवसहि उगवला नसता. तेव्हां माझ्या सरस्वतीसेवेचें सारें श्रेय पुणेकरांस आहे. पुणेकरांचा मीं जन्माचा ऋणी आहे. मला स्वतःला पुणेकरांविषयीं जो अभिमान वाटतो,

जो आपलेपणा वाटतो, तो पत्रीं लिहितां येण्यासारखा नाही. मीं कोठेंहि असलों तरी महाराष्ट्रीय आहे. पुणें आजदेखील महाराष्ट्राचें केंद्र आहे आणि म्हणून माझें माहेरघर आहे ही जाणीव माझे ठायीं आमरण टिकेल. पुणें-करांचा जयजयकार तो माझा जयजयकार असें मीं समजतां. त्या पुण्यानें माझा ६१ वा वाढदिवस साजरा केला. माझ्या आईनें माझें कौतुक केलें. याहून अधिक धन्यता ती कोणती? मीं कृतकृत्य झालों. आतां मजविषयीं कोणी कांहींहि म्हणो. मी काय त्याची पर्वा करतां? पुणेंकरांपुढें खोटें नाणें टिकत नाहीं हें सारें जग जाणीत आहे. तेव्हां मला कृतकृत्यता कां वाटूनये?

तात्यासाहेब, आजचा दिवस उगवेल किंवा उगवावा अशी मीं कधींहि अपेक्षा किंवा इच्छा केली नव्हती. कारण ह्या आदरास मी किती पात्र आहे हें आजही मला कोडेंच आहे. मोठमोठ्या कलावंतांच्या कृती माझ्या डोळ्यासमोर उभ्या राहिल्या म्हणजे सरस्वतीच्या दरबारांत माझें स्थान कोणतें तें माझ्या ध्यानीं आजही येत नाहीं. आज जनताजनादनाला माझी सेवा मान्य झाली खरी. पण उद्यांचें काय सांगावें? माझ्या अजात आणि अज्ञात मित्रांस आजही मला असाच प्रश्न विचारावासें वाटतें.

‘ या कुजबुजिच्या अंधुक ताना-शतकांतुनि का रिघतिल काना ?

डोलवाल का सांगा माना-का स्मराल मन जें धडपडतें ? ’

असो. ह्या मानास मीं पात्र असेन किंवा नसेन. पण आपण केलेल्या गौरवाबद्दल मला केवढी धन्यता वाटते ! माझ्या वाळलेल्या व सुरकतलेल्या अंगावर मूठभर मांस चढल्यासारखें वाटतें व आपल्याविषयीं कृतज्ञतेनें माझें अंतःकरण भरून येतें. अधिक काय लिहूं? असाच कृपा लोभ उत्तरोत्तर असो द्यावा ही विनंती.

आपला,

भास्कर रामचंद्र तांबे.

२९९

श्री

देवगड,

१५-५-३६.

चि. विठ्ठल यास अनेक आशीर्वाद वि ॥ सोबतचे अभिप्रायाचे कागद

चि. आण्णाजवळ द्यावे. येथील निदान कांहीं मंडळीं ता. २१ रोजीं सकाळीं येथून कोल्हापुरास पाठविण्याचा वेत कायम आहे. कळवे हे आशीर्वाद.

तात्या केळकर.

ता. क. चि. आण्णास सांगावे कीं, त्याचें पुस्तक ता. ९ रोजींच मला मिळालें. सर्व वाचून पाहिलें. पुस्तक तर चांगलें आहेच पण साधन चिकित्सा हा भाग जो नीट वाचून पाहील त्यालाच लेखकाच्या खऱ्या परिश्रमाची कल्पना येईल. रा. सरदेसाई यांचे प्रमाणें राजवाडे, खरे यांच्याही चूका दाखविल्या आहेत. त्यावरून अभ्यासकाचा आत्मविश्वास प्रगट होतो. या चुकांना जर समर्पक उत्तरें न मिळाली व चि. आण्णानें ठरविलेल्या तारखा बरोबर ठरल्या तर या बाबतींत त्याला अपूर्व यश मिळालें असें होईल.

मुद्रणाचे दोष बरेच राहिले आहेत. पण " भारतीय तत्त्वज्ञान " पुस्तकांतील दोषांहून ते कमी आहेत. एकीकडे गोव्यास वसई पेशव्यांना द्यावी असा तह व त्याच वेळीं वसईस तुंबळ युद्ध या योगायोगाची फारच मौज वाटली. पुस्तकाचे गुणवर्णन करणारापेक्षां त्यांतील दोष म्हणजे खऱ्या चूका कोण दाखवितो याकडे यापुढें माझे लक्ष राहिल. कारण पुस्तकाचे गुण निर्विवाद आहेत. इतके परिश्रम घेऊन लिहिलेलें पुस्तक इतिहासाच्या खात्यांत आलीकडे क्वचितच असा शेर त्यावर कोणीही देईल. एके ठिकाणीं शिवाजी आग्र्याकडे गेला असे. न लिहितां दिल्लीकडे गेला असें लिहिल्याचें आढळलें. व तो उताऱ्यांतील भागही दिसत नाही. मग हस्तदोष कीं न कळे. मोडी वाचनाच्या चूका दाखविल्या त्या फार मौजेच्या वाटतात. वसई प्रत्यक्ष घेण्याकडे पेशव्यांचे दुर्लक्ष किती वेळ झालें याबरोबर इतक्या परिश्रमानें मिळविलेली वसई पेशव्यांचे हातीं पुढें किती थोडे दिवस टिकली हें पाहून विषाद वाटतो. वसईच्या उत्तरेकडील अर्नाळ्यापेक्षां दक्षिणेकडील घारावी हें ठिकाण निःसंशय अधिक महत्वाचें असतां अर्नाळ्यापेक्षां घारावीकडे लक्ष प्रथमपासूनच कमी होतें ही गोष्ट विचारास्पद वाटते. तथापि त्याला कारणें असतीलच.

॥ श्री लक्ष्मी व्यंकटेश प्रसन्न ॥

मु. हेब्बाळ पो. नंदगड. (वेळगांव)

ता. १०-७-१९३६इ.

खासगी

अंतःकरण पूर्वक कृ. सा. न. वि. वि. क्षेम

एकाएकीं कांहींच सबंधसूत्र नसतां, असें पत्र लिहिणें घाडसाचें किंबहुना गैरही. पण अनेक दिवसांपासून अंतःकरणांत घोटाळणाऱ्या विचारांना मूस करून देऊन त्यांचा कोंडमारा चुकवावा म्हणूनच हें घाडस करीत आहे.

स्वतः आपलें लिखाण मननपूर्वक व अभ्यासू दृष्टीनें आजपर्यंत वाचीत आलों. आपले कांहीं जबाबदार ग्रंथहि थोड्या फार प्रमाणानें ध्यानांत आणले. आणीबाणीच्या लहानथोर अनेक प्रसंगीं आपले असंदिग्ध विचारपूर्ण भावी विचारांनीं परिपूर्णपणें योग्य असे विचार, समतोल विचार करणाऱ्या बुद्धीस पटणारे असून जेथें जावें तेथें आपल्याविषयीं मत्सरबुद्धी, कुजका द्वेष कां आढळून यावा याबद्दल तीव्र द्वेष वाटतो.

आपणांबद्दल १९२० पासून विचार जरा सूक्ष्मपणें करीत आलों तर, १ मुळशीमधील आपलें घोरण व पुढें जें घडलें तें, दोन्ही गोष्टी जनतेसमोर आहेत. २ कलकत्ता जादा काँग्रेस मधील ठरावाच्या विरुद्ध अत्यंत स्पष्टपणें शाळा, कोर्ट, कॉलेज यांवरील बहिष्काराबद्दलचे आपले विचार, व काँग्रेस-मधील बेजबाबदार उल्लू, तोंडपुजे अशांचें राष्ट्रघातकीं घोरणहि जनतेसमोर आहेच. ३ राष्ट्रीय चळवळींतील कौन्सिल बहिष्कार एकजात एकूण एक लोकांकडून (काँग्रेसच्या ताटाखालचीं ?) पुकारला गेला असतांना आपलें स्पष्ट दिलेलें मत राष्ट्र केव्हांहि विसरेल असें वाटत नाही. असो. त्या वेळीं उभ्या राष्ट्रांत आपल्या विषयीं झालेला बभ्रा लक्षांत घेतल्यास, पुन्हां कौन्सिलांत जाणें हें धर्म्य ठरविणाऱ्यांनीं आपण श्री. केळकरांनीं सांगितलेली गोष्ट पटली म्हणून कौन्सिल प्रवेश मान्य करतां असें नव्हे तर आमच्या सुविचारी डोक्यांतून ही कल्पना निघून आम्हांस पटली असें संदर्भानें म्हण-

प्याची त्यांजवर पाळी यावी, यापेक्षा भावी धोरण ठरविण्यांत आपला हात-खंडा, राजकारणांत मुरलेले हें दाखविण्यास आणखी काय पाहिजे ?

४ 'बारडोलीचा वार फुकट गेला' हा अग्रलेख आज पुन्हां उल्लड लोकांनीं वाचावा अशी शिफारस करावीस वाटतें.

वगैरे किती गोष्टी लिहू? शक्य नाही. एकाच गोष्टींत लिहावयाचें तर कोणत्याही बाबींत वाहून न जातां समतोल व भावी धोरणांतें तुंव अमे आपले विचार केव्हांही वंदनीयच, असें असून जेथें तेथें आपणांइहल लोकांना हेवा कां वाटावा याचें गूढ आम्हांस कळना.

आमच्या मते सामान्य लोक मागचा पुढचा विचार न करतां वावटळींत एकदम उडी घेतात आणि आपला नेता पण आपणांस असाच असावा असें कदाचित् त्यांना वाटत असावें. पण थोरांचे पोक्त विचार त्यांना कसे पटणार ? उभ्या हिंदुस्थानांतोळ काँग्रेसमधील पोरानकी गेल्या १५ वर्षांची जग जाणते. किंबहुना विचारी मनास दुःख होऊन पुन्हां त्या जगन्मान्य, धीरोदात्त, राजकारणधुरंधरपट, पारतंत्र्यनाशक, राष्ट्रपितामह लोकमान्यांची आठवण होऊन गहिवरून येतें. राहून राहून असें वाटतें कीं, मीजर राजकारणांत पुढें येईन तर या राष्ट्रघातकी लोकांच्या टोळ्या उघडकीस आणून

(नरहर हणमंत देशपांडे यांचें पत्र)

३००

K. N. Dharap

B.A. LL. B.

Advocate.

Bombay 4,

तारीख १९-४-१९३७.

गु. तात्यासाहेब यांस कृ. सादर शि. सा. न. वि. विज्ञापना.

केसरीपत्रांतून दोन वेळां आपण जाहीर आत्मनिवेदन केले, तेव्हांपासून एकदां आपली गांठ घेऊन मनमुराद बोलावें निदान मोकळेपणानें एखादें पत्र तरी लिहावें असें फार वाटत होतें. परंतु आपण कार्यनिवृत्त होणार हें कळल्यापासून मनांत परस्पर विरुद्ध विचारांचा इतका कल्लोळ पाजून राहिला आहे कीं, काय बोलावें हें सुचत नाही. कै. लोकमान्य टिळक दिवंगत

झाल्यानंतर जी विषण्णता प्रत्येक महाराष्ट्रीयान्याच्या मनांत उत्पन्न झाली तसलाच प्रकार आपण कार्यनिवृत्त होणार हें समजून झाला असला पाहिजे. कोणालाहि अतिशयोक्ति वाटेल, परंतु माझे मनांत तरी पुनः पुनः तसलेच खेदजनक विचार उसळतात व म्हणून प्रत्येक खऱ्या मराठ्याला तसेंच होत असले पाहिजे असे मला वाटते. या वेळची परिस्थिती जास्त निराशाजनक आहे. कै. लोकमान्य टिळक दिवंगत झाले त्यावेळीं त्यांचे शिक्षेत पूर्णपणे तरबेज झालेले व राजकारणाची धुरा वहाण्यास सर्वथैव समर्थ असे आपण दृष्टीला प्रत्यक्ष दिसत होतां. आज आपल्या तोडीचा किंवा आपल्या खालोखाल कोणता पुरुष पुढारोपण पत्करण्यास पात्र आहे? विशेषतः ज्याच्याबद्दल सर्वांना विश्वास वाटेल, ज्याचे विषयीं सर्वांना प्रेमादर आहे व ज्याचे म्हणणे प्रत्येकजण ऐकेल असा कोण आहे? आपल्या पक्षांतील विद्यमान प्रमुख मंडळीबद्दल मला यत्किंचित् अनादर नाही, परंतु आपल्याबद्दल वाटणारा विश्वास व मोकळेपणा आज तारखेला दुसऱ्या कोणाबद्दल वाटत नाही हें खरें. स्वतःजवळ बोलावें असें विन-दिक्कत आपणांजवळ बोलतां येत असे. आपणांला तें पटलें नाही तरी आपण त्याचा यत्किंचित् अव्हेर अगर अनादर केला नाही. व म्हणूनच शेवटीं आपण ठरवाल तेंच बरोबर अशी श्रद्धाहि उत्पन्न होत असे. हे सर्व विचार एकापरी स्वार्थीपणाचे आहेत. आपण सतन ४१ वर्षे कर्तव्य बुद्धीनें व हौसेनें जी सार्वजनिक सेवा केली ती विनमोल आहे. थकलेल्या व शिणलेल्या मनाला आणि शरीराला विश्रांति देण्याचा आपणांला पूर्ण हक्क आहे. व परमेश्वरानें आपणांला चिरायुरारोग्य द्यावें व आपल्या सल्ला मसलतीचा चिरकाल फायदा पोरक्या महाराष्ट्रास मिळावा अशीच नित्य त्याचे चरणों प्रार्थना आहे. परंतु मनांत एक असमाधानशक्त्य सारखें सलत राहणार तें हेंच कीं, सोळा सतरा वर्षे शुद्ध राष्ट्रहितबुद्धीनें व्यक्तिविषयक मान्यतेची अगर महत्त्वाची पर्वा न करतां अत्यंत प्रखर लोकनिदा सहन करूनहि महात्मा गांधींच्या केकळ ध्येयवादी-त्यांच्या स्वतः पुरतें सत्य अहिंसा प्रधानहि-परंतु अव्यवहारिक ऐन वेळीं फलवंचित करणाऱ्या व अनुयायी वर्गात असत्य, ढोंग, हिंसा, अहंकार व एक प्रकारची mental slavery उत्पन्न करणाऱ्या राजकारणाशीं आपण जी अलौकिक झगडा केला त्याचें फल पूर्णांशानें

आपल्या पदरांत पडलें नाहीं व त्याच्या श्रेयाचा वांटा निर्विवादपणें आपणांला देण्यांत आला नाहीं ! आज लोक काय वाटेल ते म्हणोत, उद्यां इतिहासकाराला निःपक्षपातबुद्धीनें असेंच म्हणावें लागेल कीं श्री. तात्यासाहेब केळकरांनींच धैर्यानें व यशस्वीपणानें या परिस्थितीला तोंड दिलें. काँग्रेसच्या चळवळीचें तोंड केवळ ध्येयवादाकडून ध्येयवादमिश्रित व्यावहारिक मार्गांकडे वळविलें. परंतु शल्य इतकेंच टोंचत राहतें कीं, काँग्रेसनें पूर्णांशानें आपला कार्यक्रम स्वीकारण्याच्या आंत आपण कार्यनिवृत्त होत आहां. पूर्णत्वानें व जाहीपणानें हें श्रेय आपणांकडे गेलें असतें म्हणजे निर्भळ समाधान व आनंद वाटला असता. जगाचें काय कोणावांचूनच अडून राहत नाहीं. अवतारी पुरुषांचें अवतारकृत्य समात्प झाल्यावरहि जगाचें रहाटगाडगें चालूच आहे. परंतु दुःखित मनाचें समाधान करण्यापुरताच तो वेदान्त आहे. जास्त काय लिहूं ? निरंतर कृपादृष्टी व लोभ असावा ही विनंती.

आपला,

काशिनाथ नारायण धारप

३०२

श्रीजरंडेश्वरायनमः

बोरखळ,

वैशाख शु॥ १०/५९ मंगळवार

ता. २०-४-३७.

श्री. रा. सा. तात्यासाहेब केळकर यांसी विनायक गणेश बापट याचे कृतानेक सा. न. वि. वि.

१. तारीख २ एप्रिलच्या केसरीतील आपले 'आत्मनिवेदनाचे दोन शब्द' वाचून मन अतिशय अस्वस्थ झालें. त्यांतील शेवटचा मजकूर वाचून गहींवर आला. दिवसभर कांहीं सुचलें नाहीं. मनांत नाना विचार आले. चिरंजीव सदाशिवअण्णाकडूनही अगोदर कांहीं कळलें नाहीं. एकदम त्या मजकुराचे वाचनानें मनावर फार परिणाम झाला. मनास धक्काहि बसला. कालच्या केसरीतील मजकूर पाहून तर कडेलोटच झाला. जसजसा विचार करूं

लागलों तसतसें आपल्या थोर कृतीबद्दल कौतुकच वाटूं लागलें: आपल्या आर्यसंस्कृतीप्रमाणें वयोमान जाणून हा विचार मनांत आणिलात. आपणांस सुधारक म्हणणाऱ्या सनातनीयांवरही आपण मात केलीत यांत शंका नाही. म्हणून आपल्या या त्यागवृत्तीबद्दल मीं आपलें मनःपूर्वक अभिनंदन करतां.

२. तारीख ६ च्या केसरीतील "तात्यासाहेब यांनीं निरोप घेतला" हा अग्रलेख वाचला. आपलेबद्दल माझे मनांतील सर्व विचार यांत आलेच आहेत. पण आपल्या मुख्य राजकीय कामगिरीबद्दल त्यांत कांहीं आलें नाही, हें मोठें वैगुण्य त्यांत राहिलें. म्हणून ठीक वाटत नाही. आपल्या राजकीय कामगिरीबद्दल मला काय वाटतें हें काय सांगूं ! तें सर्व लिहीणें मला अशक्य आहे. फक्त एवढेंच लिहीतां कीं, लो. टिळकांच्या शिक्षेच्या ६ वर्षांत आपण केसरीकडे नसता तर तो त्याच वेळीं बंद पडला असता. व १९२० सालीं केसरीचे ट्रस्टी झाला ते झाला नसता तर केसरी आजपर्यंत वांचला नसता, तीन लक्षांचा ट्रस्ट झाला नसता, टिळकांचें राजकारण मार्गें पडलें असतें व लोकशाही पक्ष जन्मास आला नसता. गांधींच्या व काँग्रेसच्या राकारणांतील चुका दुरुस्त झाल्या नसत्या व देशाचें नुकसान झालें असतें. अशा कितीतरी गोष्टी आहेत.

३. चि. सदाशिवअण्णाचें काल पत्र आलें त्यावरून आपल्या या त्यागामुळें त्यानें धीर सोडला आहे, असें दिसतें. तसें होणें स्वाभाविक आहे. आपणांविषयीं त्याची असलेली भावना कदाचित् आपणांसही माहीत नसेल. त्याच्या वयाच्या विसाव्या वर्षीं त्याचा आपणांशीं संबंध आला. के.अण्णासाहेब पटवर्धन, लो. टिळक, श्रो. भाऊसाहेब लवाटे यांचे सान्निध्यांत राहून त्याच्या विचारसरणीवर वरील पैकीं कोणाचाहि जो परिणाम जाहला नाही, तो आपल्या सान्निध्यानें झाला आहे हें माझे शिवाय इतर दुसरे कोणासही माहीत नाही, व खरें वाटणार नाही, अशी स्थिती असल्यामुळें, यावेळीं जग मला शून्य वाटतें असें त्यानें आज मला लिहीलें तें अगदीं खरें आहे. तथापि, त्यास धीर देऊन तो नाउमेद न होईल असें करणें आपलेकडे आहे. यापेक्षां मीं आपणांस जास्त काय लिहीणार?

४. ट्रस्टींच्या बाबतींतील योजना उत्तम आहे. आपण स्वीकारलेला हा मार्ग आपणांस सुखावह होवो व आपणांस आयुरारोग्य लाभो अशी श्रीजरंडेश्वरापाशीं प्रार्थना आहे. श्रुत असावे ही विनंती.

३०३

श्री

वार्शी,

दि. ८-८-४१.

कृ. सा. न. वि. वि. आपला माझा प्रत्यक्ष परिचय नाही. तथापि, मी आपणांस दोनदां प्रत्यक्ष भटलेलो आहे, व एकदां आपणांशीं पत्रव्यवहारही केलेला आहे. 'What is passive resistance' या आपल्या सार्वजनिक सभेच्या त्रैमासिकांतील लेखाचें मी भाषांतर केलेलें आहे व श्री पांगळ यांनीं आपल्या एका पुस्तकांत तें प्रस्तावनेदाखल छापलेलें आहे.

मी एक आपला चाहता आहे. आपल्या ठिकाणीं असणारी न्यायनिष्ठुर पण दयेंच्या वृत्तीनें हळुवार होणारी समतोलपणाची बुद्धी माझ्या अंतःकरणास जाऊन भिडते. मोठ्या गोष्टींची तुलना लहान गोष्टींशीं करणें अयोग्य नसल्यास difference of degree and not of kind म्हणतात त्याप्रमाणें अल्पप्रमाणांत गुणग्राहक बुद्धि माझ्यांत असल्यामुळें कदाचित् आपल्या या गुणाचा माझ्या मनावर एवढा मोठा परिणाम होऊं शकला असेल.

लोकमान्य ह्यात होते तोंपर्यंत केसरींत येणाऱ्या उत्कृष्ट लेखांचें श्रेय (आपण जरी त्याचे लेखक असला तरी) त्यांनांच बहुतेकांकडून व मजकडूनहि दिलें जात असें. Contempt of the Court बद्दल आपल्यावर दुसऱ्यांदा जेव्हां काम चाललें त्यावेळीं आपण न्यायमूर्तींच्या तोंडावर (Bearding the lion in his den या न्यायानें) तर्कशुद्ध पद्धतीनें व धीरोदात्तपणें जें बचावाचें भाषण केलें तें मी वाचलें तेव्हां मला असें वाटलें कीं, यावेळीं लोकमान्य जर ह्यात असते तर त्यांनींच हा डिफेन्स तयार करून दिला असा लोकांचा व माझा समज झाला असता. खरोखर त्यांतील कोटिक्रम इतके सूक्ष्म व भेदक होते कीं, कोणाहि कसलेल्या वॅरिस्टरालामुद्धां ते भूषणभूतच झाले असते.

लोकमान्य दिवंगत झाले त्या वेळचा आपला लेख (असला वज्राघात झाला असतांना लिहिला गेलेला) अपेक्षेची पुरेपूर तृप्ति करणारा होता.

विशेष प्रसंगीं अनेक वर्तमानपत्रांचे अनेक अग्रलेख आले तरी केसरीचा वैशिष्ट्ययुक्त अग्रलेख मिटक्या भारीत वाचण्याची संवय जी लोकमान्यांच्या कालापासून जनतेस लागली आहे, ती कायम ठेवण्यांत आपली लेखणी अजूनहि समर्थ आहे हें पाहून खरोखर घन्यता वाटते. आपण सांगलीस म्हणालांत 'मी आतां वृद्ध झालों आहे, माझ्या हातून बोलण्याचें काम होणार नाही.' यांत कदाचित् अर्धसत्य असेल; आपणांस बोलण्याचे श्रम कदाचित् होणार नाहीत; पण आपली लेखणी - तिचें "तेज, ओज, उत्साह" सत्तरीजवळ येत असतांनाहि - तरुणासारखी आहे याचें नवल वाटतें.

सह्याद्री, केसरी वगैरे नियतकालिकांतील लेख असोत अगर कॉमन्-वेल्थ कंपनीच्या व विमेदारांच्या हिताचो गोष्ट असो, आपली अश्रान्त लेखणी सर्वत्र जनहितार्थ एकसारखी क्षिजत आहे.

लोकमान्यांनीं आपल्या पश्चात् केसरीची घुरा आपल्या खांद्यावर ठेवून आपणांस स्वपसंतीचें प्रशस्तिपत्र दिलेंच आहे. व तें लोकमान्यांच्या अनुयायांस शिरसामान्यच आहे. आपण लोकमान्यांचे शिष्य, सावरकर लोकमान्यांचे चहाते म्हणून शिष्यच. आपण ज्येष्ठ बंधु तर सावरकर कनिष्ठ बंधु. 'ज्येष्ठो भ्राता पितुः समः,' आपण सावरकरांस वडिलांच्या जागीं आहांत व ते आपणांस पुत्रवत् आहेत. 'शिष्यात् इच्छेत् पराजयम्! पुत्रात् इच्छेत् पराजयम्!' या न्यायानें त्यांनीं आपल्या पराक्रमानें आपणांस संतुष्ट केले आहे. सांगलो पुण्याचा विक्रम त्यांनीं आपल्या अधिष्ठानाखालींच केला आहे. 'बोद्धारो मत्सरग्रस्ताः' अशी शहाण्या लोकांची स्थिति असते. आपण या उक्तीस अपवादात्मक आहांत हें आपण आजच्या केसरींत लिहिलेल्या सुंदर अग्रलेखावरून पुनः एकवार सिद्ध झालेले आहे. लोकमान्यांचे इतर दिवंगत अगर विद्यमान अनुयायांत अगर शिष्यांत अग्रेसर शिष्याचे, लोकमान्यांच्याच मतानें अग्रेसर ठरलेल्या शिष्याचे, महत्त्व कबूल करण्याइतकें मनाचें औदार्य नव्हतें. पण सावरकरांच्या गुणाचें ग्रहण व तर्कशुद्ध नि भावनाप्रधान रीतीनें हि करून आपण मात्र व्यक्तिमत्त्वापेक्षां देशकार्याचें श्रेष्ठत्व मान्य असल्याचें प्रांजळपणें, उदारबुद्धीनें व मार्मिकपणें आजच्या केसरीच्या अग्रलेखद्वारें महाराष्ट्रीयानांच्या निदर्शनास आणून दिलें

यावद्दल आपणांस घन्यवाद द्यावेत तेवढे थोडेच आहेत.

आजचा लेख अत्यंत मार्मिकपणें लिहिला गेला आहे. सावरकरांच्या भाषणांतील मर्म समजण्यास ज्याप्रमाणें सुशिक्षित व सूक्ष्मबुद्धि श्रोत्यांची अवश्यकता असते असें आपण सररद्दु लेखांत म्हटलें आहे, त्याच प्रमाणें किंबहुना त्याहूनही जास्त सत्यत्वानें मार्मिक व रहस्योद्ग्राही वाचकांची अपेक्षा आपल्या लेखांतील मर्म व उदात्तता समजण्यासाठीं आहे असें मला वाटतें.

हें गुणग्रहणार्थ लिहिलें आहे. आपण घातलेली प्रश्नपत्रिका सोडवून परीक्षेंत पास होण्यासाठीं म्हणून मी पत्रलेखनास प्रवृत्त झालों. अनुयायांच्या परीक्षेंत पास होण्यासाठीं सोबतची उत्तरपत्रिका पाठवीत आहे. उत्तीर्ण झाल्याचें प्रशस्तिपत्र आपल्यासारख्याकडून मिळाल्यास घन्यता वाटेल. क. तसदीची माफी असावी.

आपला,

गंगाधर गणेश गुर्जर

३०४

श्री

दाजी नागेश आपटे,

बी. ए. एलएल. बी.

वरिष्ठ कोर्ट वर्कील

बडोदें,

दांडिया बाजार,

शनिवार ता. ४-९-४२.

श्रीयुत तात्यासाहेब केळकर, मु॥ पुणें यांसी-

क. सा. न. वि. वि.

आपल्या वयाला सत्तर वर्षे पुरीं झाल्यानें ज्यांना खरा आनंद झाला, अशांपैकी मी एक असल्यानें योग्य वेळीं म्हणजे निश्चित मितीला अथवा तारखेला आपल्याला अभिनंदनाचें व आनंदाचें एक पत्र पाठवावें, असें मी मनानें योजिलें होतें. परंतु आपण वृत्तपत्रद्वारें तसें न करण्यावद्दल जनतेला आग्रहपूर्वक सांगितलें, त्यामुळें जरीं हें सांगणें सार्वजनिक समारंभाना उद्देशून असल्यानें व्यक्तींना लागू नाहीं असें मला वाटलें, तरीहि पण थोडासा काळ जाऊ द्यावा व मग पत्र लिहावें असें मी ठरविलें. त्याप्रमाणें हें पत्र मी लिहीत आहे.

इतर सर्व दृष्टी वाजूला ठेवून केवळ वाङ्मयदृष्ट्या विचार करितां आपलें स्थान अद्वितीय आहे असें माझे ठाम मत आहे. मात्र या ठिकाणीं अद्वितीय या शब्दाचा योगिकार्थ मी घेत आहे; रूढार्थ नव्हे. रूढार्थानें अद्वितीय म्हणजे अलौकिक, अलभ्य असें समजलें जातें; पण मला अत्युक्ति प्रिय नसल्यानें मी ज्या अर्थानें हा शब्द वापरीत आहे, तो असा-प्रसादपूर्ण भाषा, वेंचक व हृद्य पण अल्प अलंकारांची माधुरी, अर्थगर्भ व मनोहर विनोद, कोणत्याहि प्रश्नाचें उभयांगीण विवेचन व मम्मटाच्या सांगण्याप्रमाणें सुहृदाप्रमाणें वादाचा निर्णय निर्देश, इतके गुण एकत्र आपल्याशिवाय दुसरीकडे मला आढळले नाहीत, म्हणून या गुणांची समुच्चयात्मक व्यक्ति या दृष्टीनें आपण अद्वितीय आहांत असें मला वाटतें. आपल्याहून एकेक गुणांत कदाचित् दुसरे कोणी वरचढ असतील, पण या गुणांचा संगम हा अन्यत्र सांपडत नाहीं.

असो. या गुणांच्या समुदायामुळें आपण महाराष्ट्र वाङ्मयावर ज्या प्रकारचे सत्कृतिरूप अलंकार आजपर्यंत चढविले, तसेच यापुढें चढविण्यास आपल्याला दीर्घायुष्य मिळून आणखीं दहा वर्षांनी आपल्या ऐंशी वर्षांचे प्रसंगीं आपलें अभिनंदन करण्याचा सुप्रसंग सर्वांना यावा, अशी ईश्वराजवळ प्रार्थना आहे.

व अशी प्रार्थना करणें अयुक्तहि होणार नाहीं. ऐंशींच्यावर राहिल्यानें कांहीं शक्ति क्षीणच होते व मनुष्य कार्याला अक्षमच होतो, असें नव्हे. मला आंकड्यांचा जरा नाद आहे, त्यामुळें कांहीं ऐंशींवरील प्रमुख कार्यंकर व्यक्ती माझ्या डोळ्यांपुढें आहेत. नागपूर काँग्रेसचे अध्यक्ष विजयराघवाचार्य ९१ वर्षांचे आहेत, वासुकाका जोशी (चित्रशाळा) ८५ वर्षांचे आहेत, प्रो. कर्वे ८४ वर्षांचे आहेत, पंडित मालवीय व प्रो. पी. सी. राय ८२ वर्षांचे आहेत, पुण्याचे प्रि. राजवाडे ८३ वर्षांचे आहेत. मग ८० वर्षांचा बाळू वाटण्याचें कारण नाहीं. आपल्या आयुष्याच्या टाइपरायटरचा सांचा भक्कम कारागिरानें केलेला असल्यानें, ६० वर्षांच्या वेळीं त्याची घंटा वाजली तरी यापुढेंहि पुष्कळ अक्षरें मुद्रित होऊं शकतील अशी आशा आहे. या अवधींत सह्याद्रीच्या ताज्या अंकांत आपण कल्पिलेली म्हणून प्रसिद्ध झालेली वाङ्मयकृति आपल्याला पुरी करितां येऊन इतरहि वनत्रितां येईल.

हैं झालें प्रसंगोपात्त पण हादिक कार्य. आतां आणखी एका गोष्टीचा उल्लेख या पत्रीं करण्याचा मानस आहे. त्या गोष्टीला वैयक्तिक स्वरूप नसून माझ्या मते तें शास्त्रीय आहे. तें असें व ती गोष्ट अशी:—

मला वाटतें आपला व माझा परिचय होऊन जवळ जवळ ४० वर्षे झालीं. कै. लो. टिळकांचा वडील मुलगा विश्वनाथ हा P.E. च्या क्लासांत माझ्या वर्गांत असल्याने त्याच्यामुळे प्रथम मी गायकवाडवाड्यांत येऊं लागलों. तेव्हांपासून आपल्याला मी ओळखतां. व आपण मला पाहिलेलें तरी अगणार. पुढें थोडा थोडा अधिक परिचय झाला व त्यानंतर अनेक वाङ्मयीन प्रसंगां आपण एकत्र आलों. वाङ्मयदृष्ट्या माझी व आपलीं मते सारखीच आहेत, त्याचप्रमाणें राजकीय मतेहि तंतोतंत एक आहेत. असें असून मला एक मानसशास्त्रीय कोडे या संवधानें असें वाटत आहे कीं, आपण व मी अगदीं एखाद्या सराईतल्या दोन वाटसरांप्रमाणें तटस्थ राहिलों आहोंत. आपल्या परस्पर संबधांत कधीहि अपेक्षित जिव्हाळा उत्पन्न झाला नाही. हें कां तें मला समजत नाही. आपण प्रेमळ स्वभावाचे म्हणून प्रसिद्ध आहां. मला अनुभव नाही व मी आपल्याविषयी सादर वृत्तीचा आहे. असें असतां व अनेकवेळां आपल्याला मी भेटलों असतां, मला कधीहि आपल्या वृत्तींत मजविषयींच्या आपलेपणाची जाणीव दिसली नाही. परस्परांच्या भेटीच्या वेळीं इतरांच्या वर्तनांत थोडीशी तरी आपल्याविषयींची आस्था दिसून आल्याखेरीज आपण होऊन लगट न करण्यासारखा माझा संकोची स्वभाव आहे, ही गोष्ट खरी. परंतु अनेक भेटीनंतर तरी उभयांमधील हें आवरण कमी व्हावें, अशी माझी अपेक्षा होती, ती मात्र सिद्ध झाली नाही हीहि गोष्ट खरी. अर्थात् दोष माझाच असेल—तो मला कळला नाही व दरेकाचा दोष ज्याला त्याला कळतहि नाही. पण एकंदरींत मला हें एक मानस-शास्त्रीय गूढ वाटलें, म्हणून तें उकलण्याचा मी प्रयत्न करीत आहे. तर आपण मला उत्तरीं माझ्यावद्दलची आपली मानसिक प्रतिक्रिया लिहूं शकाल काय ? त्याचा प्रत्यक्ष व्यवहारांत कांहीं उपयोग नसून केवळ वर म्हटल्या-प्रमाणें “रिकामटेकडी जिज्ञासा” (idle curiosity) म्हणूनच मी ही पृच्छा करीत आहे. सवडीनें, योग्य वाटल्यास उत्तर पाठवावें. हा प्रश्न अप्रस्तुत असल्यास क्षमा करावी असो. इकडे विशेष कांहीं नाही. व जुन्या

(३३७)

कारकीर्दीच्या दृष्टीने होण्यासारखेहि नाही. सार्वजनिक गडबड वर्तमान पत्रद्वारे कळतेच. कळावे, लोभ असावा ही विनंति.

आपला,

दा. ना. आपटे

३०५

D. E. Society's
BRIHAN MAHARASHTRA COLLEGE OF COMMERCE
Poona No. 4.
26th February, 1945.

My dear Tatyasaheb,

It was really very kind of you to send me a copy of your speech at the Podar College of Commerce. There is much chivalry in your speech but I failed to notice any vagabond traces about it. In fact it is full of the extensive learning and mature wisdom that we have been accustomed to expect in whatever you say. You say rightly that every labourer is worth his hire. I may add and no more and no less. It is for the society at large to determine how it will organise its business of efficient production and just distribution. In any variety of business organisation individualistic or socialistic, the services of those who help in securing highest total result of welfare by an economic assembling and use of resources are bound to be in demand. It is the turning out of workers of such capacity that the several branches of commercial education aim at. The courses taught at colleges of commerce will therefore undergo a steady change so as to adopt them to the changing character of economic organisation. But both as highly humanistic and practically useful education the training imparted in commercial colleges will be of inestimable value. I am sure all of us

के. प.-४३

interested in reorienting the system of education towards a more and more useful system of instruction will feel grateful to you for your able defence of commercial education.

Thanking you. I am, with best regards

Yours sincerely,
D. G. KARVE

To

N. C. Kelkar Esqr.
B. A., LL. B.
Pushkarini, Prabhat Road,
Poona 4.

३०६

श्री

लाड सावंगीकरांचा वाडा,
स. नं. ३ महाल, नागपूर,
८-१०-४५.

कृतानेक शिर साष्टांग नमस्कार वि. वि. काल येथें निघालेल्या 'महाराष्ट्र' पत्रांत आपण नागपुरास ता. १२ ला येणार ही बातमी ऐकून मला अपरिमित आनंद झाला ! आपल्या आगमनानें नागपूरच्या जनतेस व विशेषतः साहित्यिकांस दिवाळीच होय. व्यक्तिशः मला तर ती एक पर्वणीच आहे. आपल्या आगमनाची मी अत्यंत आतुरतेनें वाट पहात आहे.

आपण येथें आल्यानंतर अनेक प्रसिद्ध व्यक्ती व संस्था आपले कार्यक्रम ठेवण्याचा प्रयत्न करतील. तशीं त्यांचीं पत्रेहि आपणांकडे रवाना झालीं असतील. तें कांहींहि जरी असलें तरी माझ्या विनंतीचा अन्हेर आपण करणार नाहीं असें माझी सदसद्विवेकबुद्धि मला सांगते. येथील आपल्या कार्यक्रमांत मला स्थान द्याल अशी विनंती आहे. आपण घरीं आल्यास फार उपकृत होईन. ती. कै. यादवराव व मार्तंडराव दवणे यांच्या वेळेपासूनचे संबंघ लक्षांत घेतां, आपण घरीं आलांत तर व्यक्तिशः माझ्या आयुष्यांत

व घराण्याच्या इतिहासांत तो एक सुवर्णाक्षरांनीं लिहून ठेवण्यासारखा दिवस होऊन घरांतील सर्व मंडळींस आनंदी आनंद होईल. आपण नाहीं म्हणणार नाहीं अशी आशा आहे.

येथील सिटी कॉलेजांतील हिंदु विद्यार्थीसंघानें एक व्याख्यानमाला सुरू केली आहे. तिचें पहिलें पुष्प डॉ. मुंजे यांनीं गुफलें. आपलें एक व्याख्यान व्हावें अशी चालकांची इच्छा आहे. सिटी कॉलेजपासून माझे घर जवळ आहे. याच कार्यक्रमाचें वेळीं आपण घरीं आल्यास थोड्या वेळांत कार्यक्रम आटोपण्याची मी ग्वाही देतों.

१२ तारखेची वाट पाहून आहे. कळावें. कृपेची वृद्धि व्हावी ही विनंति.

आपला नम्र,

शंकर गणेश दवणे

३०७

लाड सावंगीकरांचा वाडा

स. नं. ३, नागपूर,

ता. ३०-१०-४५.

श्रीयुत तात्यासाहेदांचे सेवेशीं,

कृतानेक साष्टांग नमस्कार वि. वि. ता. २६ आक्टोबरच्या केसरींत आपलें राजाराम वाचनालयांतील भाषण आलें आहे. पण तें साग्र यावें अशी माझी इच्छा होती. तसें तें 'सह्याद्री' त येऊ शकणार नाहीं कां? आपलें सर्व भाषण फार आनंददायी झालें होतें व मीं तें मेहनत घेऊन तयार केलें होतें.

आपण येथें आलांत, एवढेंच नव्हे तर माझे घरीं येऊन आपल्या आशीर्वादानें घरांतील सर्व मंडळींना उपकृत केलेंत याबद्दल आभार मानणें केवळ औपचारिक दिसेल म्हणून तसें मीं करित नाहीं. पहिल्याच भेटीला आपण मला ओळखलें नाहीं हा केवळ माझाच दोष. मीं कित्येक वर्षांत पुण्याला आलों नाहीं. शिवाय गेलीं ३४ वर्षे मी कष्टांत काढल्यामुळें प्रकृतिवर

परिणाम झाला आहे. सध्यां मात्र बरें चाललें आहे. शाळेंत रु. ६८ मिळतात. 'विकास' साप्ताहिकाकडून द. म. रु. ३० मिळतात व केसरीकडून दोन महिन्यांचे रु. २५ मिळाले.

शुक्रवारीं सायंकाळीं आपण येथें असतांना अॅड. गोखले यांचे बंगल्यावर अर्धा पाऊण तास आपणांशीं बोलतां आलें हें मीं माझें महद्भाग्य समजतां. आपण सांगितलेल्या गोष्टीं लक्षांत वाळगून, पुढील महिन्याच्या अखेर पावेतो एखाद्या विषयावर अभ्यासून लेख आपणांकडे पाठवीत आहें. असो.

आपण येथें असतांना वाऱ्यासारखें आपणांस हिंडावें लागून निरनिराळ्या कार्यक्रमांना हजर रहावें लागलें, व आपणांला अतिशय दगदग झाली. अशाहि वयांत आपली कार्यशक्ति पाहून अचंबा वाटतो. येथील म्युनिसिपालिटीनें वास्तविक आपणांस सिव्हिक अॅड्रेस द्यावयाला हवा होता. पण येथील म्युनिसिपालिटीचा कारभार अनागोंदी असल्यामुळें तें शक्य झालें नाहीं. शिवाय हें पडलें गांधीयुग ! महाराष्ट्रांतील एकनिष्ठ देशभक्तांचा, मुत्सद्यांचा व साहित्यसम्राटांचा नागपूरच्या नगर-पित्यांस विसर पडावा या पेक्षां देशाचें दुर्दैव तें कोणतें ?

श्री. शरदचंद्र रानडे यांना विचारून आपण कोणकोणत्या संस्थांना भेटी दिल्या त्याची यादी करून तिचा मी केसरीच्या वातमीपत्रांत उल्लेख केला आहे. आपण येथील आपल्या अल्प मुक्कामांत नागपूरकरांवर कायमची छाप ठेवून गेलांत असें मला म्हणावेसें वाटतें.

कळावें, श्रुत होय. कृपेची वृद्धि व्हावी ही विनंती.

आपला नम्र,
शं. ग. दवणे

३०८

श्री ६६ शुक्रवार पेठ, पुणे २,

२३-८-४७.

प. पू. तात्यासाहेब यांस,

कृ. साष्टांग नमस्कार वि. वि -

उद्यां आपल्याला ७५ वर्षे पुरीं होऊन ७६ वें वर्ष लागत आहे. या

मुमंगल प्रसंगीं मी आपलें अत्यंत मनःपूर्वक अभिनंदन करीत आहे. दि. २-८-४७ च्या एका सभेच्या प्रसंगी स्वा. वीर सावरकरांनीं आपला ' विभूति ' म्हणून केलेला उल्लेख ऐकून फार आनंद वाटला. आतां यापेक्षा अधिक मूल्यवान् स्तुतिसुमनें कोण अर्पुं शकेल ? कारण त्या एका शब्दांत सर्व भाव व्यक्त होतात. म्हणून पुनः एकदां आपलें अभिनंदन करून परमेश्वरानें आपणांस अधिकाधिक आरोग्य व दीर्घायुष्य द्यावें अशी त्याची प्रार्थना करून हें पत्र पुरें करतो. क. लो. अ. ही विनंति.

आपला नम्र,

वि. उ. वैद्य,

' नरसिंह ' केळकर ग्रंथाचा लेखक

३०९

श्री

ता. २३-११-१९२३.

सा. न. वि. वि. तुमचीं पत्रें पावलीं. पूर्वींच्या पत्राचें उत्तर अंतुकाका फडणीस यांनीं तुम्हांस दिलेंच असेल. निवडणुकीचे कामीं तुम्ही मदत केली या वद्दल फार आभारी आहे. मित्रमंडळी आस्थेनें मदत करितात म्हणूनच निवडणुकीसारखीं कार्ये होतात. ऋज्याची हकीगत सांगितली ती समजली. हल्लीं तुम्हीं तिकडे असल्यामुळें कामकाज लागल्यास कळवीत जाईन. व तें तुम्हीं यथाप्रसंग कराल याविषयीं मला शंका नाही. लोहोकरे निवडून आले हें चांगलेंच झालें. मुख्यतः आपलेच बळावर त्यांना काम करावें लागलें. आम्हीहि थोडीवहुत मदत केली. बाकी नवल वि॥ नाही. कळावें, ही विनंति.

आपला,

न. चि. केळकर

(न. चि. केळकर यांचें रा. ना. बा. केळकर, घुळे यांस पत्र)

३१०

श्री

पुणे, ता. १६-४-१९४५.

सा. वि. परवां ज्ञानेश्वरी ओव्यांच्या चवथ्या चरणाविषयीं वोलतांना लांबट चतुर्थ चरणाच्या ओव्या बऱ्याच सांपडतील, असें मी म्हटलें. परंतु तें बरोबर नाही. चार अध्याय चाळले त्यांत जास्तीत जास्त १० अक्षरें असलेला चतुर्थ चरण एकच आढळला. तुमच्या वाचनांत आलेल्या लांबट चतुर्थ चरणांच्या ओव्यांचे उतारे मला पाठवावे. हा विषय किंचित् सहाद्रीत लिहीन.

न. चिं. केळकर

(न. चिं. केळकर यांचें ज्ञानेश्वर उद्भव मांडरे, १२८, रास्तापेठ, पुणे २ यांस पत्र.)

३११

श्री

पुणे, ता. १७-४-१९४५.

कृ. सा. न. वि. वि. आपलें दिनांक १६-४ चें पत्र आज मिळालें. माझ्या म्हणण्याप्रमाणें आपण श्रीज्ञानेश्वरीचें सूक्ष्म यथार्थ निरीक्षण करून उत्तर पाठविलें, त्याबद्दल आपला अभारी आहे. अजूनहि माझे असेंच म्हणणें आहे कीं, श्रीज्ञानेश्वरी ग्रंथांत लांबट चतुर्थ चरणाच्या ओव्या बऱ्याच नसून फारच कमी सांपडतील. आपल्या इच्छेप्रमाणें अशा ओव्यांचे उतारे ह्या आठवड्यांत आपणाकडे घेऊन येईन. सध्यां आपण परगांवीं जाणार आहांत काय ? कृपा लोभाची निरंतर वृद्धि असावी ही विनंती.

आपला,

ज्ञा. उ. मांडरे

(ज्ञा. उ. मांडरे, पुणे, यांचें न. चिं. केळकर यांस पत्र)

३१२

पुणे, दि. ९-७-१९३२.

रा. रा. मा. अ. पै, यांस वि. वि. तुमचें पत्र व लेख वाचले. "मौजेच्या चार प्रहरा" वरील तुमची बहुतेक सर्व टीका यथार्थच आहे. विशेषतः "दुधाची धार" या गोष्टीसंबंधानें तुमचे उद्गार वाचले तेव्हां तुमचा व माझा मनोधर्म समान आहे अशी ओळख पटली ! खरी लघुकथा अशी तीच पहिली मी लिहिली, व नाटकांत जसे "तोतयाचें बंड" पहिलें लिहिलें तेंच सर्वांत चांगलें साधलें, तसेंच या लघुकथेचेंही झालें ! तिच्या उत्तमपणाचा हक्क मी विनय बाजूस ठेवूनहि सांगेन ! कारण ती काल जेव्हां पुन्हां वाचली तेव्हां पुन्हां पुन्हां डोळ्यांतून अश्रू आले ! मौज अशी की, त्या गोष्टींत वर्णन केल्याप्रमाणेंच लहानपणीं मला एका अपरिचित स्त्रीनें मांडीवर घेऊन पाजलें व पुढें मी मोठा झाल्यावरही ती मला मुलासारखा मानी ! मात्र, या गोष्टींतील प्रत्युपकाराची कल्पना माझ्या मनची आहे ! या गोष्टीची भाषा अगदीं साधी घरगुती आहे, व तशी ती माझ्या इतर कोणत्याही लेखांत साधली नाही ! लेख साधणें हा खरोखरच वेळेचा गुण आहे ! त्याचा लेखकानें गर्व धरूं नये ! असो.

भावना व सयुक्तकपणा यांची प्रमाणबद्ध जोड मला मनापासून फार आवडते ! "तोतयाचें बंडां"तील नाना व पार्वतीबाई यांचा संवाद हा माझ्या मनोरचनेचा अत्यंत स्पष्ट, स्वच्छ व हुबेहूब आदर्श आहे ! तसा प्रवेश मलाही पुनः लिहितां येणार नाही ! तशीच "दुधाची धार" ही गोष्ट !

आपला,

न. चिं केळकर

(मास्ती अनंत पै, कारवार, यांस पत्र)

३१३

पुणे,

दि. ३-१२-१९३७

तुमचें पत्र व पुस्तक पोंचलें. मजविषयीं असलेल्या तुमच्या प्रेमदाराची

खूण म्हणून तुम्हीं मला अर्पण केलेल्या तुमच्या 'वाङ्मय, लेखन व जीवित' या ग्रंथाचा मी स्वीकार केला. वाङ्मयांत मी कोणताही एकादा नवीन प्रकारचा पंथ स्थापन केलेला नाही! तथापि माझे वाङ्मय वाचून आपणांमध्ये वाङ्मयाची अभिरुचि उत्पन्न झाली असे सांगणारे कोणी केव्हां मला भेटतात, लिहितात तेव्हां थोडेबहुत वाङ्मय मी जें लिहिलें त्याचें सार्थक झालें असे वाटतें.

वाङ्मयाच्या प्रेमानें तळमळणारा तुमचा जीव पाहून तुमच्याविषयी फार सहानुभूति आटते ! परंतु वाङ्मयाची हीस नि उदरनिर्वाहाचा धंदा यांचा मेळ सहसा पडत नाही ! आणि केवळ वाङ्मयावर अवलंबून आजच्याहि दिवसांत कोणाची उपजीविका साधणार नाही, हें तुम्हांकडे आलेल्या सर्व अभिप्रायांवरून स्पष्टच होत नाही काय ?

मला वाटतें, वाङ्मयाची हीस पुरी होत नाही म्हणून 'सर्वसंगपरित्याग' करावा हें बरें नाही ! तुम्हीं कुटुंबवत्सल आहां ! त्यामुळे तुमच्यावर कांहीं नैतिक जबाबदाऱ्या आहेत, हें तुम्हीं विसरून कसे चालेल ! बँकेचें काम करून फावल्या वेळांत वाङ्मयाचें काम नित्य नियमानें केलें तर बरेंच करतां येईल ! त्यानें तुमची हीस कां भागूं नये ? स्वतः मी जें वाङ्मय लिहिलें, तें बहुधा सर्वच वर्तमानपत्राचें व सार्वजनिक उद्योगाचें काम करून उरल्या वेळेंत लिहिलें. कचेरीचा वेळ त्याकडे खर्ची पडला असेल तर तो एकंदरीत फारच थोडा ! शिवाय, उरल्या वेळांत स्वस्थपणें तुम्हीं लिहित गेल्यास दर २ वर्षांत एखादें पुस्तक तुम्हांस लिहितां येईल. ग्रंथ वाचावयास मिळत नाहीत ही तुमची अडचण मात्र खरी आहे ! पण मुंबई, पुणे यासारखीं शहरें सोडल्यास इतर शहरी ही अडचण सर्वांनाच भासते !

आपला,

न. चिं. केळकर,

व्यक्ति-सूची

(टीप:-नांवांपुढील आंकडे पृष्ठांचे आहेत.)

श्री

श्रीखंडे रा. चि. १०
श्रीपाद वैष्णव जगद्गुरु ३५
श्रीप्रकाश २२१

अ अं

अजगांवकर २५३
अणे मा. श्री. (लो. ना.) ८३, ८५,
९८, १०९, १२३, १६८,
१९२, २१९, २५५, २७१
अत्रे वा. रं ४८
अंनी वेळंट २९७, २९९, ३०१
अय्यर कृष्णस्वामी के. व्ही. ८२
अय्यंगार के. व्ही. रंगस्वामी ५
अरविंद घोष २६८
अष्टेकर रा. र. १८९
असफअल्ली २७१, २७३
आगाशे चंद्रशेखर गोविंद १७१,
१७३
आगाशे नारायण गोविंद. १७१
आगाशे मो. ना. ६०
आचवल १३५, १३६
आझाद अबूल कलाम १०८
आठवले (रायगड प्रचारक)
१६९

आठवले रा. वा. २०, ५२
आत्रेय बी. एल्. (डॉ.) २६३
आपटे दा. ना. ३३४
आपटे ह. ना. १६४
आंग्रे चंद्रोजोराव (सरदार)

१७८

आंबेगांवकर वा. त्रि. १९६,

१९७

आंबेडकर (डॉक्टर) ३२

ईश्वर दत्त के. ८३

उदगांवकर मा. भं. १२७

ओडलमने आ. शा. १२०

अंजनेयुलु पी. एस्. आर्. ५७

अंभईकर वि. दे. २५

क

कत्रे एस्. एम्. १३६

करमरकर आर्. डी. (प्रिन्सिपॉल)

१८, १९

करमरकर वि. पां. (आर्टिस्ट)

८५, ९५, ९६, १५६, १५९,

२०४

करंदीकर ज. स. १७०, ३०१

करंदीकर शि. ल. १८२

कर्वे चि. ग. १०१

नगर वाचनालय सातारा

संगणार्थीकृत्

कर्वे घों. के. १०५
 कर्वे लक्ष्मणराव १८५
 (शं. वा. दांडेकर यांचे भाचे)
 कृशानु. ११६
 कृष्ण हरदास (ह. भ. प.) २०६
 काणेकर अनंत २२, ४३
 कान्टिन्हो (प्रो.) २७१, २७२
 कानेटकर गं. गो. ५४, १७२,
 १७८
 काळे अंताजी दामोदर (पैसाफंड)
 १६, १७, १८, १०४, १०७
 काळे जी. के. (सरदार) २३२
 काळे व्यं. गु. १७
 क्रिप्स स्टॅफोर्ड १०२, १०३,
 १०८
 कीर अ. वि. ६६
 कीरशेट (श्रीमंत) ३२३
 कीर्तने रा. व. ३१०
 कुंझरु पंडित २४३
 कुलकर्णी एल्. पी. (दि. व.)
 १८७
 कुलकर्णी बी. व्ही. २२९
 केतकर ग. वि. ५०, ९८,
 १४३, २८६
 केळकर का. न. ऊर्फ बापू १८९
 ३०२, ३०८
 केळकर केशव नारायण ऊर्फ
 विठ्ठल ३०२, ३२५
 केळकर चि. ल. (ताल्यासाहेबांचे
 वडील) १३

केळकर द. के. (काका) ११,
 १२८, १६४, ३१२
 केळकर दुर्गाताई ४, ८५,
 २८२, २८३, २८४, ३०१,
 ३१२
 केळकर ना. चि. ऊर्फ नाना २८९
 केळकर प्रिन्सिपाल, लॉ कॉलेज,
 वेळगांव. ४८
 केळकर, म. चि. (ऊर्फ आणा-
 साहेब) ७४, २८८
 केळकर य. न. ऊर्फ अण्णा १८८
 ३०२, ३०६, ३०८, ३१०,
 ३११, ३१३, ३१७, ३१९,
 ३२६
 कोकजे र. गो. २२२
 कोकटनूर २७२
 कोडा वेंकटप्पया २४९
 कोलते कृष्णकुमार १७७
 कोल्हटकर श्री. कृ. १६४
 कोल्हटकर अच्युतराव. १४५,
 २९८
 कोल्हटकर लक्ष्मोवाई १२७
 कोल्हटकर ह. वि. १२६

ख

खरे ना. भा. (डॉ.) २१९,
 २७१
 खरे पु. भा. ७८, ७९, १६४

खरे वामुदेव शास्त्री २९३,

३२६

खाडिलकर कृ. प्र. २९८

खानखाजे २७२, २७४

खापडे दादासाहेब २९९

ग

गगन विहारी मेहता १०२

गजेंद्रगडकर के. बा. २२२

गडकरी रामगणेश २०७, २०८

गडबोले के. वि. २३०

गडबोले ग. कां २२४.

(वकील. सांगली)

गद्देमने नारायण शर्मा ११७,

१२०

गद्रे नारायण बाळकृष्ण १७४

(इंजीनियर)

गाडगीळ घ. रा. ४४

गाडगीळ पां. वा. २८२

गाडगीळ शं. गं. १४६

गायकवाड प्रतापसिंह महाराज

१९७

गायकवाड सयाजीराव ११५

गांधी भिकूशेट ७५

गांधी महात्मा ६९, १५७, १५८

१८४, १९५, १९८, २०१,

२०४, २४५, २६५, २६६

ग्रामोपाध्ये २८, २९, ३१

गुर्जर गं. ग. २८५, २८८, ३३४

गुरु नारायण (रावबहादूर कुवर)

१२४

गुलाबचंद शेठ २०१, २१३

गुलाबराव महाराज २०६

गुंजीकर का. रा. १११

गुंजीकर रा. भि. १११

गोकुळचंद (प्रज) १९८

गोगटे आर्. व्ही. २४३, २५२,

२७२, २७४

गोखले आप्पासाहेब (रत्नाकर)

३११

गोखले ग. ना. ७०

गोखले ज. ना. ७०

गोखले (नामदार) ६४, ६६, ६८,

२८९

गोखले ना. वा. (दर्यापूर) १९३

गोखले रा. ज. ९

गोठोस्कर पां. वि. १३३

गोडे पी. के. ६३

गोरडे डी. एन्. ७

गोरे ग. ह. ७६

गोरे बापूजी केशव ७५

गोविंददास एल्. ६७

गोविंदलाल शेठ ३००

गोसावी श्रीराम ५०

घ

घरत मास्तर १५९

घाणेकर नाथ ११९

घारपुरे गं. दि. ३२१

घारपुरे नानासाहेब (त्रि) १७३
१७५, १९४
घारपुरे भा. वि. २८१
घोरपडे बाबासाहेब ७२, ११६,
११८, १२३, १९४

च

चापेकर ना. गो. २८, २९,
३०, ३१
चाफेकर ना. गं. (ले. क.)
१४०
चिपलकट्टी भी. कृ. ९९
चिपलकट्टी मु. भी. ९९
चितामणि सो. वाय. १५०

छ

छत्रपती शाहूमहाराज (कोल्हापूर)
११४

ज

जगदीश प्रसाद (सर) २६, २७,
९५, ९७, १८६
जगन्नाथ महाराज पंडित २४२
जठार जी. वी. १३५
जयकर एम्. आर्. (डॉ.)
२६, २७, ९५, १०४, २२९,
२३६, २३७, २५३, २५७,
२६२, ३१६, ३१७
जाचक (ड्राईंग शिक्षक) १८७,
१८८
जाधव भास्करराव १८३

जिना (बं.) १०९, १५८, २६६
जोग रा. श्री. ९४
जोगळेकर घों, के. १३१
जोशी के. वि. ६९
जोशी चि. नो. २७०
जोशी जी. व्ही (रा. व.) ६८
जोशी पी. एस्. १६०
जोशी बी. के. ३६, ३७, ८५
जोशी मो. दि. ७५, ७६
जोशी वामन महार २
झाफरुल्ला खान (सर) २१८

ट

टांगोर रवींद्रनाथ ६८
ट्रांटमन् ई. डब्ल्यू. (कलेक्टर, पुणे)
११, १२
टिळक ना. वा. ६८
टिळक लोकमान्य.

३, ३३, ६४, ६६, ६७, ६९,
७२, ११४, ११५, २१५, २१६,
२५०, २९३, २९५, २९७, २९८,
२९९, ३०३, ३३१

ठ

ठकार दामोदर नरहर १७०,
१७५
ठांबरे विनायक गोपाळ २२६

ड

डावरे विश्वासराव ६३, १३७
२०९

ढ

ढवण ज. ग. २०५

त

तांबे भास्कर रामचंद्र (राजकवि)
३२५

द

दाते यशवंतराव ११७

दाते शं. रा. ऊर्फ मामाराव
१२२, २६४

दामले शि. वि. (कॅ.) २३१

दांडेकर आर्. एन्. ५८

दांडेकर शं. वा. १८५, १८६

दिवेकर दि. वा. २२७, २६४

दक्षित वामनराव १४५

दुनीचंद (अॅडव्होकेट) पंजाब
१८५

देव शं. श्री. १३

देव (डॉ.) २५९

देवघेकर नानासाहेब १०६

देवघर ग. वि. ५५

देवळेकर एस्. एस्. (अॅडव्होकेट)
७६

देशपांडे कमळाबाई (ऊर्फ आक्का)
३०२

देशपांडे गोपाळ कृष्ण (केळकरांचे
जामात) २

देशपांडे नरहर हणमंत १३९,
२५६, ३२८

देशपांडे बाबासाहेब ६३

देशपांडे सरोजिनी ४९

देशबंधु गुप्ता २३५

देशमुख नानासाहेब १२५

देशमुख मा. गो. (डॉ.) ११३,
१५२, १८५

देसाई बाळूभाई ५३

ध

धारप का. ना. (अॅडव्होकेट)
१४३, ३३०

न

नटसन जी. ए. १९

नरसिंह आचार्य एन्. सी. २४९

नवरे श्री. शं. १२७

नाडकर्णी डी. व्ही. (रा. ब.)
२६८

नानल बी. आर. (ऊर्फ बाबासाहेब)
५१, ७४, ७५

नामजोशी माधवराव ३०५

नारंग गोकुळचंद (सर)
१७९, २५४

नाशिककर शांताबाई ९२

नियोगी भवानी शंकर २०७

नेने ग. चि. ६४

नेहरू जवाहरलाल १०८, २०४

प

पटवर्धन श्री. ब. ७१

पटवर्धन अण्णासाहेब २९१,
३३१

पटवर्धन ग. ब. ७१
 पटवर्धन ग. वि. ७६
 पटवर्धन पांडोब्रा २५९
 पटवर्धन रा. वि. ४६
 पटवर्धन वामनराव २५१
 परांजपे कृ. ग. १८८
 परांजपे बी. जी. (बैं.) २६८
 परांजपे वा. कृ. (वकील) २३३
 परांजपे (रैंगलर) १४७
 पराडकर रा. द. २९८, ३००
 परळकर लक्ष्मणराव ९१
 पवार राजे साहेब (देवास स्टेट,
 ज्यू.) १६९.
 पळशीकर ब. ह. ४८
 प्रतापशेट २२, ७३, ७४
 पाटणकर श्री. ब. २४४
 पावगी रावजी २९५
 पावटे आय्. एस्. २३९
 पांडुरंग शर्मा पंडित १८५
 पी. कोदंडराव २३०
 पुराणिक श्रीमंत (पनवेल) १७
 पुरुषोत्तमदास ठाकुरदास (सर)
 २०२
 पुरोहित वकील (रत्नागिरी)
 ७५
 पेशवे दादासाहेब १
 पेशवे पार्वतीबाई १
 पेशवे सदाशिवराव भाऊ १
 पेंडसे शं. दा. ५९, ६१

पै द. व्यं. १६५
 पोतदार द. वा. ३४, २४७,
 २४८, २६१
 पोदार रामदेव आनंदीलाल (शेट)
 २१३, २१८
 पंत पराडकर रा. द. ५४, ८७, ८८
 पंतप्रतिनिधी श्रीमंत नानासाहेब
 २०८
 पंतवैद्य इंदूर ३०८
 पंतसचीव वावासाहेब ११४

फ

फडके ना. सि. ६, १५, ५२, २६२
 फडणीस अन्तुकाका ३१७
 फडणीस वि. ज. २७०
 फडणवीस वा. ना. ४८
 फाटक न. र. १६३, १६४, २६३,
 २६५
 फाटक वि. दा. (डॉ.) १६१
 फाटक ह. ग. ८९, १९५, १९६
 फेरिस बी. ग्रॅम. १७६

ब

वाजपेयी रामलाल २७२
 वापट विनायक गणेश ३३०
 वापट स. वि. २७, ३२, ६५,
 २०३, २९२, २९४, ३०८,
 ३१७, ३३०, ३३१.
 वावू तांगेवाला २४६
 बाळकृष्ण, श्रीमती राधाबाई १८२

बाळकृष्ण (डॉ.) १८० १८१
 बिबलकर बाबासाहेब (श्रीमंत) १७
 विशेश्वर प्रसाद (डॉ.) १५३, १५४
 २००

बेलवलकर एस्. के. (डॉक्टर)

४, ५

बीले सी. के. ९२
 बोस शरत्चंद्र २४३
 बोस सुभाषचंद्र २६६
 बंकटस्वामी १८५

भ

भट दा. मो. ३६, ३७, ५३,
 १४१, २४५, २४६

भट भा. वा. ११२

भट म. दा. २६९

भावे ए. जी. ८८

भावे पु. भा. २३६

भावे मोरेश्वर गोपाळ ३२१

भावे शि. गो. १२०, १२१

भिडे चि. वै. ३२१

भिडे पु. रा. १४

भिडे भाऊराव (किहीम) २०५

भिडे रावजी जनार्दन २४७

भिडे विद्याधर वामन १९०

भिडे व्ही. जे. ऊर्फ नानासाहेब १६

भिगारे र. पां. २७६

भोपटकर ल. ब. ऊर्फ आण्णासाहेब

११, ३३, ४५, १०२, १२२,,

२४४

भोसले जगन्नाथराव (कर्नल)

२६५

म

मसानी आर्. एम्. १११

महाजनी अ. ल. २८०, २८१

महाजनी जी. एस्. (प्रि.)

२४, ११०, १७०

महेश्वर दयाळ. राजा १८६

मळेकर श्री. बाबासाहेब १६९

माटे श्री. म. १४३

माटे नि. कृ. २७८

माडखोलकर ग. त्र्यं. १२८

माधवजी हरी रामशेट १५५

मायदेव (प्रो.) ३२४

मालवीय मदन मोहन ५, ९०

मावळंकर ग. वा. २०१

माउंट बॅटन (लॉर्ड) १७५, २५३

मांटिंग्यू ३०१

मॉरिस ग्वायर (न्यायमूर्ति)

८२

मिर्झा इस्माइल (दिवाण, म्हैसूर)

१०, ३५

मिरजकर तात्यासाहेब (श्रीमंत)

३९, ४३, ४५, ४६, ४८,

६०, ७१, ९०, ९२, ९५, ९६,

१३२, १५५, १६९, १८७,

१८८, २५८

मिश्र डी. आयु, २५०
 मुकजी राधा कुमुद १२३
 मुजुमदार आवासाहेव (बडोदे)
 ९५
 मुजुमदार शंकर वापुजी ३०५
 मुणगेकर दा. रा. ११८
 मुदालिआर जी. पुण्यकोटी ८
 मुनशी के. एम्. ५८, १५८
 मुंजे (डॉक्टर) २१, ३३,
 ७३, ७४, २२०, २४३
 मुंडले वासुदेवराव २५९
 मूर डॉ. चार्ल्स ए. २६३
 मेहता जमनादास (बं.) १२२

१६२, २२३
 मेहता जी. आयु. १५८
 मेहता वैकुण्ठ बी. १००
 मेहेंदळे तात्यासाहेव २५९
 मोघे गो. वा. १२५, १२६
 मोडक त्रि. का. २७८
 मोतीलाल घोष २२८

य

यादी वामन गंगाधर ३२०
 यूसफ मेहेर अल्ली २२७

र

रइसुद्दीन फसाडी ५२
 राजकुमार आदित्यनारायणसिंग
 २३०
 राजगोपालचारि सी. १०८,
 १०९, १५८

राजवाडे वि. का. १, ११२,
 ३२६
 राजवाडे वै. का. ११२
 राजे शा. वि. २८०
 राजेसाहेव भोर. २३२, २५१
 राणीसाहेव इचलकरंजी १९५
 राणीसाहेव सांगली १७८
 राघाकृष्ण (सर) २४२, २६३
 रानडे न्यायमूर्ति ६६, २४७
 राव क्षमाबाई १९८, २४०
 रॉबर्ट हालंड (सर) ७३
 रंगनाथन् एस्. आर्. ६७

ल

लवंदे ग. ना. २०९, २१०
 लावटे शं. ग. (ऊर्फ भाऊसाहेव)
 २९१, ३३१
 लाला लजपतराय ३००
 लेले माधव विष्णु १९५
 वाटवे के. ना. (प्रो.)
 ११३, ३२३
 वाडेकर दे. द. (प्रोफेसर)
 ९४

व

वालचंद हिराचंद १००, १०२
 वालंवे मो. रा. १८०
 विजापूरकर वि. गो. २५९
 विद्वांस धों. वा. (बाबासाहेव)
 २३, २९५, ३०४
 वेडरबर्न २०७

वेलणकर (सांगली) १७
वेव्हेल लॉर्ड २१८
वैद्य के. बी ९८
वैद्य चिंतामणराव ६४, २५९
वैद्य. धों. गो. २२५

श

श्रद्धानंद १३८
शामजी कृष्णवर्मा २७३
शामळदास ललूभाई (सर) १००
शास्त्रुल्लु व्ही. व्यंकटेश्वर
५६, ८०
शाळिग्राम के. व्ही २४३
शिंदोरे द. वा. १३१
शिरगांवकर द. गो. २४
शिंदे नानासाहेब (जनरल) १४५
शिंदे. वि. रा. ११५
शुक्ल चंद्रशंकर २४५
शेटये दिवाण बहादूर ७, ३७, ९२
शंकरन् नायर (सर) २९७

स

सत्तिगिरी (प्रो.) २१३
सप्रू तेजवहादूर (सर) ९५
१८६, ३१६, ३१७
सप्रे आर. बी ८४
सफाद अहमदखान (सर) ३१६
सबनीस एस्. ए. (सॉलिडिटर)
१८२, १८३
सरदेसाई गो. स. १६२, ३१९,
३२६
सरदेसाई य. सु. ५०, ७६
सहाई रुचिराम २१६, २१७
साठे आप्पाशास्त्री (बैद्यतीर्थ) १०५

साठे वि. वि. २९१
साने गं. रा. २०८
साने राव बहादूर २५९
सावरकर ग. दा. (बाबा) १२९
सावरकर ना. दा. (डॉ.) ९१,
९२, ११९
सावरकर वि. दा ६४, ६५,
६६, ९१, १२२, १३१, १६३,
२२०, २२८, २७१, ३२३
सांगलीकर राजेंद्रसाहेब १७१ १७२
सिक्लेअर ग्रेग्. एम्. ६, २६३
सिंह सच्चिदानंद (डॉक्टर) १४९
सुभाषचंद्र बोस ११८, १५१, १५१
सुलाखे (लोकमान्य मिल् वार्शी)
११०
सुर्वे राव साहेब ७६
सुळे, शंकर आ १३४
सोमण कृष्णाजी लक्ष्मण ऊर्फ किरात
३०५
संतोक सिध २७४

ह

हर्डीकर (डॉ.) ३००
हर्डीकर भिकाजीपंत १७
हरकारे गुंडेराव ४२१
हरदयाळ २७
हॉलिफॅक्स लॉर्ड १९८
हॉर्नीमन् बी जी. २९९
हेले लॉर्ड २१८
हैदरी सर अकबर ३१६

क्ष

क्षीरसागर श्री. के. १५७
क्षीरसागर के. ए ६८

लेखक-लेख्य

सूचि

कोणाचे	कोणाला	पत्र संख्या
श्रीखंडे रा. चि. कोल्हापूर	न. चि. केळकर	१
श्री प्रकाश, बनारस	न. चि. केळकर	१
श्रीमध्व सिद्धांत प्रचारिणी सभा पुणे, अध्यक्ष	न. चि. केळकर	२
अणे लोकनायक	न. चि. केळकर	८
अय्यंगार के. व्ही. रंगस्वामी	न. चि. केळकर	१
अष्टेकर रा. र. अहमदनगर	न. चि. केळकर	१
अजनेयलु पी. एस्. आर. मद्रास	न. चि. केळकर	१
अंभईकर वि. दे.	न. चि. केळकर	१
आगाशे चंद्रशेखर गोविंद	न. चि. केळकर	२
आगाशे मो. ना. (डॉ.) सातारा	न. चि. केळकर	१
आठवले रा. वा. गुहागर	न. चि. केळकर	२
आंग्रे चंद्रोजीराव (सरदार) ग्वालेर	न. चि. केळकर	१
आंबेगांवकर बा. त्रि. वडोदें	न. चि. केळकर	१
ईश्वरदत्त के. अलाहाबाद	न. चि. केळकर	१
उदगांवकर मा. भै. (डॉ.) मुंबई	न. चि. केळकर	१
ओडल्मने आ. शा. कारवार	न. चि. केळकर	१
कत्रे एस्. एम्. पुणे	न. चि. केळकर	१
करमरकर आर. डी. (प्रि)	न. चि. केळकर	१
करमरकर वि. पां. मुंबई (आर्टिस्ट)	न. चि. केळकर	३
कर्वे चि. ग. पुणे	न. चि. केळकर	१
काणेकर अनंत, मुंबई	न. चि. केळकर	२
कानेटकर गं. गो.	न. चि. केळकर	३
काळे अं. दा.	न. चि. केळकर	२
काळे जी. के. (सरदार)	न. चि. केळकर	१
कीर अ. वि. मुंबई	न. चि. केळकर	१
कूलकर्णी बी. व्ही., न्हावी बद्रुक.	न. चि. केळकर	१

कोणाचें	कोणाला	पत्र संख्या
केळकर द. के. ऊर्फ काका (प्रो.)	न. चि. केळकर	२
केळकर न. चि.	बॅ. जयकर	१
केळकर ब. चि.	दि. वा. दिवेकर	१
केळकर न. चि.	पंतवैद्य इंदूर	१
केळकर न. चि.	राजिस्ट्रार मुंबई युनिव्हर्सिटी,	१
केळकर न. चि.	ट्रॉटमन कलेक्टर पुणे.	१
केळकर न. चि.	सुलाखे वार्शी.	१
केळकर न. चि.	सत्तिगिरी (प्रो.)	१
केळकर न. चि.	रा. आ. पोदार	१
केळकर न. चि.	महात्मा गांधी.	१
केळकर न. चि.	सत्रनीस सॉलिसिटर	१
	मुंबई	
केळकर न. चि.	राजगोपाल चारियर	१
केळकर न. चि.	विशेश्वर प्रसाद (डॉ.)	१
केळकर न. चि.	सिंह सच्चिदानंद (डॉ.)	१
केळकर न. चि.	बाबासाहेब इचलकरंजीकर	१
केळकर न. चि.	बाबा विद्वांस	४
केळकर न. चि.	दुर्गाताई केळकर	६
केळकर न. चि.	य. न केळकर	९
केळकर ना. चि.	न. चि. केळकर	१
केळकर म. चि., घुळें	न. चि. केळकर	१
फोकजे र. गो.	न. चि. केळकर	१
कोबंडराव पी. नागपूर	न. चि. केळकर	१
कोलते कृष्ण कुमार	न. चि. केळकर	२
कोल्हटकर ह. वि. जळगांव	न. चि. केळकर	१
खरे पु. भा. खार मुंबई	न. चि. केळकर	२
खरे वासुदेव शास्त्री मिरज	न. चि. केळकर	३
गजेंद्रगडकर के. बा.	न. चि. केळकर	१
गडबोले के. बी. दिवाण, फलटण	न. चि. केळकर	१
गडबोले ग. कों. (वकील)	न. चि. केळकर	१
गद्देमने नारायण शर्मा, अकोला	न. चि. केळकर	१
गाडगीळ घ. रा. (प्रि.)	न. चि. केळकर	१

कोणाचें	कोणाला	पत्र संख्या
गाडगीळ पां. वा.	न. चि. केळकर	१
गाडगीळ शं. ग. (अँड.) नागपूर	न. चि. केळकर	१
गांधी महात्मा	न. चि. केळकर	१
गुप्ता देशबंधु, दिल्ली	न. चि. केळकर	१
गुर्जर गं. ग.	न. चि. केळकर	२
गृह नारायण रायबहादुर, लखनौ	न. चि. केळकर	१
गुजीकर का. रा. मुंबई	न. चि. केळकर	१
गड शा. या. मोर्शी	न. चि. केळकर	१
ग्रॅग एम्. सिक्लेअर	न. चि. केळकर	२
गोखले ज. ना. मुंबई	न. चि. केळकर	१
गोखले ना. वा., दर्यापूर	न. चि. केळकर	१
गोखले नामदार	न. चि. केळकर	१
गोबले रामचंद्र जनादेन, पुणे	न. चि. केळकर	१
गोगटे रा. वि.	वि. दा. सावरकर	१
गोगटे रा. वि., वॉशिंग्टन	न. चि. केळकर	३
गोठोस्कर पां. वि. (अँडव्होकेट) माहीम	न. चि. केळकर	१
गोडे पी. के.	न. चि. केळकर	१
गोरडे डी. एन. मिरज	न. चि. केळकर	१
घोरपडे बाबासाहेब श्रीमंत	न. चि. केळकर	४
इचलकरंजी		
चाफेकर ना. गं. (ले. क.)	न. चि. केळकर	१
चिपलकट्टी म्. भी. जमखिंडी	न. चि. केळकर	१
जगदीश प्रसाद (सर)	न. चि. केळकर	४
जठार जी. बी. मुंबई	न. चि. केळकर	१
जयकर बाबासाहेब (डॉ.)	न. चि. केळकर	४
जोगळेकर घों. के. चाळीसगांव	न. चि. केळकर	१
जोशी के. वी. मुंबई.	न. चि. केळकर	१
जोशी चि. ना.	न. चि. केळकर	१
जोशी पी. एस्. द. आंपिरका.	न. चि. केळकर	१
जोशी बी. के. (दिवाण मिरज)	न. चि. केळकर	२
जोशी मो. दि. रत्नागिरी	न. चि. केळकर	१

कोणाचें	कोणाला	पत्र संख्या
जोशी वामन मल्हार (प्रो.)	न. चि. केळकर	१
ट्रॉटमन् इ. डब्ल्यू. कलेक्टर पुणे.	न. चि. केळकर	१
ठकार दा. न.	न. चि. केळकर	२
ठांबरे वि. गो.	न. चि. केळकर	१
डावरे विश्वामराव पुणे.	न. चि. केळकर	२
ढवण ज. ग. सासवने	न. चि. केळकर	१
दामले शि. वि.	न. चि. केळकर	१
दांडेकर आर्. एन् (प्रो.)	न. चि. केळकर	१
दांडेकर सं. वा. (प्रि.)	न. चि. केळकर	१
द्वारका प्रसाद मिश्र	न. चि. केळकर	१
दुनीचंद, अंबाला	न. चि. केळकर	१
देव शंकर श्रीकृष्ण	न. चि. केळकर	१
देशपांडे नरहर हणमंत, हेब्बाल	न. चि. केळकर	२
देशमुख मा. गो. (डॉ.) विडळ (वन्हाड)	न. चि. केळकर	२
देशपांडे सरोजिनी कलकत्ता	न. चि. केळकर	१
धारप का. ना. (अँड.)	न. चि. केळकर	१
नटेशन जी. ए. मद्रास	न. चि. केळकर	१
नरसिंह आचार्य एन. सी.	न. चि. केळकर	१
नानल वी. आर. रत्नागिरी	न. चि. केळकर	१
नारंग गोकुळचंद (सर) लाहोर	न. चि. केळकर	१
नाशिककर शांताबाई	न. चि. केळकर	१
नियोगी भवानीशंकर (न्या. मू.)	न. चि. केळकर	१
नेने ग. चि.	न. चि. केळकर	१
पटवर्धन श्री. व. (डॉ.) कोपरगांव	न. चि. केळकर	१
पटवर्धन रामचंद्र विनायक	न. चि. केळकर	१
परांजपे कृ. ग. मिरज	न. चि. केळकर	१
परांजपे बी. जो.	न. चि. केळकर	१
परांजपे वा. कृ. पुणे	न. चि. केळकर	१

कोणाचें	कोणाला	पत्र संख्या
पळशीकर व. ह. जळगांव	न. चि. केळकर	१
प्रज गोकुळचंद	न. चि. केळकर	१
प्रतापशेट, मोतीलाल माणिकचंद	न. चि. केळकर	१
पाटणकर श्री. व. (डॉ.) सोलापूर	न. चि. केळकर	१
पावटे एल्. एस्.	न. चि. केळकर	१
पुरुषोत्तमदास ठाकुरदास (सर)	न. चि. केळकर	१
पंडसे शं. दा. (प्रो.)	न. चि. केळकर	२
पं. दत्तात्रय व्यंकटेश, मडगांव	न. चि. केळकर	१
पोतदार द. वा. (प्रो.)	न. चि. केळकर	२
पंतपराडकर रा. द.	न. चि. केळकर	२
पंतसचीव वावासाहेब (श्रीमंत) मोर	न. चि. केळकर	२
फडके ना. सि. (प्रो.)	न. चि. केळकर	३
फडणीस वि. ज.	न. चि. केळकर	१
फाटक न. र.	शं. रा. दाते	१
फाटक वि. दा. (डॉ.)	न. चि. केळकर	१
फाटक हरी गणेश	न. चि. केळकर	३
फेरिस बी. ग्रॅम.	न. चि. केळकर	१
वापट स. वि.	न. चि. केळकर	७
बाळकृष्ण राधाबाई कोल्हापूर	न. चि. केळकर	१
विशेश्वर प्रसाद (डॉ.) अलाहाबाद	न. चि. केळकर	३
बोले सी. के. मुंबई.	न. चि. केळकर	१
भट एम्. डी.	न. चि. केळकर	१
भट दा. मो.	न. चि. केळकर	४
भट भास्कर वामन धुळें.	न. चि. केळकर	१
भावे अनंतराव संगमनेर.	न. चि. केळकर	१
भावे पु. भा. नागपूर	न. चि. केळकर	१
भावे शिवराम गोविंद	न. चि. केळकर	२
भिडे भि. रा.	न. चि. केळकर	१
भिगारे र. पां.	न. चि. केळकर	१
भिडे व्ही. जे. ऊर्फ नाना, दादर	न. चि. केळकर	१
मसाणी आर्. एन्. मुंबई	न. चि. केळकर	१

क्रोणाचें	कोणाला	पत्र संख्या
महाजनी अ. ल.	न. चि. केळकर	१
महाजनी जी एस. (प्रि.)	न. चि. केळकर	१
माटे नि. कृ.	न. चि. केळकर	१
माडखोलकर ग. त्र्यं. नागपूर	न. चि. केळकर	१
मालवीय मदनमोहन पंडित	न. चि. केळकर	१
मावळंकर ग. वा.	न. चि. केळकर	१
मॉरिस ग्वॉयर (न्यायमूर्ति) दिल्ली	न. चि. केळकर	१
मिरजकर तात्यासाहेब	न. चि. केळकर	११
मिर्झा इस्माईल (सर)	न. चि. केळकर	२
मुकर्जी राधाकुमुद लखनौ	न. चि. केळकर	१
मृजुमदार शं. वा.	न. चि. केळकर	१
मुणगेकर दा. रा. मालवण	न. चि. केळकर	१
मुदालियार जी. पुण्यकोटी	न. चि. केळकर	१
मुनशी के. एम्.	न. चि. केळकर	१
मुंजे वी. एस (डॉ.)	न. चि. केळकर	२
मेहता गगन विहारी मुंबई	न. चि. केळकर	१
मेहता वेंकूठ लल्लुभाई, मुंबई	न. चि. केळकर	१
मोघे गोपाळ वासुदेव, मुंबई	न. चि. केळकर	१
यार्दी वा. गं.	न. चि. केळकर	१
यूसफ मेहेर धल्ली	न. चि. केळकर	१
रइसुद्दीन फसाडी मुंबई	न. चि. केळकर	१
रंगनाधन् एस्. आर. मद्रास	चितळे एल. एम. मद्रास	१
राजवाडे वि. का.	न. चि. केळकर	१
राजे शा. वि.	न. चि. केळकर	१
राजेसाहेब देवास (ज्यूनियर)	न. चि. केळकर	१
रावं क्षम्रवाई	न. चि. केळकर	२
लवंदे ग. ना. (प्रो.)	(बहुधा) प्रो. वाडेकर	१
लाड गोविंददास मद्रास	न. चि. केळकर	१
लेले मा. वि. इचलकरंजी	न. चि. केळकर	१
वाडेकर दे. द. (प्रो.)	न. चि. केळकर	१
वैद्य के. वी. मुंबई	न. चि. केळकर	१

कोणाचे	कोणाला	पत्र संख्या
वैद्य घो. गो. (न. म. वि. हायस्कूल शिक्षकसंघ पुणे)	न. चि. केळकर	१
शास्त्रुळु व्ही. व्यंकटेश्वर मद्रास	न. चि. केळकर	१
शाळिग्राम के. व्ही. मुलुंड	न. चि. केळकर	१
शिदोरे द. वा. (अडव्होकेट)	न. चि. केळकर	१
अमरावती		
शिंदे नानासाहेब (जनरल) वडोदें	न. चि. केळकर	१
शिरगांवकर द. गो. राधानगरी	न. चि. केळकर	१
शुबल चंद्रशंकर मुंबई	न. चि. केळकर	१
सप्रे भार. बी. मुंबई	न. चि. केळकर	१
सवनीस एस्. ए. (सॉलिसिटर)	न. चि. केळकर	१
सरदेसाई गो. स. रिसायतकार	न. चि. केळकर	१
सरदेसाई म. सू.	न. चि. केळकर	१
सहाई रुचिराम	न. चि. केळकर	१
साठे वि. वि.	न. चि. केळकर	१
साने गं. रा.	न. चि. केळकर	१
सावरकर ग. दा.	न. चि. केळकर	१
सावरकर ना. दा. (डॉ.)	न. चि. केळकर	१
सावरकर वि. दा.	न. चि. केळकर	४
सिंह सच्चिदानंद (डॉ.) पाटणा	न. चि. केळकर	३
सुळें शं. आ.	न. चि. केळकर	१
हरकारे गुंडेराव गडवाल	न. चि. केळकर	२
क्षीरसागर श्री. के. पुणे	न. चि. केळकर	१
क्षीरसागर के. ए. सोलापूर	न. चि. केळकर	१

नगर वाचनालय सातारा

मा. १५/६/६२ संगणकीकृत

